ISSN 2076-1333 (Print)
ISSN 2312-1130 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЧАСОПИС

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

ВИПУСК 32

Заснований 2005 року

Харків
2022

ISSN 2076-1333 (Print)
ISSN 2312-1130 (Online)

Ministry of Education and Science of Ukraine
V.N. Karazin Kharkiv National University

Human Geography Journal

ISSUE 32

Founded in 2005

Kharkiv
2022

Міжрегіональний збірник наукових праць «Часопис соціально-економічної географії» розглядає сучасні проблеми суспільства, що вирішуються економічною та соціальною географією, і відображає результати новітніх досліджень у цій галузі. У збірнику розкриваються питання теорії та практичного застосування досліджень соціально-економічної географії в різних регіонах України та у світі. Для викладачів закладів вищої освіти, науковців і фахівців у цій галузі.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України, *категорія «Б»*, за спеціальностями *103 Науки про Землю* та *106 Географія* (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019 р.).

Журнал зареєстрований у міжнародних наукометричних базах *Index Copernicus, DOAJ, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, ResearchBible, ERIH PLUS, InfoBase Index, Scientific Indexing Services, OAJI.*

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 9 від 30.05.2022 р.).

Редакційна колегія: ***Нємець Л.М.*** – д. геогр. н., професор – голова редакційної колегії (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), ***Костріков С.В.*** – д. геогр. н., професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), ***Мезенцев К.В.*** – д. геогр. н., професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), ***Пересадько В.А.*** – д. геогр. н., професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), ***Руденко В.П.*** – д. геогр. н., професор (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича), ***Сегіда К.Ю.*** – д. геогр. н., доцент (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), ***Топчієв О.Г.*** – д. геогр. н., професор (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова), ***Шаблій О.І.*** – д. геогр. н., професор (Львівський національний університет імені Івана Франка), ***Кандиба Ю.І.*** – к. геогр. н., доцент, технічний секретар (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна).

Міжнародна редакційна рада: ***Арісой Я.*** – доктор філософії (цивільна інженерія), професор (Університет Докуз Ейлюл, Туреччина); ***Дженгіле М.*** – доктор філософії (географічні науки), професор (Університет Осло, Норвегія); ***Карачоні Д.*** – доктор філософії (географічні науки), науковий співробітник (Географічний інститут, Угорська академія наук, Угорщина); ***Лі Вей*** – доктор філософії (географічні науки), професор (Університет штату Аризона, США); ***Михненко В.*** – доктор філософії (політична економія) (Університет Оксфорд, Великобританія); ***Морар Ч.*** – доктор філософії (географічні науки), доцент (Університет Орадя, Румунія); ***Нетзбанд М.*** – доктор наук (природничі науки), науковий співробітник (Рурський університет, Німеччина); ***Нюсупова Г.*** – д. геогр. н., професор (Казахський національний університет ім. Аль-Фарабі, Казахстан); ***Станайтіс С.*** – доктор наук (соціальні науки), професор (Литовський університет освітніх наук, Литва); ***Субірос Дж.В.*** – доктор філософії (географічні науки), професор (Університет Жирони, Іспанія); ***Шиманьска Д.*** – доктор наук (географічні науки), професор (Університет Миколи Коперника, Польща).

Адреса редакційної колегії: Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства, факультет геології, географії, рекреації і туризму, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна; тел.: +38(057)707-52-74;

e-mail: chseg@karazin.ua;

офіційний веб-сайт: http://hgj.univer.kharkov.ua, https://periodicals.karazin.ua/socecongeo

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, власних імен тощо.

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 10768 від 21.12.2005.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2022

Inter-regional journal «Human Geography Journal» is devoted to modern problems of society that could be solved with the methods of social-economic geography. It enlightens the latest studies in this field. There are different questions concerning the theory and practical use of the results of social-economic geography researches in different Ukraine regions and all over the world. It is recommended for high school lectures, scientists and specialists in this subject.

The Journal has been registered by the order of Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of 28.12.2019, and included in the list of scientific specialized editions of Ukraine *(category "B", specialties 103 Geosciences, 106 Geography).*

The journal is registered in the international databases *Index Copernicus, DOAJ, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, ResearchBible, ERIH PLUS, InfoBase Index, Scientific Indexing Services, OAJI.*

Approved for publication by the decision of the Academic Council of V.N. Karazin Kharkiv National University (Protocols № 9 of 30.05.2022).

Members of the editorial board: ***L. Niemets*** – Chairman of the Editorial Board, DSc (Geography), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University; ***S. Kostrikov*** – DSc (Geography), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University; ***K. Mezentsev*** – DSc (Geography), Professor, Taras Shevchenko Kyiv National University; ***V. Peresadko*** – DSc (Geography), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University; ***V. Rudenko*** – DSc (Geography), Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University; ***K. Sehida*** – DSc (Geography), Associate Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University; O. Topchiev – DSc (Geography), Professor, I.I. Mechnykov Odesa National University; ***O. Shabliy*** – DSc (Geography), Professor, Ivan Franko Lviv National University; ***Yu. Kandyba*** – Technical Secretary, PhD (Geography), Associate Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University.

International members of the editorial board: ***Y. Arisoy*** – PhD (Civil Engineering), Professor, Dokuz Eylul University, Izmir (Turkey); ***M. Gentile*** – PhD (Geography), Professor, University of Oslo (Norway); ***D. Karácsonyi*** – PhD (Geography), Research Fellow, Hungarian Academy of Sciences (Hungary); ***Wei Li*** – PhD (Geography), Professor, Arizona State University (USA); ***V. Mykhnenko*** – PhD (Political Economy), Associate Professor, University of Oxford (United Kingdom); ***C. Morar*** – PhD (Geography), Assistant Professor, University of Oradea (Romania); ***M. Netzband*** – DSc (Natural Sciences), Research fellow, Ruhr-University Bochum (Germany); ***G. Nyussupova*** – DSc (Geography), Professor, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan); ***S. Stanaitis*** **–** Doctor of Social Sciences, Professor, Vytautas Magnus University (Lithuania); ***J. Vila Subirós*** – PhD (Geography), Professor, University of Girona (Spain); ***D. Szymanska*** – DSc (Geography), Professor, Nicolaus Copernicus University (Poland).

Address of the editorial board: Department of Human Geography and Regional Studies, Faculty of Geology, Geography, Recreation and Tourism, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine; tel.: +38(057)707-52-74;

e-mail: chseg@karazin.ua;

website: http://hgj.univer.kharkov.ua, https://periodicals.karazin.ua/sococongeo

The authors of the published materials are fully responsible for the selection, accuracy of the facts, proper names, etc.

Articles have been reviewed internally and externally.

Certificate of registration: КВ № 10768 from 21.12.2005.

© V.N. Karazin Kharkiv National University,
design, 2022

З М І С Т

Горизонти науки

Yurii Bilous, Victoriia Bilous
Educational space as object of socio-geographical research …… 7

Олександр Гаврюшин
Теоретичні засади просторового аналізу історії адміністративно-територіального поділу 14

Роман Лозинський
Передмістя як суспільно-просторовий феномен та постсоціалістичне місто …….. 24

Наукові повідомлення

Alexander Beidyk, Oleksandr Komliev, Larysa Donchenko, Iryna Arsenenko, Olesia Topalova, Iryna Donets
The Ukrainian Pryazovye: composition, uniqueness, variability of the recreational development ……. 34

Natalia Andrusiak, Nataliia Anipko
The importance of the architectural ensemble of the metropolitans residence of Bukovina and Dalmatia in the formation tourist image of Chernivtsi ……. 45

Natalia Zablotovska, Olha Danilova, Mykhailo Salii
Resettlement features of population of Ternopil oblast in the context of new administrative and territorial system …… 52

Olesya Kornus, Anatolii Kornus, Mykyta Konovalov, Olena Korol, Olha Skyba
Modern state of preschool education in different parts of Ukraine …….. 61

Мирослава Влах, Ірина Ванда, Любов Котик
Просторова диференціація Стрийського району Львівської області: виклики розвитку … 69

Ірина Єрко, Анастасія Гринасюк, Лілія Громко, Надія Мельник
Особливості розвитку готельно-ресторанного господарства Луцької територіальної громади …… 79

Злата Логін
Центри фінансової інфраструктури Західного регіону України …… 89

Марія Лущик, Павло Витрикуш
Китай як суб'єкт міжнародного туристичного ринку ……. 99

Ольга Мамчур, Ірина Ванда
Місце Південної Азії у світовому господарстві: суспільно-географічні, геоекономічні, геополітичні аспекти …….. 110

Правила оформлення та подання статей ……..……..…. 120

C O N T E N T S

Science Skylines

Yurii Bilous, Victoriia Bilous
Educational space as object of socio-geographical research …… 7

Oleksandr Havriushyn
Theoretical principles of spatial analysis of the history of administrative-territorial division …. 14

Roman Lozynskyi
Suburb as a socio-spatial phenomenon and post-socialist city ……. 24

Research Reports

Alexander Beidyk, Oleksandr Komliev, Larysa Donchenko, Iryna Arsenenko, Olesia Topalova, Iryna Donets
The Ukrainian Pryazovye: composition, uniqueness, variability of the recreational development ……. 34

Natalia Andrusiak, Nataliia Anipko
The importance of the architectural ensemble of the metropolitans residence of Bukovina and Dalmatia in the formation tourist image of Chernivtsi ……. 45

Natalia Zablotovska, Olha Danilova, Mykhailo Salii
Resettlement features of population of Ternopil oblast in the context of new administrative and territorial system …… 52

Olesya Kornus, Anatolii Kornus, Mykyta Konovalov, Olena Korol, Olha Skyba
Modern state of preschool education in different parts of Ukraine …….. 61

Myroslava Vlakh, Iryna Vanda, Liubov Kotyk
Spatial differentiation of Stryi raion of Lviv oblast: challenges for development …….. 69

Iryna Ierko, Anastasiia Hrynasiuk, Liliia Hromko, Nadiia Melnyk
Features of development of hotel and restaurant economy of Lutsk territorial community …… 79

Zlata Lohin
Financial and infrastructure centers of the Western region of Ukraine …… 89

Mariya Lushchyk, Pavlo Vytrykush
China as a subject of the international tourist market ……. 99

Olha Mamchur, Iryna Vanda
The place of South Asia in the world economy: human-geographical, geo-economic and geopolitical aspects …….. 110

Submission Requirements and Conditions of Paper Acceptance …….. 120

Горизонти науки

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-01
UDC 911.3

Received 23 March 2022
Accepted 20 April 2022

Yurii Bilous
PhD (Geography), Assistant of the Gepartment of Geography of Ukraine and Regional Studies,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Kotsyubynskoho Str. 2, Chernivtsi, 58012, Ukraine,
e-mail: bilous_jura@ukr.net, https://orcid.org/0000-0001-8539-275X

Victoriia Bilous
PhD Student of the Department of Physical Geography, Geomorphology and Paleogeography,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Kotsyubynskoho Str. 2, Chernivtsi, 58012, Ukraine,
e-mail: geobilous@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-7394-836X

EDUCATIONAL SPACE AS OBJECT OF SOCIO-GEOGRAPHICAL RESEARCH

The relevance of the study of the general educational space is strengthened by the fact that significant transformations are currently taking place in the general educational space as a component of the social space, which are taking place in parallel with the implementation of the decentralization reform. The article analyzes socio-geographical approaches to the study of the concept of general educational space, which we propose to consider as a component of educational space, from the point of view of general secondary education institutions. The place of educational space, as a component of geospace, is outlined in the socio-economic space, because it is the result of the interaction of social and economic spaces. The study identified local centers of the educational space that belong to educational institutions.

The concept of "general educational space" is characterized, which we propose to define as the territory on which general secondary education institutions of various types and forms, as well as participants of the educational process, which ensure the implementation of educational activities, function, organize the general educational process and interact with each other. We determined the structure and properties of the general educational space. We propose to consider the structure of the general educational space as three-dimensional, highlighting at the same time such components (dimensions) as: territorial placement of educational institutions; participants in the general education process; the quality of providing educational services. General educational space, as a component of geospace, is characterized by such indicators as: length, dynamism, structure and continuity. Quantitative and qualitative indicators of the functioning of the general educational space were described. Characterization of the structure of the general educational space of the regional region, which plays a special role in the study of the development of education, was carried out.

The general educational space has the potential that creates the foundation of national security, ensures the competitiveness of the country, the region among other national state bodies.

Keywords: *educational space, general education space, institutions of general secondary education, quality of students' knowledge, level of students' knowledge*.

In cites: Bilous, Yu., Bilous, V. (2022). Educational space as object of socio-geographical research. *Human Geography Journal*, 32, 7-13. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-01

Formulation of the problem. One of the fundamental concepts of geographical science is “geospace”, which is used to denote the orderliness of geographical objects and phenomena relative to the earth’s surface, their spatial organization. Geospatial analysis is the main direction of the study of the geographical envelope, according to which objects are considered according to their locations, spatial relations and interactions, according to their spatial (territorial) orderliness and organization.

Very little attention is paid to the study of the concept of “general educational space” in socio-geographic research, however, this component of the actual educational space plays a rather important role in the formation and establishment of the intellectual potential of the region.

Analysis of recent publications. The concept of “educational space” is little studied from the point of view of geographical science. This concept was mainly studied by scientists-pedagogues, namely: Bastun N., Bondyreva S., Veryaev O., Gershunsky S., Hynetsinsky V. [3], Tsimbalaru A. [13], Elkonin B., Serikov B., Slobodchikov V., Frumin I., Semenova A., Borisova T. [2] and others, who, first of all, pay their attention to the quality of the educational process.

Semenova A. illuminates the educational space as a subsystem of the social space, which has the appropriate specificity and is connected with the target instructions of education; a set of subjects between which various structured relationships are established: target, substantive, procedural, managerial (organizational); a complex, integral, open system in which educational processes take place and which self-organizes and evolves on the basis of synergy [9].

© Bilous, Yu., Bilous, V., 2022

Borysova T. defines "educational space as a real space-time continuum of the functioning of certain relations not only in the field of content and organization of education, which are based on a real information-directive basis, but also orderly, stable interactions of the student's personality with an open social and educational environment" [2].

Tsimbalaru A. believes that under the concept of "educational space" pedagogues understand a certain territory that is connected with large-scale phenomena in the field of education: as a certain part of the social space within which standardized educational activities are carried out; as a unity and integral formation in the field of education, which has its limits [13].

As for the definition of this concept from the point of view of geography, it is worth noting the contribution of the following scientists: Topchiev O., Shablii O., Nemets K., Nemets L., Mezentsev K., Zapototskyi S., Pelypenko I., Zayachuk M., Kostaschuk I, Virchenko P., Stetskyi V., Zayachuk O. and others.

Nemets K. and Virchenko P. under the concept of educational space define the totality of all educational institutions, as well as other institutions and organizations that provide educational services to the population within a certain territory [7].

Stetskyi V. notes that in the system of socio-geographic research, the educational space is one of the forms of organization of human existence, the formation of society and social relations. It can also be considered a structural part of the educational environment, where the role of the territory is determined by metric and topological features [11, 12].

Mezentseva N. defines "educational space" as the totality of all educational institutions, as well as other institutions and organizations that provide educational services within a certain territory. It also distinguishes hierarchical levels of educational space: local, regional, subregional and planetary [10, p. 184].

The concept of "general educational space" was considered as a component of the educational space from the position of general secondary education institutions.

Formulation of the goal and task. The goal of this article was to analyze the definitions of the concept of "general educational space" in socio-geographical studies, by defining it as a component of the educational space. In accordance with the goal, a number of tasks were set before us: to investigate the essence of the concept of "general educational space"; identify the features of the general educational space; characterize the components of the general educational space; to determine the characteristics of the general educational space.

Presenting main material. Geospace is defined as a set of spatial relations of geographical relations of objects and phenomena on the earth's surface.

According to Maslyak P., Oliynyk Ya., and Stepanenko A., "geographic space" is a complex terrestrial planetary space located on a specific territory, which develops over time and covers all spheres of the geographical envelope: lithosphere, hydrosphere, atmosphere, biosphere, and sociosphere [6].

Marunyak E. singles out the following main components of geospace – nature, society, economy, between which separate types of space are located, which are perceived as layers, and the ratio of such partial spaces is different for different territorial allocations and has the form of layer formation, the size and structure of which in each cases are unique [4]. Marunyak E. also considers the socio-economic space as a part of geospace, formed by a set of objects and economic entities, social groups of the population, institutional structures and the relationships between them, as well as flows of matter and energy formed in the process of interaction with the natural environment [5].

Educational space is the territory on which educational institutions of various forms and types, all participants of the educational process, which ensure the implementation of the formation of quality education, function, carry out their organization of the educational process and interact with each other. Educational space is the result of the interaction of social and economic spaces, that is why we propose to highlight educational space as a component of geospace in socio-economic space (Fig. 1).

In our opinion, the foundation in the formation of the educational space belongs to educational institutions, which are its local centers. According to the Law "On Education" [8], educational institutions include:

1) institution of higher education – a type of institution that is a legal entity under private or public law, operates in accordance with the issued license for conducting educational activities at certain levels of higher education, carries out scientific, scientific and technical, innovative and/or methodical activities, ensures the organization of the educational process and acquisition by individuals of higher education, postgraduate education taking into account their vocations, interests and abilities;

2) a scientific institution that provides training for students of higher education at the second (master's) and/or third (educational-scientific/educational-creative) level of higher education;

3) institution of postgraduate education. Institutions of postgraduate education include:

- academies, institutes (centers) of professional development, retraining, improvement, educational and course complexes;
- subdivisions of higher education institutions (branches, faculties, departments and others);
- professional and technical educational institutions;
- relevant divisions in organizations and enterprises;

4) institution of vocational pre-higher education;

5) vocational (vocational and technical) education institution – an educational institution that ensures the realization of the needs of citizens in vocational and technical education, mastering labor professions, specialties, qualifications in accordance with their interests, abilities, state of health;

6) an institution of general secondary education (a general educational institution: I degree — elementary school, II degree — basic school, III degree — senior school with a specialized direction of study);

7) preschool education institution. Preschool education institutions are nurseries, kindergartens,

nurseries-kindergartens, family, outing, preschool and combined type complexes (for children who need correction of physical and mental development) with short-term, day, round-the-clock stay of children, as well as boarding kindergartens type, orphanages, etc. [8].

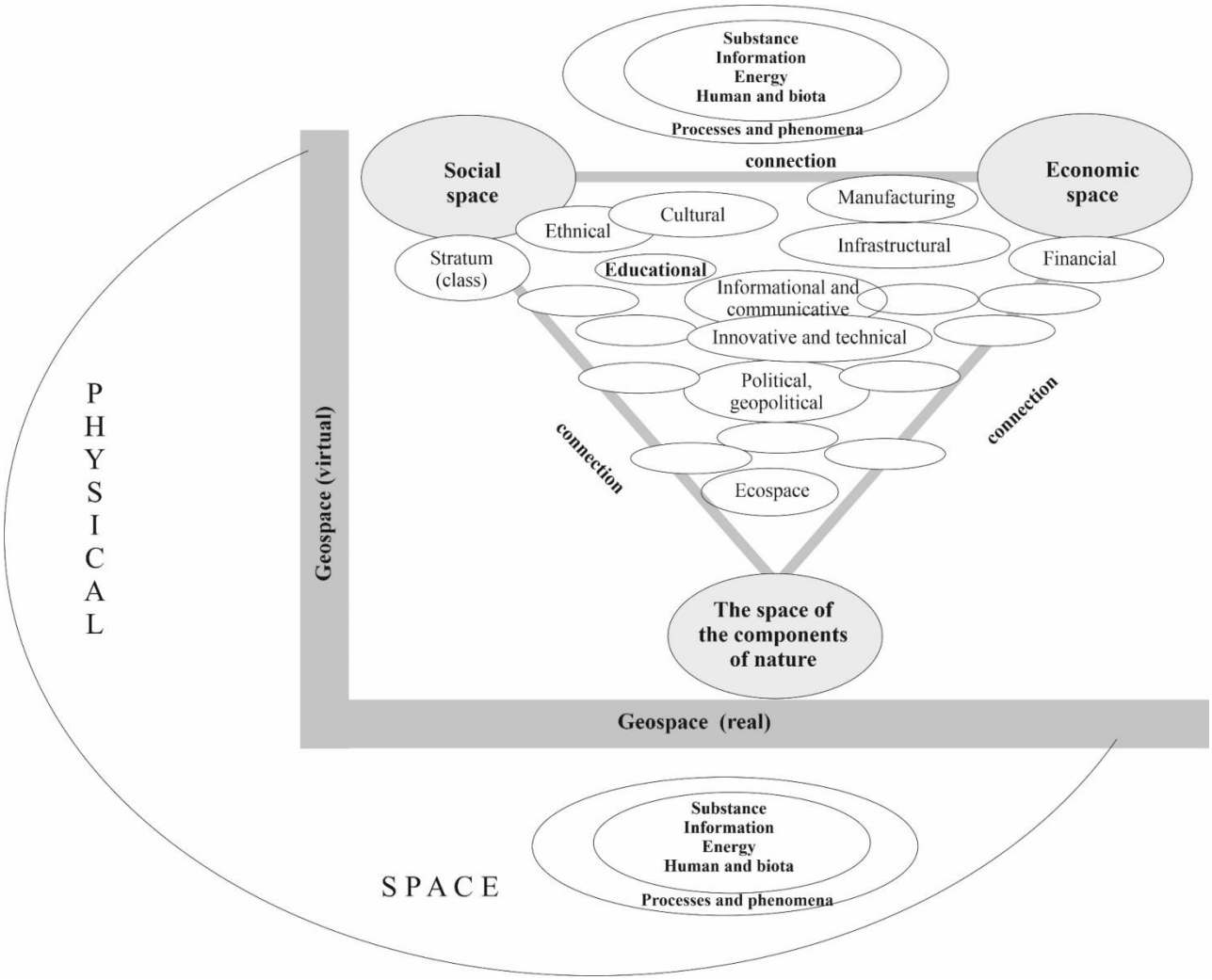

Fig. 1. The place of educational space in geospace *(based on the work of E.O. Marunyak [4])*

Based on the levels of education, it is advisable to divide the educational space into its separate components, namely: preschool, general education, vocational and scientific and educational (Fig. 2).

General educational space is the territory on which general secondary education institutions of various types and forms and participants of the educational process function, organize the general educational process and interact with each other, which ensures the implementation of educational activities. The general educational space has its own socio-geographical features:

- a dynamic system that changes in space and time;
- characterizes the system of relationships between society and institutions of general secondary education;
- space for interaction of all participants in the process of obtaining full general education for the purpose of its improvement and optimization;
- a set of factors and influencing factors on the process of obtaining full general education;
- has practical and social significance;
- characterized by the level and quality of providing educational services;
- has a clear hierarchical structure [1].

When studying the general educational space, we propose to consider it as three-dimensional, distinguishing in it the following components (dimensions):

- ✓ territorial placement of educational institutions;
- ✓ participants in the general education process;
- ✓ quality of providing educational services.

The result of the interaction of these dimensions is the level and quality of knowledge of students of general secondary education (Fig. 3).

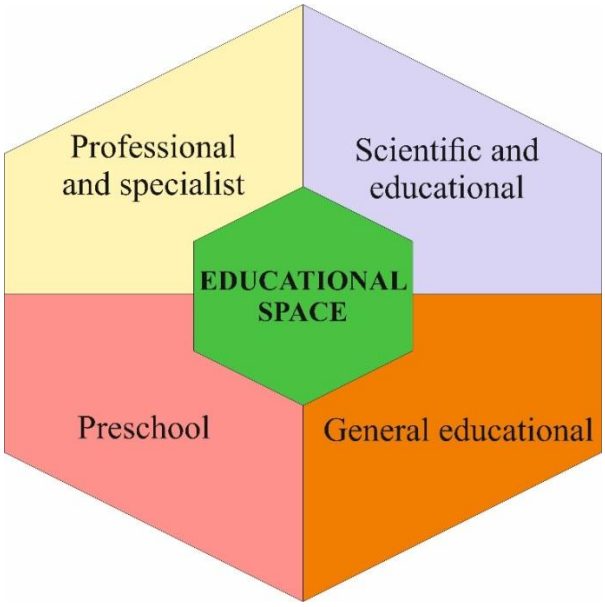

Fig. 2. The structure of the educational space

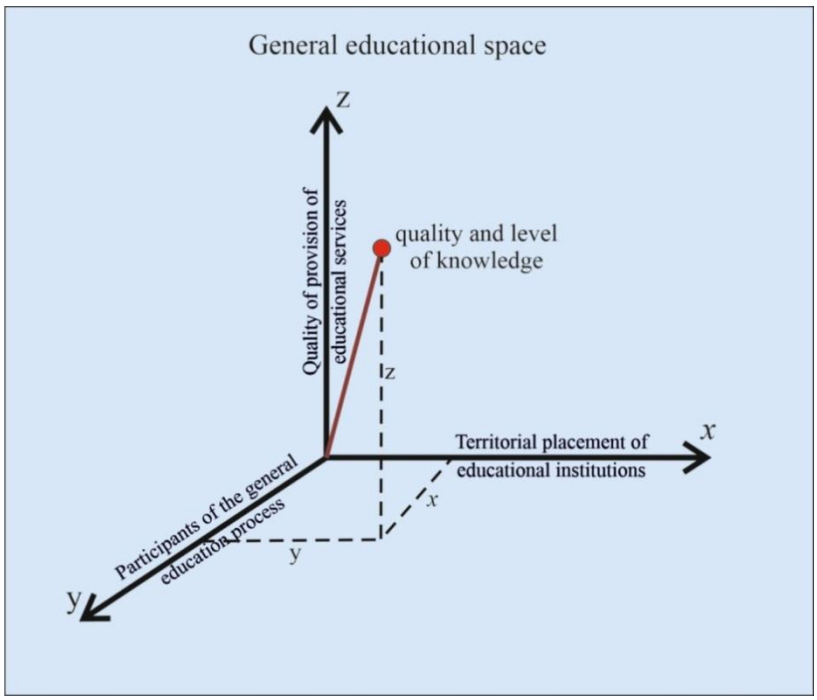

Fig. 3. The structure of the general educational space in the three-dimensional coordinate system

The general educational space has its own topological and metric properties:

- topological properties represent the territorial orderliness of the participants of the general educational process (educational districts), the continuity of knowledge acquisition in the ZZSO, the permanent relationship of all the participants of the educational process.
- metrics include: the number of general secondary education institutions, the number of participants in the educational process; transport and pedestrian accessibility to ZZSO and others.

General educational space, as a component of geospace, is characterized by the following indicators:

- extent – characterized by the territorial coverage of participants in the educational process (country, units of administrative-territorial division, settlement, its parts, etc.)
- dynamics – associated with the appearance of new and closing of old ZZSO, change in the status of the institution, centric processes, as well as with the constant change of participants in the educational process, their composition and level of knowledge.
- structurality – the general educational space has a clear structure and system of its objects.
- continuity – the presence of participants in the educational process throughout the territory covered by the general educational space (Fig. 4).

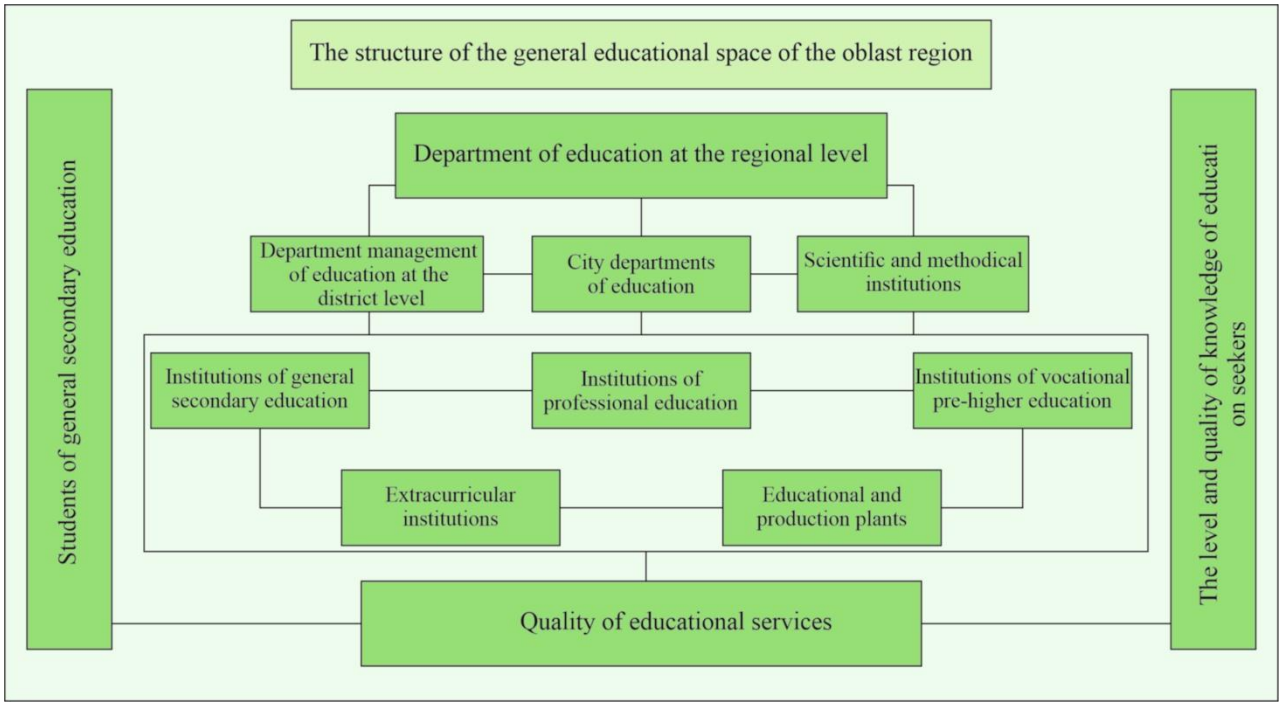

Fig. 4. The structure of the oblast region general education space

The general educational space plays an important role in the development of not only the tertiary sector, but also primary and secondary, precisely from the position of training specialists. It has the potential that creates the foundation of national security, ensures the competitiveness of the country, the region among other national state bodies.

In the study of the development of education, the general educational space of the oblast region plays a special role.

When studying the geosphere, it meets the following requirements:

- has territorial distribution;
- the general educational complex can be mapped (educational institutions, educational districts, reference institution, number and structure of participants in the educational process, quality and level of knowledge, etc.);
- the development of the general educational complex affects various elements of the sociosphere (education and competence of the population, standard of living of the population, economic development of the territory, and others);
- by exploring the educational complex, we gain new knowledge about the processes taking place on the territory.

Socio-geographic studies of the general educational space allow to single out certain simplex objects: a general educational institution, a reference institution, an educational district, a participant in the educational process, the quality of educational services, the level and quality of knowledge.

As an object of research, the general educational space has qualitative and quantitative characteristics. Qualitative characteristics include: division of ZZSO into schools, gymnasiums, secondary schools, lyceums and others; rural and urban educational institutions; territories with different levels of knowledge and others. Quantitative characteristics stand out: the number of educational institutions; provision of the population with educational institutions; the number of participants in the process of obtaining full general education; level and quality of students' knowledge, etc.

Conclusions. During the analysis and generalization of the scientific views and ideas of domestic and foreign scientists, as well as conceptual socio-geographical approaches to the formation of the general educational space, it was established that the general educational space is a constituent part of the geospace and represents the territory on which the educational process functions, carries out the educational process, and also interacts between are institutions of general secondary education of various types and forms, and all participants in the educational process that ensure the implementation of educational activities.

In studies of the general educational space of the territory of the administrative unit, special attention should be paid to the following features: territorial distribution of general secondary education institutions; the functioning of ZZSO in the conditions of reform, the relationship of the general education complex with various factors of influence (legal, demographic, transport and other factors).

References:

1. Bilous, Yu. O. (2021). Territorial structure of general educational space: socio-geographical aspects and evaluation of the quality of knowledge (on the example of Chernivtsi oblast). *Candidate's thesis*. Chernivtsi. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1wvk6UEL4LrT5h4_C_ENuWiFVNtz1xyD9/view [in Ukrainian].
2. Borysova, T. G. (1999). Educational space as a factor in the social education of schoolchildren: *Candidate's thesis.* [in Russian].
3. Hynetsinskyi, V. I. (1997). The problem of structuring educational space. *Pedagogy*, 10-15. [in Ukrainian].
4. Marunyak, E. O. (2012). Spatial dilemmas of globalization and their conceptualization. *Ukrainian Geographical Journal*, 4, 36-42. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/UGJ_2012_4_8 [in Ukrainian].
5. Marunyak, E. O. (2016). Socio-economic space (methodology of geospatial research and planning practice). *Doctor's thesis.* Kyiv [in Ukrainian].
6. Maslyak, P. O., Oliynyk, Y. B., & Stepanenko, A. V. (1996). Student's dictionary-handbook on economic and social geography of the world. Kyiv: Libra, 328 p. [in Ukrainian].
7. Niemets, K. A., Virchenko, P. A., & Kuleshova, G. O. (2014). Education system of Kharkiv oblast: socio-geographic aspect: monograph. 180 p. [in Ukrainian].
8. On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII: as of April 23 2021. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian].
9. Semenova, A. V. (2009). Theoretical and methodological principles of the use of paradigmatic modeling in the process of professional training of future teachers. *Doctor's thesis* [in Ukrainian].
10. Niemets, L., & Mezentsev, K. (2019). Social geography: a textbook. Kyiv: Phoenix, 304 p. [in Ukrainian].
11. Stetskyi, V. (2008). Territorial educational systems of Ukraine. *Geography in the information society*, 4, 270-272 [in Ukrainian].
12. Stetskyi, V. V. (1998). Educational complex of Lviv oblast; social and economic and geographical studies. Lviv: LOMIO, 112 p. [in Ukrainian].
13. Tsimbalaru, A. D. (2016). Educational space: essence, structure and mechanisms of creation. *Ukrainian Pedagogical Journal*, 1, 41-50. [in Ukrainian].

Юрій Білоус
доктор філософії (PhD), асистент кафедри географії України та регіоналістики,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна,
e-mail: bilous_jura@ukr.net, https://orcid.org/0000-0001-8539-275X

Вікторія Білоус
аспірантка кафедри фізичної географії, геоморфології та палеогеографії,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна,
e-mail: geobilous@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-7394-836X

ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Актуальність дослідження загальноосвітнього простору підсилюється, тим, що наразі відбуваються значні перетворення в загальноосвітньому просторі як складовій соціального простору, які проходять паралельно з впровадженням реформи децентралізації. В статті здійснено аналіз суспільно-географічних підходів до вивчення поняття загальноосвітнього простору, яку ми пропонуємо розглядати як складову освітнього простору, з позиції закладів загальної середньої освіти. Окреслено місце освітнього простору, як складової геопростору, саме в соціально-економічному просторі, адже він виступає результатом взаємодії соціального та економічного просторів. В дослідженні було визначено локальні центри освітнього простору, які належать закладам освіти.

Охарактеризовано поняття «загальноосвітній простір», який пропонуємо визначати як територію на якій функціонують, здійснюють організацію загальноосвітнього процесу та взаємодіють між собою заклади загальної середньої освіти різних типів та форм, а також учасники освітнього процесу, що забезпечують реалізацію освітньої діяльності. Нами було визначено структуру та властивості загальноосвітнього простору. Структуру загальноосвітнього простору пропонуємо розглядати як тривимірну, виділяючи при цьому такі складові (виміри) як: територіальне розміщення закладів освіти; учасники загальноосвітнього процесу; якість надання освітніх послуг. Для загальноосвітнього простору, як складової геопростору, характерними є такі показники як: протяжність, динамічність, структурність та неперервність. Було описано кількісні і якісні показники функціонування загальноосвітнього простору. Здійснено характеристику структури загальноосвітнього простору обласного регіону, який відіграє особливу роль у дослідженні розвитку освіти.

Загальноосвітній простір володіє потенціалом, який створює фундамент національної безпеки, забезпечує конкурентоспроможність країни, регіону серед інших національних державних організмів.

Ключові слова: *освітній простір, загальноосвітній простір, заклади загальної середньої освіти, якість знань учнів, рівень знань учнів.*

Список використаної літератури:

1. Білоус Ю. О. Територіальна структура загальноосвітнього простору: суспільно-географічні аспекти та оцінка якості знань (на прикладі Чернівецької області) : дис. … д-ра філософії в галузі природничі науки: 103. Чернівці, 2021. 264 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1wvk6UEL4LrT5h4_C_ENuWiFVNtz1xyD9/view
2. Борисова Т. Г. Образовательное пространство как фактор социального воспитания школьников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06. М., 1999. 205 с.
3. Гинецинский В. И. Проблема структурирования образовательного пространства. *Педагогика*. 1997. С. 10-15.
4. Маруняк Є. О. Просторові дилеми глобалізації та їх концептуалізація. *Український географічний журнал*. 2012. № 4. С. 36-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UGJ_2012_4_8
5. Маруняк Є. О. Соціально-економічний простір (методологія геопросторових досліджень та практика планування): дис. док. геогр. наук: 11.00.02. Київ, 2016.
6. Масляк П. О., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Словник-довідник учня з економічної та соціальної географії світу. Київ: Лібра, 1996 р. 328 с.
7. Нємець К. А., Вірченко П. А., Кулєшова Г. О. Система освіти Харківської області: суспільно-географічний аспект: монографія. Харків, 2014. 180 с.
8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII: станом на 23 квіт. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19
9. Семенова А. В. Теоретичні і методичні засади застосування парадигмального моделювання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів: дис. ... доктора педагогічних наук: 13.00.04. Тернопіль, 2009. 42 с.
10. Соціальна географія : підручник / за ред. Нємець Л. та Мезенцева К. Київ : Фенікс, 2019. 304 с.
11. Стецький В. Територіальні освітні системи України. *Географія в інформаційному суспільстві*. 2008. Т. 4. С. 270-272.
12. Стецький В. В. Освітній комплекс Львівської області; соціальні і економічно-географічні дослідження. Львів: ЛОМІО, 1998. 112 с.
13. Цимбалару А. Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 41-50.

Надійшла 23 березня 2022 р.
Прийнята 20 квітня 2022 р.

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-02
УДК 913:35.071.51

Надійшла 02 квітня 2022 р.
Прийнята 03 травня 2022 р.

Олександр Гаврюшин
ст. викладач кафедри географії,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
проспект Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49000, Україна,
e-mail: audi@email.ua, https://orcid.org/0000-0002-0634-2146

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОГО АНАЛІЗУ ІСТОРІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ

У статті розглянуто теоретичні аспекти просторового та просторово-часового аналізу змін адміністративно-територіального поділу, його історії. Показано, що незважаючи на наявність значної кількості публікацій з історії адміністративно-територіального поділу, комплексно питання його детального просторового аналізу так і не вирішено. Головна увага автора статті зосереджена на діахронічному аналізі. Виділено рівні аналізу в залежності від того, який об'єкт з історії територіального поділу аналізується (одновимірні лінійні об'єкти – адміністративні межі, динамічні полігональні об'єкти – адміністративні одиниці, об'єкти, що позначають зміни, або довільні території та території з єдиною історією адміністративної належності, у межах яких узагальнюється історія конкретних об'єктів з історії адміністративно-територіального поділу із розрахунком відповідного агрегативного показника).

Охарактеризовано відмінність між вивченням змін як частини історії конкретних об'єктів територіального устрою і вивченням змін як окремих просторових об'єктів. Описано принципи виділення ареалів просторових змін, їх різновиди. Для кожного рівня аналізу запропоновано та детально описано типи об'єктів, які можуть бути одиницями картографування на аналітичних чи синтетичних картах з історії адміністративно-територіального поділу. Розглянуто типові операції над просторово-часовими даними з історії територіального поділу. Наведено приклади конкретних показників з історії адміністративно-територіального поділу, які можуть бути розраховані для описаних об'єктів. Охарактеризовано відмінності у розрахунку схожих за смислом показників для об'єктів різних типів. Особливу увагу приділено показникам-агрегатам з історії адміністративно-територіального поділу у межах окремих територій. Наведено класифікації таких показників. Зокрема виділено локальні агрегати, фокальні та агрегати динамічних об'єктів. Наведено приклади аналізу адміністративної реформи 2020 р. на районному рівні у межах Дніпропетровщини. Коротко охарактеризовано особливості компаративного аналізу окремих станів чи періодів для різних об'єктів змін.

Ключові слова: *адміністративно-територіальний поділ, адміністративні межі, аналіз динаміки, агрегація просторово-часових даних, просторовий аналіз, просторово-часова генералізація.*

Як цитувати: Гаврюшин О. Теоретичні засади просторового аналізу історії адміністративно-територіального поділу. *Часопис соціально-економічної географії*. 2022. Вип. 32. С. 14-23. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-02

In cites: Havriushyn, O. (2022). Theoretical principles of spatial analysis of the history of administrative-territorial division. *Human Geography Journal*, 32, 14-23 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-02

Постановка проблеми. У контексті планів адміністративної реформи в Україні в останні десятиліття значно зріс інтерес наукової спільноти до адміністративно-територіального поділу (АТП) та історії його формування зокрема. Однак в дослідженнях з історії АТП України мало використовувався картографічний метод та геоінформаційні технології. Використання останніх технічно уможливить детальний діахронічний аналіз історії АТП як просторового явища. Проте постає питання розроблення теоретичних засад просторового аналізу історії АТП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують різні напрямки досліджень історії АТП та загальної політичної карти. У руслі політико-географічної лімнології досліджується історія формування адміністративних меж та державних кордонів, наприклад [4, 5, 7]. Іноді в дослідженнях цього напряму розглядають і полігональні об'єкти – одиниці адміністративно-територіального поділу, однак основна увага зосереджена на межах. Зараз у цих дослідженнях успішно використовують математичні методи та геоінформаційні системи, що дозволяє отримувати точні кількісні результати за адекватної методики.

Інший напрям історико-географічних досліджень присвячений історії полігональних об'єктів: держав, окремих територіальних одиниць (АТО), а також окремих змін та загальних тенденцій. На пострадянському просторі таких досліджень десятки, наприклад [1, 2, 3, 6, 8, 9, 10, 11], оскільки тема адміністративної реформи після розпаду СРСР була актуальною. Автори переважно зосереджувались на реконструкції ситуації на окремі моменти минулого та з'ясовували загальні риси динаміки як-то укрупнення чи розукрупнення сітки АТО, аналізували великі реформи, їх причини та результати, виділяли періоди у формуванні АТП. Серед показників найчастіше фігурують площі та коефіцієнти компактності АТО, коефіцієнт сусідства, тривалість існування, а також середні та медіанні площі АТО, загальне число АТО певного рівня на різні дати тощо. В окремих дослідженнях аналізують і полігональні об'єкти (АТО) і лінійні (межі) [1]. Проте ці дослідження переважно оглядові, детальний діахронічний просторовий аналіз історії на основі просторово-часової бази даних із використанням ГІС та з розрахунком точних показників мінливості ні в

© Гаврюшин О., 2022

Україні, ні в сусідніх країнах так і не було проведено. Не розроблено і теоретичні засади для такого аналізу (одиниці картографування, показники тощо).

У країнах ЄС, США та Сполученому Королівстві добре досліджені питання подання історії АТП у цифровому вигляді, що пов'язано із розробленням інфраструктурних історичних ГІС [12, 13]. АТП висвітлювався також як одна із тем у багатьох історичних ГІС та веб-картах. Однак найчастіше аналіз історії АТП не входив у задачі таких досліджень або не був у їх фокусі. Наприклад, наприкінці статті Nüssli M.A. [14] стисло описана методика створення карти стабільності як один із прикладів аналітичних можливостей їх проєкту.

Постановка завдання. Метою роботи є розроблення теоретико-методичних засад комплексного просторового та просторово-часового аналізу історії АТП.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні ми розглянемо переважно ті операцій із просторово-часовими даними, результатом яких є статична карта (хоча окремі результати доречно подавати графіками, анімаціями або вони є конкретним числом). Просторові об'єкти, які відображаються на статичній аналітичній чи синтетичній карті з історії АТП, ми розділяємо на такі, що позначають просторово-динамічні об'єкти та ті, що позначають просторово-статичні об'єкти. Другі розділяємо на однорідні та неоднорідні у історичному відношенні. У межах однорідного об'єкта історія однакова в усіх точках.

Однак важливим є не тільки тип об'єкта із позиції його просторово-часової мінливості, але і змістовний аспект. Так, об'єкт на карті може позначати певну адміністративно-територіальну одиницю, адміністративну межу, ареал зміни, тощо. Ми виділяємо 4 рівні просторового аналізу АТП в залежності від того, які саме просторові об'єкти аналізуються.

На лімологічному рівні аналізуються історія АТП як історія адміністративних меж. Однак поняття «межа» як об'єкт аналізу може набувати різних змістовних наповнень (рис. 1). Пропонуємо розрізняти такі основні типи лінійних об'єктів на цьому рівні аналізу:

- просторово-статичний, однорідний у історичному відношенні об'єкт;
- просторово-статичний, неоднорідний у історичному відношенні об'єкт;
- просторово-динамічний об'єкт.

Перший тип об'єкта – фрагмент адміністративної межі, усі точки якого мають однакову історію у досліджуваному контексті. У загальному випадку це сегменти між стиковими точками (трипоінтами, квадропоінтами), виділені на карті, що містить усі межі за досліджений період. Однак у багатьох випадках можна ігнорувати окремі стикові точки і з'єднувати сусідні сегменти в один об'єкт – якщо для досліджуваного показника їх можна вважати одним об'єктом. Можна також допускати мультилінії – об'єднати не суміжні лінійні об'єкти з однаковою історією.

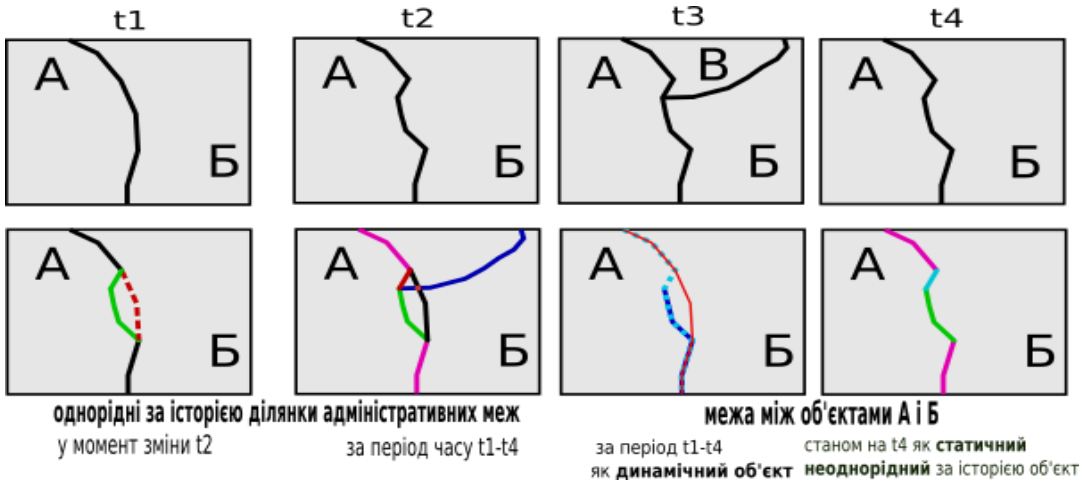

Рис. 1. Типи об'єктів при аналізі історії адміністративних меж
Fig. 1. Types of objects in the analysis of the history of administrative boundaries

Для цих об'єктів можна розрахувати тривалість існування (сумарну чи на різних адміністративних рівнях), тривалість перерв у існуванні, кількість ліквідацій та відновлень, змін статусу, кількість АТО, які вони розділяли тощо.

Окремим випадком є виділення фрагментів не за період часу, а на одну дату. У такому випадку можна виділити фрагменти, які не зазнали змін, нові фрагменти та фрагменти, що зникли (рис. 2).

Другий тип об'єкта складається із кількох об'єктів першого типу. Це можуть бути, наприклад, сучасні межі між АТО, виділені між стиковими точками. Хоча різні частини цих об'єктів мають різну історію, їх сучасна єдність робить доречним роботу з ними як з одним об'єктом. Показники, розраховані для таких об'єктів, мають узагальнений характер. Як варіант вони можуть обраховуватись як середнє зважене за довжиною із показників однорідних об'єктів, що входять до складу однорідного. Однак це не єдиний можливий спосіб агрегації. Деякі показники

визначаються лише для неоднорідного об'єкта і не мають смислу для його окремих однорідних частин. Наприклад, кількість однорідних об'єктів у межах неоднорідного тощо.

Прикладом об'єкта третього типу є межа між двома АТО у історичному вимірі – як динамічний об'єкт, що змінює свою локалізацію. Або межа конкретної АТО у історичному вимірі. Для таких об'єктів можна розраховувати інші показники, наприклад, обсяг змін просторової конфігурації.

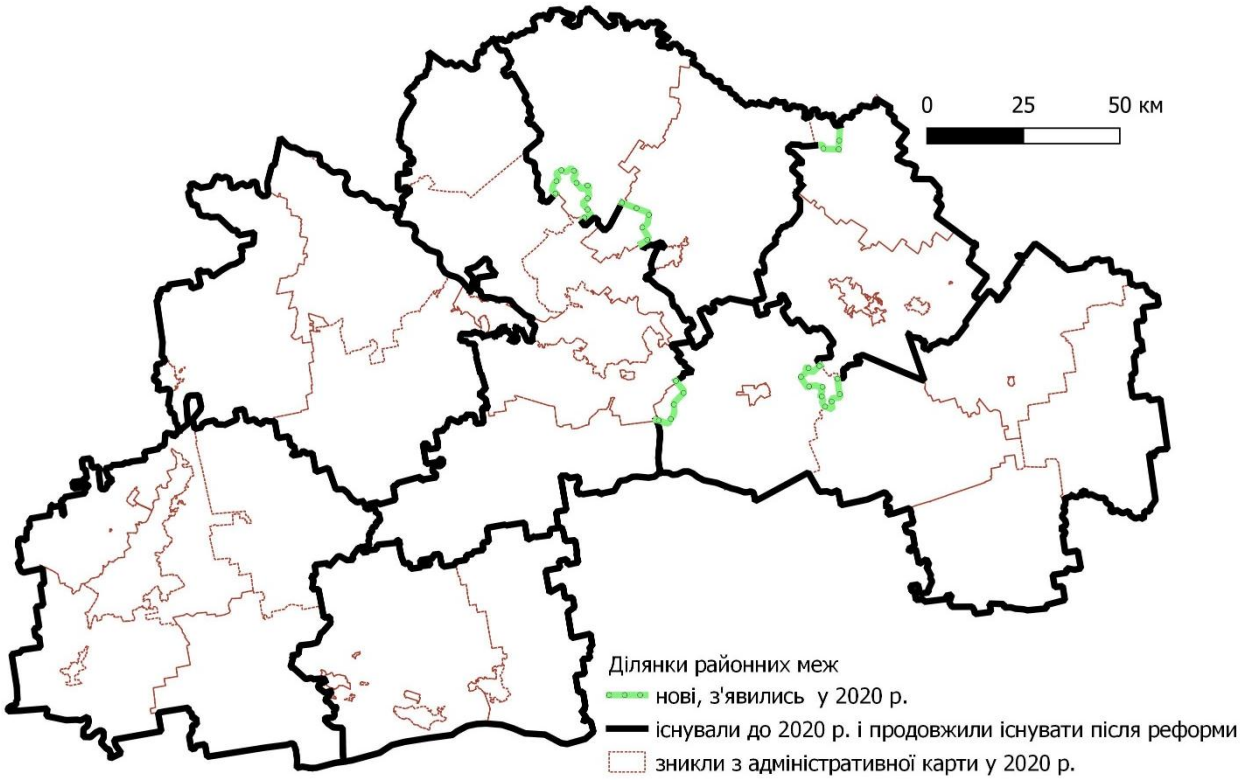

Рис. 2. Зміни районного поділу Дніпропетровщини у 2020 р. (на рівні меж)
Fig. 2. Changes in the district division of Dnipropetrovsk region in 2020 (at the level of borders)

Для об'єктів усіх трьох типів можливий розрахунок показника, що відображає стабільність об'єкта. Однак формули розрахунку різні. Очевидно, що для однорідного статичного об'єкту стабільність переважно пов'язана із часом його існування (а також, можливо, зміною статусу) і не враховує просторову складову – тільки часові дані та атрибути. У той час як для просторово-динамічного об'єкта доречно враховувати саме його просторову мінливість.

На лімологічному рівні аналізу можуть використовуватись також і не лінійні просторові об'єкти. Наприклад, полігони буферних зон, що слугують інструментом для порівняння близьких, але не тотожних за локалізацією меж. У деяких випадках доцільно проводити узагальнення інформації із об'єднанням окремих, але просторово і змістовно близьких лінійних об'єктів у один об'єкт (лінійний чи полігональний). Наприклад, дві історичні адміністративні межі проходять по одній річці, однак більш давня проходила по середині русла, а потім її було уточнено із віднесенням островів до конкретної АТО повністю. У масштабах всього регіону така територіальна та змістовна близькість може бути підставою для об'єднання двох об'єктів в один. Об'єднуватись можуть і об'єкти, що являють собою різні, але близькі варіанти реконструкції історичної мережі.

Рівень адміністративно-територіальних одиниць. Об'єктом аналізу є реальні історичні АТО та їх групи (кілька АТО), що у конкретній задачі вважаються одним об'єктом. Такі об'єкти змінюють у часі як атрибути так і просторову конфігурацію – це динамічні полігональні об'єкти. Відповідно аналізуватись може як зміна позиційних так і непозиційних характеристик, а також часові аспекти цих процесів. Показниками, що розраховуються для таких об'єктів, можуть бути: час та тривалість існування АТО, тривалість перерв у їх існуванні, кількість (обсяг) змін тих чи інших параметрів АТО (назв, видів, площі) тощо. На цьому рівні можна здійснювати, зокрема, такі операції:

- виявлення (вибір) АТО, що відповідають визначеним критеріям (із візуалізацією списком чи на карті);
- порівняння АТО за різними показниками та їх мінливістю;
- аналіз історії обраних об'єктів.

У першому випадку завдання може полягати у виявленні серед усіх АТО, що існували у різні часи, таких об'єктів, які змінювали свою площу більше ніж на 50% за одну зміну. У другому – оцінити мінливість площі об'єктів, що наявні на сучасній адміністративній карті. У третьому – розглянути історію формування території конкретної АТО.

Для розрахунків та візуалізації результатів аналізу АТО можуть використовуватись відмінні від АТО просторові об'єкти. Накладання усіх полігонів, що представляють АТО на різний час, варто розцінювати тільки як експрес-аналіз зміни конфігурації. На наступному етапі доречно створити окремі полігони для територій, що повністю входили до АТО у певний момент часу. Для таких полігонів можна розрахувати та візуалізувати різні показники, що характеризують історію їх перебування у складі цієї АТО – сумарна тривалість перебування, кількість входжень тощо. Тобто, історія динамічного об'єкту розділяється на історії окремих статичних об'єктів у їх стосунку до нього. Інший варіант – створення одного нового об'єкта, що узагальнить зміни просторової конфігурації АТО.

Аналіз на рівні АТО може хронологічно охоплювати тривалі періоди, а може здійснюватися і для окремих станів (рис. 3).

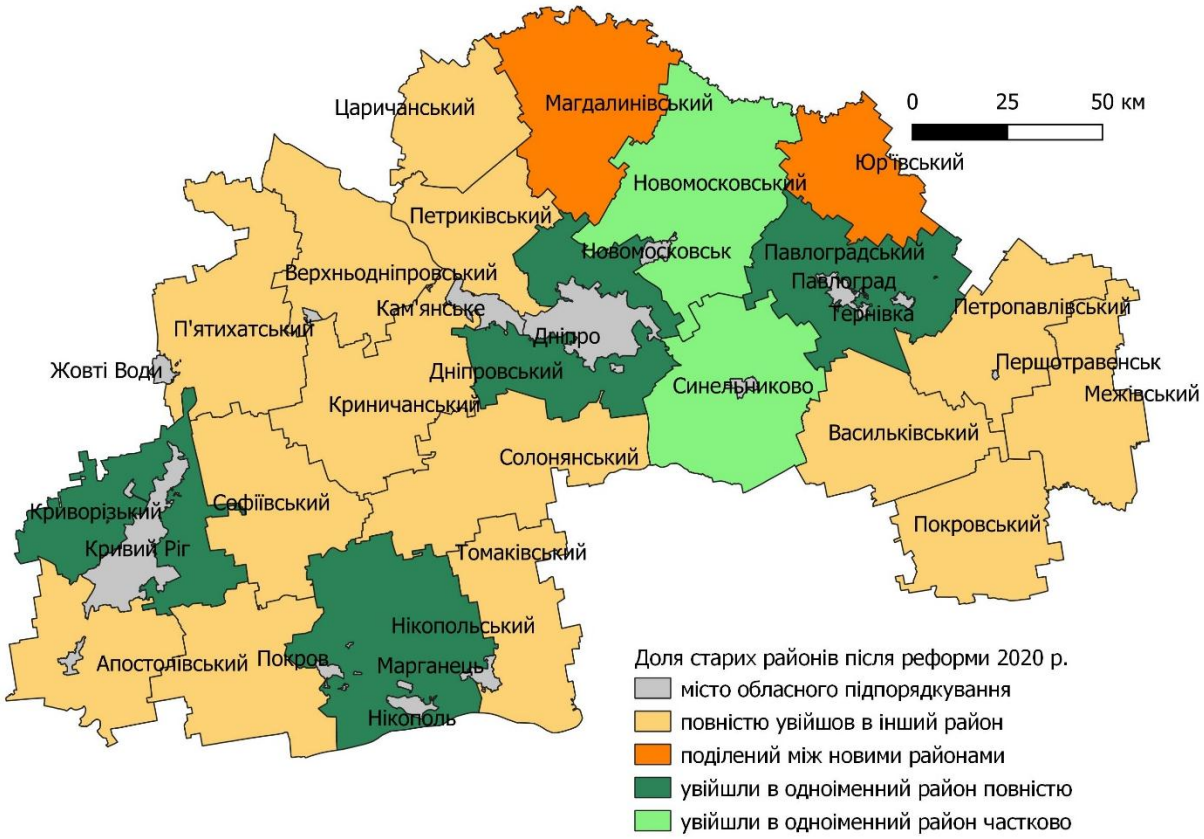

Рис. 3. Доля старих районів Дніпропетровщини під час реформи 2020 р.
Fig. 3. The fate of the old districts of Dnipropetrovsk region during the 2020 reform

Для регіону в цілому на цьому рівні можна аналізувати динаміку кількості АТО та їх середньої площі, виділяючи періоди укрупнення та розукрупнення АТО тощо.

Наступний рівень – **рівень окремих змін**. На цьому рівні у фокусі дослідження особливості просторово-часового поширення змін певного типу із врахуванням їх точної локалізації і датування. Такий аналіз не можна зводити до пошуку АТО, з якими відбувались певні зміни, чи порівняння між собою історичних АТО за мінливістю. Просторової прив'язки змін до АТО як динамічного об'єкта при глибинному аналізі сутності змін не достатньо. Так, карта, на якій показано кількість перейменувань для кожної сучасної АТО, не дозволяє точно визначити ті території, які у дійсності були охоплені змінами, оскільки площа АТО мінлива і у момент перейменування її конфігурація могла суттєво відрізнятись від тієї, що показана на карті.

Крім того, ареали зміни можуть не збігатись із полігонами АТО і торкатись:

- частини території АТО (втрата території);
- частини територій двох АТО (трансфер).

Як наслідок у загальному випадку спостереження за площею АТО не дозволяє виявляти обсяг власне просторових змін. В окремому випадку – при рівноцінному обміні територіями між двома АТО, просторові зміни будуть повністю проігноровані. Обсяг просторових змін передає не різниця площі об'єктів до та після зміни, а перепідпорядкована площа. Такий показник (атрибут) неможна вводити до самих динамічних об'єктів. Оскільки у результаті постає проблема подвійного обліку одних і тих же змін і їх неточної локалізації. Крім того, оскільки АТО можуть виникати і зникати, то виникає ще проблема територіальної прив'язки змін тих об'єктів, які протягом періоду дослідження існували не завжди.

Тому для аналізу одномоментних змін АТО, тих відмінностей, які відрізняють попередній стан АТП від наступного, від АТО спершу треба перейти до

об'єктів, що відображають власне зміни. Тобто розглядати зміни не як характеристики АТО, а як окремі об'єкти. Використання таких об'єктів дозволить точно візуалізувати зміни на окремі дати чи за період, проаналізувати динаміку площі змін у часі, виділити дати найбільших змін. Хоча об'єкти, що позначають непросторові зміни АТО певного виду, територіально збігаються із самими АТО станом на певну дату, створення окремих шарів об'єктів-змін певного типу значно спрощує аналіз змін.

Для візуалізації у ГІС загалом доречно виділяти окремо просторові об'єкти, що позначають стан та просторові об'єкти, що позначають зміни. Такі дії спрощують реалізацію подієво-орієнтованих візуалізацій (карт чи анімацій, на яких наочно показано саме зміни, а не стани). Це стосується не тільки АТО, а і адміністративних меж. Однак об'єкти, що позначають зміни меж, самі є межами, на відміну від об'єктів, що позначають просторові зміни АТО. Тому в контексті аналізу (а не візуалізації) ми не розглядаємо на «рівні окремих змін» зміни адміністративних меж. Інша ситуація з точковими об'єктами – центрами АТО. Для них об'єкти, що позначають стан, та об'єкти, що позначають зміни, можуть принципово відрізнятись. Така подія як перенесення центру може бути представлена як мультиточка з колишнього та нового центру (або як лінійній об'єкт із відповідними вузлами), що має атрибути «перенесено з», «перенесено у», «дата» тощо. Однак теоретичним засадам аналізу перенесення адміністративних центрів чи столиць держав доречно присвятити окрему статтю.

Зауважимо, що перехід від історії динамічних об'єктів до ареалів змін сам по собі не гарантує відсутність подвійного обліку змін. Він лише уможливлює роботу з точними ареалами змін, а не з цілими об'єктами, яких ці зміни торкались. Це пов'язано із тим, що типи змін можна виділяти по-різному. Так, при виділенні таких типів просторових змін як «втрата території», «приєднання території», «відновлення АТО» ареали цих змін можуть накладатись. Тобто, одна і та сама зміна буде включена у кілька ареалів. При виділенні типу просторових змін «перепідпорядкування території» такого не відбувається. У цьому випадку вдається абстрагуватись від контексту окремих динамічних об'єктів.

Виділення перепідпорядкованих територій дозволяє оперувати точними даними щодо площі просторових змін адміністративної належності. Однак можуть бути запропоновані різні принципи виділення конкретних ареалів таких територій. У залежності від обраних принципів, кількість об'єктів в одній і тій же ситуації може бути різною. Так, якщо із частини територій двох сусідніх районів створено новий район, ареал зміни адміністративної належності може бути просторово тотожним новому району. Тобто, маємо один суцільний ареал зміни. Однак цей ареал не є однорідним у історичному відношенні. Якщо розглядати перепорядковану територію як однорідний за походженням об'єкт, то ми маємо виділити два ареали змін (рис. 4).

Вважаємо другий підхід більш продуктивним та універсальним. При цьому в атрибутах перепідпорядкованих територій можна вказати обставини переходу (дату зміни, власника території до та після зміни тощо) і за потреби переінтерпретувати цей тип змін у контекст історії конкретних АТО, або в інший контекст, як це показано на рис. 5.

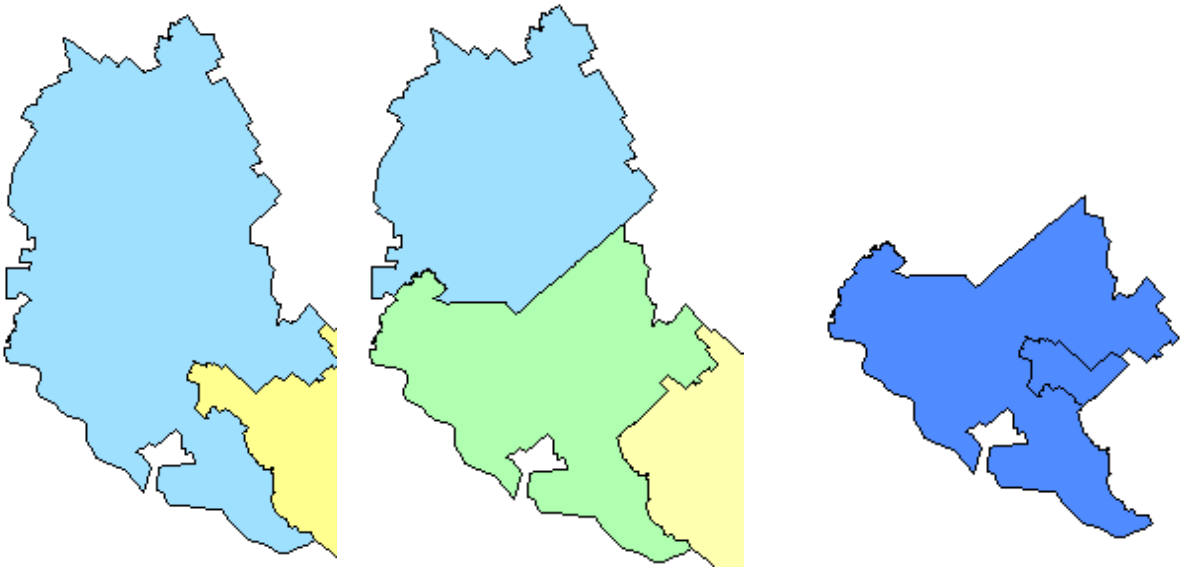

Стан до зміни | Стан після зміни | Виділено 2 окремих ареали просторових змін

Рис. 4. Виділення ареалів просторових змін
Fig. 4. Identification of the areas of spatial changes

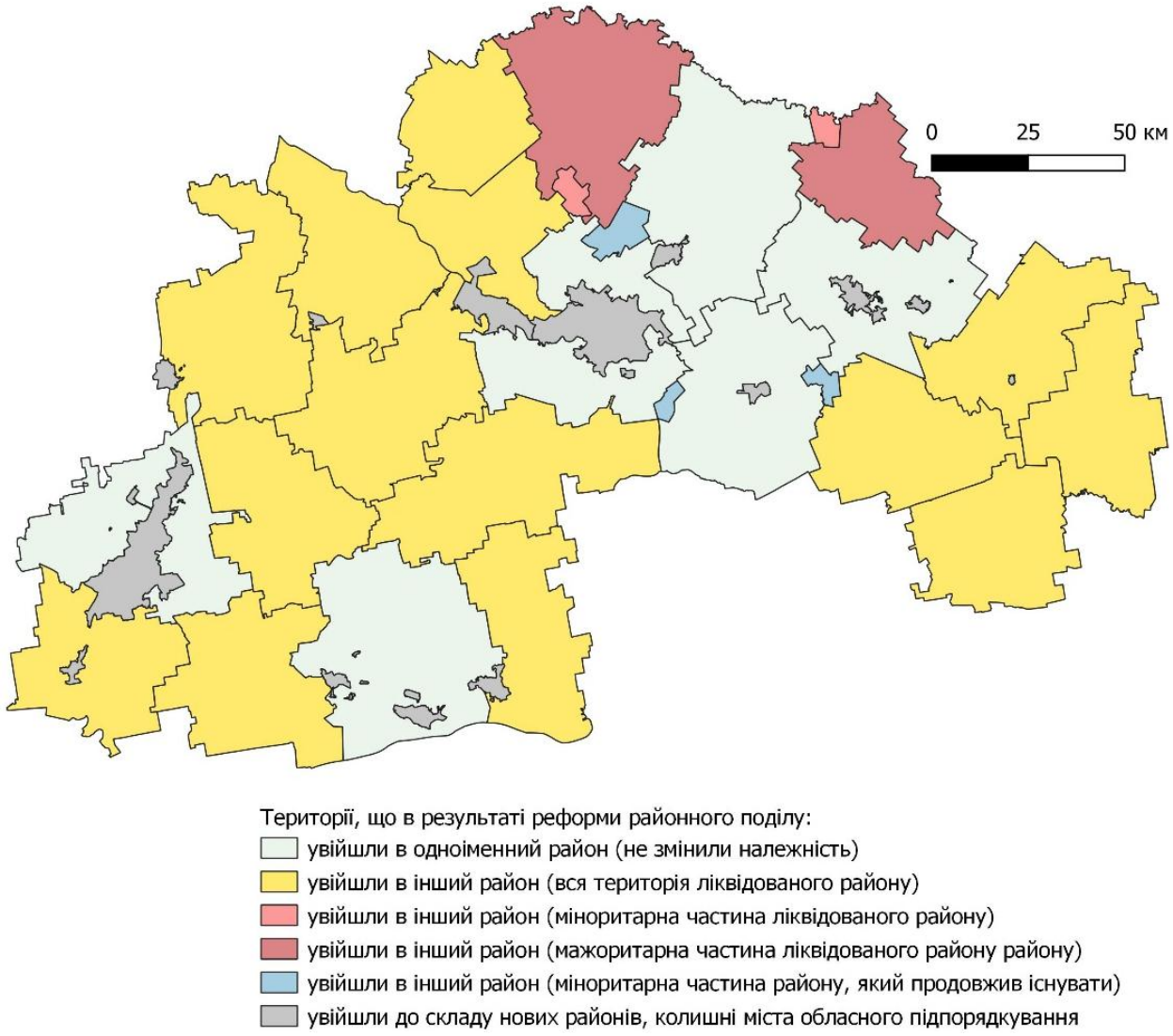

Рис. 5. Типи перепідпорядкованих територій у результаті реформи 2020 р.
Fig. 5. Types of subordinated territories as a result of the 2020 reform

Отже, наш погляд, найдоцільніше як об'єкт – ареал просторової зміни адміністративної належності розглядати однорідну у історичному контексті нефрагментовану територію – «перепідпорядковану територію». Такі території бувають внутрішньо перепідпорядкованими, втраченими, приєднаними до регіону.

Наступний рівень аналізу АТП – **рівень показників з історії територій (поверхні показників-агрегатів)**. На цьому рівні ареал дослідження розділяється на окремі території і для цих територій узагальнюється інформація про просторові об'єкти попередніх рівнів. Абстрагувавшись від конкретних АТО, ареалів змін та адміністративних меж, ми отримуємо кількісне вираження мінливості адміністративної належності, різноманіття власників території, щільності історичних меж тощо. Можливі також номінативні показники, наприклад, назва (код) адміністративно-територіальної одиниці, до складу яких територія входила найдовше. Підкреслимо, що це показники просторово статичних полігональних об'єктів (і їх точок), вони прямо не характеризують зміни конкретних АТО, розміри чи тривалість існування конкретних сегментів адміністративних меж чи ареалів змін. Тобто, цей рівень аналізу передбачає абстрагування від:

- просторової конфігурації конкретних об'єктів попередніх рівнів аналізу (ареалів змін, АТО, адміністративних меж);
- належності показника до конкретного об'єкта попереднього рівня аналізу.

Тому операцію утворення із полігонів конкретної АТО на різний час однорідних за історією належності до неї територій (із розрахунком для них сумарної тривалості належності до цієї АТО) ми не відносимо до цього рівня, а розглядаємо на рівні АТО. Оскільки у цьому випадку і показник і одиниці картографування стосуються конкретної АТО. Хоча технічно ця операція дуже схожа на розрахунок загальної мінливості адміністративної належності території – просто враховуються не усі АТО, а конкретна.

Одиницями картографування на цьому рівні аналізу можуть бути однорідні за своїм складом території – полігони з єдиною історією адміністративної належності та неоднорідні за історією адміністра-

тивної належності території. Серед останніх варто виділити регулярні полігональні сітки (гексагональні, квадратні) та території АТО станом на певну дату (наприклад, на сьогодні). Відзначимо, що хоча території, для яких розраховується показник-агрегат, можуть збігатись із АТО станом на певну дату (або ареалом конкретної зміни), сам показник у цьому випадку характеризує історію саме цієї статичної у просторі території, а не динамічні АТО. Іноді можна відмовитись від полігональних просторових об'єктів та подати зміни показника у просторі ізолініями.

Показники-агрегати з історії територій доцільно розрізняти, серед іншого, за такими ознаками як характер просторової локалізації та характеру розрахунку узагальненого показника.

Локальні показники характеризують історію лише у статичних межах певної території, не враховують будь-які події чи стани поза її межами і не залежать від ситуації на сусідніх територіях. Наприклад, загальна кількість власників території, загальна кількість змін належності, індекс різноманіття власників, ентропія адміністративної належності тощо.

Фокальні показники – характеризують історію території у порівнянні з історією іншої території. Наприклад, показники схожості історії адміністративної належності.

Показники з динамічним просторовим охопленням – враховуються як події у межах самої території, так і події у межах території АТО, до складу якої у відповідний момент входила ця територія. Такі показники більш доцільні для історії політичної карти, оскільки є певні підстави вважати, що зміни у конфігурації держави-власника позначаються на всій його території, навіть на тій, де змін не було. Однак обмежене застосування можуть мати і для історії АТП.

Що стосується розрахунку узагальненого показника та його смислу, то у залежності від того, дані про просторово-часові фрагменти яких об'єктів узагальнюється, як виділено фрагменти та чи враховано їх площа та час існування, а також способу узагальнення, отримуємо різні за смислом та точністю показники-агрегати.

Для однорідних за історією належності територій неможливе виділення різних просторових фрагментів. Для таких об'єктів фрагменти виділяються лише «вертикально» – часові періоди. Приклади таких фрагментів – періоди часу між перепідпорядкуваннями або періоди належності до складу конкретних власників. У другому випадку різні періоди належності до одного власника об'єднуються в один часовий фрагмент.

З технічної точки зору, мова йде про те, що у результаті оверлейних операцій з ареалами змін чи полігонами АТО було виділено ідентичні за просторовою конфігурацією, але різні за датами та іншими атрибутами просторові об'єкти. Ці окремі просторово тотожні об'єкти, що позначають належність території у певний час до певної АТО чи до ареалу зміни – «вертикальні фрагменти», мають бути об'єднані в один об'єкт, для якого і буде розраховано агрегативний показник замість усіх конкретних об'єктів-зрізів. Можливі агрегації даних про часові фрагменти (періоди) чи об'єкти, які не враховують їх тривалість: розрахунок загальної кількості змін адміністративної належності або розрахунок загальної кількісті власників. Такі розрахунки зводяться до сумування кількості об'єктів (якщо серед власників немає близьких власників і всі вони розглядаються як цілком різні об'єкти). В інших випадках тривалість враховується, наприклад при розрахунку ентропії зміни власника або при розрахунку інтенсивності змін (кількість змін за одиницю часу). Оскільки площа усіх фрагментів у межах однорідної території однакова і рівна площі самої території, її у багатьох випадках можна не враховувати при агрегації. Хоча в принципі можливі і відносні агрегатні показники на одиницю площі.

У межах неоднорідних територій фрагменти можуть виділятись і горизонтально (у вимірі довгота-широта) і «вертикально» за часом. Можна виділити три типи фрагментів: просторові нетемпоральні, часові фрагменти у межах однорідних територій та просторово-часові фрагменти у межах неоднорідної території.

У першому випадку узагальнюються дані про однорідні території або про адміністративні межі на теренах неоднорідного об'єкта, без врахування часових (історичних) аспектів. Зазвичай це дані про площу та довжину цих об'єктів відповідно. Хоча в окремих випадках площа і довжина можуть не враховуватись, а враховується кількість фрагментів. До таких показників-агрегатів можна віднести кількість однорідних територій у межах неоднорідної, максимальна площа (частка площі) неоднорідної території, індекс просторової фрагментації, сумарна довжина історичних меж, щільність історичних меж тощо. Індекс просторової фрагментації P неоднорідної території можна обчислити за формулою (1):

$$P = 1 - \sum_{i=1}^{n} \left(\frac{s_i}{S}\right)^2 \qquad (1)$$

Де S – площа неоднорідної території, s_i – площі однорідних територій у межах неоднорідної.

На рис. 6 показано розрахований індекс просторової фрагментації, при цьому під однорідними територіями розумілись ареали перепідпорядкованих територій старих районів Дніпропетровщини та міст обласного підпорядкування (рис. 4), а під неоднорідними – нові райони. Що більше цей індекс, то більш роздробленою на ділянки є неоднорідна за походженням територія нового району, тобто – більш неоднорідною за складом.

У другому випадку у межах неоднорідних об'єктів узагальнюються показники саме з історії однорідних об'єктів. Наприклад, це показник мінливості адміністративної належності, розрахований як середнє зважене за площею кількості змін належності (pi) на території кожного однорідного об'єкта (si), у межах площі неоднорідної території S (2):

$$m = \frac{\sum_{i=1}^{n} p_i * s_i}{S} \qquad (2)$$

Однак якщо за такою формулою розрахувати узагальнений показник не для кількості змін належності, а для кількості власників, то він не буде враховувати той факт, що частина власників на сусідніх однорідних територіях могла збігатись.

У третьому випадку неоднорідний об'єкт розглядається не як сукупність окремих двовимірних

однорідних, а як сукупність тривимірних у часі-просторі об'єктів (тіл) із узагальненням даних про кількість таких тіл, розподіл об'єму часо-простору між ними тощо.

Крім діахронічного аналізу історії об'єктів АТП (та історії АТП на територіях), аналіз історії АТП може полягати у порівнянні між собою різних станів чи періодів. Тобто, бути компаративним аналізом просторово-часових зрізів. Цей аналіз також виконується на описаних вище рівнях. Показники, що розраховуються при такому аналізі, часто відображають ступінь схожості ситуації у %. При цьому виділення спільного може відбуватись за критеріями різної строгості. Скажімо, для меж може вимагатись як точний збіг лінійних об'єктів так і розташування у певному буфері. На рівні АТО може зараховуватись як спільність лише площа тих територій, що належить тому самому (близькому) об'єкту, або аналізуватись розподіл площі регіону між різними АТО без синхронізації у розташуванні.

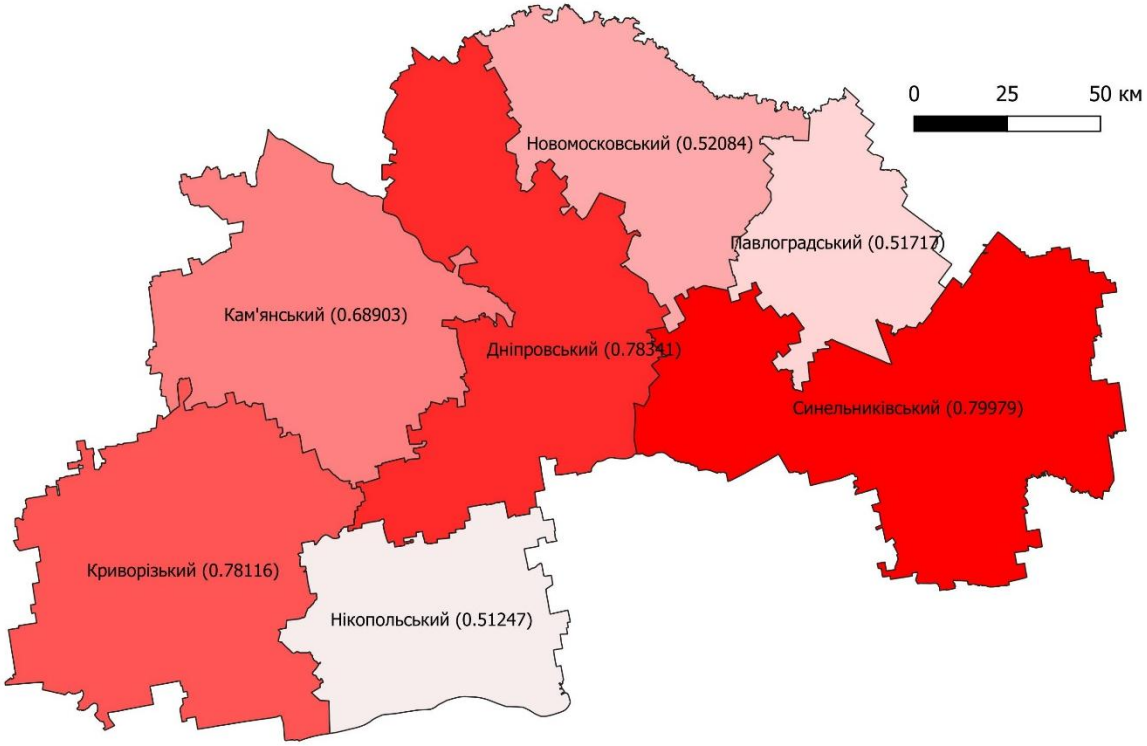

Рис. 6. Індекс просторової фрагментації території нових районів ареалами перепідпорядкованих територій старих районів
Fig. 6. Index of spatial fragmentation of the territory of new districts by areas of resubordinated territories of old districts

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє виділити 4 рівні аналізу залежно від того, який об'єкт з історії АТП аналізується: рівень адміністративних меж, рівень адміністративно-територіальних одиниць, рівень ареалів (об'єктів) змін, рівень територій у статичних межах (рівень поверхні). При цьому географічний об'єкт «адміністративна межа» може розумітись як просторово-статичний однорідний за історією об'єкт, просторово-статичний неоднорідний об'єкт та просторово-динамічний об'єкт. При дослідженні динамічних полігональних об'єктів, крім розрахунку показників динаміки для цих об'єктів або пошуку об'єктів із заданими характеристиками, аналіз може передбачати виділення (створення) нових статичних у просторі полігональних об'єктів, що відображають особливості формування території чи узагальнювати просторову конфігурацію динамічного полігонального об'єкта. Аналіз змін АТП є окремим рівнем аналізу, на якому можна абстрагуватись від конкретних динамічних полігональних об'єктів, з якими ці зміни відбувались, і зосередитись на просторових об'єктах, що представляють зміни різних видів. Рівень показників адміністративної історії територій є найвищим рівнем узагальнення. На ньому абстрагуються від конкретних просторових об'єктів та подій з історії АТП і зосереджуються на кількісній (як правило) оцінці мінливості/складності-різноманітності/схожості історії АТП на різних територіях.

Список використаної літератури:

1. Васильев А. П. Трансформация систем административно-территориального деления стран зарубежной Европы (на примере Франции, Германии и Хорватии): дис. канд. геогр. наук: 25.00.24 / Васильев Алексей Павлович, 2019.
2. Верменич Я. В., Андрощук О. В. Зміни адміністративно-територіального устрою України XX–XXI ст. / Відп. ред. Г. В. Боряк. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2014. – 182 с.
3. Ефимов С. А. Административно-территориальное деление Крыма второй половины XX века: опыт реконструкции / С. А. Ефимов, О. А. Селезнева, А. Г. Шевчук // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «География». Т. 20 (59), № 1. – Симферополь, 2007. – С. 39-50.
4. Игонин А. И., Тикунов В. С. Российско-украинская граница – происхождение и устойчивость // Население и экономика. – 2018. - № 2.4. – С. 136-160.
5. Игонин А. И. Геоинформационный анализ устойчивости административных границ российско-украинского порубежья // Геодезия и картография. – 2016. – № 9. – С. 54-59. https://doi.org/10.22389/0016-7126-2016-915-9-54-59
6. Малєнкова Х. О. Методи вивчення просторових аспектів реформування адміністративно-територіального поділу / Х. О. Малєнкова // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства: зб. наук. праць / за ред. І. О. Пилипенка, Д. С. Мальчикової. – Херсон: Гельветика, 2020. – Вип. 12. – С. 50-55.
7. Манаков А. Г. Устойчивость границ Псковского региона: историко-географический анализ / Манаков Андрей Геннадьевич, Евдокимов Сергей Игоревич // Псковский регионологический журнал. 2010. № 10. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ustoychivost-granits-pskovskogo-regiona-istoriko-geograficheskiy-analiz (дата звернення 15.02.2022).
8. Маркова Л. М. Історія географії: адміністративно-територіальний устрій Дніпропетровщини на початку XX століття / Бібліографічне видання. – Дніпропетровськ: ДОУНБ. – 2011.
9. Тархов С. А. Изменение административно-территориального деления России за последние 300 лет // География. 2001. № 15. С. 1-32; № 21. С. 1-32; № 28. С. 4-37. М.: Изд. Дом «Первое сентября».
10. Тархов С. А. Основные пространственные закономерности эволюции сетки административно-территориального деления России за 300 лет // Псковский регионологический журнал. – 2019. Вып. 4 (40). – С. 16-33.
11. Троценко О. В. Дослідження змін адміністративно-територіального устрою регіону як базової складової системи втрачених географічних об'єктів (на прикладі Дніпропетровської області) // Наукові записки Вінницького педагогічного університету. – 2008. – С. 25-30.
12. Berman M. L. Modeling and Visualizing Historical GIS Data. [PDF document]. URL: http://www.fas.harvard.edu/~chgis/work/docs/
13. Gregory I. N. A Place in History: A Guide to Using GIS in Historical Research. – Oxford, 2002. – 335 p.
14. Nüssli M. A. From Historical Mapping to Historical Geographical Information System / Nüssli Marc-Antoine, Nüssli Christos. – [www document]. – URL: www.euratlas.net/tele/euratlas_HGIS.pdf

Oleksandr Havriushyn
Senior Lecturer, Department of Geography,
Oles Honchar Dnipro National University,
72 Haharin Ave., Dnipro, 49000, Ukraine,
e-mail: audi@email.ua, https://orcid.org/0000-0002-0634-2146

THEORETICAL PRINCIPLES OF SPATIAL ANALYSIS OF THE HISTORY OF ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL DIVISION

The article considers the theoretical aspects of spatial and spatio-temporal analysis of changes in the administrative-territorial division, its history. It is shown that despite the presence of a significant number of publications on the history of administrative-territorial division, the complex issue of its detailed spatial analysis has not been resolved. The main focus of the author of the article is on diachronic analysis. Levels of analysis are highlighted depending on which object from the history of territorial division is analyzed (one-dimensional linear objects – administrative boundaries, dynamic polygonal objects – administrative units, objects denoting changes, or arbitrary territories and territories with an identical history of administrative affiliation, within which the history of specific objects in the history of administrative-territorial division is summarized with the calculation of the corresponding aggregative indicator).

The difference between the study of change as part of the history of specific objects of territorial organization and the study of change as individual spatial objects is described. The principles of allocation of areas of spatial changes, their varieties are described. For each level of analysis, the types of objects that can be units of mapping on analytical or synthetic maps from the history of administrative-territorial division are proposed and described in detail. Typical operations on space-time data on the history of territorial division are considered. Examples of specific indicators on the history of administrative-territorial division that can be calculated for the described objects are given. Differences in the calculation of similar in meaning indicators for objects of different types are described. Particular attention is paid to indicators-aggregates of the history of administrative-territorial division within individual territories. Classifications of such indicators are given. In particular, local aggregates, focal aggregates and aggregates of dynamic objects are distinguished. Examples of the analysis of the administrative reform of 2020 at the district level within the

Dnipropetrovsk region are given. The features of comparative analysis of individual states or periods for different objects of change are briefly described.

Keywords: *administrative-territorial division, administrative boundaries, dynamics analysis, aggregation of space-time data, spatial analysis, spatio-temporal generalization*.

References:

1. Vasilyev, A. P. (2019). Transformaciya sistem administrativno-territorial`nogo deleniya stran zarubezhnoj Evropy` (na primere Francii, Germanii i Khorvatii) [Transformation of systems of administrative territorial division of foreign Europe countries (on the example of France, Germany and Croatia]. *Candidate's thesis*. Moscow. Retrieved from http://igras.ru/sites/default/files/announcements/Васильев-диссертация.pdf [in Russian].
2. Vermenych, Ya. V., & Androshchuk, O. V. (2014). Zminy administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy XX–XXI st. [Changes in the administrative-territorial structure of Ukraine XX-XXI centuries]. Institute of History of Ukraine, 182 [in Ukrainian].
3. Efimov, S. A., Shevchuk, A. G., & Selezneva, O. A. (2007). Administrativno-territorialnoe delenie Kryma vtoroj poloviny XX veka: opyt rekonstrukcii [Administrative-territorial division of Crimea in the secondhalf of 20th century: reconstruction experience]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo – Scientific notes of the Vernadsky Tauride National University. Series «Geography*, 20(59)(1), 39-50 [in Russian].
4. Igonin, A. I., & Tikunov, V. S. (2018). Rossijsko-ukrainskaya granicza – proisxozhdenie i ustojchivost` [Russian-Ukrainian border – origin and stability]. *Naselenie i ekonomika – Population and economy*, 2(4), 136-160 [in Russian].
5. Igonin, A. I. (2016). Geoinformacionny`j analiz ustojchivosti administrativny`x granicz rossijsko-ukrainskogo porubezh`ya [Geoinformation analysis of the stability of the administrative borders of the Russian-Ukrainian border]. *Geodeziya i kartografiya – Geodesy and Cartography*, (9), 54-59 [in Russian].
6. Malienkova, Kh. O. (2020). Metody vyvchennia prostorovykh aspektiv reformuvannia administratyvno-terytorialnoho podilu [Methods of studying the spatial aspects of reforming the administrative-territorial division] *Naukovi zapysky Khersonskoho viddilu Ukrainskoho heohrafichnoho tovarystva*: zb. nauk. prats / za red. I. O. Pylypenka, D. S. Malchykovoi – *Scientific notes of the Kherson department of the Ukrainian Geographical Society*: coll. Science. works / ed. I. O. Pilipenko, D. S. Malchikova, 12, 50-55 [in Ukrainian].
7. Manakov, A. G., & Evdokimov, S. I. (2010). Ustojchivost` granicz Pskovskogo regiona: istoriko-geograficheskij analiz [Stability of the borders of the Pskov region: historical and geographical analysis]. *Pskovskij regionologicheskij zhurnal – Pskov Journal of Regional Studies*, (10), 29-48 [in Russian].
8. Markova, L. M. (2011). Istoriia heohrafii: administratyvno-terytorialnyi ustrii Dnipropetrovshchyny na pochatku KhKh stolittia [History of geography: administrative-territorial structure of Dnipropetrovsk region in the early twentieth century]. Dn-k.: DOUNB [in Ukrainian].
9. Tarkhov, S. A. (2001). Izmenenie administrativno-territorialnogo deleniia Rossii za poslednie 300 let [Changes in the administrative-territorial division of Russia over the past 300 years]. *Geografiia – Geography*, 15, 1-32 [in Russian].
10. Tarkhov, S. A. (2019). Osnovnye prostranstvennye zakonomernosti evoliutsii setki administrativno-territorialnogo deleniia Rossii za 300 let [Basic spatial regulations of the evolution of the network of the administrative territorialmanagement of Russia for 300 years]. *Pskovskii regionologicheskii zhurnal – Pskov Journal of Regional Studies*, 4 (40), 16-33 [in Russian].
11. Trotsenko, O. V. (2008). Doslidzhennia zmin administratyvno-terytorialnoho ustroiu rehionu yak bazovoi skladovoi systemy vtrachenykh heohrafichnykh obiektiv (na prykladi Dnipropetrovskoi oblasti) [Investigation of changes in the administrative-territorial structure of the region as the basic component of the system of lost geographic objects (for example, Dnipropetrovsk region)]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho pedahohichnoho universytetu – Scientific notes of Vinnytsya State Pedagogical University named after Michailo Kotzubynsky. Series: Geography*, 17, 25-30 [in Ukrainian].
12. Berman, Merrick Lex. (2009). Modeling and Visualizing Historical GIS Data. Retrieved from http://www.fas.harvard.edu/~chgis/work/docs/ papers/CGA_Wkshp2009_Lex_9apr09.pdf
13. Gregory, I. N. (2003). A place in history: A guide to using GIS in historical research. Arts, & Humanities Data Service (England). History Data Service. (p. 335). Oxford: Oxbow.
14. Nüssli, M., & Nüssli, C. (n.d.). From Historical Mapping to Historical Geographical Information System. Euratlas. History and Geography of Europe and the World. Retrieved from https://www.euratlas.net/tele/euratlas_HGIS.pdf

Received 02 April 2022
Accepted 03 May 2022

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-03
УДК 911.3 (911.5)
Надійшла 17 квітня 2022 р.
Прийнята 14 травня 2022 р.

Роман Лозинський
магістр географії, інженер кафедри географії України,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
викладач кафедри культурології,
Український католицький університет,
вул. Свенціцького, 17, м. Львів, 79000, Україна,
email: rlozynskyi@ucu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-4425-8161

ПЕРЕДМІСТЯ ЯК СУСПІЛЬНО-ПРОСТОРОВИЙ ФЕНОМЕН ТА ПОСТ-СОЦІАЛІСТИЧНЕ МІСТО

У статті проаналізовано історію появи суспільно-просторового феномену передмістя у Західному світі та в Україні. Представлено порівняння передмість у країнах, що входили у Радянський Союз (з увагою до приміських сіл, дач та мікрорайонів) та субурбій в США та Канаді. Розглянуто розуміння передмістя та його архітектурного/містопланувального середовища з позиції соціальної теорії в географії. З'ясовано, що передмістя і їх архітектурне середовище використовувались у пропаганді США та Радянського Союзу для продукування окремих культурних значень/сенсів з економічними та політичними наслідками.

Розглянуто особливості вживання понять передмістя та субурбія у постсоціалістичному контексті. На основі основних суспільно-географічних характеристик приміських зон українських міст було виявлено, що вживання поняття передмістя потребує теоретичного осмислення у пост-соціалістичному контексті та його розрізнення з поняттями субурбія та приміський простір. Наводяться аргументи, що для означення передмість просторовий критерій та критерій зв'язку з містом (придатний для виділення приміського простору, приміської зони, приміських районів) є недостатніми і не відображає складності цього явища. Було встановлено, що зміст поняття передмістя є набагато ширшим, а обсяг - вужчим (згідно закону зворотного відношення). Важливими критеріями виділення передмість є врахування соціального статусу мешканців та мешканок, їх щоденні практики, місце та рід зайнятості та проведення вільного часу, тобто їх ідентичність, а також тип житлової архітектури і особливості повсякденних ландшафтів.

Було встановлено, що оскільки українські приміські простори є еклектичними зі змішанням різних соціальних класів та різної житлової забудови, зберігають своє сільське обличчя з наявністю особистого селянського господарства, поняття напівміська окраїна або сільсько-міська окраїна є більш вдалим поняттям для означення приміської зони пост-соціалістичних міст, ніж передмістя чи субурбія. Лише окремі частини приміських просторів мають тенденцію перетворюватися на спальні передмістя американського типу тобто субурбію (англ. suburbs) із переважанням садибних будинків, одного соціального класу та автомобілекористуванням. Розглянуті у статті теоретичні особливості розуміння явища передмістя та більш вдалі поняття для його означення в постсоціалістичних умовах є важливими для створення більш соціально продуманої містопланувальної документації і стратегії їх розвитку з врахуванням місцевих особливостей.

Ключові слова: *передмістя, субурбія, напівміська окраїна, містопланування, урбаністика, соціальна теорія.*

Як цитувати: Лозинський Р. Передмістя як суспільно-просторовий феномен та пост-соціалістичне місто. *Часопис соціально-економічної географії.* 2022. Вип. 32. С. 24-33. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-03

In cites: Lozynskyi, R. (2022). Suburb as a socio-spatial phenomenon and post-socialist city. *Human Geography Journal*, 32, 24-33 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-03

Вступ. Передмістя як і міста, є важливими і складними суспільними просторами залученими у економічні та соціальні процеси не менш ніж міста і активно задіяні у продукуванні культурних значень та практик у різний спосіб залежно від історичного чи географічного контексту. Передмістя як модерне явище з'явилось у сер. XIX ст. із появою нової заможної верстви та розвитком нового транспорту трамваїв. Міська буржуазія бажала жити ближче до природи подалі від проблем індустріальних міст [20]. На території теперішньої України спостерігалися подібні тенденції із кінця XIX ст. У той час як західноєвропейські, а особливо американські міста зазнали зростання передмість у XX ст., країни, що знаходились під комуністичним режимом Радянського Союзу та країни соціалістичного табору мали свої відмінні траєкторії розвитку. Завдяки масовому будівництву державного житла у вигляді багатоповерхових будинків об'єднаних у мікрорайони у цих країнах було створено своє особливе архітектурне середовище. Після розпаду Радянського Союзу та припинення існування планової економіки з чіткими програмами розвитку міських і сільських населених пунктів межа між містом і селом почала стиратись навколо найбільших міст, початки чого спостерігались ще у 1980-х роках [18]. Значна частина нової забудованої території з'явилася у приміських/підміських селах – юридично самостійних адміністративних одиницях, які є сільськими населеними пунктами лише формальною. Через їх розташування у безпосередній близькості до міста, тут з'являються нові житлові та комерційні об'єкти, такі як індивідуальна садибна забудова, котеджі та багатоповерхові житлові комплекси, торгово-розважальні центри, об'єкти легкої промисловості, логістичні центри, готелі, ресторани, АЗС та офіси.

© Лозинський Р., 2022

У таких населених пунктах приміської зони більшість мешканців та мешканок працює у місті, добираючись на роботу переважно приватним, але також і громадським транспортом. У цей же час надходження до місцевого бюджету відбувається зі сфери торгівлі та послуг. Перелічені трансформаційні процеси проявляються у різній мірі для різних постсоціалістичних країн та міст залежно від їх величини, економічної спеціалізації, рівня розвитку та історичного контексту [8; 18]. Частини підміських сіл мають тенденцію перетворюватися на спальні передмістя американського типу тобто субурбію (англ. *suburbs*) із переважанням односімейних будинків, одного соціального класу та автомобілекористуванням. Проте українські підміські села є еклектичними, оскільки все ще зберігають своє сільське обличчя з наявністю особистого селянського господарства, яке практикують переважно довготривалі мешканці та мешканки [18].

Постановка проблеми. Українські приміські зони є особливими суспільними просторами, які потребують окремого теоретичного осмислення і особливих підходів у просторому плануванні. В суспільних науках, зокрема у географії, до околиць міст поряд із поняттями приміська зона, приміські райони, приміські території та приміські простори вживають поняття передмістя та/або субурбія. Проте, поняття передмістя може носити різні змістовні значення від країни до країни та певної історичної епохи. На відміну від таких понять як село та місто не існує одного підходу чи набору критеріїв за якими визначається передмістя в Україні. У багатьох країнах, включно з Україною, у законодавстві і навіть у містобудівній документації та освіті не існує адміністративно-територіальної одиниці чи категорії передмістя. Таким чином поняття передмістя потребує окремо розгляду, особливо у постсоціалістичному контексті, відмінному від Західних країн.

Метою статті є аналіз явища передмістя постсоціалістичного міста у порівнянні з передмістями Західних країн, особливо США та Канади з використанням соціальної теорії у суспільній географії. Даний теоретико-методологічний підхід застосовується для зрозуміння як передмістя, його архітектурне/містопланувальне середовище та щоденні практики мешканців та мешканок є залученими до складних економічних, політичних, соціальних та культурних процесів. Завданням дослідження є відповісти на дослідницькі питання – які відмінності існують між передмістями Західних країн (США, Канада) та постсоціалістичними? Що можна вважати передмістям у соціалістичних країнах? До якої міри можна вживати поняття передмістя та субурбія до окраїн українських міст та приміських сіл і до яких саме його частин? Яке поняття може відображати різноманіття приміських просторів українських міст у кращий спосіб?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз поняття передмістя та його семантики у постсоціалістичних умовах та його розрізнення із іншими подібними поняттями відсутній в українській суспільній географії. Дослідники часто вживають поняття передмістя не надавши йому визначення та не окреслюючи його теоретично і просторово. Як результат, бачимо вживання кількох понять до тих самих явищ або ж одного поняття до різних явищ. Зокрема в українській суспільній географії вживають кілька понять для означення територій, що прилягають до міст. Приміська зона [2, 11], приміські райони, приміська територія, міська агломерація, метрополія, метрополісний регіон [10] є найчастіше вживаними у дослідженнях, де основною увагою дослідження є зміни у демографії, землекористуванні, транспорті та житлі. У цих дослідженнях просторовий критерій та зв'язку із містом є визначальним. Поняття передмістя як складова приміської зони присутнє у аналізі понятєво-термінологічного апарату дослідження приміських зон [1]. Автори посилаючись на Клюйка Т. виділяють елементи просторової структури приміських зон – передмістя, міста-супутники, відкриті простори, території інфраструктурно-комунікаційного призначення. Передмістя розглядається як "сільські та міські поселення розташовані у безпосередній близькості до центрального міста, які мають із ним тісні господарські, культурно-побутові, трудові та інші зв'язки" [3]. Застосований авторами підхід відображає інженерне розуміння простору складові якого виділено за функціональним призначенням. Критерій землекористування більш чітко відображає цей підхід і у даному підході передмістя може бути заміненим поняттям приміська забудована територія. Останніми роками також вживаються поняття приміські простори, передмістя та субурбія у тих випадках, коли увагою дослідження є щоденні практики його мешканців та мешканок [9]. Колектив авторів використовує ширший спектр критеріїв для виділення різних типів приміських просторів - оточуючий простір (сільський, міський, відкритий), характер змін (нова забудова, оновлення-модернізація, знесення та будівництво нового житла, "втиснення" окремих будинків у старі мікрорайони), тип житла (низькоповерхова індивідуальна забудова, таунхауси, багатоповерхова забудова) та спосіб життя (приміський, сільський, міський, змішаний). Ними виділено п'ять типів приміських просторів: сільські поселення, охоплені субурбанізацією; нові котеджні містечка; перетворені на постійні дачні поселення; зростаючі міста-супутники радянських часів та райони внутрішньої субурбанізації [9]. Проте, у даному дослідженні приміський простір, передмістя та субурбія використовуються як взаємозамінні.

У даній статті наводяться аргументи, що просторовий критерій та критерій зв'язку з містом (придатний для виділення приміського простору, приміської зони, приміських районів) є недостатніми для означення передмість і не відображає складності цього явища. Іншими словами передмістя, субурбія і приміський простір не є взаємозамінними, як це часто зустрічається в суспільній географії. Історія появи явища передмістя, його розвитку у Західних країнах та їх порівняння із передмістями у постсоціалістичних країнах говорять про те, що зміст поняття передмістя є набагато ширшим, а обсяг - вужчим (згідно закону зворотного відношення). Важливими критеріями виділення передмість є також соціальний статус мешканців та мешканок, їх щоденні практики, місце та рід зайнятості та проведення вільного часу, що можна узагальнити як ідентичність мешканців та мешканок, а

також тип житлової архітектури і особливості повсякденних ландшафтів. В українській географії меншою мірою вживається поняття напівміські території (англ. peri-urban) або сільсько-міська окраїна чи рурбан (англ. rural-urban fringe, rurban) для означення приміського простору у випадку України, які на думку автора є більш вдалими і краще відображають усю різноманітність приміських просторів українських міст.

Виклад основного матеріалу. ***Передмістя як модерне явище у Західному світі.*** У кожну історичну епоху передмістя були різними щодо функцій та форм. Передмістя були характерними ще для давніх античних міст. Наприклад, вони існували у давньогрецьких містах у вигляді хор – сільськогосподарських околиць, у яких були присутні також *villae sububanae* заможного класу людей, що використовувались ними як другий будинок для відпочинку на природі [20]. На території сьогочасної України вони були присутні у хорах давньогрецьких міст Ольвії, Херсонесу та Тіри. Передмістя служили також місцем життя тих, хто не мав прав жити у містах, переважно це бідніше населення чи окремі релігійні чи етнічні групи [5]. У Середньовіччі існували торгові та ремісничі посади у давньоруських містах XI – сер. XIV ст. З другої половини XIV ст. у багатьох містах на магдебурзькому праві існували передмістя переважно заселені некатоликами, де компактно проживали русини, вірмени та євреї (так звані штетлі). У таких передмістях існували свої внутрішні правові системи, проте їх взаємодія з адміністрацією відбувалась на основі загального магдебурзького права. У кінці XVIII ст. міські і сільські населені пункти все ще були двома відмінними правовими світами з різним стилем життя та зайнятістю, де відрізнялися привілеї для міщан, передміщан та селян [5].

Перші передмістя як модерне явище виникли всередині XIX ст. в країнах зі швидкою індустріалізацією, а саме Великій Британії (Лондон, Манчестер), а потім і США, Канаді та Австралії [20]. Це були елітні дільниці за містом, що появилися внаслідок втечі нового заможного класу буржуазії від несприятливих умов життя у центральних частинах міст. Вони також керувались бажанням жити окремо від робітничого класу. Цьому сприяла також поява кінних трамваїв (з кінці XIX ст. електричних), залізничного транспорту, а з 1920-х – і автомобілів [20]. Ідея міста саду Ебенізера Говарда, що поширилася в Британії з 1898 р. й мала на меті поєднати найкращі переваги села і міста в одному населеному пункті чи в межах окремої дільниці, була містопланувальною основою для проектування нових дільниць та кварталів у містах [5; 20].

В Україні перші передмістя з'явилися у найбільш економічно розвинених містах з високим адміністративним рангом та присутнім заможним класом. Наприклад, у Львові деякі приміські/ підміські села в кінці XIX — поч. XX ст. трансформуються в елітні райони садибної забудови, як от Новий Світ (рис. 1). В межах цієї дільниці в рамках ідеї міста-саду було створено за проектами Юліана Захарєвича та Івана Левинського квартал Кастелівка з проведеним до нього трамваєм з центру міста [5]. У Києві характерною була поява заміських будинків-дач надані царем своїм підопічним (звідси і назва *дача*). Пуща Водиця стала першою такою заміською дільницею з дачами та прокладеною трамвайною колією (рис. 2). ЇЇ розвитку сприяли також і оздоровчі властивості місцевості з будівництвом санаторіїв.

Рис. 1. Вулиця Коновальця в дільниці Новий світ у Львові. Фото: Johnny, CC BY 2.5, Wikimedia Commons
Fig. 1. Konovaltsia Street in the New World district in Lviv. Photo: Johnny, CC BY 2.5, Wikimedia Commons

Рис. 2. Одна з дач заможного класу. Пуща Водиця біля Києва *(https://inkyiv.com.ua/)*
Fig. 2. One of the dachas of the wealthy class. Pushcha Vodytsia near Kyiv *(https://inkyiv.com.ua/)*

У міжвоєнний період у найбільших містах західної України розширюється кільце одно-, двох- та низько-поверхових садибних будинків навколо щільної міської забудови центральних частин міст. У Львові, наприклад, продовжують зростати дільниця Новий Світ та Новий Львів, закладений, ще до Першої світової війни, з садибною забудовою у стилі функціоналізму з палісадниками та низько-поверховою більш доступною житловою забудовою.

З XIX ст. і до 1940-х років окраїни швидко зростаючих індустріальних міст Західних країн були також місцем життя менш заможних верств, також новоприбулих мігрантів як внутрішніх та зовнішніх, які у пошуках роботи, оселялись у місцях із дешевою землею, меншим законодавчим регулюванням недалеко від місць роботи, фабрик та заводів [7; 12; 24]. У таких окраїнах міста часто були відсутніми водопостачання та каналізація, і поширене сільське господарство переважно для власних потреб. Ці передмістя з менш заможним класом перетворювалися згодом у "міські нетрі" та були першими, що підлягали знесенню під час розширення ділових центральних районів (ЦДР) у США та центральної частини європейських міст чи прокладання автомобільних магістралей. У той же час передмістя заможних класів залишались практично незмінними і перетворювались у ще більш елітні дільниці через свою близькість до ЦДР та міських зелених та водних просторів [12]. Наприклад, у Львові дільниці Новий Світ, Новий Львів та квартали з садибною забудовою у теперішньому так званому дальньому центрі, наприклад біля Шевченківського гаю чи між вул. Зеленою та Снопківською, є одними із найбільш елітних у Львові та найдорожчою нерухомістю.

Передмістя у США та Канаді. Після Другої світової війни міста у США, Західній Європі та соціалістичних країнах, як і їх передмістя, розвивалися за різними траєкторіями. Зокрема, у США ще після Великої Депресії розпочалася форсована федеральним урядом субурбанізація найбільших міст і поява масового, загальнонаціонального та стандартизованого феномену передмістя, відомого в попкультурі як одноповерхова Америка [7]. Період з кінця 1940-х до 1960-х років вважають "золотою добою" американських передмість і появи у них високої частки середнього класу [12]. Станом на 1960-ті роки США перетворилися на найбільш субурбанізовану країну світу, де в передмістях живе більше людей, ніж у центральних містах (англ. *central city або core city*). Передмістя також стали центрами нечуваного споживання речей і послуг. У цей же час центральні міста отримали набагато менше уваги з боку федеральної влади та занепадали, особливо після економічної кризи 1970-х років та реструктуризації економіки. Тоді як передмістя у проекті американського уряду були "зарезервовані" за білими американцями, центральні міста перетворилися на центри бідності, концентрації мігрантів та афроамериканців, але також і людей мистецтва — художників, музикантів, письменників тощо [12].

[1] Федеральна влада надавала субсидії та спрощені іпотечні кредити білим американцям, особливо тим, які повернулися з війни, для придбання житла у передмісті. Це була спланована програма — центральний рушій розвитку економіки після Великої депресії поряд із будівництвом федеральної системи швидкісних автострад (англ. *Interstate Freeway System*). Передмістя сприяли економічному зростанню через збільшення споживання товарів і послуг пов'язаних з обов'язковими покупками для життя у будинку та потребою пересування на особистому автомобілі та новим стилем життя [7; 12].

[2] Основою ландшафту передмістя були переважно типові односімейні будинки (*tract housing*), порівняно дешеві та швидкі у спорудженні з використанням префабрикатів. Технологію придумав девелепер Вільям Левітт, за що його називають батьком сучасного американського передмістя. У 1980-х роках з'являються також однотипні, але більші за розміром будинки у стилі «Макменшн» (англ. *McMansion*), що зараз вважається зневажливою назвою для масових і стандартизованих будинків мешканців і мешканок вищого середнього класу передмістя, у яких немає смаку [7; 12].

[3] Масове будівництво передмість здійснювалося через різні програми субсидій та кредитування для білих американців. Проте для багатьох людей, які перебували у менш сприятливих умовах через відкриту расову та економічну дискримінацію й утиски, передмістя були недоступними і перетворилися на символ соціального виключення та сегрегації, расової та класової нерівності, утиску жінок та інакших форм сім'ї [24].

Від початку американські післявоєнні передмістя матеріально й ідеологічно конструювалися як свого роду утопічні простори, як шлях до швидкого здійснення американської мрії та формування "нового типу американців". Передмістя створювалися як ідеалізовані місця реалізації "американських цінностей": достатку, комфорту, безпеки, свободи, індивідуалізму, значного споживання та високої мобільності. Все це було реалізовано у вигляді односімейного будинку для патріархальної нуклеарної сім'ї з автомобілем і газоном та місць споживання таких як торговорозважальні центри. Їх концептуально можна порівнювати з радянськими соцмістами та масовим державним житлом, що проектувались для створення "радянської" людини і використовувались у пропаганді, зокрема міжнародній. Американські передмістя як і мікрорайони із житлом для робітничого класу так само стали результатом централізованої політики федерального уряду США з кейнсіанським підходом до економіки. У часи Холодної війни США почали використовувати передмістя у якості пропаганди та наочного прикладу переваг американського способу життя, так само як це робив Радянський Союз з державним масовим житлом. Передмістя через фільми та інші медіа стало одним із найбільш пізнаваних символів американської культури, квінтесенцією втілення американської мрії та способу життя — володіння приватним будинком, автомобілем, покупки у супермаркеті, перегляд телебачення, харчування в ресторанах, пікніки вихідного дня та розваги, такі як гольф чи автомобільні подорожі. Усі перелічені характеристики і їх поширення через медіа мали вплив на інші країни, особливо на менш розвинені, до тої міри, що процес їх культурного прийому назвали американізацією [7].

Упродовж XX ст. сформувалось кілька різновидів передмість у США залежно від їх розташування, складності організації та соціальних, культурних та економічних характеристик. Зокрема, це внутрішні передмістя кін. XIX – поч. XX ст., які були поглинуті містом із його розширенням, другі кільцеві передмістя сер. XX ст. також поглинуті розширенням міста, і найбільш віддалені – ексурбія [12]. Деякі передмістя з розвитком комерційної сфери перетворились у окремі більш незалежні просторові одиниці - околичне місто (англ. *edge city*) зі своїм ЦДР, які зливаючись з іншими подібними, утворюють мультицентричну метрополію, яка злившись з іншою утворює конурбацію. На відміну від США, у Західній Європі центральні частини міст і прилеглі до них дільниці залишались престижними і зберігали свою політичну владу. Виникали також заможні передмістя, але окраїни європейських міст ставали і місцем дешевшого житла з гіршою інфраструктурою та оселенням мігрантів та менш заможних верств.

Передмістя у країнах захоплених Радянським Союзом? Чи існували передмістя у Радянському Союзі, не враховуючи тих, що сформувались до Жовтневої революції? Відповідь на це питання ховається у розумінні поняття передмістя щодо місцевого контексту, яке відрізняється від Західних країн. У випадку соціалістичних країн розуміння передмістя може варіюватися між двома різними просторами – мікрорайонами з масовим державним житлом, побудованим на околицях міст, яке надавала держава для робітничого класу в рамках комуністичної ідеології, та селами прилеглими до міст з особливою економічною спеціалізацією. Розглядаючи детальніше ці два випадки та порівнюючи з американськими післявоєнними передмістями, нижче наводяться аргументи, що мікрорайони з державним масовим житлом в соціалістичних країнах є більш подібними функціонально до передмість, аніж села прилеглі до міст з садибною забудовою.

У соціалістичних країнах межа міста і села була чіткою [18], оскільки це була межа між сільськими та міськими поселеннями з двома різними економічного планами регіонального розвитку під суворим контролем програми планування комуністичної партії. У Радянському Союзі прилеглі до міста села були в цілому, як і всі інші сільські поселення, тобто з колгоспом або, що частіше, радгоспом - колективним типом господарств, що ведуться кооперативами або державою відповідно. Проте аграрна складова цих населених пунктів спеціалізувалася на забезпеченні продовольством потреб міста. Через чіткий поділ між сільською та міською економікою не було щоденних масових поїздок з сусідніх сіл і міст або між селами до місць роботи. Проте, нові великі промислові міста були бажаними місцями для внутрішньої міграції в соціалістичних країнах, і деякі новоприбулі також оселялися на периферії таких міст. У селах з наявним сполученням громадського, особливо залізничного транспорту, існувала маятникова міграція, однак її масштаби були невеликими у порівнянні з масовими проектами державного житла поруч із заводами та фабриками [8]. Чітка межа міста і села почала розмиватися у 1980-х роках, коли контроль став слабшим і через брак житла в містах, влада почала надавати земельні ділянки працівникам у прилеглих селах для будівництва садибних будинків [18].

У селах прилеглих до великих міст були також дачі, місця для садівництва чи відпочинку з сезонним житлом, наданим міському робітничому класу [21]. Дачі вперше виникають в Російській імперії у XVII ст. для відпочинку мешканців вищого класу, коли цар віддавав невеликі маєтки в сільській місцевості своїм вірним підданим, з чого і поширилась назва дача [19]. Проте, в Радянському Союзі тільки наприкінці 1940-х років вони почали ставати доступними для відпочинку та садівництва звичайним людям робітничого класу і до середини 1980-х років стали звичним явищем для великих міст. Залежно від розміру міста, дачі зазвичай розташовувалися не більше ніж за дві-три години їзди громадським транспортом, залізницею чи автобусом [19]. Існували різні типи дач залежно від того, як виглядали земельні ділянки та як вони співвідносилися з правовими нормами [21]. Через обмеження розмірів у цих будинках часто замість звичайного другого поверху була велика мансарда, а також веранда для додаткового простору. Дачі були досить популярні в Радянському Союзі, оскільки переважна кількість міських мешканців жила в переповненому державному житлі, і городництво було однією із стратегій виживання в часи продовольчої кризи, особливо вкінці 1980-х роках, а також як спосіб провести час серед природи. Мешканці, які народилися в сільській місцевості, мали

також можливість відвідувати батьківські будинки. У 1980-х роках, коли обмеження були слабшими, деякі дачні будинки були перебудовані, а після розпаду Радянського Союзу багато з них стали цілорічними [8]. Дача, незважаючи на те, що вона була для сезонного житла, візуально нагадує скромний передміський односімейний будинок у США. Стівен Ловелл проводить аналогію між причинами появи дач як побічного продукту урбанізації в Радянському Союзі та передмістями Північної Америки. В обох випадках дачі та передмістя слугували для заміського життя, відпочинку та дозвілля, і розглядалися як "законне матеріальне прагнення та як зв'язок із глибоко вкоріненим сільським способом життя" [19, с.5].

У зв'язку з відсутністю ознак передмістя, окрім фізичного розташування біля міста та наявністю дач, прилеглі до міста села не годяться до розгляду як передмістя у Радянському Союзі. Тільки у 1980-х роках, а особливо у 1990-х та 2000-х роках з розпадом Радянського Союзу та появою окремих кварталів з садибами заможного класу "нових" українців, перетворенням дач у постійні місця життя та появою комерційних об'єктів (торгові центри, ресторани, тощо) починаються відбуватися зміни у сторону передмість. Після розпаду Радянського Союзу дачу можна вважати джерелом прагнення у постсоціалістичних країнах до життя у садибних будинках разом з іншими факторами такими як поширення західного способу життя у передмістях трансльованого у фільмах та інших медіа, попередній досвід проживання в сільській місцевості, який мали багато людей, що емігрували до міста, а також фактор незадовільного стану чи недостатньої площі масового державного житла.

Чи можна провести аналогію між масовим державним житлом у Радянському Союзі як "соціалістичним передмістям" із Західними передмістями, особливо щодо післявоєнної субурбанізації в США? На відміну від прилеглих до міста сіл, масове державне житло збудоване у вигляді мікрорайонів, має більше ознак подібності із американськими передмістями, хоч відрізняється за формою, тоді як приміські села і дачі в Радянському Союзі подібні більш візуально. Окрім того, що мікрорайони знаходились на окраїнах сформованих раніше міст (географічна, просторова ознака), мікрорайони були окремими утвореннями зі своїми сенсами, які комуністична влада надавала їм і транслювала через пропаганду як місць нового комуністичного життя на шляху до формування "нової радянської людини". Доволі однотипна і стандартизована архітектура таких мікрорайонів створювалася із символічною функцією – маркування соціалістичного міського простору та його уніфікації від Ужгорода до Владивостока. Такий мікрорайон був сатирично показаний у фільмі "Іронія долі", коли його мешканець, опинившись в іншому місті і не усвідомлюючи цього, зайшов у чужий будинок з квартирою ідентичних до тих у яких він жив. Подібні ідеологічні значення знаходимо і в популяризації передмість у США як нового стилю життя на шляху до досягнення "американської мрії". В Радянському Союзі як і в США, передмістя були масовими проектами, ініційованими "з центру", які забезпечували доступне житло для значної кількості населення. Однак є і важливі відмінності. Розвиток "соціалістичного передмістя" – мікрорайонів строго контролювався комуністичною партією, тоді як уряд США лише ініціював і регулював процес субуранізації, а приватний сектор, девелопери та будівельні компанії, і приватна власність були центральними в цьому процесі [20]. У нових кварталах соціалістичних міст міграція часто була відсутньою, оскільки житлові комплекси часто зводилися неподалік від виробництв. У США були поширеними поїздки на роботу власним автомобілем, оскільки володіння автомобілями та транспортна інфраструктура — наприклад, система швидкісних автострад, як вже згадувалось, підтримувалися федеральним урядом в тому числі і через умисне недофінансування громадського транспорту [12].

Розуміння передмістя та його архітектурного/містопланувального середовища з позиції соціальної теорії. Вище наведений аналіз появи та трансформації передмість у Західному світі та наявність своїх "соціалістичних передмість" у Радянському Союзі у вигляді масового державного житла у мікрорайонах показує, що простір, архітектурне середовище та міське планування/містобудування з певним міським дизайном/благоустроєм є не лише матеріальним, а складним суспільним явищем, де перетинаються економіка, політика, ідеологія та культура. Ще в середині XX ст. філософ Мішель Фуко та соціолог Анрі Лефевр звернули увагу на те, що простір є не просто фізичним із математичними характеристиками (Евклідів простір), а суспільним явищем, яке має свої здатності/властивості [15; 17]. Під терміном введеним Анрі Лефевром "продукування простору" у однойменній праці *La Production de l'espace* (1974) він показав важливість простору у репродукуванні соціальних відносин. Кожне суспільство, його панівний клас продукує простір – використовує його як інструмент відтворення себе та свого домінування через вплив на просторові практики та сприйняття [17]. До його робіт вкінці XX – на початку XXI ст. звернулись англо-американські географи, зокрема Едвард Соджа та Девід Гарвей, а також історикиня архітектури та міського ландшафту Долорес Гейден, розвинувши і поширивши його ідеї [16; 23].

З позиції соціальної теорії, простір бере участь у конструюванні, підтримці, легітимізації та протистоянні соціальних структур (систем відносин), наприклад національних, політичних, економічних, класових чи гендерних. Якщо структуралізм наголошує, що простір, містопланування та їх візуальне вираження у ландшафті є частиною певної соціальної структури-системи відносин (економічної, культурної, соціальної), то постструктуралізм, що не є запереченням структуралізму, а його розширенням, наголошує на важливості різноманітності та множинності, фрагментованості та гетерогенності світу з особливою увагою до пригноблених, маргіналізованих та виключених через нерівні владні відносини. Важливим є розуміння, що соціальні структури такі як нація, гендер, клас, етнічність, ідентичність є не даністю (підхід есенціалізму), а соціально обумовленими та змінними (підхід соціального конструктивізму).

Передмістя та мікрорайони, які розглядались як символічні простори вираження загальної національ-

ної культури, чи то американської чи радянської, з позиції постструктуралізму такими не є. Ці простори почали розуміти як такі, що не інтерпретуються і сприймаються однаково представниками і представницями певної культурної групи, а навпаки такими, через які перетинаються конкуруючі органи влади, сприйняття, інтерпретації, дискурси та знання [6]. Важливим є зрозуміти як ці простори є втягнені у політику, економіку, ідеологію з особливою увагою до питань владних відносин, соціальної нерівності та справедливості. Передмістя через свій фізичний/матеріальний ландшафт є місцями репрезентації, що сприяють інтересам окремих груп у суспільстві, надаючи їх ідеям і цінностям матеріально відчутну форму. Передмістя несуть як матеріальний, так і світоглядний аспект, і, в цьому сенсі, допомагають виробляти та відтворювати суспільні норми та відносини. Передмістя і їх архітектура та містопланування є перш за все інструментом культурної влади/сили і політика їх ландшафту полягає у тому, що ландшафти несуть символічні чи ідеологічні сенси/значення, які відображаються назад, і таким чином допомагають виробляти соціальні практики, живі стосунки та соціальні ідентичності, а також стають місцями, що претендують або оскаржують владу над певною територією [6]. Наприклад, передмістя з односімейними будинками, автомобілекористуванням та газонами розглядали як символ США та втілення американської мрії, індивідуалізму та свободи, що насправді таким є лише для частини людей – білих багатих англосаксонців чоловічої статі. Проте, для жінок і інших соціальних класів ці простори символізують зовсім інше – економічну та соціальну несправедливість, сегрегацію і виключення афроамериканців та інших людей кольору та статку, а також домашнє насильство, традиційні гендерні ролі та виключення інших форм сім'ї, а також неекологічність – газони та автомобілекористування є енергозатратними і спричиняє глобальне потепління [6; 14]. Так само у Радянському Союзі державне житло у мікрорайонах, що транслювалось владою як благо і переваги комунізму, для багатьох людей воно також містило інші сенси. Малий розмір та погана якість житла, довгі черги на його отримання, необхідність бути у шлюбі та мати дітей, "правильної" поведінки на роботі та у соціальному житті з відповідними лояльними до режиму політичними та ціннісними поглядами, були реальністю для багатьох людей. Окрім цього, якщо у таких мікрорайонах житлові будинки були завершені, то сфера послуг була слабо розвиненою. Таким чином передмістя, як і будь який інший простір, це не просто фізичне явище, "контейнер матеріальних форм", а вони активно беруть участь у складних суспільних процесах. Н. та Дж. Данкен стверджують: "ландшафти мають важливий прищеплюючий ефект (англ. *inculcating effect*), оскільки, як правило, сприймаються як матеріально відчутні докази природності соціальних, політичних та економічних практик та відносин" [13, с. 238].

Українські приміські простори після краху Радянського Союзу. У 1990-х роках українські приміські простори зазнали значних трансформацій у зв'язку зі змінами у політичному, економічному та культурному житті країни. Процес роздачі та приватизації землі, зменшення містопланувальних регулювань, зріст корупції та поява нового заможного класу людей та доступу до нових будівельних матеріалів були визначальними для формування нового ландшафту навколо міст. Аналіз архітектурного/містопланувального середовища та щоденних практик його мешканців та мешканок виражених у повсякденних ландшафтах [4; 5; 9] показує, що українські приміські простори є різноманітними. Тут з'явилися нові житлові квартали, які мають властивості передмість характерні для Західних країн з появою нового заможного класу, які власне можна назвати передмістями у розумінні субурбії. Для цих просторів, часто також у вигляді закритих спільнот (англ. gated community), є характерним наявність більш менш соціально однорідного класу людей з садибними будинками значних розмірів, газонами і переважанням автомобілекористування. Таким чином у приміських зонах присутні кілька соціально відмінних просторів, що відрізняються архітектурним середовищем (планувальною структурою, мережею вулиць, типом житлових будинків), часом появи, щоденними практиками мешканців та мешканок та повсякденними ландшафтами (візуальні прояви громадських просторів, вернакулярна архітектура, паркани, благоустрій, ландшафтний дизайн подвір'я з використанням присадибних ділянок). Відповідно до цих критеріїв можна виділити три складові українських приміських просторів – традиційні сільські населені пункти, що зберегли своє сільське обличчя з народною вернакулярною архітектурою та переважаючим сільським способом життя (в ідеальному варіанті практично відсутні навколо найбільших міст України); нові житлові квартали садибної забудови (з появою також котеджів) та дачі змінені у постійні місця проживання переважно нового заможного класу людей, які є найбільш подібними до американських передмість і тому їх можна означити як субурбію; та багатоквартирне житло, що містопланувально нагадує мікрорайони радянського зразка. Оскільки в українських приміських зонах присутні всі три перелічені вище елементи (у різних місцевостей поєднання і величина присутності цих складових є різною) їх варто називати напівміська окраїна або сільсько-міська окраїна.

Висновки. У статті з використанням соціальної теорії у географії наводяться аргументи, що передмістя як суспільно-просторовий феномен є особливим і не менш важливим явищем поруч із містом та селом. Порівняння передмість Західних (США та Канади) та постсоціалістичних країн на прикладі України показує подібності, а також значні відмінності як у архітектурному середовищі так і у продукуванні культурних значень. Якщо до середини XX ст. передмістя розвивались за подібними траєкторіями спричиненими втечею заможного класу за межі індустріального міста і розвитком трамваїв, то після встановлення комуністичного режиму та планової економіки в Україні передмістя розвивались у різний спосіб. З позиції соціальної теорії передмістя (субурбія у США та мікрорайони у Радянському Союзі) і їх архітектурне середовище використовувались у пропаганді для продукування окремих культурних значень/сенсів та

способів життя як частина окремих ідеологій з відповідними економічними, соціальними та політичними наслідками.

Українські приміські простори є архітектурно та соціально еклектичними зі змішанням різних класів, способів життя та архітектури, де пліч-о-пліч можна побачити елітний садибний будинок чи котедж поруч з сільськогосподарським полем. Яке поняття може відображати різноманіття українських приміських зон у кращий спосіб ніж передмістя чи субурбія? У містопланувальній практиці для означення територій зі змішанням сільських і міських рис використовується поняття напівміські території (англ. peri-urban) або сільсько-міська окраїна чи рурбан (англ. rural-urban fringe, rurban). Через глобальну відомість американської субурбії вживання цього поняття має конотацію з ними та зі всіма типовими для них характеристиками (в даний час вже стереотипними, оскільки вони через притік менш заможного класу людей кольору зазнають значних змін з 2000-х років). Оскільки в Україні лише частина приміських сіл є подібною до американських передмість їх не варто називати передмістями чи субурбією. Поняття субурбія варто застосовувати лише до тих частин приміських сіл чи окраїн міст, для яких характерні ознаки американського передмістя. Це низькоповерхова забудова, переважно садибні будинки, монофункціональне зонуванням відокремлених один від одного житлових кварталів та великих комерційних об'єктів як от торгово-розважальні центри, та наявність мешканців та мешканок одного соціального класу, які працюють у місті та їздять на роботу, за покупками та розвагами з допомогою приватного автомобіля. Наведені у статті уточнення, щодо вживання поняття "передмістя" та "сільсько-міська окраїна" дозволять містопланувальникам краще розробляти стратегії просторового розвитку з врахуванням особливостей приміських просторів.

Список використаної літератури:

1. Байназаров А. М., Логвинова М. О., Редін В. І., Сегіда К. Ю. Наукові підходи до визначення сутності поняття "Приміська зона". *Науковий вісник ХДУ. Серія Географічні науки*. 2018. № 9. С. 15-22.
2. Корома Н. С. Міський простір навколо великого міста: результати польових досліджень. *Часопис картографії*. 2016. № 16. С. 156-172.
3. Клюйко Т. І. Приміська зона та міста-супутники як об'єкти суспільно-географічного дослідження. *Економічна та соціальна географія*. 2013. № 2 (67). С. 207-213.
4. Лозинський Р. М. Повсякденні ландшафти приміських сіл Львова: візуальний аналіз постсоціалістичних трансформацій. *Вісник Львівського університету. Серія географічна.* 2020. № 54. У друці.
5. Лозинський Р. М. Культурні ландшафти Галичини: етика взаємодії людини з природою. Львів: Ладекс, 2020. 224 с.; 148 іл.
6. Лозинський Р. М. Семіотика ландшафту та його візуальний/текстуальний аналіз у англо-американській культурній географії. *Часопис соціально-економічної географії.* 2020. № 28. С. 25-34. Доступно за посиланням: https://doi.org/10.26565/2076-1333-2020-28-03
7. Лозинський Р. М. Sweet home Америки: як передмістя перестало бути квінтесенцією американської мрії. *Політична критика*. 2021. Доступно за посиланням: https://politkrytyka.org/2021_/09_/24/sweet-home-ameryky-yak-peredmistya-perestalo-buty-kvintesentsiyeyu-amerykanskoyi-mriyi/ (дата звернення: 05.05.2022).
8. Лозинський Р. М. Хаос та нерівність у львівському передмісті. *Спільне*. 2019. № 12. С. 114-124. Доступно за посиланням: https://commons.com.ua/uk/haos-i-nerivnist-u-lvivskomu-peredmisti/ (дата звернення: 05.05.2022).
9. Мезенцев К., Провотар Н., Гнатюк О., Мельничук А., Денисенко О. Неоднозначні приміські простори: тенденції та особливості зміни повсякденних практик. *Економічна та соціальна географія*. 2019. № 82. С. 4-19. https://doi.org/10.17721/2413-7154/2019.82.4-19
10. Підгрушний Г. П., Марущинець А. В., Іщенко Ю. Д. Київський метрополісний регіон: проблеми формування, склад і межі. *Український географічний журнал*. 2021. № 4. С. 47-56. https://doi.org/10.15407/ugz2021.04.047
11. Сливка Р., Закутинська І. Просторовий розвиток приміської зони Івано-Франківська: ментальні межі, нерівномірність, фрагментація. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с.
12. Beauregard Robert A. When America Became Suburban. Minneapolis: University of Minnesota Press. 2006. 228 p.
13. Duncan J., Duncan N. Doing Landscape Interpretation. The SAGE Handbook of Qualitative Geography. / Ed. D. DeLyser. London, UK: SAGE. 2010. P. 225-247.
14. Duncan N., Duncan N. Landscapes of Privilege. New York: Routledge. 2004. 276 p. https://doi.org/10.4324/9780203505755
15. Foucault M. and Miskowiec J. Of Other Spaces. *Diacritics.* 1986. 16 (1). P. 22-27. https://doi.org/10.2307/464648
16. Harvey D. Social justice and the city. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 1973. 356 p.
17. Lefebvre H. The Production of Space. Donald Nicholson-Smith trans. Oxford: Basil Blackwell. 1991. Originally published 1974. (1974, La production de l'espace, Paris: Anthropos. Translation and Précis.).
18. Lozynskyi R. Rethinking the Role of Land Privatization in Peri-Urban Transformations in Ukraine: The case Study of Sokilnyky, Lviv oblast. *Human Geography Journal*. 2019. № 27. P. 48-59. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2019-27-06
19. Lovell S. Summerfolk: a history of the dacha, 1710-2000. Ithaca: Cornell University Press. 2003. 260 p.
20. Mace A. Suburbanization. International Encyclopedia of Human Geography. Amsterdam: Elsevier. 2009. P. 77-81.

21. Nefedova T. & Savchuk I. Second suburban residences of citizens in Russia and Ukraine: evolution of dachas and trends of their post-soviet change. *Regional Research on Russia* 3 (4), 2014. P. 163-71.
22. Robbins P. Lawn people: how grasses, weeds, and chemicals make us who we are. Philadelphia: Temple University Press. 2007. 186 p.
23. Soja E. Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory. London: Verso Press. 1989. 266 p.
24. Wiese A. Places of Their Own: African American Suburbanization in the Twentieth Century. Chicago, Ill.: University of Chicago Press. 2004. 422 p.

Roman Lozynskyi
Master of Science in Geography, Lecturer of the Department of Cultural Studies,
Ukrainian Catholic University, st. Sventsitskoho 17, Lviv, 79000, Ukraine,
Engineer of the Department of Geography of Ukraine,
Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska st 1, Lviv, 79000, Ukraine,
email: rlozynskyi@ucu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-4425-8161

SUBURB AS A SOCIO-SPATIAL PHENOMENON AND POST-SOCIALIST CITY

The article analyzes the history of the emergence of the socio-spatial phenomenon of the suburbs in the Western world and in Ukraine. A comparison of suburbs in the Soviet Union (with regard to suburban villages, dachas and microraiony) and suburbs in the United States and Canada is presented. An understanding of the suburbs and its architectural / urban planning environment from the perspective of social theory is presented. It was found that the suburbs and their architectural environment were used in the propaganda of the United States and the Soviet Union to produce certain cultural meanings with economic and political consequences.

The subtleties of using the concept of the suburbs in the post-socialist context were considered. Based on the main socio-geographical characteristics of suburban areas of Ukrainian cities, it was found that the use of the concept of suburbs requires theoretical analysis in the post-socialist context and its distinction with the concepts of suburbia (direct imitation, written in Ukrainian as "субурбія") and suburban space ("prymiskyi prostir"). It is argued that the spatial criterion and the criterion of connection with the city (suitable for the allocation of suburban space and suburban area) are insufficient to define the suburbs and do not reflect the complexity of this phenomenon. Important criteria for the allocation of suburbs are also the social status of residents, their daily practices, place and type of employment and leisure activities, which can be summarized as the identity of residents, as well as the type of residential architecture and character of everyday landscapes.

It was found that because Ukrainian suburban spaces are eclectic with a mixture of different social classes and housing, retain their rural face with the presence of farming, the concept of peri-urban or rural-urban fringe is a better term to describe the suburban area of post-socialist cities than the suburbs. Only certain parts of the suburban spaces tend to become American style suburbs with a predominance of single-family houses, one social class and car use. The theoretical features of understanding the phenomenon of the suburbs and more successful concepts for its definition in post-socialist conditions are important for the creation of more socially thought-out urban planning documentation and strategy for their development taking into account local characteristics.

Keywords: *suburbs, peri-urban, urban planning, urban studies, social theory.*

References:

1. Baynazarov, A. M., Lohvynova, M. O., Redin, V. I., & Sehida K. Yu. (2018). Naukovi pidkhody do vyznachennya sutnosti ponyattya "Prymiska zona" [Scientific approaches to defining the essence of the concept of «Suburban Zone»]. *Scientific Bulletin of KSU. Geographical Sciences Series*, 9, 15-22 [in Ukrainian].
2. Koroma, N. S. (2016). Miskyi prostir navkolo velykoho mista: rezultaty poliovykh doslidzhen [Urban space around a big city: results of field research]. *Journal of Cartography*, 16, 156-172 [in Ukrainian].
3. Klyuyko, T. I. (2013). Prymiska zona ta mista-suputnyky yak obyekty suspilno-heohrafichnoho doslidzhennya [Suburban area and satellite cities as objects of socio-geographical research]. *Economic and social geography*, 2 (67), 207-213 [in Ukrainian].
4. Lozynskyi, R. M. (2020). Povsyakdenni landshafty prymiskykh sil Lvova: vizualnyi analiz postsotsialistychnykh transformatsiy [Everyday landscapes of suburban villages of Lviv: visual analysis of post-socialist transformations. *Bulletin of Lviv University. The series is geographical*, 54. In print [in Ukrainian].
5. Lozynskyi, R. M. (2020). Kulturni landshafty Halychyny: etyka vzayemodiyi lyudyny z pryrodoyu [Cultural landscapes of Galicia (Ukraine): the ethics of human interaction with nature]. Lviv: Ladeks, 224 s.; 148 il. [in Ukrainian].
6. Lozynskyi, R. M. (2020). Semiotyka landshaftu ta yoho vizualnyi/tekstualnyi analiz u anhlo-amerykanskiy kuliturniy heohrafiyi [Landscape semiotics and its visual / textual analysis in Anglo-American cultural geography]. *Journal of Socio-Economic Geography*, 28, 25-34. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2020-28-03 [in Ukrainian].
7. Lozynskyi, R. M. (2021). Sweet home Ameryky: yak peredmistya perestalo buty kvintesentsiyeyu amerykanskoyi mriyi [Sweet home of America: how the suburbs ceased to be the quintessence of the American dream]. *Politychna krytyka*. Retrieved from https://politkrytyka.org/2021 /09 /24/sweet-home-ameryky-yak-peredmistya-perestalo-buty-kvintesentsiyeyu-amerykanskoyi-mriyi/ (access date:: 05.05.2022) [in Ukrainian].
8. Lozynskyi, R. M. (2019). Khaos ta nerivnist u lvivskomu peredmisti [Chaos and inequality in the suburbs of Lviv]. *Spil'ne*, 12, 114-124. Retrieved from https://commons.com.ua/uk/haos-i-nerivnist-u-lvivskomu-peredmisti/ (access date: 05.05.2022) [in Ukrainian].
9. Mezentsev, K., Provotar, N., Hnatyuk, O., Melnychuk, A., & Denysenko, O. (2019). Neodnoznachni prymiski prostory: tendentsiyi ta osoblyvosti zminy povsyakdennykh praktyk [Ambiguous suburban spaces: trends and features of changing everyday practices]. *Economic and social geography*, 82, 4-19. https://doi.org/10.17721/2413-7154/2019.82.4-19 [in Ukrainian].

10. Pidhrushnyi, H. P., Marushchynets, A. V., & Ishchenko Yu. D. (2021). Kyyivskyi metropolisnyi rehion: problemy formuvannya, sklad i mezhi [Kyiv metropolitan region: problems of formation, composition and boundaries]. *Ukrainian Geographical Journal*, 4, 47-56. https://doi.org/10.15407/ugz2021.04.047 [in Ukrainian].
11. Slyvka, R., & Zakutynska, I. (2017). Prostorovyi rozvytok prymiskoii zony Ivano-Frankivska: mentalni mezhi, nerivnomirnist, frahmentatsiya. Urbanistychna Ukraiina: v epitsentri prostorovykh zmin: monohrafiya [Spatial development of the suburban zone of Ivano-Frankivsk: mental boundaries, unevenness, fragmentation]. Urban Ukraine: in the epicenter of spatial change: a monograph / ed. K. Mezentseva, J. Oliynyk, N. Mezentseva. Kyiv: Phoenix Publishing House, 438 p. [in Ukrainian].
12. Beauregard, R. A. (2006). When America Became Suburban. Minneapolis: University of Minnesota Press. 228 p.
13. Duncan, J., & Duncan, N. (2010). Doing Landscape Interpretation. *The SAGE Handbook of Qualitative Geography.* / Ed. D. DeLyser. London, UK: SAGE. P. 225-247.
14. Duncan, N., & Duncan, N. (2004). Landscapes of Privilege. New York: Routledge. 276 p. https://doi.org/10.4324/9780203505755
15. Foucault, M. & Miskowiec, J. (1986). Of Other Spaces. *Diacritics*, 16 (1), 22-27. https://doi.org/10.2307/464648
16. Harvey, D. (1973). Social justice and the city. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 356 p.
17. Lefebvre, H. (1991).The Production of Space. Donald Nicholson-Smith trans., Oxford: Basil Blackwell. Originally published 1974. (1974, *La production de l'espace*, Paris: Anthropos. Translation and Précis.).
18. Lozynskyi, R. (2019). Rethinking the Role of Land Privatization in Peri-Urban Transformations in Ukraine: The case Study of Sokilnyky, Lviv oblast. *Human Geography Journal*, 27, 48-59. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2019-27-06
19. Lovell, S. (2003). Summerfolk: a history of the dacha, 1710-2000. Ithaca: Cornell University Press. 260 p.
20. Mace, A. (2009). Suburbanization. *International Encyclopedia of Human Geography*. Amsterdam: Elsevier. P. 77-81.
21. Nefedova, T. & Savchuk, I. (2014). Second suburban residences of citizens in Russia and Ukraine: evolution of dachas and trends of their post-soviet change. *Regional Research on Russia*, 3(4), 163-71.
22. Robbins, P. (2007). Lawn people: how grasses, weeds, and chemicals make us who we are. Philadelphia: Temple University Press. 186 p.
23. Soja, E. (1989). Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory. London: Verso Press. 266 p.
24. Wiese, A. (2004). Places of Their Own: African American Suburbanization in the Twentieth Century. Chicago, Ill.: University of Chicago Press. 422 p.

Received 17 April 2022
Accepted 14 May 2022

Наукові повідомлення

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-04
UDC 502.11(477.7)
Received 05 April 2022
Accepted 30 April 2022

Alexander Beidyk
DS (Geography), Professor, Department of tourism, socio-economic geography and local lore,
Melitopol State Pedagogical University named after B. Khmelnytsky,
Hetmanska str. 20, Melitopol, 72312, Ukraine,
e-mail: aabeydik@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-5862-4604

Oleksandr Komliev
DS (Geography), Professor, Department of earthology and geomorphology,
Kyiv National University named after Taras Shevchenko,
Akademika Glushkova Avenue 2a, Kyiv, 03022, Ukraine,
e-mail: morpha2007@ukr.net, https://orcid.org/0000-0002-5081-7786

Larysa Donchenko
PhD (Geography), Associate Professor, Department of tourism, socio-economic geography and local lore,
Melitopol State Pedagogical University named after B. Khmelnytsky,
Hetmanska str. 20, Melitopol, 72312, Ukraine,
e-mail: donchenko66@ukr.net, https://orcid.org/0000-0002-2867-7502

Iryna Arsenenko
PhD (Geography), Associate Professor, Department of tourism, socio-economic geography and local lore,
Melitopol State Pedagogical University named after B. Khmelnytsky,
Hetmanska str. 20, Melitopol, 72312, Ukraine,
e-mail: irina_arsenenko@ukr.net, https://orcid.org/0000-0002-7763-5720

Olesia Topalova
PhD (Geography), Associate Professor, Department of tourism, socio-economic geography and local lore,
Melitopol State Pedagogical University named after B. Khmelnytsky,
Hetmanska str. 20, Melitopol, 72312, Ukraine,
e-mail: lesatopalova@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-5109-9491

Iryna Donets
PhD (Geography), Associate Professor, Department of tourism, socio-economic geography and local lore,
Melitopol State Pedagogical University named after B. Khmelnytsky,
Hetmanska street 20, Melitopol, 72312, Ukraine,
e-mail: irenaaleks1970@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-5714-6316

THE UKRAINIAN PRYAZOVYE: COMPOSITION, UNIQUENESS, VARIABILITY OF THE RECREATIONAL DEVELOPMENT

The regulations have been grounded in the article according to which the Ukrainian Pryazovye is positioned as the unique resource-recreational space, cultural-world outlook, landscape-physical-geographical, recreational-tourist resources (available and latent, current and potential) of which are used extremely insufficiently. Bodies, forces and phenomena of nature and society are meant by cultural and ideological resources that affect behavior, character, spiritual and physical development of man during the recreational cycle. Against the background of temporary limitation of the use by the Ukraine of the part of its Azov-Black Sea coast, the Ukrainian Pryazovye receives the option to increase its resource and recreational rating and to strengthen the national recreational and tourist branch as a whole, which requires the balanced, constructive and delicate attitude to this territory.

The last consists of three sectors-connections, which are the largest by area, length and recreational mastery of which there is the Zaporizhzhya Pryazoviye. It has been emphasized that the level of ensuring of the territory of the Ukraine with recreational and tourist resources and the degree of the promotion of tourist products compared with other countries has medium and low level, the vulnerability of which during existential threats (temporary loss of the Crimea, Covid-19, the destruction of architectural and historical environment) increases at times. So, the reassessment of the eco-health-improvement and tourist meaning of the Ukrainian Pryazovye, the "reflashing" of the strategy of its further development against this background becomes more than obvious. This topicality is reinforced with the analysis of the significant array of the publications from the subject-object essence of the research, which expands and deepens the theory of resource-recreational scientific and practical direction (the number of the new concepts has been

© Beidyk A., Komliev O., Donchenko A., Arsenenko I., Topalova O., Donets I., 2022

introduced), emphasizes the anthropocentric character of recreational geography, gives 5 hypothetical scenarios of the development of recreational and tourist branch in the regional and the national format on the operational perspective and contains generalizing cartographic models of the development of the regional environmental and recreational and tourist function.

Keywords: *recreational and tourist resources, hierarchy of territorial recreational systems, Pryazovye, scenarios of recreational development, "points of happiness".*

In cites: Beidyk, A., Komliev, O., Donchenko, A., Arsenenko, I., Topalova, O., Donets, I. (2022). The Ukrainian Pryazovye: composition, uniqueness, variability of the recreational development. *Human Geography Journal*, 32, 34-44. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-04

Formulation of the problem. According to the level of provision of the territory with recreational and tourist resources and the degree of promotion of the tourist product (very high high medium low very low) Ukraine occupies the central and penultimate link. Temporary loss of Crimea, Covid-19 and other existential threats, degradation of architectural and historical environment - real components of the destructive trend - the destroyer of the national resource-recreational "fabric" as a space of opportunities and incarnations. Against this background, the Ukrainian Azov region - a descendant of the ancient Meotida - gets the option to increase its resource and recreational rating and strengthen the national recreational and tourism industry as a whole.

Analysis of recent research and publications. A large array of publications by domestic and foreign authors is devoted to various aspects of the use of lakes, seas and oceans, including laws and bylaws [30], monographs [2, 14, 16, 21, 22, 34, 36, 43, 44, 49], dissertation research [8, 9, 15, 17, 23, 26, 29, 31, 32, 37, 42, 45, 48, 50], materials of scientific conferences [1, 3, 10, 18, 20, 38] , articles [4-7, 11,13 19, 24, 25, 27, 28, 33, 35, 39, 40, 41, 46], regional development programs [47], periodicals [51], atlases [12] . A significant contribution to the development of the theory and practice of recreational geography, the doctrine of territorial recreational systems (TRS) and recreational complexes made V.S. Preobrazhensky and his scientific school, Yu.O. Vedenin, L.G. Lukyanova. In [49] the TRS as an object of geographical study is analyzed, the factors of formation of their structure, the typology of the TRS are identified, the methods of cognition and features of site assessment for TRS design are considered. Vedenin Yu.O. was the first to consider the principles of spatio-temporal approach in recreational and geographical research, analyzed the dynamics, functioning and development of resort and recreational areas [22]. In [34] the factors of formation of the modern recreational environment and its typology are analyzed, the organization of space of recreational complexes taking into account various types and forms of recreational activity is investigated. Against the background of these and other theoretical principles, a number of studies aimed at optimizing the use of recreational and tourist resources of the Ukrainian Azov region have been conducted in recent years.

Let us briefly dwell on publications on "coastal issues". Works on economic (including recreational and tourist) development of coastal areas (in the geography of tourism and recreational geography - "actual bands", "zones of marginal effect") are divided into 3 groups:

1) publications on coastal issues, including [23, 29, 31, 32, 44, 50];

2) developments devoted to the recreational development of the Ukrainian Azov region [1, 26, 33, 37, 40, 42, 46];

3) works that analyze the most valuable in terms of recreation and tourism Priazovsky sector - Zaporizhzhya Priazovye [3-13, 17-21, 24-28, 35, 39, 41, 47, 48].

In [40, 42] the conditions and problems of recreational development of the Ukrainian Azov region are considered, its recreational potential is assessed, the directions and concepts of development of the Azov resort and recreational enterprises in new economic conditions are substantiated. In [26] the author draws attention to the fact that the network of recreational enterprises is unevenly distributed throughout the Zaporozhya Priazovye. Its recreational farm covers more than 250 grasshoppers with a capacity of about 60 thousand seats. In the functional structure of the coastal recreational system, the network of health-improving recreational enterprises is the most developed (over 94%), and the least represented are medical TRS (5%). In [8, 9] the tourist-excursion resources of Zaporizhzhia region are analyzed, the estimation of its integral tourist-excursion potential is given, the cartographic model of functional-territorial structure of tourist-excursion activity of Zaporizhzhia region is developed. In [21] on a complex landscape basis the features of recreational nature management in Zaporizhzhia region are considered, recreational landscapes formed in the process of recreational nature management are described in detail, and perspective directions of their balanced use and protection are substantiated. The content of a number of publications is the analysis of nature conservation landscapes of the Zaporizhzhia region, which includes objects of the nature reserve fund, natural zonal and azonal landscapes, unsuitable for traditional economic use. The current area of more than 300 nature reserves and facilities of the region is about 700 km^2 (their structure is shown in Figure 1. The structure of the territory and objects of the nature-reserve fund of the Zaporizhzhia region (Arsenenko I.A., 2010, with additions, 2020)). Thus, the nature conservation area of the region is clearly insufficient, and recreational and tourist areas are able to partially compensate for this shortcoming.

Highlighting previously unresolved parts of the overall problem. Despite the wide array of publications that reveal various aspects of nature and social use of the Azov space, vectors and mechanisms for using the latent component of its resource potential and relevance need new approaches and research tools. This position becomes especially relevant during the period of temporary restriction of Ukraine's access and control over part of its Azov-Black Sea coast.

Formulation of the purpose of the article. The subject-object essence and purpose of the publication is the positioning of the Ukrainian Priazovye as a unique resource-recreational space, fragmentary coverage of factors and state (until February 2022) of development of recreational-tourist function of the region and possible scenarios awaiting national health resort. and the tourist and excursion industry in the operational perspective. The main message of the article is to deepen and expand the idea of Zaporizhzhya Priazovye as a unique landscape-physical-geographical, recreational-tourist and cultural-ideological resource, the value and significance of which during the temporary loss of Crimea and a fragment of Donetsk Priazovye is unprecedented.

Field (expeditions to the Azov Sea in 1995-2021) and chamber methods, dialectical, systemic, historical approaches, Internet resources and modern computer technologies, conceptual provisions of recreational geography were used in the collection, processing, comprehension of the material.

Presentation of the main material of the study. The classic position on the hierarchy of TRS in this subject-object context is as follows: recreational and tourist association (Ukrainian Priazovye) recreational and tourist association (Zaporizhzhya, Kherson, Donetsk) recreational and tourist plant (" Berdyansk ",“ Kyrylivka ",“ Primorsk ",“ Henichesk ",“ Yalta ",“ Bilosaraiska Kosa ") grassroots shopping malls (recreational enterprises - health complexes, camps, sanatoriums, children's camps). For all links in this chain, the common denominator is spatial continuity, integrity, similarity of resource-recreational base and factors that stimulate or limit (eg, transgression) the development of recreational function.

Zaporizhzhya Priazovye is not only the largest in area and length of the coastline, but also the most developed among the Azov connections and includes recreational plants - "Berdyansk", "Primorsk", "Kyrylivka". The connection includes several hundred recreational enterprises of various functional types, which are developing on the basis of rich deposits of silt mud, swampy estuaries, brine, chloride, brine-type sodium waters, comfortable climatic conditions of the sea coast. The synergy of natural factors has formed a natural and anthropogenic landscape unique to this point on the planet, which is perceived as a factor of longevity and a testing ground for comprehensive individual development. An outstanding German physician of the XVIII century. K. Gufeland (1762-1836) believed that during his life he had 4 teachers - movement, air, water and diet (or lifestyle, diet and quality of food). These factors are present in the "points of happiness" - places of natural or anthropogenic origin, where the potential of the individual (creative, scientific, physical), localities of enlightenment, intellectual and spiritual rise (analogy - creative incubators, "Thelemic Abbeys F. Rabelais"). Psychological aspects of the categories "happiness" and "creativity" are considered in [2, 36]. Such "points of happiness" for the artist S. Dali (1904-1989) was Port Ligat, for the poet and writer O. Pushkin (1799-1837) - Boldino, for the poet M. Voloshin (1877-1932) - Koktebel, for the artist I. Levitan (1860-1900) - Plos, for the composer P. Tchaikovsky (1840-1893) - Kamyanka, for the artist G. Klimt (1862-1918) - Kammer-na-Atterze, for the marine artist I. Aivazovsky (1817-1900) - Feodosia, and for all who are able to subtly, tremblingly and deeply perceive the Azov coast of the region as a trigger for personal development - recreational seaside landscape and a few health resorts (which have avoided destruction in the current period) with exemplary infrastructure "Mo "," Surf "," Prometheus "," Orbit "), although now this area is experiencing a difficult socio-political context. At the same time, despite the contradictory and tense situation, it should be optimistically expected that in connection with the reassessment of eco-health and tourism importance of this area, "reflashing" the strategy of further development of the Zaporozhye Priazovye, it will cover the pathos of the new ecological and economic and recreational "breathing". A holistic and comprehensive view of the resource and tourism issues of both the Zaporozhye Priazovye and the region is given in Figure 2. Functional-territorial structure of tourist and excursion activity in the Zaporizhzhia region (Arsenenko I.A., 2010, with additions, 2020), which reflects the functional and territorial structure of tourism and excursion activities in the Zaporozhye region.

In *the Kherson Priazovye* the largest recreational complex is Genichesk, located opposite the longest spit in Europe, the Arabat Arrow. The plant unites hundreds of private hotels, sanatoriums, children's health camps, which operate on the basis of mud of sodium chloride-magnesium type, sources of thermal mineral waters, climatic resources of the sea coast.

On the territory of *the Donetsk Priazovye* there are several recreational plants ("Bilosarayskaya Kosa", "Yalta"), which include sanatoriums, children's health camps, a network of private mini-hotels. The latter, as well as recreational facilities of the Kherson and Zaporizhia Azov regions, have attractive and real prospects for development in the context of temporarily limited access.

Ukrainian consumer to the Crimean Primorye. The Donetsk region has 110 kilometers of coastline of the Sea of Azov, and 14 kilometers of Belosarai Spit (alluvial shoal in the northern part of the Sea of Azov), which covers about 100 recreational enterprises - the most attractive resort and recreation complex in Donetsk, located at the junction of sea and steppe.

Another, non-standard view of the recreational and tourist resources of the Azov region, contains the following narrative. Just as the abyss of the starry sky provoked and encouraged people in ancient times to engage in myth-making and astronomy, so the elements of the landscape and biota of the Ukrainian Priazovye send a hint, veiled messages to all who seek to merge with the environment and restore their psychophysiological essence.

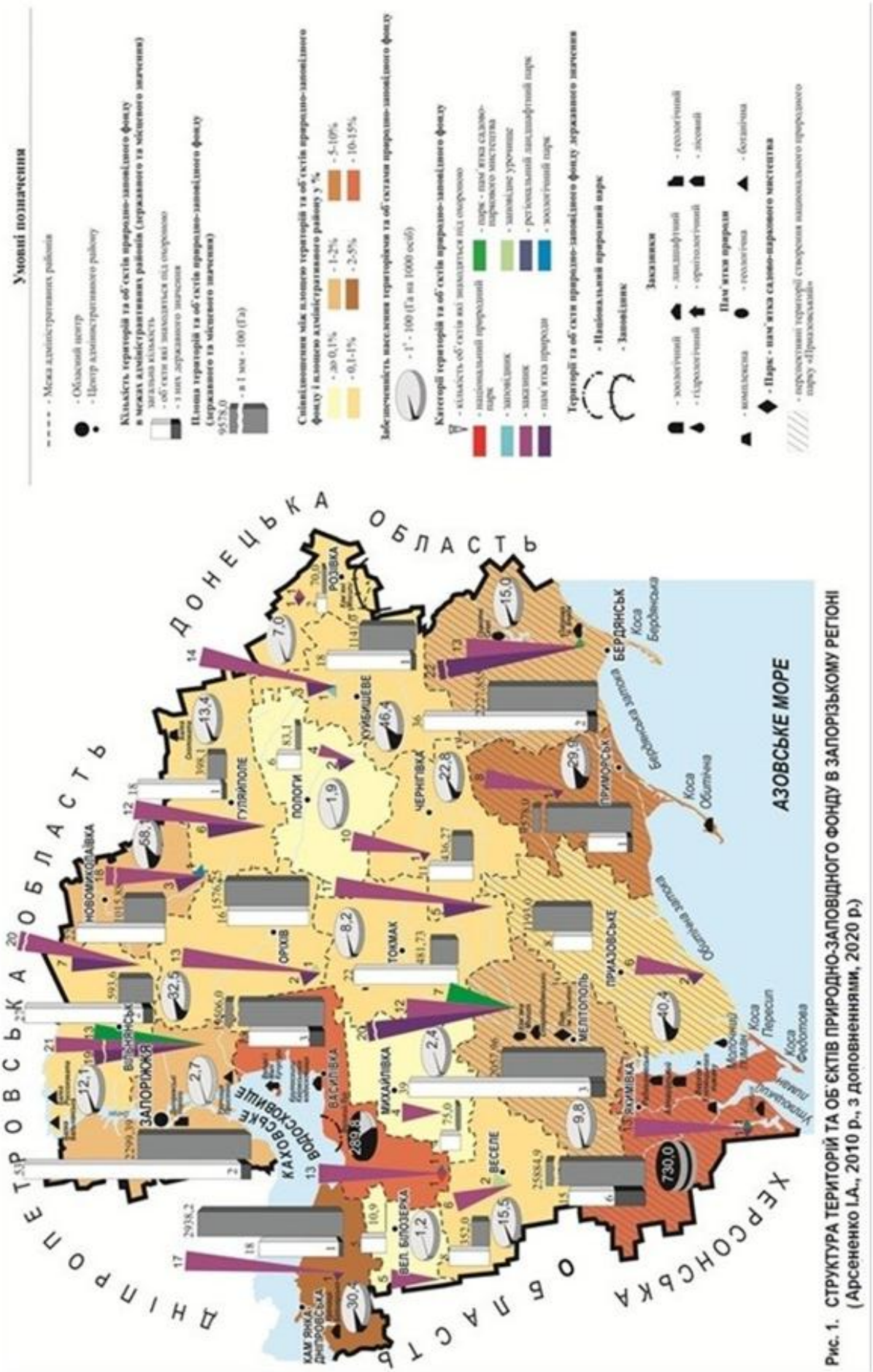

Рис. 1. СТРУКТУРА ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ (Арсененко І.А., 2010 р., з доповненнями, 2020 р.)

Fig. 1. The structure of the territory and objects of the nature-reserve fund of the Zaporizhia region (Arsenenko I.A., 2010, with additions, 2020)

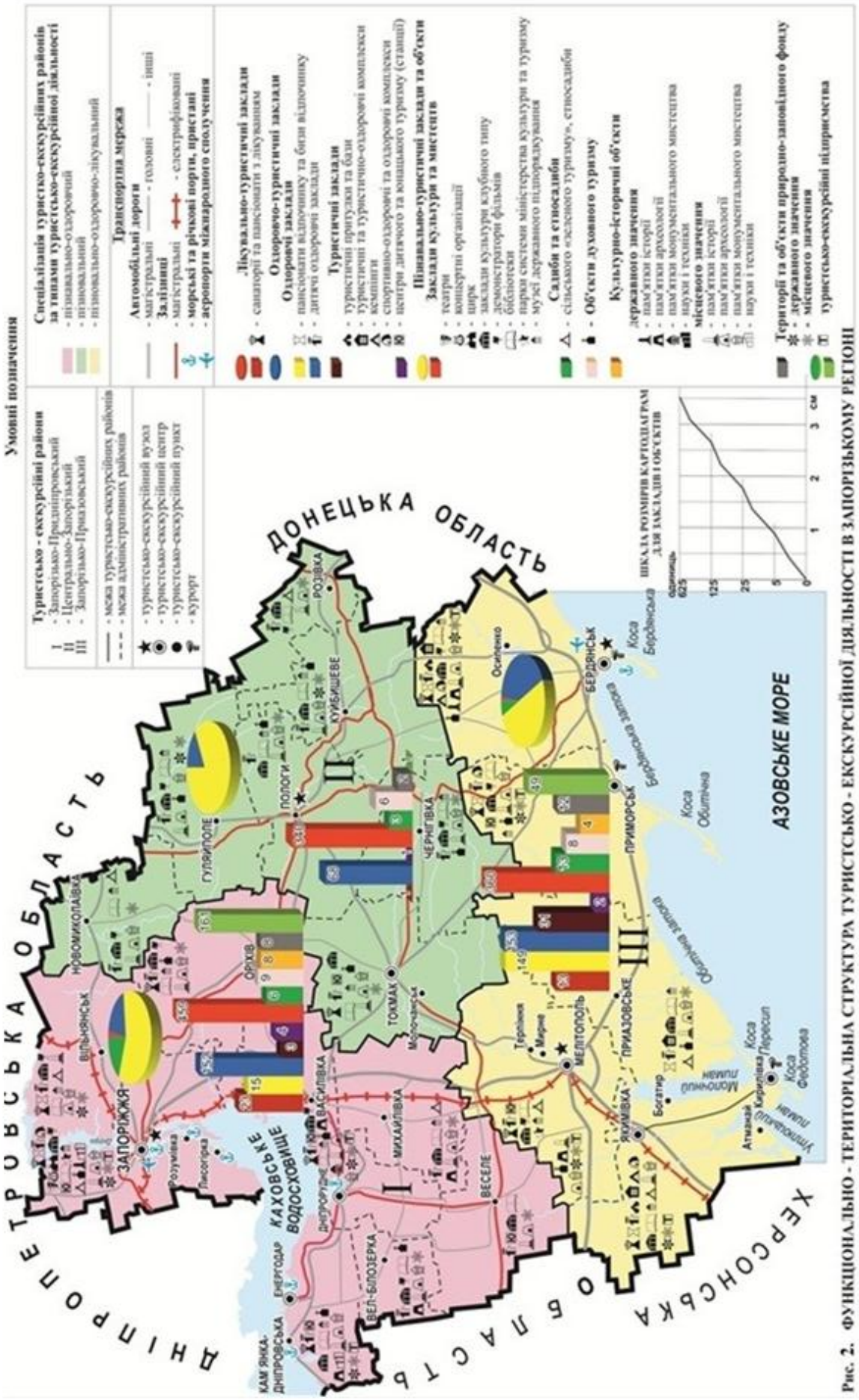

Рис. 2. ФУНКЦІОНАЛЬНО - ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ТУРИСТСЬКО - ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ (Арсененко І.А., 2010 р., з доповненнями, 2020 р.)

Fig. 2. Functional-territorial structure of tourist and excursion activity in the Zaporizhia region (Arsenenko I.A., 2010, with additions, 2020)

Latent force, depth and attractiveness of the resource-recreational plane, its living and inanimate nature, synthetic environment (infrastructure) include granite spurs and breakwaters (message - inertia, statics, fundamentality), tree branches (graphs, subordination, hierarchy), sand-turtle beaches (single, special, common, unity in diversity), jellyfish (elasticity, tranquility, tolerance, constant movement, hidden danger, elegant shape and symmetry). Just as Woland was right in Bulgakov's "Master and Margarita" when he persuaded the Master: "Your novel will bring you more surprises", so the national pearl - the Ukrainian Priazovye in the present and future should be expected breakthroughs and surprises.

Naturally, like the popular Chinese game "tangram", in which the 7 components of the square can consist of a number of meaningful images-configurations, the national industry of tourism and recreation also consists of 7 elements (exogenous social factors, endogenous social factors, conditions and resources). investment, infrastructure, traditions, religion). Depending on the strength and nature of the influence of external and internal factors, it can be transformed into numerous configurations-scenarios, 5 of which (in the order of discussion) are listed below:

Scenario 1: Everything will return to a "pre-pandemic" state (most companies will emerge from the crisis thanks to significant public or private support - including the provision of state enterprises in the field of tourism and recreation so-called "inflation premiums"; high competition for customers; implementation new sanitary and epidemiological standards; development of flexible return tariffs);

Scenario 2: elimination of mass tourism (significant reduction in the number of travelers; elimination of most tour operators and travel agents - the specific economy will not withstand the growth of costs for the maintenance of the recreational sub-sector against the background of reduced tourist flow);

Scenario 3: only the most resilient players in the tourism market will remain afloat (the "pandemic" will return in waves, which will lead to quarantine measures and the closure of borders);

Scenario 4: total virtualization (cooperation of the main players in the tourism and recreation sub-industry with technology companies; lifestream blocking online; atomization of the main players - market dominance of small companies; reformatting tourist facilities to reduce tourist demand; polarization of travel availability only: real tours available);

Scenario 5: Elements of the previous four scenarios are present.

Conclusions:

• general and specific features of recreational development of the three-tier system of the Ukrainian Priazovye (Zaporizhzhia, Kherson, Donetsk sectors) were voiced;

• 5 hypothetical "scenarios" (with some degree of probability) of the development of the recreational and tourist industry in the regional and national format for the operational perspective;

• historical figures cited in the text are positioned as a kind of interdisciplinary anchors (S. Next: landscape + art; O. Pushkin, M. Voloshin: poetry + geography of tourism; K. Gufeland: medicine + life safety; I. Levitan: painting + landscape and spiritual resources of civilizational river systems, P. Tchaikovsky: music + ethnography and botany, G. Kmit: painting + mythology, I. Aivazovsky: painting + military affairs, shipbuilding, oceanography), symbolizing the anthropocentric nature of recreational geography;

• expanded the theory of resource-recreational scientific and practical direction (introduced concepts - "cultural and ideological recreational and tourist resources", "happiness points", "landscape and spiritual resources of civilizational river systems");

• developed cartographic models ("Structure of territories and objects of nature reserve fund in the Zaporizhzhia region", "Functional-territorial structure of tourist and excursion activities in the Zaporizhzhia region") are the basis and objective argument for reviewing the place of Zaporizhzhia region in resource-recreational rating of the regions of Ukraine, according to which it is part of the "quartet" of regions with the lowest overall score.

References:

1. Arabadji, O. S., & Levada, O. M. (2010). On the issue of creating the Azov National Natural Park. *Geoecological problems of the Azov Sea basin and ways to solve them: coll. science works.* Melitopol, p. 40-43 [in Ukrainian].
2. Argyle, M. (1990). Psychology of happiness. Lane with English / general edition and the introduction of Art. M. V. Clarina. M.: Progress, 336 p. [in Russian].
3. Arsenenko, I. A., Topalova, O. I., & Gaponova, O. S. (2014). Definition of recreational and tourist areas and their specialization within the Zaporizhzhia Azov. *Geography and Ecology: Science and Education: Materials V All-Ukrainian. scientific-practical conf.* Uman: Vizavi, 15-18 [in Ukrainian].
4. Arsenenko, I. A. (2006). Features of the development of tourist and excursion activities in the tourism market (on the example of the Zaporizhzhia region). *Geography and modernity: coll. science works of NPU named after M. P. Drahomanov*; resp. ed. V. V. Zagorodniy. K., 16, 196-200 [in Ukrainian].
5. Arsenenko, I. A. (2006). Problems and prospects of development of tourist and excursion activity in the regional tourist system of Zaporizhzhia region. *Humanitarian Bulletin. Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda: special issue: Pedagogy [scientific-theoretical coll.]*. Ternopil: Aston Publishing House, 198-203 [in Ukrainian].
6. Arsenenko, I. A. (2000). Social and recreational systems as an object of study of recreational geography. *Geography and modernity: coll. science works of NPU named after M. P. Drahomanov*; resp. ed.V. V. Zagorodniy. K., 3, 193-199 [in Ukrainian].

7. Arsenenko, I. A. (2000). Social and recreational research of Zaporizhzhia region. *Geography and modernity: coll. science. Proceedings of the NPU named after M. P. Drahomanov*; resp. ed. V. V. Zagorodniy. K., 4, 109-114 [in Ukrainian].
8. Arsenenko, I. A. (2010). Territorial organization of tourist and excursion activity in the Zaporizhzhia region. *Extended abstract of candidate's thesis*. Melitopol [in Ukrainian].
9. Arsenenko, I. A. (2010). Territorial organization of tourist and excursion activities in the Zaporizhzhia region: *Candidate's thesis*. Melitopol, 184 p. [in Ukrainian].
10. Arsenenko, I. A. (2010). Conditions and factors of territorial tourist and excursion activity in the Zaporizhzhia region. *Geoecological problems of the Azov Sea basin and ways to solve them: coll. science works.* Melitopol, 68-69 [in Ukrainian].
11. Sazhneva, N. M., Arsenenko, I. A., & Orlovskaya, T. O. (2001). Factors of formation of local social and recreational systems (on the example of the resort "Kyrylivka"). *Geography and modernity: coll. science works. Proceedings of the NPU named after M. P. Drahomanov* / ed. V. V. Zagorodniy. K., 6, 173-179 [in Ukrainian].
12. Atlas of the Zaporizhzhia region (1997) [science editor: F. V. Zuzuk and others]. K .: Ukrgeodezkartografiya, 48 p. [in Ukrainian].
13. Baiteryakov, O. Z. (2010). Development of pedestrian tourism in the Zaporizhzhia region. *Geoecological problems of the Azov Sea basin and ways to solve them: coll. science works*. Melitopol, 70-72 [in Ukrainian].
14. Beidyk, O. O. (2001). Recreational and tourist resources of Ukraine: Methodology and methods of analysis, terminology, zoning: monograph. Kyiv: Publishing and Printing Center "Kyiv University", 395 p. [in Ukrainian].
15. Beidyk, O. O. (2004). Methodology and methods of analysis of recreational and tourist resources of Ukraine. *Extended abstract of Doctor's thesis.* Kyiv [in Ukrainian].
16. Beidyk, O. O., & Novosad, N. O. (2013). Unique Ukraine: geography and tourism resources. Textbook. K, 572 [in Ukrainian].
17. Bondarets, D. S. (2011). Geographical landscapes of Zaporizhzhia region: state and prospects of use. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kyiv [in Ukrainian].
18. Bondarets, D. S. (2010). Perspectives of rational use of recreational potential of landscapes of Zaporizhzhia region. *Proceedings of the III All-Ukrainian scientific-practical conference "Geography and Ecology: Science and Education", April 15-16.* Uman: Sochinsky, 13-15 [in Ukrainian].
19. Bondarets, D. S. (2010). Primorsky recreational landscapes of the Zaporizhzhia region. *Cultural landscape: theory and practice: coll. science. works* [edited by G.I. Denisika]. Vinnytsia, PE "TD Edelweiss and K", P. 40-42. [in Ukrainian].
20. Bondarets, D. S. (2010). On the prospects of using the nature reserve fund of the Zaporizhzhia region for recreation and tourism. *Geoecological problems of the Azov Sea basin and ways to solve them: coll. science works*. Melitopol, p. 72-75 [in Ukrainian].
21. Bondarets, D. S., & Dmitruk, O. Yu. (2013). Recreational landscapes of Zaporizhzhia region: monograph. K.: Alfa-PIK, 196 p. [in Ukrainian].
22. Vedenin, Yu. A. (1982). Dynamics of territorial recreational systems. M.: Nauka, 192 p. [in Russian].
23. Gorun, V. V. (2014). Recreational resources and conditions of Odessa region and features of their territorial organization: *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
24. Donchenko, L. M. (2000). Cultural-historical preconditions as a factor in the formation of the coast which recreational system of resettlement (on the example of Zaporizhzhia Priazovye). *Geography and modernity: coll. science works.* Kyiv: Publishing House of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanova, 4, 120-125 [in Ukrainian].
25. Donchenko, L. M. (1999). Features of the formation of centers for recreational safety in the coast which regions of Ukraine (on the example of the Zaporizhzhia Priazovye). *Geography and modernity: coll. science works.* Kyiv: Publishing House of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov, 2, 134-137 [in Ukrainian].
26. Donchenko, L. M. (2002). Territorial organization of the coastal recreational settlement system (on the example of the Zaporizhzhia Priazovye). *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa, 16 p. [in Ukrainian].
27. Donchenko, L. M. (2000). Formation of functional networks of recreational settlement in the countryside marine recreational systems of the Zaporizhzhia Priazovye. *Geography and modernity: coll. science works.* Kyiv: Publishing House of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanova, 3, 131-136 [in Ukrainian].
28. Donchenko, L. M., & Leushina, O. A. (2010). Improving the functional zoning of Primorska for recreational purposes. *Geoecological problems of the Azov Sea basin and ways to solve them: coll. science works.* Melitopol, 75-76 [in Ukrainian].
29. Yelozina, O. M. (1996). Efficiency of use of recreational resources (on the example of Odessa region): *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
30. Law of Ukraine "On Declaring the natural territories of the City of Berdyansk of the Zaporizhia region a Resort of State Importance" (2005). № 2305-IV of January 11. *Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR)*, 9, 174. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2305-IV#Text
31. Zhivitskii, A. V. (1980). Effect from the use of recreational resources (on the example of the coast of the Azov-Black Sea basin). *Extended abstract of candidate's thesis.* Odesa [in Ukrainian].

32. Kartunova, L. S. (1986). Reconstruction of coastal recreation areas adjacent to the largest cities (on the example of the resorts of the Gulf of Riga): *Extended abstract of candidate's thesis*. Riga: RPI [in Ukrainian].
33. Kolomiychuk, V. P. (2010). Topological differentiation of ecosystems of the coast of the Sea of Azov. *Geoecological problems of the Azov Sea basin and ways to solve them: coll. science works*. Melitopol, 129-133 [in Ukrainian].
34. Lukyanova, L. G., & Tsibuch, V. I. (2004). Recreational complexes: textbook. Allowance. Ed. V. K. Fedorchenko; Kyiv. University of Tourism, Economics and Law. K.: High School, 346 p. [in Ukrainian].
35. Marchenko, O. A. (2010). Functioning of the tourist industry in the Zaporizhzhia region. *Geoecological problems of the Azov Sea basin and ways to solve them: coll. science works*. Melitopol, P. 77-79 [in Ukrainian].
36. Mateiko, A. (1970). Conditions of creative work; lane from Polish. D. I. Jordaniasky; under ed. and with the aftermath. J. A. Ponomareva. M.: Mir, 300 p. [in Russian].
37. Pilipenko, I. O. (2004). Maritime complex of the Ukrainian Azov region: socio-geographical research. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
38. Problems of ecology and recreation of the Azov-Black Sea region (1995). *Proceedings of the International Regional Conference (Simferopol, 1994).* Simferopol: Tavrida, 320 p. [in Ukrainian].
39. Sazhneva, N. M., Levada, O. M., & Chepil, Yu. A. (1994). Estimation of natural recreational prerequisites of the Zaporizhzhia Priazovye. *Problems of ecology and nature management: coll. science works of teachers and staff of the Faculty of Natural Geography*. Melitopol, 60-63 [in Ukrainian].
40. Sazhneva, N. M. (1995). Problems of recreational development of the Ukrainian Azov region. *Ukr. geogr. Magazine*, 1-2, 40-43 [in Ukrainian].
41. Sazhneva, N. M., & Donchenko L. M. (2001). Strategic directions of improvement of the territorial structure of the coastal recreational system of resettlement of the Zaporizhzhya Priazovye. *Geography and modernity: coll. science to work. Kyiv: Publishing House of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanova*, 6, 96-102 [in Ukrainian].
42. Sazhneva, N. M. (1988). Territorial organization of coastal recreational systems of oasis type (on the materials of the Western Azov region). *Extended abstract of candidate's thesis* [in Russian].
43. Samoilenko, V. M., & Dibrova, I. O. (2012). Model identification of coastal geosystems: monograph. K.: Nika-Centre, 328 [in Ukrainian].
44. Safyanov, G. A. (1978). Coastal zone of the ocean in the twentieth century. M.: Misl, 263 [in Russian].
45. Sakhnova, N. S. (1990). Recreational microdistribution of coastal and mountainous territories of All-Union significance (on the example of the South-Eastern coast of Crimea). *Extended abstract of candidate's thesis* [in Ukrainian].
46. Stetsyshyn, M. M., Donets, I. A. (2010). Ecological state of anthropogenic landscapes of the North-Western Azov. Geoecological problems of the Azov Sea basin and ways to solve them: coll. science works. Melitopol, 141-143 [in Ukrainian].
47. Strategy of sustainable development of Zaporizhzhia region until 2015 (2008). Zaporizhzhia, 118 p. [in Ukrainian].
48. Tambovtsev. G. V. (1996). Ecological and economic zoning of the Zaporizhzhia region. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
49. Theoretical foundations of recreational geography (1975) [resp. ed. V. S. Preobrazhensky]. M.: Nauka, 224 p. [in Russian].
50. Khomich, L. V. (2000). Principles and methods of functional-territorial organization of the coastal zone of Odesa region. *Extended abstract of candidate's thesis.* Odesa: Astroprint [in Ukrainian].
51. 500 ideas for a holiday by the sea in Ukraine (2011). *Focus (special project)*, 2 (14), 83 p. [in Russian].

Олександр Бейдик
д. геогр.н., професор кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького,
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна,
e-mail: aabeydik@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-5862-4604

Олександр Комлєв
д. геогр. н., професор кафедри землезнавства та геоморфології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
проспект Академіка Глушкова, 2а, м. Київ, 03022, Україна,
e-mail: morpha2007@ukr.net, https://orcid.org/0000-0002-5081-7786

Лариса Донченко
к. геогр. н., доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства,
декан природничо-географічного факультету,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького ,
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна,
e-mail: donchenko66@ukr.net, https://orcid.org/0000-0002-2867-7502

Ірина Арсененко
к. геогр. н., доцент, завідувач кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького,
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна,
e-mail: irina_arsenenko@ukr.net, https://orcid.org/0000-0002-7763-5720

Олеся Топалова
к. геогр. н., доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького,
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна,
e-mail: lesatopalova@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-5109-9491

Ірина Донець
к. геогр. н., доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького,
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна,
e-mail: irenaaleks1970@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-5714-6316

УКРАЇНСЬКЕ ПРИАЗОВ'Я: СКЛАД, УНІКАЛЬНІСТЬ, ВАРІАТИВНІСТЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

В статті обгрунтовано положення, за яким Українське Приазов'я позиціонується як унікальний ресурсно-рекреаційний простір, культурно-світоглядні, ландшафтно-фізико-географічні, рекреаційно-туристські ресурси якого – наявні та латентні, актуальні та потенційні – використовуються вкрай недостатньо. Під культурно-світоглядними ресурсами розуміються тіла, сили і явища природи і суспільства, які впливають на поведінку, характер, духовний і фізичний розвиток людини під час рекреаційного циклу. На тлі тимчасового обмеження використання Україною частини її азово-чорноморського узбережжя Українське Приазов'я отримує опцію підвищити свій ресурсно-рекреаційний рейтинг та посилити національну рекреаційно-туристську галузь в цілому, що, в свою чергу, потребує виваженого, конструктивного і делікатного відношення до цієї території. Остання складається з трьох секторів-з'єднань, найбільшим за площею, протяжністю та рекреаційною освоєністю з яких є Запорізьке Приазов'я.

Підкреслено, що рівень забезпеченості території України рекреаційно-туристськими ресурсами та ступінь просування турпродукту в порівнянні з іншими країнами світу має середній та низький рівень, вразливість якого під час екзистенційних загроз (тимчасова втрата Криму, Covid-19, руйнація архітектурно-історичного середовища) підвищується в рази. Тому переоцінка еко-оздоровчого та туристського значення Українського Приазов'я, «перепрошивка» стратегії його подальшого розвитку на цьому фоні стає більш ніж очевидною. Цю актуальність підсилює аналіз значного масиву публікацій з предмет-об'єктної сутності дослідження, яке розширює та поглиблює теорію ресурсно-рекреаційного науково-практичного напряму (введено ряд нових понять), підкреслює антропоцентричний характер рекреаційної географії, наводить 5 гіпотетичних сценаріїв розвитку рекреаційно-туристської галузі в регіональному та національному форматі на оперативну перспективу та містить узагальнюючі картографічні моделі розвитку регіональної природоохоронної та рекреаційно-туристської функції.

Ключові слова: *рекреаційно-туристські ресурси, ієрархія територіальних рекреаційних систем, Приазов'я, сценарії рекреаційного розвитку, «точки щастя».*

Список використаної літератури:

1. Арабаджи О. С. До питання створення Приазовського національного природного парку / О. С. Арабаджи, О. М. Левада // Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення: зб. наук. праць. – Мелітополь, 2010. – С. 40-43.
2. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл; пер. с англ. / общ. ред. и вступ ст. М. В. Кларина. – М.: Прогресс, 1990. – 336 с.
3. Арсененко І. А. Визначення рекреаційно-туристичних районів і їх спеціалізації в межах Запорізького Приазов'я / І. А. Арсененко, О. І. Топалова, О. С. Гапонова // Географія та екологія: наука і освіта: Матеріали V всеукр. наук.-практ. конф. – Умань: Візаві, 2014. – С. 15-18.
4. Арсененко І. А. Особливості розвитку туристсько-екскурсійної діяльності на ринку туризму (на прикладі Запорізької області) / І. А. Арсененко // Географія і сучасність: зб. наук. праць НПУ імені М. П. Драгоманова; відп. ред. В. В. Загородній. – К., 2006. Вип. 16. – С. 196-200.
5. Арсененко І. А. Проблеми та перспективи розвитку туристсько-екскурсійної діяльності в регіональній туристичній системі Запорізької області / І. А. Арсененко // Гуманітарний вісник. ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди": спец. вип.: Педагогіка [наук.-теор. зб.] – Тернопіль : Видавництво Астон, 2006. – С. 198-203.
6. Арсененко І. А. Суспільно-рекреаційні системи як об'єкт дослідження рекреаційної географії / І. А. Арсененко // Географія і сучасність: зб. наук. праць НПУ імені М. П. Драгоманова; відп.ред. В. В. Загородній. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 193-199.
7. Арсененко І. А. Суспільно-рекреаційне дослідження Запорізької області / І. А. Арсененко // Географія і сучасність: зб. наук. праць НПУ імені М. П. Драгоманова / відп. ред. В. В. Загородній. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 109-114.
8. Арсененко І. А. Територіальна організація туристсько-екскурсійної діяльності в Запорізькому регіоні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія»/ І. А. Арсененко. – Мелітополь, 2010. – 184 с.
9. Арсененко І. А. Територіальна організація туристсько-екскурсійної діяльності в Запорізькому регіоні: дис. кандидата геогр. наук: 11.00.02/ Арсененко Ірина Анатоліївна. – Мелітополь, 2010. – 184 с.

10. Арсененко І. А. Умови і чинники територіальної туристсько-екскурсійної діяльності в Запорізькому регіоні / І. А. Арсененко // Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення: зб. наук. пр. – Мелітополь, 2010. – С. 68-69.
11. Арсененко І. А. Чинники формування локальних суспільно-рекреаційних систем (на прикладі курорту „Кирилівка") / Н. М. Сажнєва, І. А. Арсененко, Т. О. Орловська // Географія і сучасність: зб. наук. праць НПУ імені М. П. Драгоманова / відп. ред. В. В. Загородній. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 173-179.
12. Атлас Запорізької області / [наук. редкол.: Ф. В. Зузук та ін.]. – К.: Укргеодезкартографія, 1997. – 48 с.
13. Байтеряков О. З. Розвиток пішохідного туризму в Запорізькому регіоні / О. З. Байтеряков // Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення: зб. наук. праць. – Мелітополь, 2010. – С. 70-72.
14. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с.
15. Бейдик О. О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / О. О. Бейдик. – К.: Обрії, 2004. – 36 с.
16. Бейдик О. О. Унікальна Україна: географія та ресурси туризму. Навчальний посібник / О. О. Бейдик, Н. О. Новосад. – К.: Альтерпрес, 2013. – 572 с.
17. Бондарець Д. С. Географічні ландшафти Запорізької області: стан та перспективи використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.11 «Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів» / Д. С. Бондарець. – К., 2011– 20 с.
18. Бондарець Д. С. Перспективи раціонального використання рекреаційного потенціалу ландшафтів Запорізької області / Д. С. Бондарець // Матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Географія і екологія: наука і освіта», 15-16 квітня 2010 р. – Умань: Сочинський, 2010. – С. 13-15.
19. Бондарець Д. С. Приморські рекреаційні ландшафти Запорізької області / Д. С. Бондарець // Культурний ландшафт: теорія і практика: зб. наук. праць [за ред Г. І. Денисика]. – Вінниця, ПП «ТД Едельвейс і К», 2010. – С.40-42.
20. Бондарець Д. С. Про перспективи використання природно-заповідного фонду Запорізької області для рекреації та туризму / Д. С. Бондарець // Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення: зб. наук. праць. – Мелітополь, 2010. – С. 72-75.
21. Бондарець Д. С. Рекреаційні ландшафти Запорізької області: монографія / Д. С. Бондарець, О. Ю. Дмитрук. – К.: Альфа-ПІК, 2013. – 196 с.
22. Веденин Ю. А. Динамика территориальных рекреационных систем / Ю. А. Веденин. – М.: Наука, 1982. – 192 с.
23. Горун В. В. Рекреаційні ресурси і умови Одеської області та особливості їх територіальної організації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.11 «Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів» / В. В. Горун. – Одеса, 2014. – 21 с.
24. Донченко Л. М. Культурно-історичні передумови як фактор формування приморської рекреаційної системи розселення (на прикладі Запорізького Приазов'я) / Л. М. Донченко // Географія і сучасність: зб. наук. праць. – К.: Вид-во Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2000. – Вип. 4. – С. 120-125.
25. Донченко Л. М. Особливості формування центрів рекреаційного забезпечення у приморських районах України (на прикладі Запорізького Приазов'я) / Л. М. Донченко // Географія і сучасність: зб. наук. праць. – К.: Вид-во Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 1999. – Вип. 2. – С. 134-137.
26. Донченко Л. М. Територіальна організація приморської рекреаційної системи розселення (на прикладі Запорізького Приазов'я): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / Л. М. Донченко. – Одеса, 2002. – 16 с.
27. Донченко Л. М. Формування функціональних мереж рекреаційного розселення в приморських рекреаційних системах Запорізького Приазов'я / Л. М. Донченко // Географія і сучасність: зб. наук. праць. – К.: Вид-во Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2000. – Вип. 3. – С. 131-136.
28. Донченко Л. М. Удосконалення функціонального зонування м. Приморська для цілей рекреації / Л. М. Донченко, О. А. Леушина // Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення: зб. наук. пр. – Мелітополь, 2010. – С. 75-76.
29. Єлозіна О. М. Ефективність використання рекреаційних ресурсів (на прикладі Одеської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.08.01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / О. М. Єлозіна. – Одеса, 1996. – 19 с.
30. Закон України «Про оголошення природних територій міста Бердянська Запорізької області курортом державного значення» № 2305-IV від 11 січня 2005 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2005, № 9. – С. 174. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2305-IV#Text
31. Живицкий А. В. Экономико-экологическая оценка народно-хозяйственного эффекта от использования рекреационных ресурсов (на примере побережья Азово-Черноморского бассейна): автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. экон. наук: спец. 08.00.19 «Экономика природопользования и охраны окружающей среды» / А. В. Живицкий. – Одеса, 1980. – 18 с.
32. Картунова Л. С. Реконструкция приморских зон отдыха, примыкающих к крупнейшим городам (на примере курортов Рижского залива): автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. архитектуры: спец. 18.00.04 «Градостроительство и ландшафтная архитектура» / Л. С. Картунова. – Рига: РПИ, 1986. – 20 с.
33. Коломійчук В. П. Топологічна диференціація екосистем узбережжя Азовського моря / В. П. Коломійчук // Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення: зб. наук. пр. – Мелітополь, 2010. – С. 129-133.
34. Лукьянова Л. Г. Рекреационные комплексы: учеб. пособие / Л. Г. Лукьянова, В. И. Цыбух; под общ. ред. В. К. Федорченко; Киев. ун-т туризма, экономики и права. – К.: Вища школа, 2004. – 346 с.
35. Марченко О. А. Функціонування туристичної індустрії в Запорізькій області // О.А. Марченко // Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення: зб. наук. пр. – Мелітополь, 2010. – С. 77-79.
36. Матейко А. Условия творческого труда / А. Матейко; пер. с польск. Д. И. Иорданского; под ред. и с послесл. Я. А. Пономарева. – М.: Мир, 1970. – 300 с.

37. Пилипенко І. О. Морегосподарський комплекс Українського Приазов'я: суспільно-географічне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / І. О. Пилипенко. – К., 2004. – 20 с.
38. Проблемы экологии и рекреации Азово-Черноморского региона // Материалы Международной региональной конференции (Симферополь, 1994). – Симферополь: Таврида, 1995. – 320 с.
39. Сажнева Н. М. Оценка природных рекреационных предпосылок Запорожского Приазовья / Н. М. Сажнева, О. М. Левада, Ю. А. Чепиль // Проблемы экологии и природопользования: сб. науч. трудов преподавателей и сотрудников естественно-географического факультета. – Мелитополь, 1994. – С. 60-63.
40. Сажнева Н. М. Проблеми рекреаційного освоєння Українського Приазов'я. – Укр. геогр. журн. – 1995. – № 1-2. – С. 40-43.
41. Сажнєва Н. М. Стратегічні напрямки удосконалення територіальної структури приморської рекреаційної системи розселення Запорізького Приазов'я / Н. М. Сажнєва, Л. М. Донченко // Географія і сучасність: зб. наук праць. – К.: Вид-во Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2001. – Вип. 6. – С. 96-102.
42. Сажнева Н. М. Территориальная организация приморских рекреационных систем оазисного типа (на материалах Западного Приазовья): автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Экономическая и социальная география» / Н. М. Сажнева. – Л., 1988. – 17 с.
43. Самойленко В. М. Модельна ідентифікація берегових геосистем: монографія / В. М. Самойленко, І. О. Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 328 с.
44. Сафьянов Г. А. Береговая зона океана в XX веке / Г. А. Сафьянов. – М.: Мысль, 1978. – 263 с.
45. Сахнова Н. С. Рекреационное микрорайонирование приморско-горных территорий Всесоюзного значения (на примере Юго-Восточного берега Крыма): автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Экономическая и социальная география» / Н. С. Сахнова. – Л., 1990. – 17 с.
46. Стецишин М. М. Екологічний стан антропогенних ландшафтів Північно-Західного Приазов'я / М. М. Стецишин, І. А. Донець // Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення: Зб. наук. пр. – Мелітополь, 2010. – С.141-143.
47. Стратегія сталого розвитку Запорізької області до 2015 року. – Запоріжжя, 2008. – 118 с.
48. Тамбовцев Г. В. Еколого-економічне районування Запорізької області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / Г. В. Тамбовцев. – Одеса. 1996. – 16 с.
49. Теоретические основы рекреационной географии / [Отв. ред. В. С. Преображенский]. – М.: Наука, 1975. – 224 с.
50. Хомич Л. В. Принципи і методи функціонально-територіальної організації берегової зони Одеської області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / Л.В. Хомич. – Одеса: Астропринт, 2000. – 19 с.
51. 500 идей для отдыха у моря в Украине. – Фокус (спецпроект). – № 2(14). – 2011. – 83 с.

Надійшла 05 квітня 2022 р.
Прийнята 30 квітня 2022 р.

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-05 Received 23 April 2022
UDC 338.483:726-523(477.85) Accepted 17 May 2022

Natalia Andrusiak
PhD (Biology), Associate Professor of the Department of Social Geography and Recreational nature, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2 Kotsjubynskyi Str., Chernivtsi, 58012, Ukraine, e-mail: n.andrusyak@chnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-0309-202X

Nataliia Anipko
PhD (Geography), Associate Professor of the Department of Social Geography and Recreational nature, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2 Kotsjubynskyi Str., Chernivtsi, 58012, Ukraine, e-mail: n.anipko@chnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0002-6590-0558

THE IMPORTANCE OF THE ARCHITECTURAL ENSEMBLE OF THE METROPOLITANS RESIDENCE OF BUKOVINA AND DALMATIA IN THE FORMATION TOURIST IMAGE OF CHERNIVTSI

The role architectural ensemble of Metropolitans Residence of Bukovina and Dalmatia in the formation of the Chernivtsi tourist image was analyzed in the article. Metropolitans Residence of Bukovina and Dalmatia is one of the the most popular tourist sitesin Ukraine. The quantitative indicators of the monument's attendance by tourists from Ukraine and abroad in the period from 2018 to 2021 are analyzed. Ways and measures have been identified that would increase the number of visitors to the Metropolitans Residence of Bukovina and Dalmatia. One of the four aspects of the tourist image of the city was identified – the real image of Chernivtsi. For this purpose, a questionnaire was developed anda questionnaire was conducted among tourists from different regions of Ukraine who visited the city of Chernivtsi and the Residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia.

The purpose of the survey was to determine the impressions of tourists after visiting the monument and to find out, in their opinion, its role in forming a positive image of the city of Chernivtsi. 2,500 people of different ages took part in the survey. Questionnaire survey (11questions) was conducted by online e-mail, google-forms and by survey on social networks.

The survey revealed the real image of Chernivtsi and the role of the architectural ensemble of the Metropolitans Residence in its formation. The answers of the respondents showed the problematic moments and reasons why the real image of Chernivtsi is still far from optimal. Therefore, the results of the study can be taken into account in the formation of the optimal image of the city of Chernivtsi and future research in this direction.

Keywords: *tourism, tourist image of the city, tourist, Metropolitans Residence, destination.*

In cites: Andrusiak, N., Anipko, N. (2022). The importance of the architectural ensemble of the metropolitans residence of Bukovina and Dalmatia in the formation tourist image of Chernivtsi**.** *Human Geography Journal*, 32, 45-51. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-05

Introduction. The tourist image of any destination significantly affects of tourism development inthe city, district, region and the country as a whole. The image and brand recognition of the city attracts more and more tourists, plays a key role in attracting investors from differentcountries.

Defining the term tourist image of the destination is quite ambiguous and problematic. Because scientists interpret it differently, depending on the purpose of the study. For example, the term "tourist image of a destination" includes: an image formed by advertising, a "stereotypical" idea of a tourist object, the impression and perception of a destination or object by local residents, an image formed by the media and online content.

Tourists and tourists evaluate the image of a territory or object subjectively, as it is based on their own perception (Moutinho L., 1987). The purpose of this article is to analyze the role of the former Metropolitans Residence of Bukovina and Dalmatia (hereinafter the Residence) in shaping the image of Chernivtsi for Ukrainian and foreign tourists. analysis of the relationship between the impressions of tourists and the formation of the tourist image after the stay in the Residence. Important concepts for us are "intention to return", "willingness to recommend", "quality of services" and "tourist satisfaction".

Literature review. The impression of tourists on the object of destination and accommodation depends on the tourist image and directly affects the motive of travel (J. Enrique Bigne, 2001; Beerli, A. & Martín, J. 2004). Destinations with a positive image and professional promotion will be more popular with tourists. This fact is confirmed by studies of many authors (Alhemoud & Armstrong, 1996; Echtner & Ritchie, 1991; Johnson & Thomas, 1992; Telisman-Kosuta, 1994).

The results of scientific research show that the tourist image of the destination is defined primarily as a psychological perception, general impressions and emotions from the seen tourist object. The image for each person in a particular place is unique. It is formed on the basis of one's own memories, associations and ideas about the destination. The initial stage of image formation is the marketing of the territory.

This is advertising that is distributed in the media, videos, photos and videos. It is the promotion of the destination that influences the motive of the trip - "come, see, feel emotions".

© Andrusiak N., Anipko N., 2022

However, the tourist image of the destination is a subjective concept. Mainly because it arouses the curiosity and admiration of one tourist, but not interesting to another. However, it depends on the tourist site itself. The attractiveness directly depends on the geographical location and climate of the destination, natural resources and conditions, photos and videos of the object, reviews and recommendations of other tourists. It is these elements that are perceived by tourists, help to form a "picture" and motivation for travel. From the point of view of tourists, the obtained imaginary picture is a fundamental factor of the final decision (Suzan Çoban, 2012). When a tourist chooses the destination of his trip, tourist compares different objects. As a result, tourist chooses the one that is more attractive. Important is the range of services that will be offered to tourists in this destination (food, accommodation, excursions). The quality of the object and destination in this case is measured by how it will meet the needs of tourists (Vazhenina, 2012).

The process of perceiving a tourist object by a tourist is extremely complicated. It involves such properties of the human psyche as memory, attention, imagination, thinking. This process can be conditionally developed at the stage, each of which characterizes the degree of perception of the tourist object by the tourist and its comparison with those seen before. Consistently, this happens as follows:

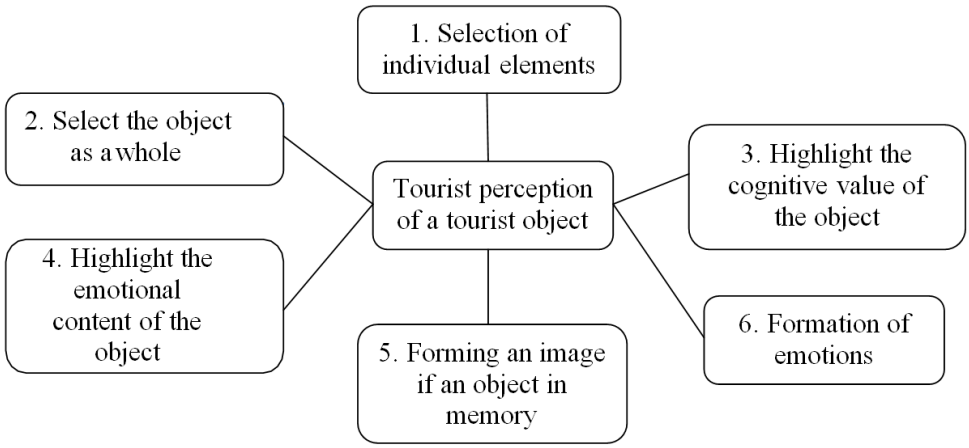

Fig. 1. Stages of perception of a tourist object by a tourist
Source: compiled by the authors

In this way, the tourist, with the help of the senses, identifies a specific object that he plans to visit among many other tourist attractions. Later this forms his impression on the basis of the received emotions. As a result of this process, impressions are formed, which significantly affect the positive or negative tourist image of the destination. Note that the same objects for different people can be perceived differently, this is due to the peculiarities of the senses, emotions and motivation of tourists. Tourist and life experience, level of education, culture and value system are also important factors.

In this article we analyze the role architectural ensemble of the Residence in the formation of the Chernivtsi tourist image.

The former Residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia is the most significant architectural masterpiece of Western Ukraine, located in Chernivtsi (Ukraine). The former architectural residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia was and remains the main architectural ensemble and the most attractive tourist object in Chernivtsi.

The study aims to determine the real aspect of creating a positive image of Chernivtsi after tourists Residences and identify causes that inhibit this process. Also, it was important to find out how to sights including the UNESCO list influenced improve its tourist image and whether it is sufficient for marketing research object.

On June 29, 2011, the central building of Chernivtsi National University was recognized as a UNESCO World Heritage Site.

The former residence of the metropolitans of Bukovina and Dalmatia was built from 1864 to 1882. The residence of the metropolitans of Bukovina and Dalmatia became the center of Orthodoxy throughout the Austro-Hungarian Empire, which then included Chernivtsi, and was considered its most beautiful pearl. The author of the complex was a famous Czech architect Josef Hlavka. It was a very large and expensive construction. Two brick and one tile factories were opened especially for this purpose.

The ensemble of the Residence consists of three monumental buildings located in the form of the Cyrillic letter "P", forming the main courtyard-kurdoner. The residence complex includes: the Metropolitan Building, the Seminary Building, the Church of the Three Saints, the Hospitable Building, the Arboretum. The architectural ensemble is clearly planned, laconic, is a model of post-romantic tendencies, built in the spirit of eclecticism, attracts with its unusual appearance of a medieval castle. As additional locations for tourists, the halls of the complex (Marmurova, Chervona, Blakytna, Shevchenkivska) and the arboretum with an area of 5 to 17 hectares, which is a promising site for events and the basis of new tourist routes. There are no analogues of the ensemble of the Residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia in Europe. After the construction was completed, the city of Chernivtsi received the

metaphorical name of Jerusalem on the Prut.

Study methods. The dynamics of the number of tourists who visited the former Residence was formed by analyzing the statistical indicators of the excursion department of Chernivtsi National University. To determine the real image of Chernivtsi, which is formed in tourists by visiting the Residence, a questionnaire (11 questions) was developed, which aimed to determine the impression of tourists from visiting the Residence. Questionnaires were conducted through online e-mails, google forms and through surveys on social networks.

Results. Visit Residences are always part of the tourist routes that provide visiting Chernivtsi. Typically, sightseeing tours of Chernivtsi completed a visit to the Residence. The geography of visits to the complex is quite diverse, but only for tourists from Ukraine. The leaders of visits to the Residence are tourists from Kyiv and adjacent to Chernivtsi region. Table 1 shows information on the number of tourists who visited the former residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia in the period from 2018 to 2021.

Table 1

The number of visitors to the former Residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia, who were provided with excursion services for 2018-2021 [15]

№	Months of the year	2018	2019	2020	2021
1	January	4436	3078	3435	2696
2	February	2734	2808	2628	1660
3	March	4685	5687	1056	-
4	April	10975	9900	-	-
5	May	13295	13898	40	-
6	June	11502	11557	1000	-
7	July	9875	8607	3472	-
8	August	10278	10124	4514	-
9	September	8974	9510	2611	-
10	October	10915	14000	3201	-
11	November	4879	5042	1479	-
12	December	2050	2306	1225	-
	Total:	***94598***	***96517***	***24661***	-

From the information presented in Table 1, it can be seen that most UNESCO sites in Chernivtsi are visited during the warm season from April to October. And this is almost 80.40% of all visitors. Visiting the Residence in January, March and November is traditionally associated with vacations and holidays. The least visited in the year are December and February, respectively. This trend of visiting the Residence in terms of months fully reflects the visit to the city of Chernivtsi in general.

The inclusion of the Residence in the UNESCO list certainly had a positive effect on the number of visitors. Attendance rates increased by almost a third. In 2019, these figures were maximum. The residence was visited in 2019 by 96517 tourists. However, this is not enough. An increase in the number of visitors can be achieved. It is especially important to do this in the least visited months of the year between December and March. This can be achieved through a variety of activities, including animation. All over the world, events that become regular attract the attention of visitors to certain attractions on a regular basis, rather than once. Today, the main events associated with the Residence are holding scientific conferences, forums, weddings in the university church. Thematic routes on a complex which cause visual, sensory, physiological sensations, curiosity, fascinate and even frighten can be perspective. Due to these measures, the number of visitors to the Residence can be significantly increased due to the residents of Chernivtsi as well, who will be interested to see something new.

The problem is still the lack of a well-established catering system for tourist groups, no souvenir shop or kiosk. Of course, this does not affect the number of visitors, whose main goal is to see with their own eyes a unique architectural monument. However, this would help to diversify the number of services provided at the Residence.

Accessibility to the tourist complex is regulated, excursion service for groups and individual tourists is established. However, there are logistical problems related to the accessibility of the city of Chernivtsi. At the moment, marketing intermediaries (local tour operators and travel agencies) are focused on outbound tourism and are not active in the formation of package offers and promotion of the Residence. It is advisable to identify and mark attractive points of photography in the Residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia in Chernivtsi. The destination, as a product, is not only what is "at the entrance" (infrastructure, attractions), but also what is "at the exit" (perception of these attractions by tourists, their emotions, feelings, attitudes).

The city of Chernivtsi and the Residence, respectively, are still visited by a small number of foreign tourists. Table 2 shows the indicators of visits to the Residence by foreign tourists in the period from 2018 to 2019. In 2019, this figure was only 10.6% of the total number of visitors.

Most tourists visit the city of Chernivtsi and the Residence from Germany, Austria, Poland, Romania and Moldova. Most foreign tourists visit the Residence also in the warm season from April to October. This figure is more than 87%.

The coronavirus pandemic in 2020, as around the

world, has negatively affected the tourism industry. The number of tourists who visited the Residence decreased almost four times in 2020. Among foreign visitors, this figure was even higher - almost 16 times less than in the previous 2019. At the beginning of 2021 (January and February), the Residence was visited by 4356 tourists, of which only 127 were foreign tourists. These tourists were dominated by tourists from Moldova, who tied the visit to the Residence to visit the ski resort in Bukovel as the main location in their tour.

Table 2

The number of visitors of foreign tourists to the former residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia, who were provided with excursion services for 2018-2021 [15]

	Months of the year	2018	2019	2020	2021
1	January	240	141	236	24
2	February	197	164	244	103
3	March	195	396	-	-
4	April	635	694	-	-
5	May	1423	1876	3	-
6	June	1037	1022	3	-
7	July	1232	1351	12	-
8	August	1663	1742	28	-
9	September	1605	1386	23	-
10	October	669	876	41	-
11	November	520	462	28	-
12	December	169	142	24	-
	Total:	9586	10252	645	-

One of the main reasons why the number of visitors to the Residence by foreign tourists is insufficient advertising of the monument on the Internet, lack of information about the Residence in English and other international languages, lack of official website of the former Residence of Metropolitans of Bukovina and Dalmatia as a UNESCO site. Mention of the Residence as a UNESCO site is on the official website of Yuri Fedkovych National University of Chernivtsi. In our opinion, such a monument should have a separate website in different languages, where tourists would be provided with all the necessary information, following the example of other world-famous attractions.

Our task was to find out the formation of a positive real aspect of the image of the city of Chernivtsi after tourists visit the Residence. 2,500 people of different ages took part in the survey. An online survey was conducted on social networks among tourists who visited the city of Chernivtsi and the former Residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia. We hypothesized that the presence of the Residence as a UNESCO site has the greatest impact on the formation of the tourist image of the city of Chernivtsi.

The survey revealed the motives for tourists to travel to Chernivtsi and visit the Residence, their impressions after the tour, the desire to recommend to others, as well as age, gender, education and place of residence.

The results of the survey show that the main motives for traveling to Chernivtsi were: visiting relatives, friends, acquaintances - 15%, a lot of information about the city, curiosity - 31%, return again - 25%, to see the Residence as a UNESCO monument – 19 %, business trip - 10% (Fig. 2). For 61% of tourists it was the first visit to Chernivtsi.

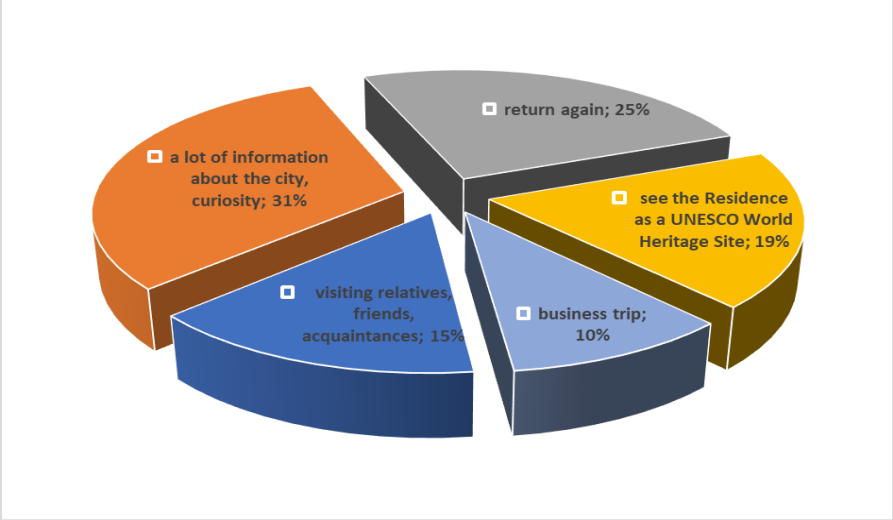

Fig. 2. Motives for tourists to travel to Chernivtsi
Source: defined by the authors

In 2011, the Residence was included in the UNESCO World Heritage List, but only a part of tourists with a share of 37% knew about it, and 63% learned about it for the first time in Chernivtsi. Most of the surveyed tourists -72% planned to visit the Residence during a trip to Chernivtsi. The rest had no idea of its existence. The motivation for visiting the Residence was the image formed by this object on the Internet. 52% of tourists were motivated to visit photos and videos from the network, and 48% - advised friends, acquaintances, was earlier and liked it. Even if the Residence was the only interesting tourist attraction, 90% of tourists would come to Chernivtsi. This indicates that this object is one of the tourist magnets of Chernivtsi.

The emotions of tourists about the Residence and its influence on the real image of the city were important. The results of the survey showed how respondents assess the impact of the inclusion of the Residence on the UNESCO list on the image of the city of Chernivtsi. 59% of respondents believe that the inclusion of the Residence in the UNESCO list has had a positive impact on the tourist image of the city of Chernivtsi, but 41% are convinced that it is not. Among this category of tourists 23% believe that the Residence and the city of Chernivtsiare not well known and need more promotion, for 38% of tourists there were no positive changes in the Residence and the city after the last visit, and 21% believe the lack ofinteresting activities in the Residence. 18% - the city of Chernivtsi and the Residence are interesting only during the first visit.

Most of the surveyed tourists were residents of the regions of Ukraine, but most of them were from the Chernivtsi region and the city of Kyiv. Women took a more active part in the survey, which is 59% of all respondents.

During the survey also asked aimed to determine how many tourists have visited the residence several times in the last ten years. Those tourists were only 6% of the 36% who visited Chernivtsi in the last ten years several times. These indicators allow calculate the loyalty of tourists to the object (coefficient of restitution tourists) - K_{rt} [11]:

$K_{rt}=N_1/N_2$,

where the N_1 is the number of tourists who have visited the Residence several times in the last ten years, the N_2 is the number of tourists who have visited the city of Chernivtsi more than once.

In our case, the K_{rt} is 0,06. The return rate of tourists is measured from 1 to 10. And as we see in the case of the Residence is very low.

This result indicates the desire of tourists to visit the Residence no more than once, because the second time it is already uninteresting for them. Examples of other famous architectural monuments in the world and in Ukraine, in particular, show the opposite - they are always interesting to tourists. The main reason is a variety of interesting animation activities throughout the year, attractive daily activities and entertainment during the day or night, etc.

Among respondents, most tourists were residents of regions of Ukraine, but most of them were related to Chernivtsi regions and from Kyiv. More actively participated in the survey women, and this - 59% of respondents.

As the results of the survey, including the list of UNESCO Residences certainly had a positive impact on the image of Chernivtsi, but not all respondents were a decisive argument. Choosing city Chernivtsi and former residence of Metropolitan of Bukovina and Dalmatia to visit, tourists pay attention primarily on the recommendations and to good photos that are seen on the Internet or from friends, friends, and others.

The central building of Chernivtsi National University is certainly the hallmark of Chernivtsi, the most popular tourist attraction and sights including the UNESCO list to improve tourist image of the city. However, as is evident by the fact that so far, not enough attention is paid advertising Residence's object as UNESCO and UNESCO in general.

The fact of attractions including the list of UNESCO would already be a determining factor in his visit, but for many visitors it is not yet working. Need more than harping on the fact Residences inclusion in the list of UNESCO. Survey results can be used in the formation of optimal image of Chernivtsi. The best image is formed with all existing shortcomings, and that the image of the city, which can be achieved by employing all available resources and opportunities.

The architectural ensemble of the Residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia attracts the attention of all who plan to visit the city of Chernivtsi for the first time. This is a fact that needs no proof. However, the negative trends in the tourism industry shows statistical information in the city of Chernivtsi and Chernivtsi region in general. During the period from 2000 to 2020 the number of tourists has not increased but rather decreased [12]. Figure 3 presents information on the number of inbound and domestic tourists using the services of tour operators and travel agents, and visited the city of Chernivtsi and Chernivtsi regions for 2000-2020 years.

This statistical information on the number of tourists, of course, is not complete, as not all of them turn to the services of tour operators and travel agents, but it makes it possible to trace the general negative trend of the last almost ten years. Chernivtsi and the Architectural Ensemble of the Residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia are undoubtedly interesting for tourists, but insufficient advertising and a small number of interesting events, etc. for tourists have partially lost their positions due to better marketing policy and more active and better tourism policy of neighboring cities.

Conclusions. According to the results of the survey, the inclusion of the Residence in the UNESCO list certainly had a positive effect on the image of the city of Chernivtsi, but not for all respondents it was a decisive argument. When choosing the city of Chernivtsi and the former Residence of the Metropolitans of Bukovina and Dalmatia to visit, tourists paid attention, firstof all, to the recommendations and good photos they saw on the Internet or from acquaintances, friends, etc.

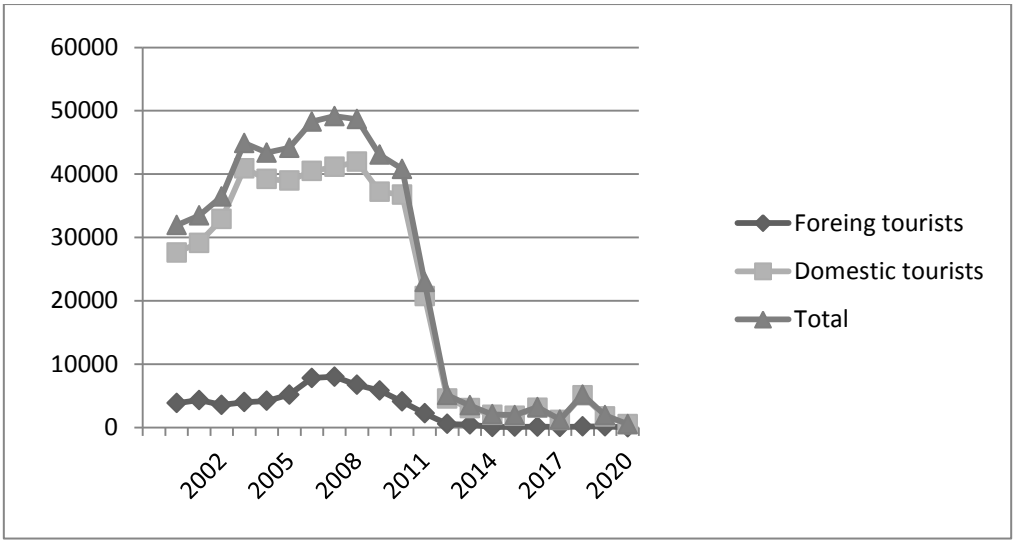

Fig. 3. The number of tourists visiting the city. Chernivtsi and Chernivtsi regions for the period 2000-2020. Using the services of tour operators and travel agents [17]

The central buildings of Chernivtsi National University are definitely the hallmark of the city of Chernivtsi, the most popular tourist attraction, and the inclusion of the monument on the UNESCO list has improved the tourist image of the city. However, it is also obvious that so far not enough attention in advertising is paid to the Residence as a UNESCO site and UNESCO in general. The fact that the monument is included in the UNESCO list should already be one of the determining factors when visiting it, but for many visitors it does not work yet. We need to play more on the fact that the Residence is included in the UNESCO list.

The results of the survey can be used in forming the optimal image of the city of Chernivtsi. The optimal image is formed taking into account all the existing shortcomings, and the image of the city, which can be achieved by using all available resources and opportunities.

References:

1. Alegre, J., & Garau, J. (2010). Tourist satisfaction and dissatisfaction. *Annals ofTourism Research*, 37(1), 52-73.
2. Alhemoud, A. M., & Armstrong, E. G. (1996). Image of tourism attractions in Kuwait. *Journal of Travel Research*, 34(4), 76-80.
3. Baloglu, S., Henthrone, T. L., & Sahin, S. (2014). Destination image and brand personality of Jamaica: A Model of Tourism Behavior. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 31(8), 1057-1070.
4. Beerli, A., & Martín, J. (2004). Factors Influencing Destination Image. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 657-681.
5. Echtner, C. M., & Ritchie, J. R. B. (1991). The meaning and measurement of estination image. *The Journal of Tourism Studies*, 2(2), 2-12.
6. J. Enrique Bigne, M. Isabel Sanchez, & Javier Sanchez (2001). Tourism image, evaluation variables and after purchase behaviour: inter-relationship. *TourismManagement*, 22, 607-616.
7. Johnson, P., & Thomas, B. (1992). The analysis of choice and demand in tourism. In: P. Johnson, & B. Thomas (Eds.). *Choice and demand in tourism*. London: Mansell. (pp. 1-12).
8. Moutinho, L. (1987). Consumer behaviour in tourism. *European Journal ofMarketing*, 21(10), 5-44.
9. Nicoletta, R., & Servidio, R. (2012). Tourists' opinions and their selection of tourism destination image: and affective and motivational evaluation. *Tourism Management Perspectives*, 4, 19-27.
10. Panasiuk, O. Y. (2007). Formation of image: Strategy psychotechnics and psychotechnology. *Tourism Management*, 28(9), 610-632.
11. Sirakaya, E., & Woodside, A. (2005). Building and testing theories of decision making by travelers. *Tourism Management*, 26(6), 815-832.
12. Suzan Çoban. (2012). The Effects of the Image of Destination on Tourist Satisfaction and Loyalty: The Case of Cappadocia. *European Journal of Social Sciences*, 29(2), 222-232.
13. Telisman-Kosuta, N. (1994). Tourist destination image. In: S. Witt, & .L. Moutinho (Eds.). *Tourism marketing and management handbook* (pp. 557-561). Hempel Hempstead: Prentice-Hall.
14. Vazhenina, I. S., & Vazhenin, S. G. (2006). Image as a competitive resource of the region. *Region*, 4, 17-19 [in Ukrainian].
15. Chernivtsi national university. Retrieved from http://www.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/zaginf/05% 20unesco/03%20rezedencia [in Ukrainian].
16. Korzh, N. V., & Basyuk, D. I. (2017). Management of tourist destinations. Vinnytsia: PE "TD Edelweiss and K",

322 p.
17. Main Department of Statistics in Chernivtsi region. Retrieved from http://www.cv.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

Наталя Андрусяк
кандидат біологічних наук, доцент кафедри соціальної географії та рекреаційного природоокристування,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна,
e-mail: n.andrusyak@chnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-0309-202X

Наталія Аніпко
кандидат географічних наук, доцент кафедри соціальної географії та рекреаційного природоокристування,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна,
e-mail: n.anipko@chnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0002-6590-0558

ЗНАЧЕННЯ АРХІТЕКТУРНОГО АНСАМБЛЮ РЕЗИДЕНЦІЇ МИТРОПОЛИТІВ БУКОВИНИ І ДАЛМАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ТУРИСТИЧНОГО ІМІДЖУ ЧЕРНІВЦІВ

У статті проаналізовано роль архітектурного ансамблю резиденції митрополитів Буковини і Далмації у формуванні туристичного іміджу Чернівців. Резиденція митрополитів Буковини і Далмації є одним із найпопулярніших туристичних об'єктів України. Проаналізовано кількісні показники відвідуваності пам'ятки туристами з України та зарубіжжя за період з 2018 по 2021 роки. Визначено шляхи та заходи, які дозволять збільшити кількість відвідувачів Резиденції митрополитів Буковини і Далмації. Було визначено один із чотирьох аспектів туристичного іміджу міста – реальний образ Чернівців. Для цього було розроблено анкету та проведено анкетування серед туристів з різних регіонів України, які відвідали місто Чернівці та резиденцію митрополитів Буковини і Далмації.

Метою опитування було визначити враження туристів після відвідування пам'ятки та з'ясувати, на їхню думку, її роль у формуванні позитивного іміджу міста Чернівців. В опитуванні взяли участь 2500 осіб різного віку. Анкетне опитування (11 питань) проводилося за допомогою електронної пошти в режимі онлайн, google-форм та опитування в соціальних мережах.

Опитування виявило реальний образ Чернівців та роль архітектурного ансамблю Резиденції митрополитів у його формуванні. Відповіді респондентів показали проблемні моменти та причини, чому реальний образ Чернівців ще далекий від оптимального. Тому результати дослідження можуть бути враховані при формуванні оптимального іміджу міста Чернівців та майбутніх дослідженнях у цьому напрямку.

Ключові слова: *туризм, туристичний імідж міста, турист, Резиденція митрополитів, дестинація.*

Список використаної літератури:

1. Alegre, J., & Garau, J. (2010). Tourist satisfaction and dissatisfaction. *Annals ofTourism Research*, 37(1), 52-73.
2. Alhemoud, A. M., & Armstrong, E. G. (1996). Image of tourism attractions in Kuwait. *Journal of Travel Research*, 34(4), 76-80.
3. Baloglu, S., Henthrone, T. L., & Sahin, S. (2014). Destination image and brand personality of Jamaica: A Model of Tourism Behavior. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 31(8), 1057-1070.
4. Beerli, A., & Martín, J. (2004). Factors Influencing Destination Image. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 657-681.
5. Echtner, C. M., & Ritchie, J. R. B. (1991). The meaning and measurement of estination image. *The Journal of Tourism Studies*, 2(2), 2-12.
6. J. Enrique Bigne, M. Isabel Sanchez, & Javier Sanchez (2001). Tourism image, evaluation variables and after purchase behaviour: inter-relationship. *TourismManagement*, 22, 607-616.
7. Johnson, P., & Thomas, B. (1992). The analysis of choice and demand in tourism. In: P. Johnson, & B. Thomas (Eds.). *Choice and demand in tourism*. London: Mansell. (pp. 1-12).
8. Moutinho, L. (1987). Consumer behaviour in tourism. *European Journal ofMarketing*, 21(10), 5-44.
9. Nicoletta, R., & Servidio, R. (2012). Tourists' opinions and their selection of tourism destination image: and affective and motivational evaluation. *Tourism Management Perspectives*, 4, 19-27.
10. Panasiuk, O. Y. (2007). Formation of image: Strategy psychotechnics and psychotechnology. *Tourism Management*, 28(9), 610-632.
11. Sirakaya, E., & Woodside, A. (2005). Building and testing theories of decision making by travelers. *Tourism Management*, 26(6), 815-832.
12. Suzan Çoban. (2012). The Effects of the Image of Destination on Tourist Satisfaction and Loyalty: The Case of Cappadocia. *European Journal of Social Sciences*, 29(2), 222-232.
13. Telisman-Kosuta, N. (1994). Tourist destination image. In: S. Witt, & .L. Moutinho (Eds.). *Tourism marketing and management handbook* (pp. 557-561). Hempel Hempstead: Prentice-Hall.
14. Важеніна І. С., Важенін С. Г. Імідж як конкурентний ресурс регіону. *Регіон*. 2006. № 4. С. 17-19.
15. Чернівецький національний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/zaginf/05%20unesco/03%20rezedencia
16. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями. Вінниця. «Едельвейс», 217. 322 с.
17. Головне управління статистики у Чернівецькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cv.ukrstat.gov.ua/

Надійшла 23 квітня 2022 р.
Прийнята 17 травня 2022 р.

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-06
UDC 911.3:314
Received 25 April 2022
Accepted 19 May 2022

Natalia Zablotovska
PhD (Geography), Associate professor of the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Kotsyubynskoho Str., 2, Chernivtsi, 58000, Ukraine,
e-mail: n.zablotovskaja@chnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0002-7669-6118

Olha Danilova
PhD (Agriculture), Associate Professor of the Department of Economic Geography and Environmental Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Kotsyubynskoho Str., 2, Chernivtsi, 58000, Ukraine,
e-mail: o.danilova@chnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-3800-6750

Mykhailo Salii
Master of Geography, PhD Student of the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Kotsyubynskoho Str., 2, Chernivtsi, 58000, Ukraine,
e-mail: salii.mykhailo@chnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0001-8414-0438

RESETTLEMENT FEATURES OF POPULATION OF TERNOPIL OBLAST IN THE CONTEXT OF NEW ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL SYSTEM

The study is devoted to the study of territorial differences in the resettlement of the population of Ternopil oblast after the introduction of changes in the administrative-territorial structure of the oblast, as one of the oblast regions where the boundaries and centers of the new administrative raions practically coincided with their eponymous inter-district resettlement systems. After all, as a result of the change in the administrative-territorial system, we received a certain redistribution of the population within the basic units of resettlement systems, and they are the beginning of those irreversible changes in resettlement systems that we will observe in the coming years. The article calculates and analyzes indicators-characteristics of population placement at the level of territorial communities of the oblast. The author uses the indicators of area of administrative units and their population, population density, the average distance between settlements, the coefficient of urbanization and the share of the urban population, the population concentration index and the degree of development of connections between the centers of territorial communities, as an indicator of the future prospects of cooperation between newly formed administrative centers.

According to all the analyzed characteristics, at the raion level, Ternopil raion takes the leading position, and it was formed on the basis of the inter-district resettlement system of the same name. While Kremenets acts as an outsider. Which is expected, taking into account the peculiarities of the development of the Ternopil subregional resettlement system. But studies at the level of territorial communities, which actually have become the basis of new resettlement systems at the local level, have shown qualitative advantages in the resettlement characteristics of communities that form the supporting framework of resettlement in Ternopil oblast. The obtained results showed that the existing disproportions in the resettlement of the population of the study region, with the implementation of the new administrative-territorial system, have not only remained, but will intensify in the future. As a result of the analysis of all the above-mentioned indicators-characteristics of resettlement, the determining role of centers former inter-raion resettlement systems and separate centers of bush-level resettlement systems can be traced.

Keywords: *resettlement, system of resettlement, administrative-territorial system, territorial community, local systems of resettlement.*

In cites: Zablotovska, N., Danilova, O., Salii, M. (2022). Resettlement features of population of Ternopil oblast in the context of new administrative and territorial system. *Human Geography Journal*, 32, 52-60.
https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-06

Formulation of the problem. The problem of resettlement of the population and its redistribution between settlements of different types has always been and remains relevant. After all, it is the population that inhabits the settlement is the driving force that will ensure the development of the settlement and, in the future, the formation of resettlement systems. Until 2020, when researching resettlement systems, scientists operating with a clear terminological apparatus and justified territorial frameworks of resettlement systems of different taxonomic levels paid all their attention to scientific knowledge of the conditions of development of settlements and the closeness and nature of connections between them. With the introduction of the reform of the administrative-territorial system, many questions have appeared in the studies of resettlement systems that require analysis, detailed study and solution. It is already possible to observe tendencies towards the emergence of certain new disparities at different levels of resettlement systems. It is at the local level that we record changes in the structure and number of resettlement systems, which will further lead to structural changes in the development of resettlement systems at the subregional level. And it is worth starting this analysis precisely from the beginnings of the formation of resettlement systems – the analysis of the placement and resettlement of the population.

On the one hand, we work with the same population as it was before 2020 (taking into account the values of demographic processes), the same residents remained in the same settlements.

© Zablotovska N., Danilova O., Salii M., 2022

On the other hand, as a result of the change in the administrative-territorial system, we received a certain redistribution of the population within the basic units of resettlement systems, and they are the beginning of those irreversible changes in resettlement systems that we will observe in the coming years.

Analysis of recent research and publications. In the context of gradual natural changes that periodically occur in the territorial organization of society and lead to corresponding social and economic consequences, the need to study resettlement processes has always been relevant and enjoyed the scientific interest of researchers in various fields. Thus, the study of theoretical issues of the formation and functioning of resettlement systems is revealed in the works of V. Dzhaman, A. Dotsenko, L. Zastavetsk, S. Kovalev, N. Kovalska, S. Mokhnachuk, Yu. Pityurenko, T. Panasenko, O. Khomra, M. Fashchevskii et al. [2, 3, 6, 7]. Scientists from leading scientific schools of Ukraine are conducting constant work on studies of the features of population resettlement and resettlement systems at the regional and subregional levels. The territorial determination of such studies is mainly limited to the location of the scientific center itself [4, 8, 9, 11, 16, 17]. If we talk about the scientific study of the administrative-territorial system and the consequences of its changes on the peculiarities of various areas of society, then geographers, managers, economists and others make significant efforts here [5, 10, 14, 18]. Thus, L. Zastavetska examines precisely the peculiarities of the formation of primary resettlement systems, pointing out the inseparability of resettlement, demographic, territorial, socio-economic and self-governing principles [6]. In general, transformational processes at the regional level are investigated by K. Nelip, also drawing attention to the importance of a comprehensive approach to the study of settlement systems [9]. M. Kachailo and M. Vlah [8] highlighted the factors and directions of the transformation of the resettlement system on the example of Transcarpathian oblast.

Highlighting previously unresolved parts of the overall problem. As we can see, mainly the objects of research are resettlement systems at the national, regional or oblast level, i.e. those that cover the territory of the state, region or oblast. While the analysis of local resettlement systems is conducted less often, which opens up a wide field for research, especially in the current critical period of administrative reform.

Formulation of the purpose of the article. In view of the above, we set the task of this study to investigate and determine the territorial features of population resettlement of Ternopil oblast in the context of changes in the administrative-territorial system, as one of the oblast regions where the boundaries and centers of new administrative raions practically coincided with their eponymous systems of resettlement at the inter-raion level.

Presentation of the main research material. Despite the fact that currently there are practically no changes in the general picture of resettlement in Ternopil oblast, and the demographic processes in the settlements continue with the same features and trends, after the introduction of the new administrative system, we observe the emergence of new disparities at the level of local resettlement systems.

According to the data of the official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine, as of January 1, 2020, there were 1,058 settlements in Ternopil oblast, including 18 cities, 17 urban-type settlements (SMT) and 1,023 rural settlements. According to the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 12, 2020 No. 724-r "On the determination of administrative centers and approval of the territories of territorial communities of Ternopil oblast" [13], 55 territorial communities were created in the territory of the oblast. And in accordance with the resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the formation and liquidation of raions" dated 17.07.2020 No. 3650 [12], three new districts were formed in Ternopil oblast instead of the former seventeen districts, by uniting them completely or by separate communities. It was within the mentioned units of the administrative-territorial system that the redistribution of the population took place, which led to the emergence of new disparities.

The largest in terms of area (6,202.5 sq. km.), population (565,037 people) and number of territorial communities (25) is Ternopil raion, in second place according to these indicators is Chortkiv raion, which includes 22 territorial communities with a total area of (5,027.3 sq. km.) of the population (328,362 people) and in third is Kremenets raion, which united eight territorial communities with a total area of 2,650.7 sq. km. and the number of residents is 143,191. It is with the mentioned characteristics that the first disproportions are connected. Ternopil raion, which occupies 45% of the entire territory of the oblast, is home to 54% of the oblast's residents (including the oblast center). The area of Chortkiv raion is 36% of the territory of the oblast, and of Kremenets 19%, respectively, 32% of the residents of the oblast live in Chortkiv raion, and 14% in Kremenets.

Let's consider one of the main and most common indicators used in the analysis of the features of population placement, namely its density, which is expressed by the average number of residents living per 1 km^2 of territory. According to L. Niemets, population density or population density conveys the level of population of a certain territory [17]. In general, the population density is 70 people/km^2 for Ternopil oblast. However, there are disproportions in the settlement of the population among its administrative units on the territory of the oblast. Among the three newly formed raions of Ternopil oblast, the central raion – Ternopil with its center in the city of Ternopil – will have the highest population density – 95 people/km^2. Such a population density indicator is obtained at the expense of the city of Ternopil, which is the oblast center and the largest city in the oblast in terms of population. Because just without taking into account the residents of the oblast center, the average population density will be 56 people/km^2. Chortkiv raion is in second place in terms of population density in the oblast, with an average of 65 people per km^2, and Kremenets raion is the least densely populated – 54 people/km^2.

Having analyzed the population density separately

for each of the territorial communities of the oblast (Fig. 1), it is worth noting that the most densely populated are, as expected, Ternopil territorial community, as well as communities located in the suburban zone of the city of Ternopil. Here it is worth highlighting Velyka Berezovytsia – 113, Berezhany – 110, Velyki Birky – 91, and Velyki Haivtsi – 80 people/km^2 of the community. It is also interesting that Ternopil raion also has the largest number of communities with the lowest population density indicators: Zolotnyky – 27 people/km^2 (which is the lowest indicator in the oblast in general), Saranchuky, Narayiv, Skoryky territorial communities with population density indicators of 29, 31, 32 people/km^2, respectively. In Chortkiv raion, the largest population density also stands out in the community that includes the city center of the raion – Chortkiv. The population density in Chortkiv community is 274 people per km^2. As for Kremenets raion, Pochaiv and Kremenets communities are characterized by the highest population density (83 and 80 people/km^2, respectively). Having built a map scheme based on the obtained data (Fig. 1), we can clearly visualize the territorial features of the location of the most densely populated communities. As can be seen from the map, a strip of the most populated communities quite clearly passes through the central part of the oblast from north to south, such centers as Kremenenets, Ternopil, Chortkiv, as well as Borshchiv and Zalishchyky stand out clearly if you move south. Which once again confirms the linear nodal scheme of the formation of the Ternopil subregional resettlement system.

Territorial communities located in a parallel strip along the eastern border of the oblast, starting from Shumsk community in the north to Melnytsia-Podilska in the south, have a low and medium population density, and, as can be seen from the map diagrams, they are among the smallest in the oblast in terms of population.

For the western part of Ternopil oblast, the situation will be somewhat different – here, with the predominance of communities with a relatively smaller population and low and medium population density, two exceptions are clearly distinguished in the form of Berezhany and Buchach communities. First of all, it is worth paying attention to Berezhany community, which is a kind of center of population concentration in the west of the oblast, and stands out clearly from among its neighbors, it is as if surrounded by a conditional ring of communities with mostly low population density. On the western side, Berezhany community borders the rural Saranchuky and Narayiv communities, and on the eastern side the urban Kozova and Zboriv communities, which already have a relatively high population, but a rather low density of its placement. Such a resettlement center was formed due to a favorable transport location and distance from the oblast center. Berezhany is a typical example of a bush resettlement system that will continue to develop under the new administrative system. It is also worth paying attention to Buchach and the neighboring communities of Zolotyi Potik and Koropets. Moreover, Zolotyi Potik community is one of the leaders in the oblast in terms of population density of 95 people/km^2. The mentioned communities are leaders in the studied oblast in terms of natural population growth.

From the conducted research, we can see that significant disparities in resettlement were formed due to the discrepancy between the resettlement of the urban and rural population. Therefore, for a more precise delineation of existing disparities in the distribution of the population on the territory of Ternopil oblast, in our opinion, it will be appropriate to operate with indicators of the urbanization coefficient [2]. After calculating the urbanization coefficient, it was found that it is 0.75 in the region as a whole. In terms of districts, the expected highest rate of urbanization is observed in Ternopil raion (1.3), in Chortkiv and Kremenets raions this indicator is 0.5 and 0.47, respectively. In general, Ternopil territorial community is the most urbanized and, accordingly, the one with the largest urban population.

As for Chortkiv raion, Chortkiv community is characterized by the highest urbanization rate, as well as the largest urban population, and it is also worth highlighting Koropets and Kopychyntsi communities, where, despite the relatively small number of urban residents, the urbanization rate will be one of the highest in the oblast. In Kremenets raion, accordingly, the highest indicator of the urbanization coefficient is recorded in Kremenetsurban community, and the largest number of urban residents compared to other communities of this district will also be there.

In terms of territorial communities, the highest value of the urbanization coefficient was expected to be obtained by Ternopil territorial community, where it is 82.76 and several times higher than the indicators of other communities. In second place according to this indicator is Chortkiv territorial community with a value of 4.74, correspondingly, the number of the urban population, about 29 thousand residents, will be the highest among the communities of the oblast and second only to Ternopil community. In third place in terms of the level of urbanization is Berezhany territorial community with an index of 1.86. More than 17,000 urban residents live here, which is the fourth indicator among the communities of the oblast. As for the number of urban population among the communities of the oblast, it is worth noting here that Kremenets community is in third place in terms of this indicator with about 21,000 residents, it is also in the group of leaders in terms of the level of urbanization. It is also worth noting that precisely the communities whose centers are the settlements of the newly formed raions of the same name have concentrated in their composition the largest shares of the urban population among all the communities of the oblast. Separately, it should be noted the presence of communities where there is no urban population at all, in total there are 22 such communities in the oblast, these are 4 communities in Kremenets, 11 in Ternopil and 7 in Chortkiv raions.

On the basis of the calculations and obtained results, a corresponding map scheme was built, which clearly reflects the uneven distribution of the population on the territory of the oblast, in particular, the urban area. As we can see, urban resettlement once again emphasizes the linear nodal core of the development of Ternopil subregional resettlement system.

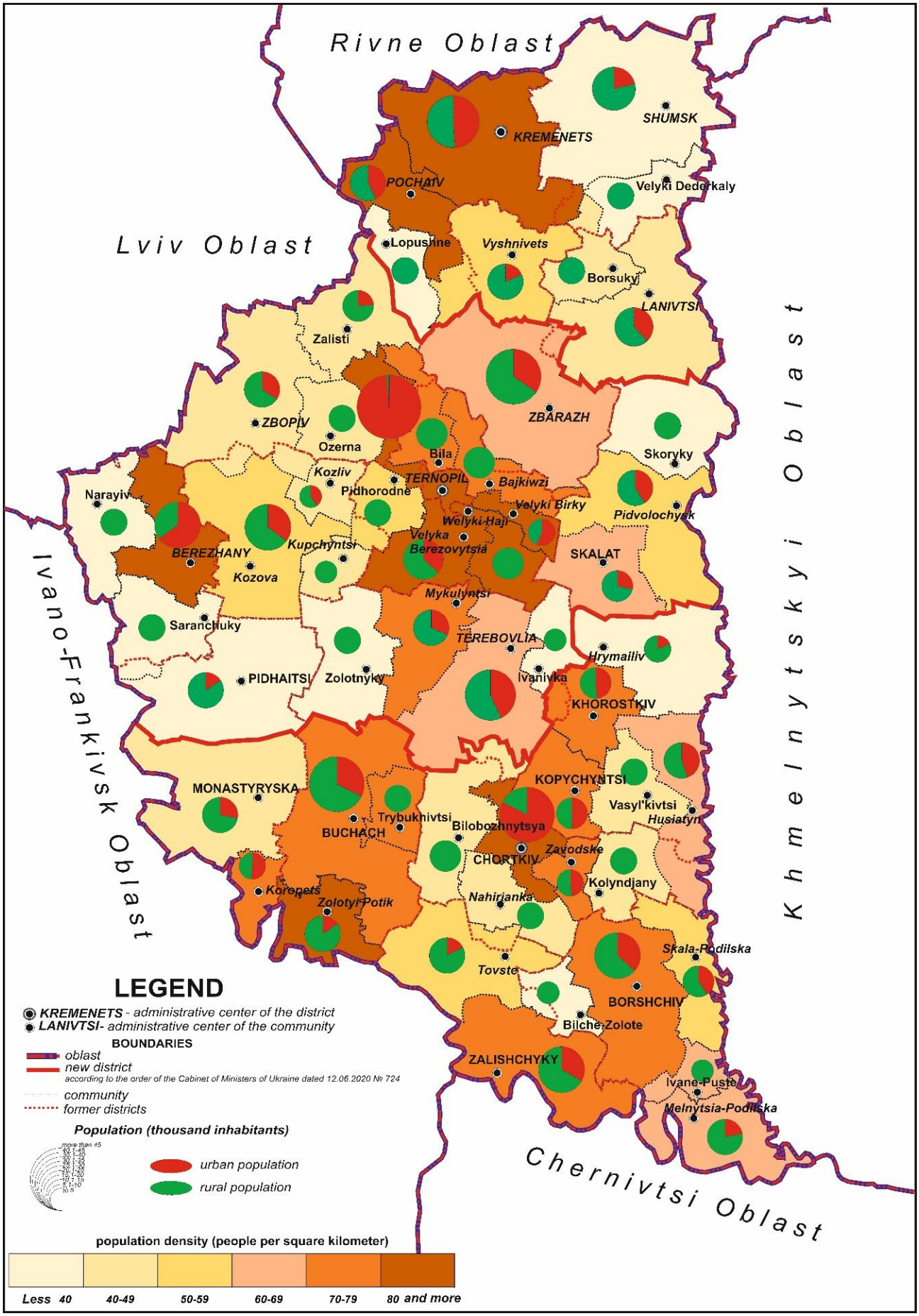

Fig. 1. Placement of the population of Ternopil oblast

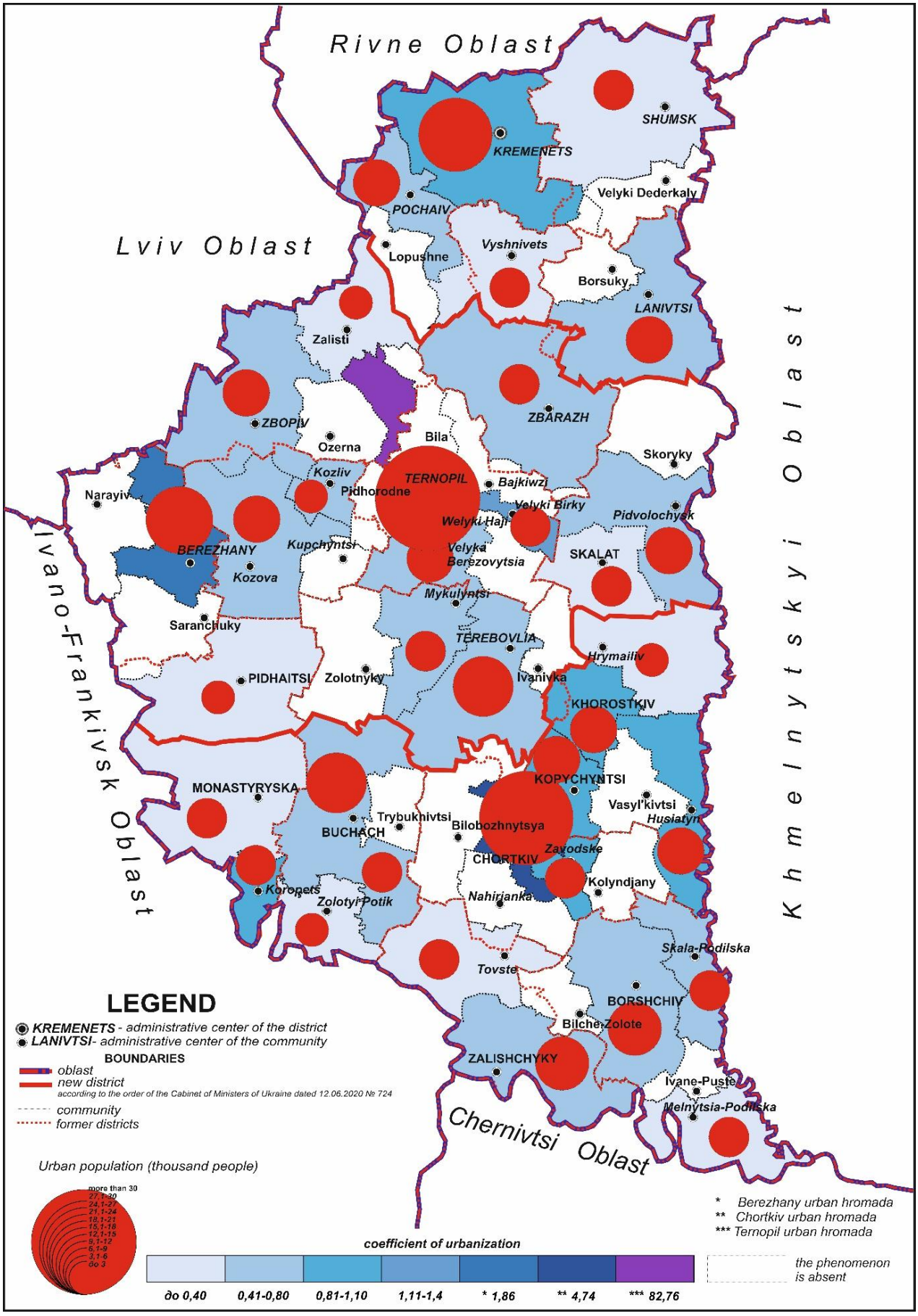

Fig. 2. Urban resettlement of Ternopil oblast

Fig. 3. Topological distances between the centers of territorial communities of the Ternopil oblast in 2021

Through its central part, you can trace the vertical axis of Kremenets-Ternopil-Chortkiv, which is practically surrounded on two sides by territorial communities with an exclusively rural population. Between the cities-centers of population concentration, Ternopil and Chortkiv, there are medium-urbanized communities of Mykulyntsi and Terebovlya, and here it is also worth highlighting Kopychyntsi and Khorostkiv communities, which are territorially located in the zone of influence of the city of Chortkiv. In the north of the oblast, Kremenets community clearly stands out, which is a certain continuation of the Chortkiv-Ternopil line with a connection through Zbarazh and Pochaiv communities. In the western part of the oblast, according to the concentration of the urban population, Berezhany community stands out again.

It is also interesting that certain disproportions can be noted in the redistribution of the general distribution of settlements by administrative units of the oblast. In Ternopil oblast, with a total number of settlements of

1,058 units, 492 of them belong to Ternopil raion, and make up 47% of the total number of settlements in the oblast. In second place is Chortkiv raion – 362 settlements, which is 34% of the total number of settlements in Ternopil, and in third place is Kremenets raion – 204 settlements, which is 19% of the total number of settlements in the oblast.

After analyzing the results of the values of the average distance between settlements, we found that with an average regional value of 3.6 km for Ternopil and Kremenets raions, a similar indicator is close to the oblast average, but for Chortkiv raion, where the average distance between settlements is greater and is 3.7 km. If we consider this indicator in terms of individual communities, it is worth noting that the smallest average distance between settlements is characterized in Zboriv community of Ternopil raion (3 km), and the largest average distance between settlements is in Ivanivka territorial community (4.7 km).

The indicator of population concentration is important in the analysis of population resettlement [2]. The largest indicator of the population concentration coefficient is typical for urban territorial communities. Thus, in terms of the degree of population concentration, Ternopil territorial community is in first place in the oblast, with the value of this indicator being 1347. Also, a significant territorial concentration of the population is observed in the Zbarazh, Berezhany and Terebovlya communities. In Chortkiv raion, the highest indicators of population concentration were found in Buchach, Chortkiv and Zalishchyky communities. In Kremenets raion, Kremenets community is characterized by the highest indicator of population concentration. In general, after analyzing the coefficient of population concentration in the communities of the oblast, it is clear that the highest indicators have those communities whose centers became settlements that were raion centers before the administrative reform.

After calculating the index of territorial concentration of the population, it was found that in the oblast as a whole, its indicator will be negative and is -0.45, which characterizes the lower territorial concentration of the population in accordance with the area of the oblast. In the distribution by raions, Chortkiv raion (-10.6) and Kremenets raion (-33.5) will be characterized by significant negative indicators. In Ternopil raion, on the contrary, the positive value of this indicator will be significant (19.3). By comparing these indicators separately for territorial communities with indicators of population density, it is clearly seen that in communities with higher population density, the index of territorial concentration will be high, and vice versa.

In general, after analyzing the features of population placement in the context of the conducted reform, it is clear that the reform process brought changes to the structure of raion and bush local resettlement systems.

To carry out a more in-depth analysis of the spatial distribution of the population, we use an indicator that indicates the distance between administrative centers and their nearest neighbors. In this case, we determine the distances between the administrative centers of territorial communities that can be called neighboring. This indicator is used to provide an analysis of the placement of centers in relation to each other [17]. The "neighborhood" indicator can be calculated in two stages: 1st stage – average arithmetic distance between each raion of the oblast and its nearest neighbor, 2nd stage – direct calculation of the distance of the closest oblast neighbor. This indicator shows the development of ties between the centers of territorial communities, and the future prospects of cooperation between several TG centers. With an even distribution of the population, the R_n indicator will have a value of 2.15 or more. If the indicator $R_n = 0$, it means that the population is concentrated in one place. If the indicator $R_n = 1$, it means that the population is not evenly distributed, a selective distribution.

As a result of the calculations, the indicator R_n = 0.8, this indicates uneven distribution of the population on the territory of the oblast and selective resettlement, as well as separate centers of population concentration. Such features are caused primarily by the attraction of the population to the oblast center – the city of Ternopil, as well as to settlements that were the centers of raions before the decentralization reform.

Conclusions of this study. From the obtained results, we can see that the existing disproportions in the resettlement of the population of Ternopil oblast with the implementation of the new administrative-territorial system have not only remained, but will intensify in the future. Currently, the determining role of the centers – the former inter-raion settlement systems and individual centers of bush-level resettlement systems – is clearly visible. That is why studies of the prospective development of local level resettlement systems and the development of recommendations regarding their functioning will be relevant.

References:

1. Decentralization provides opportunities. Retrieved from https://decentralization.gov.ua/ [in Ukrainian].
2. Dzhaman, V. O. (2003). Regional resettlement systems: demogeographical aspects: monograph. Chernivtsi: Ruta, 392 p. [in Ukrainian].
3. Dotsenko, A. I. (2010). Rural resettlement in Ukraine: dynamics and structure. Kyiv: RVPS of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. Phoenix. 288 p. [in Ukrainian].
4. Zablotovska, N. V., & Levitska, I. V. (2013). Modern features of the formation and development of the Khmelnytskyi inter-raion resettlement system. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Geography*, 672/673, 92-94 [in Ukrainian].
5. Zavarika, H. M., & Zavarika, K. A. (2012). The influence of traditional factors on the transformation of resettlement. *Efficient economy*, 6, 15-22 [in Ukrainian].
6. Zastavetska, L. (2013). Principles of formation and mechanisms of functioning of new territorial communities and resettlement systems in the process of reforming. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Geography*, 672/673, 95-100 [in Ukrainian].

7. Zastavetska, L. B. (2013). Territorial organization of resettlement systems: basic patterns and principles. *Geography and tourism*, 24, 197-204 [in Ukrainian].
8. Kachailo, M. M., & Vlakh, M. R. (2017). Factors and directions of the transformation of the region's resettlement system in modern conditions (on the example of Transcarpathian oblast). *Scientific notes of Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University. Series: Geography*, 2, 40-45 [in Ukrainian].
9. Mezentsev, K. V., & Nelipa, K. G. (2018). Post-Soviet transformations of the resettlement system of the industrial region – the case of the Zaporizhzhia oblast. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Geographical sciences*, 9, 69-78 [in Ukrainian].
10. Oliynyk, Y. B., & Ostapenko, P. O. (2016). Formation of capable territorial communities in Ukraine: advantages, risks, threats. *Ukrainian Geographical Journal*, 4, 37-43 [in Ukrainian].
11. Ostapenko, P. O. (2018). Transformation of the administrative-territorial system of Poltava oblast: socio-geographic research. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
12. Resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine. About the formation and liquidation of raions from 17.07.2020. № 3650. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3650&skl=10 [in Ukrainian].
13. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 12, 2020 No. 724 About determining administrative centers and approving the territories of territorial communities of Ternopil oblast. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-viznachennya-administrativnih-a724 [in Ukrainian].
14. Sehida, K. Yu. (2013). Methodological basis of the analysis of population resettlement in the region. *Problems of continuous geographical education and cartography*, 18, 150-155 [in Ukrainian].
15. Statistical yearbook of the Ternopil oblast for 2019. Main Department of Statistics in Ternopil oblast. Retrieved from http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Bul/ks_z1_2019.pdf [in Ukrainian].
16. Shevchuk, S. M. (2020). Administrative-territorial system of Poltava oblast: retrospective-prospective model. *Bulletin of Odesa National University. Geographical and geological sciences*, 25(1 (36)), 184-197 [in Ukrainian].
17. Niemets, K., Kravchenko, K., Mazurova, A., Sehida, K., & Lurie, A. (2018). Regional settlement system as a basis for the formation of growth poles (case of Kharkiv region). *Human Geography Journal*, 24, 39-46. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2018-24-04
18. Niemets, L., Sehida, K., Kravchenko, K., Telebienieva, I., & Pohrebskyi, T. (2020). Regional settlement systems in Ukraine: features of development in terms of decentralization reform. *Human Geography Journal*, 29, 6-17. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2020-29-01

Наталія Заблотовська
к. геогр. н., доцент кафедри географії України та регіоналістики,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58000, Україна,
e-mail: n.zablotovskaja@chnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0002-7669-6118

Ольга Данілова
к. с-г. н., доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджементу,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58000, Україна,
e-mail: o.danilova@chnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-3800-6750

Михайло Салій
магістр географії, аспірант кафедри географії України та регіоналістики,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58000, Україна,
e-mail: salii.mykhailo@chnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0001-8414-0438

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ НОВОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ

Дослідження присвячене вивченню територіальних відмінностей розселення населення Тернопільської області після впровадження змін у адміністративно-територіальному устрої регіону, як одного із обласних регіонів, де межі та центри нових адміністративних районів практично збіглися із їх однойменними системами розселення міжрайонного рівня. Адже унаслідок зміни адміністративно-територіального устрою ми отримали певний перерозподіл населення у межах низових одиниць систем розселення, і саме вони є початком тих незворотних змін у системах розселення, які ми спостерігатимемо найближчі роки. У статті обраховано та проаналізовано показники-характеристики розміщення населення на рівні територіальних громад області. Автори оперують показниками площі адміністративних одниць та їх людності, густоти населення, пересічної відстані між поселеннями, коефіцієнта урбанізованості та частки міського населення, індексу концентрації населення та ступеня розвиненості зв'язків між центрами територіальних громад, як показника подальшої перспективності співпраці новоутворених адміністративних центрів.

За всіма аналізованими характеристиками, на рівні районів лідируючі позиції за Тернопільським районом, котрий був сформований на базі однойменної системи розселення міжрайонного рівня. В той час як аутсайдером виступає Креме-

нецький район. Що й очікувано, враховуючи особливості розвитку Тернопільської субрегіорнальної системи розселення. А от дослідження на рівні територіальних громад, які власне стають основою нових систем розселення локального рівня, показали якісні переваги у розселенських характеристиках громад, що формують опорний каркас розселення Тернопільської області. Отримані результи показали, що існуючі диспропорції у розселенні населення регіону дослідження із впровадженням нового адміністративно-територіального устрою не лише збереглися, але на перспективу будуть посилюватися. Як результат аналізу усіх вище згаданих показників-характеристик розселення, простежуються визначальна роль центрів – колишніх міжрайонних систем розселення та окремих центрів систем розселення кущового рівня.

Ключові слова: *розселення, система розселення, адміністративно-територіальний устрій, територіальна громада, локальні системи розселення*.

Список використаної літератури:

1. Децентралізація дає можливості. URL: https://decentralization.gov.ua/ (дата звернення: 10.04.2022).
2. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти: монографія / В. О.Джаман/ – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
3. Доценко А. І. Сільське розселення в Україні: динаміка та структура. Київ: РВПС України НАН України. Фенікс. 2010. 288 с.
4. Заблотовська Н. В., Левіцька, І. В. Сучасні особливості формування та розвитку Хмельницької міжрайонної системи розселення. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Географія, 2013. (672-673), С. 92-94.
5. Заваріка Г. М., Заваріка К. А. Вплив традиційних чинників на трансформацію розселення. *Ефективна економіка*. 2012. (6). С. 15-22.
6. Заставецька Л. Принципи формування і механізми функціонування нових територіальних громад і систем розселення у процесі реформування. *Науковий вісник Чернівецького університету. Географія*. 2013. Вип. 672/673. С. 95-100.
7. Заставецька Л. Б. Територіальна організація систем розселення: основні закономірності та принципи. *Географія та туризм*. 2013. Вип. 24. С. 197-204.
8. Качайло М. М., Влах М. Р. Чинники і напрямки трансформації системи розселення регіону у сучасних умовах (на прикладі Закарпатської області). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. 2017. (2). С. 40-45.
9. Мезенцев К. В., Неліпа К. Г. Пострадянські трансформації системи розселення індустріального регіону – кейс Запорізької області. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2018. (9). С. 69-78.
10. Олійник Я. Б., Остапенко П. О. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози. *Український географічний журнал*. 2016. (4). С. 37- 43.
11. Остапенко П. О. Трансформація адміністративно-територіального устрою Полтавської області: суспільно-географічне дослідження: автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02. О. П. Остапенко. Київ. 2018. 20 с.
12. Постанова Верховної Ради України. Про утворення та ліквідацію районів. від 17.07.2020 р. № 3650. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3650&skl=10
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 р. № 724-р. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Тернопільської області. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-viznachennya-administrativnih-a724 (дата звернення: 10.04.2022).
14. Сегіда К. Ю. Методичні основи аналізу розселення населення регіону. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2013. (18). С. 150-155.
15. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2019 рік. Головне управління статистики у Тернопільській області. URL: http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Bul/ks_z1_2019.pdf
16. Шевчук С. М. Адміністративно-територіальна систем Полтавської області: ретроспективно-перспективна модель. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. 2020. 25(1 (36)). С. 184-197.
19. Niemets K., Kravchenko K., Mazurova A., Sehida K., Lurie A. Regional settlement system as a basis for the formation of growth poles (case of Kharkiv region). *Часопис соціально-економічної географії*. 2018. (24). С. 39-46. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2018-24-04
17. Niemets L., Sehida K., Kravchenko K., Telebienieva I., Pohrebskyi T. Regional settlement systems in Ukraine: features of development in terms of decentralization reform. *Часопис соціально-економічної географії*. 2020. (29). С. 6-17. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2020-29-01

Надійшла 25 квітня 2022 р.
Прийнята 19 травня 2022 р.

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-07
UDC 911.3:33

Received 22 April 2022
Accepted 16 May 2022

Olesya Kornus
PhD (Geography), Head of the Department of General and Regional Geography,
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko,
Romenska st., 87, Sumy, 40002, Ukraine,
e-mail: olesyakornus@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-5924-7812

Anatolii Kornus
PhD (Geography), Associate Professor of the Department of General and Regional Geography,
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko,
Romenska st., 87, Sumy, 40002, Ukraine,
e-mail: a_kornus@ukr.net, https://orcid.org/0000-0002-5924-7812

Mykyta Konovalov
MSc, Lecturer of the Department of Social Sciences and Economics,
Polarsirkelen High School, Murbakken 1, Mo i Rana, 8622, Norway,
e-mail: mykyta.konovalov@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-7377-1936

Olena Korol
PhD (Pedagogy), Senior Lecturer of the Department of General and Regional Geography,
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko,
Romenska st., 87, Sumy, 40002, Ukraine,
e-mail: korolelena1976@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-0175-3824

Olha Skyba
PhD (Biology), Associate Professor of the Department of Public Health and Biomedical Foundations of Physical Culture,
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko,
Romenska st., 87, Sumy, 40002, Ukraine
e-mail: skybaolha@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4214-4515

MODERN STATE OF PRESCHOOL EDUCATION IN DIFFERENT PARTS OF UKRAINE

The role of social factors has increased significantly in modern society. Education is essential for raising the intellectual and cultural level of inhabitants in any country. The purpose of this article is to analyze modern state of preschool education in different parts of Ukraine and to point at regional disparities in accessibility of preschool education services. This article gives analysis to modern state of preschool education in different parts of Ukraine. Research was based on several indicators such as number of children involved in preschool education, number of preschools in different regions of Ukraine, preschool enrollment rates and number of children actually attending preschools per 100 available places. Level of development of preschool education in cities and rural areas has been studied in regional context of Ukraine. It was also calculated social density of preschools and indexes of both territorial concentration and localization of preschools in the country. Social density of preschools was also analyzed in the study.

The highest social density of preschools is typical for the capital of Ukraine – the city of Kiev. The lowest social density of preschool sector services is typical for Poltava, Sumy, Chernihiv and Luhansk regions. The highest concentration of preschools is observed in Kyiv city, and low territorial concentration index is observed in Sumy, Zaporizhia, Donetsk and Kirovohrad regions, Kherson region, Chernihiv region and Luhansk region. High localization index values were observed in Khmelnytsky and Ternopil regions, Zhytomyr and Cherkasy regions, Vinnytsia region, Mykolaiv, Zakarpattia, Rivne, Kirovohrad and Volyn regions and the lowest localization index values were observed in Kyiv city, Kharkiv region, Luhansk and Donetsk regions. Regions of Ukraine have been ranked and grouped in types according to their level of preschool education development. According to the results of the study, three types of regions have been identified. Regions (oblast) of Cherkasy, Khmelnytsky, Vinnytsia, Kyiv, Ternopil and Zakarpattia have been included in the first type (high level of preschool education development). The second type (average level of preschool education development) includes city of Kyiv and regions (oblast) of Zhytomyr, Rivne, Mykolaiv, Dnipropetrovsk, Chernivtsi, Sumy, Kherson, Kirovohrad, Poltava and Kharkiv. Regions (oblast) of Volyn, Ivano-Frankivsk, Chernihiv, Lviv, Odessa, Zaporizhia, Donetsk and Luhansk have been included in the third type (low level of preschool education development).

Keywords: *preschools, preschool services, preschoolers, territorial organization, Ukraine*.

In cites: Kornus, O., Kornus, A., Konovalov, M., Korol, O., Skyba, O. (2022). Modern state of preschool education in different parts of Ukraine. *Human Geography Journal*, 32, 61-68. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-07

© Kornus O., Kornus A., Konovalov M., Korol O., Skyba O., 2022

Problem statement. The role of of educational services has increased significantly in modern society. Education is essential for raising the intellectual and cultural level of inhabitants in any country. Equal access to educational services is a prerequisite for successful cultural and socioeconomic development of every region. Preschool education is the initial link of education system, which contributes to improving the quality of education at later levels. Preschool activities help significantly in mental and social development of children, stimulate their talents and contribute to their physical and moral upbringing and maturation.

There was a significant decline in the birth rate in Ukraine at the end of the XX century. Most preschools became redundant and were closed or restructured. At the beginning of the XXI century Ukraine underwent social reforms, which resulted in increased payments to parents for children born, especially for the second and the third child in the family. This resulted in shortage of preschools and shortage of places in remaining preschools. Citizens' needs in preschool education services were no longer met. The study of the current state of preschool education services in Ukraine does not lose its relevance today, because preschools are responsible for comprehensive and balanced development of future generations.

The purpose of this article is to analyze modern state of preschool education in different parts of Ukraine and to point at regional disparities in accessibility of preschool education services.

Analysis of recent research and publications. Issues of territorial organization of education have always been in scientific view. Theoretical provisions of the territorial organization of social sphere in Ukraine, which includes preschool education, are outlined in the scientific works of M. Abramov, S. Kovalev, L. Merkusheva, O. Topchiev, V. Yurkivsky and others. Preschool education in Lviv region was studied by of N. Sinyura-Rostun [10]. I. Zapototska in her work [3] studied territorial organization of the social sphere of Cherkasy region. The geographical features of the location of general educational institutions of the Chernivtsi region has been studied by O Zayachuk [4], Volyn region – O. Ilyiv [5] etc. K. Sichkarenko studied territorial organization of higher education in Ukraine [11]. The territorial organization of the educational complex of the Chernivtsi region is disclosed in the work of V. A. Dzhaman [1] and others. K. Niemets and others outlined theoretical and methodological foundations of socio-geographical research of the education system of Kharkiv region [8]. Education system of Sumy region, including preschools, has been analyzed in works of O. Kornus [6; 7]. Territorial organization of educational sector of Chernivtsi region was studied by V. Dzhaman [1].

Material and methods of research. This study is based on data from the State Statistics Service of Ukraine, which was processed in the geographical aspect. Following indicators were analyzed: number of preschools in different regions of Ukraine, number of children in urban and rural preschools, rates of enrollment in preschools in different regions of the country and number of teachers employed in preschools in different regions of Ukraine. There were used several scientific methods during this study; among them systematic, analytical-informational, mathematical-statistical, comparative-geographical and others.

Localization index (iL) and territorial concentration index (iTC) of preschools were introduced to study spatial differences in the organization of preschool education sector in different regions of Ukraine.

Localization index (iL) makes it possible to determine how much preschool education sector in a certain region is developed comparatively to the average level in Ukraine. This index makes it also possible to determine how proportional the share of preschools in a certain region of the country is comparatively to the share of its population in a whole country scale.

Localization index (iL) is calculated according to the formula:

$$iL = \frac{p \cdot N}{P \cdot n} \quad (1),$$

(*iL* is the localization index, *p* is the number of preschools in the region, *P* is the number of preschools in Ukraine as a whole, *n* is the population of the region, *N* is the population of Ukraine as a whole).

If the value of iL is greater than 1, preschool education sector of the region is well developed comparatively to the average level of the country, and vice versa if it is less than 1.

Territorial concentration index (iTC) is calculated according to the formula:

$$iTC = \frac{p \cdot S}{P \cdot s} \quad (2),$$

(*iTC* is territorial concentration index, *p* is the number of preschools in the region, *P* is the number of preschools in Ukraine as a whole, *s* is area of the region, *S* is area of Ukraine as a whole).

This index shows a significant polarization in the location of preschools in Ukraine. As in the previous indicator, the value of this index less than 1 indicates a low concentration of preschools in a particular region, and value higher than 1 indicates concentration of preschools above the average all-Ukrainian level.

One of the important indicators of the development of preschool education is the social density of preschools. This indicator is reflected by coefficient that is calculated according to the following formula:

$$SD = \frac{Presch}{Settl} \quad (3),$$

(*SD* is social density of preschools, *Presch* is the number of preschools, *Settl* is the number of settlements).

All calculations and graphical constructions were made using tools of Microsoft Excel 2010.

Presenting main material. There were 14763 preschools in Ukraine per 01.01.20020 (approximately 5800 in urban areas and 8900 in rural areas). During 2010 – 2019 the number of preschools in Ukraine generally decreased by 0,7%. While number of preschools in urban areas decreased by 9,4% it increased by 0,6% in rural areas during the same period (Fig. 1).

In 2019 among leaders by number of preschools were the following regions (oblast) of Ukraine: Dnipropetrovsk (981), Lviv (825), Vinnytsia (780 preschools), Kyiv (771), Odessa (751), Kharkiv (742) and Khmelnytsky (739 preschools). The lowest number of preschools were in the regions (oblast) of Chernihiv

(432), Chernivtsi (372) and Luhansk (250 preschools). The temporarily occupied territories of Ukraine (the Autonomous Republic of Crimea, separate areas of the Donetsk and Luhansk regions), due to the low reliability of the data on the basis of which the calculation is made, were excluded from this calculation due to the low reliability of data from these regions.

1 230 398 children were enrolled in preschools of Ukraine at the end of 2019. 936 095 of them attended preschools of urban areas and 294 303 attended rural preschools. The number of children attending preschools fluctuated during 2010–2019, peaking in 2012–2013. During 2010–2014 their number increased by 1,7% and gradually declined ever since. During 2013–2019 the number of children in preschools decreased totally by 13,1% (Fig. 2).

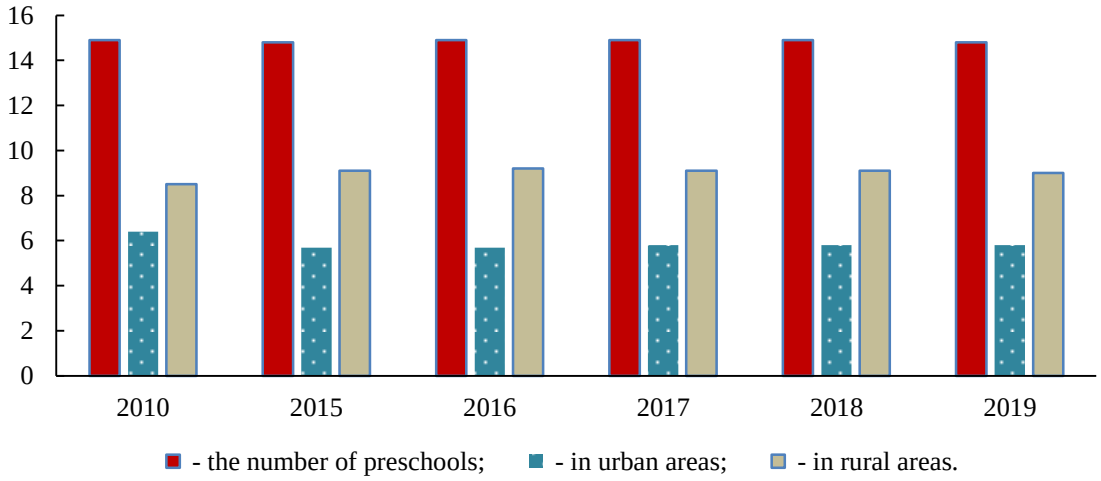

Fig. 1. Number of preschools in Ukraine (in thousands)
(built by the authors according to the data [2; 9])

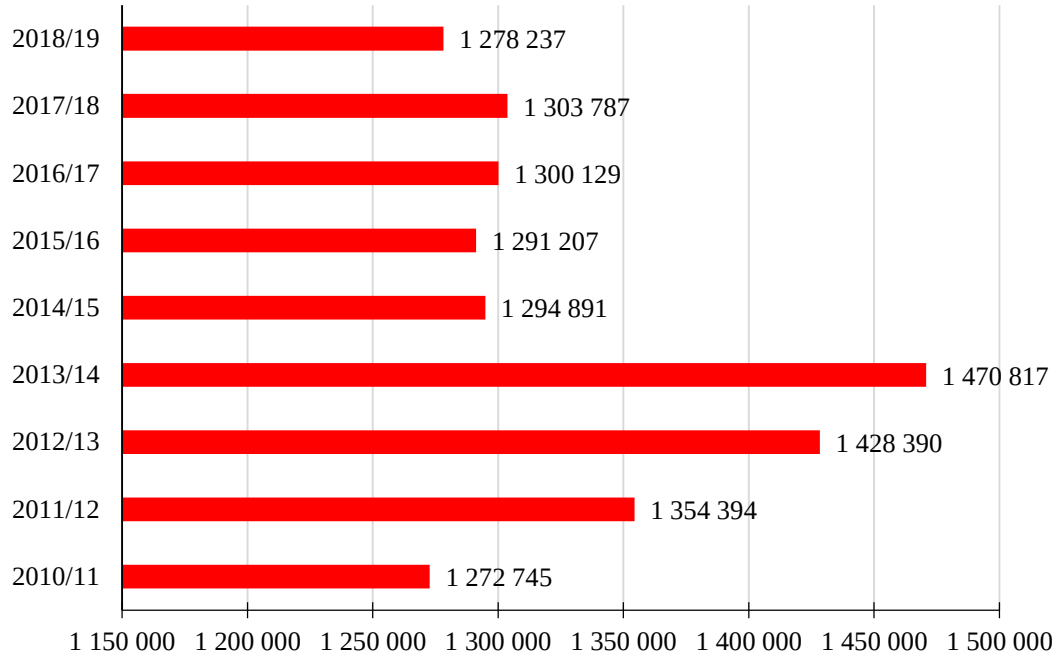

Fig. 2. Number of children in preschools of Ukraine during 2010-2019
(built by the authors according to the data [2; 9])

In 2019 there were around 1 230 000 children in preschools of Ukraine that is 1,8% more than in 2010. Approximately 936 000 of them attended preschools in urban areas that is 2,7% less than in 2010. During the same period the number of children in preschools of rural areas increased approximately to 294 000, which is 16% increase (Fig. 3).

In 2019 there were most children in preschools of Kyiv city (107 547), Dnipropetrovsk region (104 025), Kharkiv region (77 448), Odessa region (72 687), Lviv region (72 143) and Kyiv region (71 715 preschoolers). The lowest number of children were enrolled in preschools of Kirovohrad region (29 849), Chernihiv region (28 609) and Luhansk region (14 458 preschoolers).

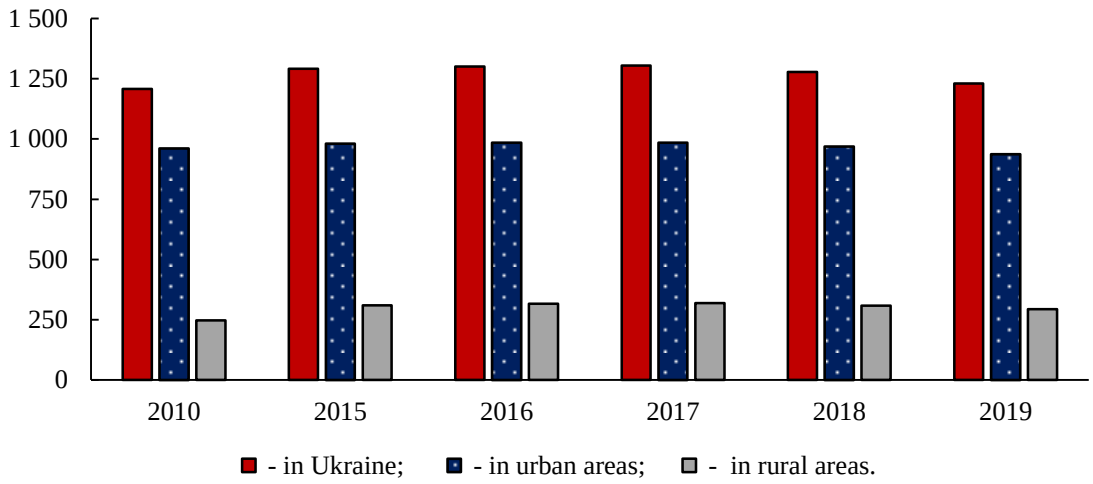

Fig. 3. Number of children in preschools of Ukraine (in thousands)
(built by the authors according to the data [2; 9])

The highest numbers of children attending preschools of urban areas were in Kyiv city (107 547), Dnipropetrovsk region (92 816), Kharkiv region (68 166), Lviv region (54 389), Odessa region (53 026), Kyiv region (48 975), Zaporizhia region (44 383) and Donetsk region (42 294 preschoolers). The lowest numbers were in Kherson (24 174), Volyn (23 752), Chernihiv (23 329), Ivano-Frankivsk (22 564), Kirovohrad (22 502), Zakarpattia (20 351), Ternopil (19 295), Chernivtsi region (16 169) and Luhansk region (11 681 preschoolers).

As for the preschools of rural areas of Ukraine, there were most children in them in 2019 in Zakarpattia region (24 333), Kyiv region (22 740) and Odessa region (19 661 preschoolers). While on the opposite end of the scale were preschools of rural areas in Sumy region (6 387), Chernihiv region (5 280), Donetsk region (3 933) and Luhansk region (2 777 preschoolers), what makes quite a sense taking into consideration low birth rates in these regions of Ukraine in previous years.

An important indicator that shows both quality and level of preschool education is the number of enrolled preschoolers per 100 available places. During the studied period this number decreased by 6,25%. In urban areas it decreased more rapidly (6,5% decrease) than in rural ones (2,4% decrease) (Fig. 4).

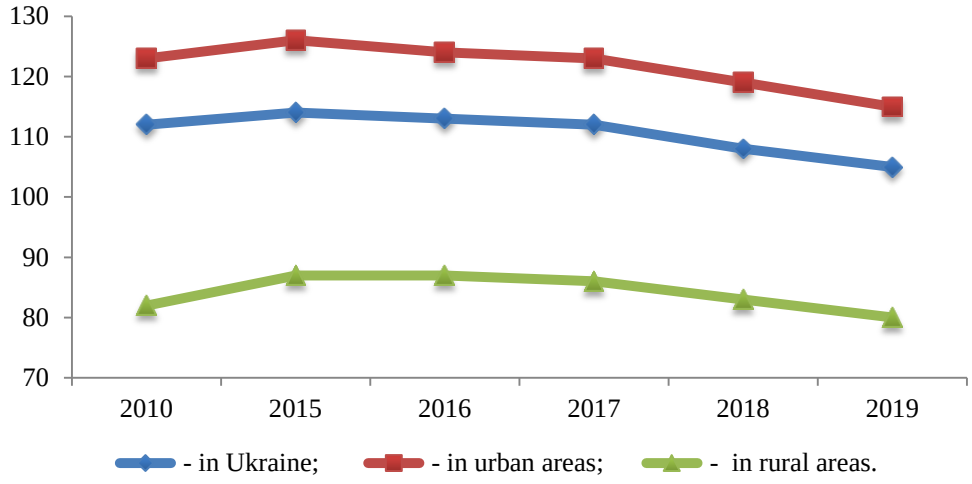

Fig. 4. Number of children enrolled in preschools per 100 available places
(built by the authors according to the data [2; 9])

At the end of 2019 this number for Ukraine as a whole country was 105 enrolled preschoolers per 100 available places. The busiest preschools were in Kyiv city (111) and the western regions of Ukraine: Lviv region (124 preschoolers per 100 places), Volyn and Ivano-Frankivsk region (122 preschoolers per 100 places in each one). This situation shows significant need for additional places in preschools of these regions of the country. On the opposite end of the scale were Kharkiv and Kirovohrad regions (97), Kherson region (94), Donetsk region (92), Cherkasy region () and Luhansk region (88 preschoolers per 100 places).

1 154 609 children were enrolled in preschools of Ukraine per 01.01.2020. 183 154 of these were under age of 3 and 971 455 were 3 years old or older. 806 132 places (69.8%) in preschools of urban areas were occu-

pied by 146 653 children under age of 3 and by 659 479 children aged 3 or older. 348 477 children (30.2%) attended preschools of rural areas in 2019. 36 501 of them were under age of 3 and 311 976 were aged 3 or older.

One of the significant indicators that characterize the level of development of preschool education sector is the preschool enrollment rate. It should be noticed that during 2010-2019 it increased by 9.4% for Ukraine as a whole, which is a very positive trend. There were 6,25% increase in urban areas and 21,2% increase in rural areas during this period (Fig. 5).

A certain place in the study was given to enrollment rate of preschoolers aged 3-6 years old. During the studied period it decreased in Ukraine as a whole, both in urban and rural areas, by 1.8% and 4% respectively (Fig. 6). It should be also noticed that it was at its peak in 2018.

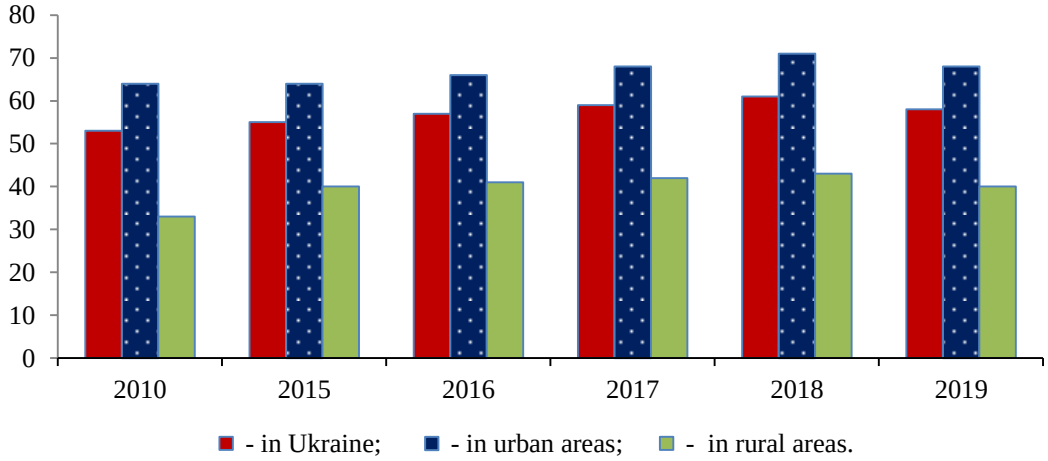

Fig. 5. Preschool enrollment rate in Ukraine
(built by the authors according to the data [2; 9])

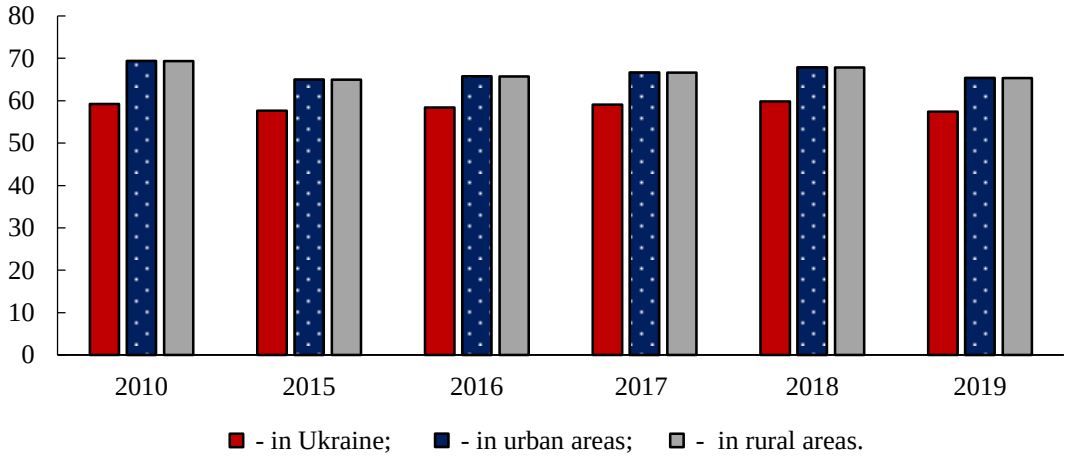

Fig. 6. Preschool enrollment rate in Ukraine among 3-6 year old children
(built by the authors according to the data [2; 9])

In Ukraine as a whole, 58% of country's preschoolers are enrolled in preschools. Among the regions with highest enrollment rates are Sumy region (73%), Kyiv region (71%), Poltava region (70%), Cherkasy region (69%), Khmelnytsky region (68%), Vinnytsia region (67%), Zhytomyr region (66%), Mykolaiv and Chernihiv regions (66% in each one) and Kherson region (65%). The lowest enrollment rates are in Volyn and Zakarpattia regions (54% in each one), Lviv region (52%) and Ivano-Frankivsk region (47%).

In 2019 preschool enrollment rate in urban areas of Ukraine was 68%, which is 4% more than in 2010. The highest enrollment rates were in urban preschools of Vinnytsia and Poltava region (89% in each one), Khmelnytsky region (88%), Sumy region (86%), Zhytomyr, Rivne and Cherkasy regions (85% in each one), Chernivtsi region (84%), Chernihiv region (83%), Ternopil region (81%) and Kirovohrad region (80%). The lowest enrollment rates were in urban preschools of Dnipropetrovsk region (69%) and Odessa region (66%) as well as in Kyiv city (62%).

In 2019 preschool enrollment rate in rural areas of Ukraine was only 40%, although it is 7% more than in 2010. The highest enrollment rates were in rural pre-

schools of Kyiv region (59%), Cherkasy region (50%), Mykolaiv and Kherson regions (49%), Zakarpattia region (46%) and Vinnytsia region (45%). The lowest enrollment rates preschool education was in rural preschools of Odessa region (38%), Dnipropetrovsk, Ternopil and Kharkiv regions (37% in each one), Volyn, Zaporizhia and Chernihiv regions (36% in each one), Ivano-Frankivsk and Lviv regions (29% in each one).

Territorial concentration index (iTC) was used to determine polarization in the location of preschools in Ukraine. This indicator shows correlation between the region area and the number of preschools in the region. It is clear that the highest concentration of preschools is observed in Kyiv city (iTC=30.5). Among other regions with high territorial concentration index are Zakarpattia region (1,9), Chernivtsi region (1,8), Ternopil region (1,7), Lviv region (1,5), Khmelnytsky region (1,4), Ivano-Frankivsk region (1,3), Dnipropetrovsk, Cherkasy and Vinnytsia regions (1,2 in each one). Low territorial concentration index is observed in Sumy, Zaporizhia, Donetsk and Kirovohrad regions (0,7 in each one), Kherson region (0,6), Chernihiv region (0,5) and Luhansk region (0,3). The rest of the regions have iTC close to 1. Territorial concentration index values less than 1 indicate low concentrations of preschools in studied regions of Ukraine. Values higher than 1 indicate optimal location of preschools in studied regions.

Localization index (iL) was used to determine preschool education sector development in certain regions of the country comparatively to their share of population in a whole country scale. Localization index values higher than 1 are quantitative expressions of the process of territorial specialization. High localization index values were observed in Khmelnytsky and Ternopil regions (1.6 in each one), Zhytomyr and Cherkasy regions (1.5 in each one), Vinnytsia region (1.4), Mykolaiv, Zakarpattia, Rivne, Kirovohrad and Volyn regions (1,3 in each one). The lowest localization index values were observed in Kyiv city (0.6), Kharkiv region (0.7), Luhansk and Donetsk regions (0.3 in each one). This index shows the degree of preschool concordance to the population level and to the areas where people choose to settle. Localization index has proven that the number of preschools is directly dependent of the population number in the area.

Social density of preschools was also analyzed in the study. This indicator makes it possible to estimate the level of proportionality between the preschool location and the existing settlement network of the region. The highest social density of preschools is typical for the capital of Ukraine – the city of Kiev. As for the other regions, the indicator is higher than the all-Ukrainian one (0.04) in Chernivtsi, Zakarpattia and Dnipropetrovsk regions (0.07), Odessa and Kyiv regions (0.06), Zaporizhia, Kherson, Cherkasy and Ivano-Frankivsk regions (0,05 in each one). The lowest social density of preschool sector services (0.02) is typical for Poltava, Sumy, Chernihiv and Luhansk regions.

To determine the level of preschool education development in different regions of Ukraine the ranking method was used. The following indicators were ranked: preschool enrollment rates, social density of preschools, territorial concentration of preschools, localization of preschools and the number of enrolled preschoolers per 100 available places. According to the sum of ranks, regions of Ukraine were grouped into three types.

Cherkasy, Khmelnytsky, Vinnytsia, Kyiv, Ternopil and Zakarpattia regions were included in type I (high level of preschool education development) due to significant enrollment rates in preschools, smaller number of children in preschools per 100 available places, high social density of preschools, etc.

Type II (average level of preschool education development) includes city of Kyiv and regions of Zhytomyr, Rivne, Mykolaiv, Dnipropetrovsk, Chernivtsi, Sumy, Kherson, Kirovohrad, Poltava and Kharkiv. It should be noticed that Kyiv city did not reach to type I (highest level) due to city's overcrowded preschools, low enrollment rates among children of preschool age (only 62% of them attended preschools) and one of the lowest localization indexes of preschools in the whole country.

Volyn, Ivano-Frankivsk, Chernihiv, Lviv, Odessa, Zaporizhia, Donetsk and Luhansk regions were included in type III (low level of preschool education development). It is predictable for Donetsk and Luhansk regions due to lack of data for the most indicators. Other regions of type III have typically low indexes of territorial concentration and localization of preschools, except for Lviv and Ivano-Frankivsk regions. Type III regions are also characterized by overcrowded preschools and they take last place in consolidated ranking. In particular, Lviv and Ivano-Frankivsk regions have the highest numbers of children (124 and 122 accordingly) per 100 available places in their preschools. At the same time enrollment rates are low, for example only 47% of children of preschool age in Ivano-Frankivsk region, 52% in Lviv region and 55% in Odessa region attend preschools.

Conclusion. Conducted research gave the opportunity to study modern state of preschool education in different parts of Ukraine and to identify territorial disparities throughout the country.

According to the results of the study, three types of regions have been identified. Regions (oblast) of Cherkasy, Khmelnytsky, Vinnytsia, Kyiv, Ternopil and Zakarpattia have been included in the first type (high level of preschool education development). The second type (average level of preschool education development) includes city of Kyiv and regions (oblast) of Zhytomyr, Rivne, Mykolaiv, Dnipropetrovsk, Chernivtsi, Sumy, Kherson, Kirovohrad, Poltava and Kharkiv. Regions (oblast) of Volyn, Ivano-Frankivsk, Chernihiv, Lviv, Odessa, Zaporizhia, Donetsk and Luhansk have been included in the third type (low level of preschool education development).

Imperfect territorial organization of preschool education sector in Ukraine often results in unequal access to preschools for large amounts of country's population. This leads to low preschool enrollment rates in some regions of Ukraine and overcrowded preschools in other parts of the country.

Conducted research is an important contribution in understanding the ways in which preschool education sector of Ukraine can be improved in the future. Results of this study can be used for developing social infrastructure plans in both urban and rural areas of the country.

Remedy and relief in current situation can be archived by more efficient capacity utilization of existing

preschools, supplying them with better equipment, building new preschools, enrolling more children of preschool age in preschools etc.

Given all above, it is necessary to continue research on this topic to find comprehensive solutions of existing problems and to provide citizens of Ukraine with equal access to affordable and high quality preschool education.

References:

1. Dzhaman, V. A., Zayachuk, O. G., & Zayachuk M. D. (2012) Territorial organization of the educational complex of the Chernivtsi region. *Scientific Bulletin of Volyn National University named after Lesya Ukrainka. Geographic Sciences*, 18, 65-69 [in Ukrainian].
2. Preschool Education in 2019: Statistical Information (2020). Kiev: State Statistics Service of Ukraine [in Ukrainian].
3. Zapototskaya, I. V. (2007). Territorial organization of the social sphere of the Cherkasy region and the main directions of its improvement (*Extended abstract of Candidate`s thesis*). Kyiv [in Ukrainian].
4. Zayachuk, O. G. (2009). Territorial organization of general educational institutions of the Chernivtsi region. *Scientific Bulletin of the Volyn National University named after L. Ukrainka. Series: Geographical Sciences*, 8, 116-120 [in Ukrainian].
5. Ilyev, O. M. (2012). Modern territorial organization of general educational institutions of the Volyn region. *Geography and tourism*, 22, 258-265 [in Ukrainian].
6. Kornus, O. G. (2012). Social and geographical aspects of the development of preschool education in the Sumy region. *Journal of Socio-Economic Geography*, 12 (1), 111-118 [in Ukrainian].
7. Kornus, O. G., Niemets, K. A., Niemets, L. M., & Kornus, A. A. (2009). The service sector of the population of the Sumy region: socio-geographical aspects: *Monograph*. Kharkov-Sumy [in Ukrainian].
8. Niemets, K. A., Virchenko, P. A., & Kuleshova, G. A. (2014). The educational system of the Kharkov region: socio-geographical aspect: *monograph.* Kharkov [in Ukrainian].
9. Regions of Ukraine in 2019: statistical collection. Part I. (2020). Kiev: State Statistics Service of Ukraine [in Ukrainian].
10. Sinyura-Rostun, N. G. (2010). Features of the territorial organization of preschool education institutions in the Lvov region. *Regional economy*, 3, 208-215. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2010_3_28 [in Ukrainian].
11. Sichkarenko, K. A. (2010). Territorial organization of higher education in Ukraine (*Extended abstract of Candidate`s thesis*). Kyiv [in Ukrainian].

Олеся Корнус
кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та регіональної географії,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
вул. Роменська, м. Суми, 40002, Україна,
e-mail: olesyakornus@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-7469-7291

Анатолій Корнус
кандидат географічних наук, доцент кафедри загальної та регіональної географії,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
вул. Роменська, м. Суми, 40002, Україна,
e-mail: a_kornus@ukr.net, https://orcid.org/0000-0002-5924-7812

Микита Коновалов
викладач відділення суспільствознавчих наук та економіки Вищої школи Polarsirkelen (Норвегія),
e-mail: mykyta.konovalov@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-7377-1936

Олена Король
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри загальної та регіональної географії,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
вул. Роменська, м. Суми, 40002, Україна,
e-mail: korolelena1976@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-0175-3824

Ольга Скиба
кандидат біологічних наук, доцент кафедри громадського здоров'я та медико-біологічних основ фізичної культури,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
вул. Роменська, м. Суми, 40002, Україна,
skybaolha@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4214-4515

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сучасні особливості територіальної організації дошкільної освіти в Україні. Проаналізовано динаміку кількості дітей у закладах дошкільної освіти, кількість закладів дошкільної освіти по регіонам, охопленість дошкільнят освітою, проаналізовано кількість дітей в закладах дошкільної освіти у розрахунку на 100 місць. Розглянуто територіальні особливості рівня розвитку дошкільної освіти у містах та сільській місцевості у розрізі регіонів України. Розраховано соціальну щільність дошкільних послуг, індекс територіальної концентрації та локалізації закладів дошкільної освіти в Україні. Здійснено рангування та групування регіонів України за рівнем розвитку цього сегменту освітнього обслуговування.

За результатами дослідження було виділено 3 типи регіонів з рівнем розвитку дошкільної освіти. До І типу (високий рівень розвитку дошкільної освіти) потрапили Черкаська, Хмельницька, Вінницька, Київська, Тернопільська та Закарпатська. До ІІ типу (середній рівень розвитку дошкільної освіти) увійшли м. Київ, Житомирська, Рівненська, Миколаївська, Дніпропетровська, Чернівецька, Сумська, Херсонська, Кіровоградська, Полтавська та Харківська області. До ІІІ типу (низький рівень розвитку дошкільної освіти) потрапили Волинська, Івано-Франківська, Чернігівська, Львівська, Одеська, Запорізька, Донецька та Луганська області.

Ключові слова: *заклади дошкільної освіти, дошкільне обслуговування, дошкільнята, територіальна організація, Україна.*

Список використаної літератури:

1. Джаман В. О. Територіальна організація освітньо-виховного комплексу Чернівецької області / В. О. Джаман, О. Г. Заячук, М. Д. Заячук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. – 2012. – № 18. – С. 65-69.
2. Дошкільна освіта в Україні у 2019 році: Статистична інформація. Київ: Державна служба статистики України, 2020. 64 с.
3. Запотоцька І. В. Територіальна організація соціальної сфери Черкаської області та основні напрямки її вдосконалення: автореф. дис… канд. геогр. наук, спец. 11.00.02 – економічна та соціальна географія / Ірина Василівна Запотоцька. – К., 2007. – 17 с.
4. Заячук О. Г. Територіальна організація загальноосвітніх навчальних закладів Чернівецької області / О. Г. Заячук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Серія: Географічні науки. – Луцьк: Видавництво ВНУ - №8. – 2009. – С. 116-120.
5. Ільїв О. М. Сучасна територіальна організація загальноосвітніх навчальних закладів Волинської області / О. М. Ільїв // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 22. – С. 258-265.
6. Корнус О. Г. Суспільно-географічні аспекти розвитку дошкільної освіти у Сумській області / О. Г. Корнус // Часопис соціально-економічної географії. – 2012. – Вип. 12(1). – С. 111-118.
7. Корнус О. Г. Сфера обслуговування населення Сумської області: суспільно-географічні аспекти. Монографія / О. Г. Корнус, К. А. Нємець, Л. М. Нємець, А. О. Корнус. – Харків – Суми. – 2009. – 228 с.
8. Нємець К. А. Система освіти Харківської області: суспільно-географічний аспект: [монографія] / К. А. Нємець, П. А. Вірченко, Г. О. Кулєшова. – Харків, 2014. – 180 с.
9. Регіони України у 2019: статистичний збірник. Частина І. – Київ: Державна служба статистики України, 2020. – 276 с.
10. Синюра-Ростун Н. Р. Особливості територіальної організації закладів дошкільної освіти у Львівській області / Н. Р. Синюра-Ростун // Регіональна економіка. – 2010. – №3. – С. 208-215. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2010_3_28
11. Січкаренко К. О. Територіальна організація вищої освіти України: автореф. дис… канд. геогр. наук, спец. 11.00.02. – економічна та соціальна географія / Кирило Олексійович Січкаренко. – К., 2010. – 20 с.

Надійшла 22 квітня 2022 р.
Прийнята 16 травня 2022 р.

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-08
УДК [911.3:911.6](477.83)
Надійшла 28 квітня 2022 р.
Прийнята 22 травня 2022 р.

Мирослава Влах
к. геогр. н., доцент кафедри економічної і соціальної географії,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: myroslava.vlakh@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0002-2070-1897

Ірина Ванда
асистент кафедри економічної і соціальної географії,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-0320-7536

Любов Котик
асистент кафедри економічної і соціальної географії,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: liubov.kotyk@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0001-5046-2287

ПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СТРИЙСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ

У статті порушено проблему комплексного суспільно-географічного дослідження нових адміністративно-територіальних одиниць України, утворених унаслідок реформування. Запроваджено і розкрито суспільно-географічний зміст поняття «спроможність адміністративного району» як його здатність до ефективного функціонування відповідно до природного, демографічного і економічного потенціалів. Виконано серію аналітичних картосхем, які виявили значну просторову диференціацію Стрийського району Львівської області у розрізі територіальних громад щодо забезпечення земельними ресурсами, щільності населення і поселень, рівня урбанізації, доходів загального фонду бюджету, індексу податкоспроможності. Проаналізовано територіальні громади Стрийського району за показниками базової і реверсної дотації.

На основі «Методики формування спроможних територіальних громад» (2020) визначено групи територіальних громад із високим (3,9 – 4,6) і середнім (3,2 – 3,8) рівнями спроможності. Опрацьовано проєкти і затверджені стратегії розвитку територіальних громад. Визначено такі пріоритетні напрямки розвитку господарства району: туристично-рекреаційний, транспортно-логістичний, аграрний, промисловий. Запропоновано кластеризацію як ефективний процес територіального організування господарства Стрийського району. Наголошено на потребі трансформації містоутворювальних функцій колишніх районних центрів (Жидачів, Миколаїв, Сколе) в нових економічних реаліях.

Ключові слова: *просторова диференціація, просторова однорідність, просторова неоднорідність, спроможність територіальних громад, Стрийський район.*

Як цитувати: Влах М., Ванда І., Котик Л. Просторова диференціація Стрийського району Львівської області: виклики розвитку. *Часопис соціально-економічної географії.* 2022. Вип. 32. С. 69-78. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-08

In cites: Vlakh, M., Vanda, I., Kotyk, L. (2022). Spatial differentiation of Stryi raion of Lviv oblast: challenges for development. *Human Geography Journal*, 32, 69-78 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-08

Постановка проблеми. Проблема комплексного суспільно-географічного дослідження адміністративних одиниць об'єктивно спричинена політикою децентралізації в Україні, яка призвела до утворення територіальних громад (ТГ) і укрупнення адміністративних районів (АР). Делегування адміністративних повноважень на місцевий рівень порушує питання щодо доцільності функціонування АР у тричленному адміністративно-територіальному поділі держави. На нашу думку, великі розміри території, значна кількість населення зумовлюють потребу в адміністративному поділі обласних регіонів на субрегіональні одиниці для полегшення виконання адміністративних функцій. У суспільно-географічному сенсі важливо також забезпечити функціонування субрегіональних адміністративних одиниць як соціально-економічних цілостей задля раціоналізації використання природних, демографічних, економічних ресурсів, досягнення збалансованого розвитку різних суспільних сфер, розроблення стратегій соціально-економічного поступу, визначення напрямів міжрегіональної спеціалізації і кооперування.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Суспільно-географічна проблематика адміністративного-територіального устрою України в умовах реформування переважно висвітлена у контексті утворення ТГ [12]. Менше напрацювань є стосовно АР, зокрема їх доцільності у чинному адміністративно-територіальному поділі країни. Відзначимо публікацію М. Барановського стосовно.

© Влах М., Ванда І., Котик Л., 2022

функцій АР у світлі політики децентралізації, перенесення значної кількості повноважень на рівень ТГ [1]. Зміну статусу і функцій поселень унаслідок реформи адміністративно-територіального устрою, а також поляризацію геопростору із створенням нових периферійних територій проаналізовано в публікації О. Склярської [16]. Теоретико-методологічною основою суспільно-географічного дослідження Стрийського району Львівської області слугували нормативно-законодавчі документи [6, 10], праці економістів, спеціалістів із державного управління [9, 13]. Матеріалами конкретного дослідження були проєкти і затверджені стратегії розвитку ТГ [3, 5, 7, 8, 11, 15, 17–24]. Картографічна основа Стрийського району створена за «Атласом …» [14] із використанням програмного пакету CorelDraw.

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі природно-, демогеографічних і соціально-економічних підстав утворення і функціонування Стрийського АР Львівської області; визначенні рівнів спроможності ТГ; розробленні стратегії соціально-економічного розвитку АР для забезпечення його територіально-господарської цілісності.

Реалізація зазначеної дослідницької мети зводиться до виконання таких **завдань**: розкрити суспільно-географічну сутність поняття спроможність АР; виконати аналітичні картосхеми просторової диференціації Стрийського АР у розрізі ТГ щодо забезпечення земельними ресурсами, щільності поселень, рівня урбанізації, показників фінансової діяльності; із застосуванням затвердженої державної «Методики …» [10]; узагальнити пріоритетні напрямки розвитку господарства АР для забезпечення територіальної цілісності.

Для оцінки спроможності ТГ застосовано методику, апробовану у процесі розроблення проєктів перспективних планів формування ТГ регіонів України. Оцінка спроможності ТГ провадилася за такими критеріями:

- кількість населення, яке постійно проживає на території спроможної ТГ;
- кількість учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території спроможної ТГ;
- площа території спроможної ТГ;
- індекс податкоспроможності бюджету спроможної ТГ;
- частка місцевих податків і зборів у доходах бюджету спроможної ТГ.

Для кожного критерію встановлено порогові значення, залежно від яких ТГ поділено на три групи, яким надається конкретне числове значення (0,3, або 0,6, або 1,0). Інтегральний рівень спроможності ТГ визначається за сумою числових значень обраних критеріїв: низький рівень — від 1,5 до 2,1; середній — від 2,2 до 3,8; високий рівень — від 3,9 до 5,0.

Науковці зазначають, що «*показники, визначені в методиці, достатньо характеризують рівень спроможності територіальних громад. Проте допущені помилки в методології розрахунку не дають змоги визначити реальну кількість територіальних громад, які мають низький, середній і високий рівень спроможності*» [13]. Зокрема, з недоліків методики вказують на таке: непропорційне збільшення індексу (на 0,3 чи 0,4 бали); емпіричне, а не математичне визначення інтервалів для кожного критерію, а також його порогових значень; використання як критеріїв абсолютних (кількість населення, кількість учнів, площа), так і відносного (частка місцевих податків і зборів у доходах бюджету) та індексного (індекс податкоспроможності) значень показників [13].

На нашу думку, для порівняння спроможності ТГ коректніше порівнювати відносні, а не абсолютні показники, а також використовувати математико-статистичні методи, зокрема щодо розрахунку інтегрального коефіцієнта як суми нормованих значень показників.

У дослідженні просторової диференціації локальних територіальних одиниць варто використати наукові міждисциплінарні напрацювання польських науковців. M. Chrzanowska, M. Zielinske-Sitkiewicz (2017) (спеціалісти з прикладної інформатики та математики), характеризуючи динаміку просторової диференціації гмін Мазовецького воєводства, наголошують на багатовимірності соціально-економічного розвитку, обґрунтовують і апробовують методику лінійного впорядкування об’єктів (розрахунок інтегрального показника як суми нормованих значень показників, з урахуванням показників-стимуляторів і показників-дестимуляторів) [25]. M. Stanny, Ł. Komorowski, A. Rosner (2021) виконують типізацію гмін Польщі на основі соціально-економічної гетерогенності, використовуючи методику багатофакторного аналізу, що дає змогу дослідити комплексність соціально-економічної структури територіальних одиниць (взаємозв’язки між факторами) [26].

Виклад основного матеріалу дослідження. Об’єктом дослідження обрано укрупнений Стрийський АР Львівської області, утворений за результатами другого етапу адміністративно-територіальної реформи в Україні через об’єднання колишніх Стрийського, Миколаївського, більшої частини Сколівського і Жидачівського АР, міст обласного значення Стрий, Моршин, Новий Розділ.

Стрийський АР займає південно-східну окраїну Львівської області, межуючи на півночі із Львівським, на заході — з Дрогобицьким і Самбірським АР Львівської області, на півдні — з Мукачівським АР Закарпатської області і на сході — з Калуським та Івано-Франківським АР Івано-Франківської області.

Межування з периферійними територіями сусідніх адміністративних одиниць, відсутність поблизу району центрів соціально-економічного притягання зумовлює загалом імплозивний характер розвитку території. Активація чинника геопозиційності АР може відбуватися через налагодження міждержавної співпраці у галузі виробництва і сфери послуг.

Некомпактність Стрийського АР зумовлена тяжінням території до міжнародної політранспортної магістралі Київ — Чоп, що з’єднує обласний центр з країнами Центрально-Східної і Південної Європи. Транспортна артерія зумовлює майже меридіональне простягання території АР та об’єднання відмінних у природному відношенні рівнинних колишніх Мико-

лаївського, Жидачівського і Стрийського та гірського Сколівського АР.

За площею території (3854,0 тис. км^2) Стрийський АР займає друге місце в області (17,6%). На другому місці він перебуває й за людністю (325,5 тис. ос., або 13,0 %).

Порівняно з іншими регіонами, для Стрийського АР характерне незначне скорочення кількості населення за 2001–2021 рр.: 8 із 14 ТГ мали скорочення людності до 10%; у периферійній, гірській частині — 10–20 % (Славська ТГ) [6]. Ареал найбільшого скорочення населення (понад 20%) сформувався на межі Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської областей (Журавненська, Ходорівська ТГ).

Просторова диференціація АР виявляється у розрізі 14 ТГ, з них 4 – сільські, 3 – селищні, 7 – міські. Порівняно з іншими районами Львівської області, тут спостерігаємо рівномірний розподіл ТГ за адміністративним статусом, що спричиняє різні напрями соціально-економічного розвитку.

Використання картографічного методу дослідження ТГ Стрийського АР виявило такі особливості його геопросторової організації:

- за достатнього забезпечення АР земельними ресурсами (1,18 га / ос. проти 0,8 га / ос. у Львівській області) виокремлюються три територіальні частини: найнижчі показники у центрі і на північному-заході (Стрийська, Моршинська, Миколаївська, Розвадівська, Новороздільська ТГ), особливо в ТГ з містами обласного підпорядкування (Стрий, Моршин, Новий Розділ). Показники землезабезпечення зростають на північний схід і особливо на південь (Сколівська, Славська, Козівська ТГ) (рис. 1). Підтверджується обернений зв'язок землезабезпечення із рівнем урбанізації (рис. 3);

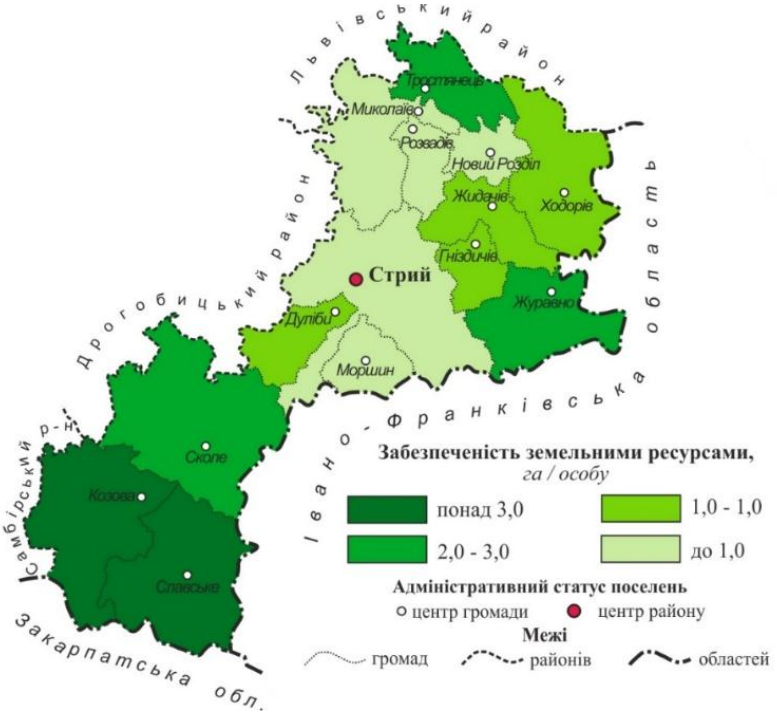

Рис. 1. Земельні ресурси Стрийського району Львівської області
Fig. 1. Land resources of Stryi District, Lviv Region

Показники землезабезпечення прямо корелюють також із щільністю населення, яка найвища у промислових Стрийській (183,1 ос. /км^2) і Новороздільській (369,1 ос. /км^2) ТГ і знижується в північно-східному і південному напрямках;

- чітке розмежування Стрийського АР за характером розселення: висока щільність поселень (8 – 13,5 од. / км^2) у рівнинній центральній і північній частинах і низька щільність (від 3,0 до 8 од. / км^2) — у гірській частині. Середня щільність поселень Стрийського АР (7,6 од. / км^2) нижча від обласного показника (8,9 од. / км^2) (рис. 2);
- значна диференціація також міського розселення Стрийського АР: міських поселень немає в чотирьох ТГ (Тростянецькій, Розвадівській, Дулібівській, Козівській). У групі з рівнем урбанізації до 40% — Журавненська, Моршинська і Ходорівська ТГ; 40–60 % — Миколаївська, Сколівська, Гніздичівська, Розвадівська ТГ; понад 60 % — Стрийська і Новороздільська ТГ (рис. 3);
- за доходами загального фонду бюджету в розрахунку на одиницю площі і на одного мешканця виділяються економічно розвиненіші рівнинні північні і центральні частини району і гірська Славська ТГ (рис. 4). Просторова диференціація залежить від людності громад і міжбюджетних трансфертів.

Для визначення спроможності ТГ до виконання поставлених завдань найважливішим є індекс податкоспроможності — коефіцієнт, який визначає рівень податкоспроможності місцевого бюджету, порівняно з аналогічним середнім показником по усіх зведених бюджетах України у розрахунку на одну людину. Інтегральний зміст поняття «спроможність» як здатність до виконання економічних, демосоціальних,

природоохоронних функцій, досягнення регіональної безпеки — підстава для її суспільно-географічної термінологізації. На нашу думку, лексема «спроможність» відображає концепцію територіальної соціально-економічної цілісності. Її термінологізація уже відбулася в галузі державного управління.

За «Методикою …», індекс податкоспроможності ТГ із значенням до 0,3 оцінюється як низький, 0,3–0,9 — середній, понад 0,9 — високий. Місцеві бюджети ТГ із показниками, нижчими від 0,9 середнього значення в Україні, отримують базову дотацію. У Стрийському АР її отримують усі ТГ, окрім Славської і Стрийської (рис. 5).

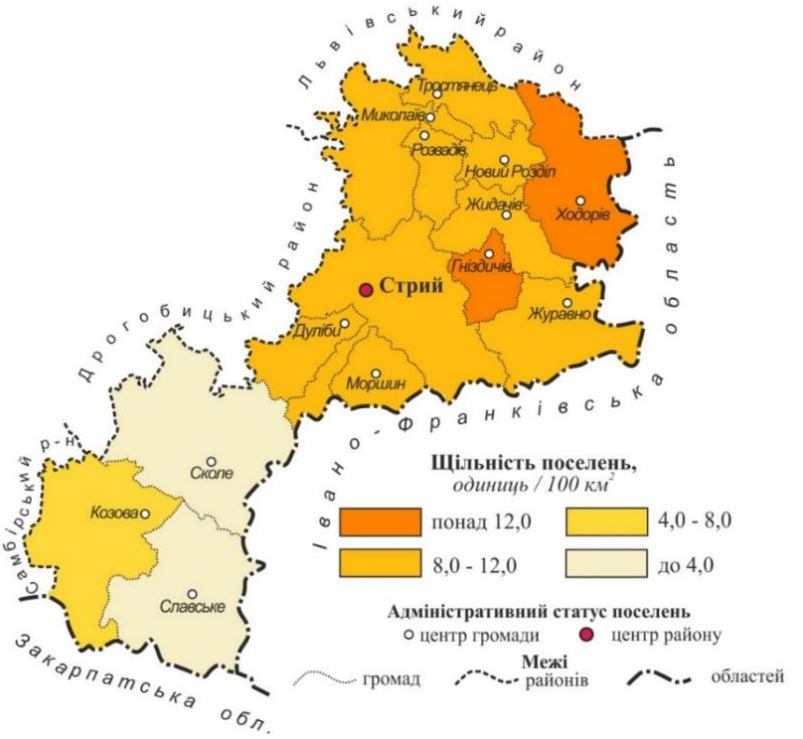

Рис. 2. Щільність поселень Стрийського району Львівської області
Fig. 2. Density of settlements of Stryi district, Lviv region

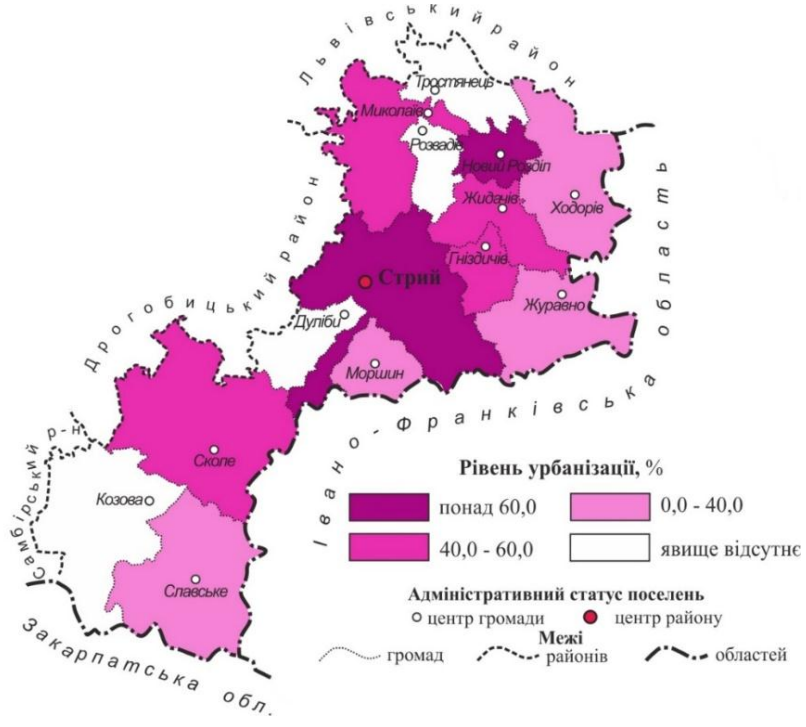

Рис. 3. Урбанізація Стрийського району Львівської області
Fig. 3. Urbanization of Stryi district, Lviv region

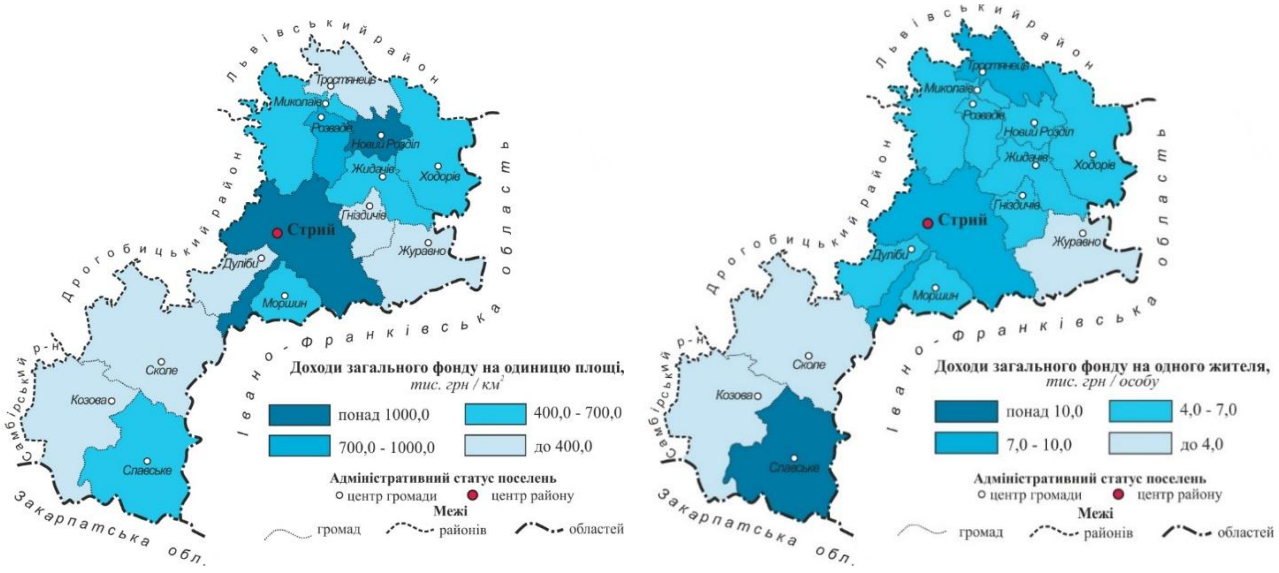

Рис. 4. Доходи загального фонду бюджету територіальних громад Стрийського району Львівської області
Fig. 4. Revenues of the general fund of the budget of territorial communities of Stryi district, Lviv region

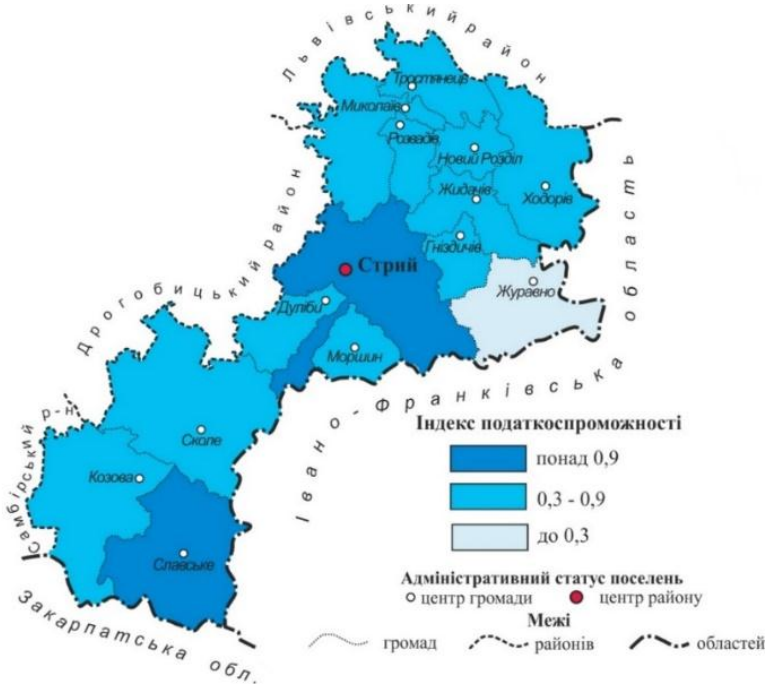

Рис. 5. Індекс податкоспроможності територіальних громад Стрийського району Львівської області
Fig. 5. Index of fiscal capacity of territorial communities of Stryi district, Lviv region

За індексом податкоспроможності Стрийський АР має найбільший розкид значень, порівняно з іншими АР Львівської області: Славська ТГ — найвищий показник (2,72), найближчий до нього — прильвівська Сокільницька ТГ (2,04); найменший показник в АР — Журавненська ТГ (0,25); ще менші значення мають тільки чотири гірські ТГ Самбірського АР.

Найбільший обсяг базової дотації (2021) отримали промислові Ходорівська (16,0 % від загальнорайонного значення), Миколаївська (15,6 %) і Новороздільська (13,9 %) ТГ; найменший (0,9 %) — рекреаційно-туристична Моршинська ТГ. Периферійна агропромислова Журавненська ТГ із найнижчим значенням індексу податкоспроможності (0,25) отримала 19,4 млн грн базової дотації (11,8 % від районного значення). Вона має найвищий показник дотації у розрахунку на одного мешканця (1,1618 тис. грн / ос.). Найменшу базову дотацію у розрахунку на одного мешканця отримали промислова Жидачівська (0,100 тис. грн / ос.) і рекреаційно-туристична Моршинська ТГ (0,103 тис. грн / ос.). Їх вага у загальнорайонному обсязі базової дотації становить 1,1 % та 0,9 % відповідно. За ефективної економічної політики на місцях, зорієнтованої на ак-

тивізацію підприємницької діяльності, можна очікувати на швидкий перехід цих ТГ із групи дотаційних у реверсні.

Індекс податкоспроможності Стрийської й Славської ТГ перевищує 1,1 [6]. Обсяг їхньої сумарної реверсної дотації — 52,6 млн грн, вага туристично-рекреаційної Славської ТГ у реверсній дотації району 69,0 %, промислово-транспортної Стрийської — 31,0 %. Позаяк за результатами децентралізації адміністративні функції з чотирьох колишніх АР зосереджені у Стрийській ТГ, що має значний транспортний потенціал і вигідне географічне положення, можна спрогнозувати подальше зростання її ваги у структурі реверсних дотацій АР. Натомість потенціал колишніх районних центрів (Жидачів, Миколаїв, Сколе) знижується, що вимагає пошуку нових векторів для їх зростання. У Славській ТГ діяльність суб'єктів господарювання спрямована на забезпечення потреб внутрішнього туризму (переважно відпочивальників із середнім і вище середнього рівнів достатку). Якщо перспективи її функціонування раніше вбачалися у стимулюванні міжнародного (в'їзного) туризму та суттєвих надходженнях у модернізацію транспортно-туристичної інфраструктури, то на фоні російсько-Української війни ця стратегія песимістична. Славська ТГ без належного розвитку рекреаційної діяльності, може перейти у дотаційну групу.

Загалом, реверсними дотаціями Стрийський АР у рамках горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджету перекриває 31,9 % обсягу базової дотації. Це вдвічі менше від загальнообласного показника (77,7 %), але суттєво більше від показників інших АР області: Золочівського (3,6 %), Яворівського (7,9 %), Червоноградського (0,2 %), Самбірського (0,0 %). Єдиним АР області, що має набагато більші показники перевищення реверсної дотації відносно базової, є Львівський (333,3 %).

Збереження позитивної динаміки реверсних ТГ і підвищення індексу податкоспроможності дотаційних ТГ закладено в основу стратегій їхнього розвитку. Аналіз затверджених державних стратегій дав змогу виокремити такі пріоритетні напрями трансформації господарства Стрийського АР:

- туристично-рекреаційний (Гніздичівська, Козівська, Миколаївська, Моршинська, Сколівська, Славська, Тростянецька ТГ);
- транспортно-логістичний (Грабовецько-Дулібівська, Козівська, Сколівська, Стрийська, Миколаївська ТГ);
- аграрний (Гніздичівська, Жидачівська, Журавненська, Козівська, Миколаївська, Новороздільська, Розвадівська, Тростянецька, Ходорівська ТГ);
- промисловий (Жидачівська, Миколаївська, Новороздільська, Стрийська, Розвадівська, Тростянецька ТГ).

Туристично-рекреаційний напрям розвитку Стрийського АР базується на наявних природно-географічних та історико-культурних ресурсах, створеній туристичній інфраструктурі, уже сформованому туристичному бренді. У АР він диверсифікований: краєзнавчий туризм і рекреаційна діяльність на місцях (Моршинська, Славська ТГ), зелений туризм (Гніздичівська), фестивальний і туризм вихідного дня (Миколаївська, Тростянецька), гірський, сільський, етнографічний туризм (Козівська, Сколівська, Стрийська, Славська ТГ) тощо.

Наприклад, у Козівській ТГ (с. Плав'є, с. Орява, с. Риків, с. Тухолька) функціонує туристично-рекреаційний комплекс «Плай», який об'єднує 17 закладів туристичної і готельно-ресторанної інфраструктури, що надають послуги як рекреації, так і активного туризму (гірського, зимового).

У Сколівській ТГ задля збільшення туристичного потоку, збереження локальної історичної пам'яті та самобутнього менталітету мешканців краю розвивається віртуальний туризм: виконано 3-D оцифрування дерев'яних сакральних споруд, тематичних музейних комплексів [2].

Для стимулювання розвитку туризму у Миколаївській ТГ започатковано фестиваль «Веселі копачі», створено гнучкий графік функціонування музейних закладів. У Гніздичівській ТГ у рамках розвитку зеленого і сільського туризму розпочато спорудження агроосель.

Історико-культурний туризм спрямований на популяризацію Стільського городища (городище білих горватів, IX-X ст.: с. Стільсько, с. Дуброва, с. Ілів). Використання історико-культурного потенціалу, пов'язаного з визначними особистостями-уродженнями краю вважають пріоритетом розвитку Ходорівської ТГ [4]. Новими для АР є апітуризм («Медовий блюз», с. Луб'яне) і водний туризм («Поляна купіль», с. Поляна).

Транспортно-логістичний напрям характерний для ТГ, територією яких проходить міжнародний транспортний (автомобільний) коридор № 5. Тут важливою є підприємницька діяльність, зорієнтована на розбудову транспортної інфраструктури (Козівська, Сколівська, Стрийська, Миколаївська ТГ) та інноваційних об'єктів логістичної сфери (логістичні центри, складські споруди, оптові торговельні центри тощо — Стрийська ТГ). На території Грабовецько-Дулібівської ТГ, де розташований аеропорт «Львів 2», заплановано створити промислово-логістичний парк [18].

Аграрний напрям наявний у стратегіях розвитку більшості ТГ Стрийського АР. Він передбачає подальший розвиток рослинництва (вирощування зернових, олійних культур, овочів). Найбільші аграрні підприємства: «Богдан» (Журавненська громада), ТОВ «КПК-Агроінвест», ПАФ «Батько і син», агрофірма «КМС» (Гніздичівська), ПП «Агрофірма Садко» (Жидачівська ТГ). Підприємства з переробки сільськогосподарської сировини розміщені в Стрию і Ходорові.

Промисловість Стрийського АР виробляє будівельні матеріали (пісок, щебінь — Стрийська, Сколівська ТГ; цемент — Тростянецька, Миколаївська; цегла — Гніздичівська), целюлозно-паперову продукцію (Гніздичівська, Жидачівська), елекротехніку, продукцію складального машинобудування (Стрийська, Новороздільська), деревообробки (Сколівська, Стрийська, Славська), нафтохімії (Козівська, Стрийська ТГ) тощо.

До десяти найбільших платників податків до

бюджету у Львівській області (понад 100 млн грн) входять розташовані на території Стрийського АР ТОВ «Леоні Ваерінг Системс УА ГмбХ» і ТзОВ «Стрийнафтогаз».

ТОВ «Леоні Ваерінг Системс УА ГмбХ» (с. Нежухів) з 100-відсотковою часткою закордонного інвестора концерну «Леоні» (Німеччина) займається виробництвом електричного й електронного устаткування для автотранспортних засобів. Тут зайнято 5,9 тис. працівників; інвестиції становлять понад 65 млн євро; вартість реалізованої продукції — 4,2 млрд грн, чистий прибуток — 279 млн грн (2020).

ТзОВ «Стрийнафтогаз» створено для збільшення видобутку нафти і газу в Карпатському нафтогазоносному регіоні України. Товариство надає також послуги транспортування природного газу споживачам. Воно проводить геологічне вивчення, зокрема й дослідно-промислове розроблення Добрівлянської площі. Зайнято 31 працівників. Експлуатується 6 свердловин зі середньодобовою продуктивністю 130 тис.м^3.

Для визначення здатності досліджуваних ТГ самостійно забезпечувати належний рівень соціально-економічного зростання виконано оцінку їхнього рівня спроможності (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень спроможності територіальних громад Стрийського району
The level of capacity of territorial communities of Stryi district

	Кількість населення		**Чисельність учнів, що здобувають освіту в ЗЗСО**		**Площа**		**Індекс податко-спроможності**		**Частка місцевих податків і зборів**		**Сума критеріїв**
	тис. ос.	Критерій оцінки	тис. ос.	Критерій оцінки	км^2	Критерій оцінки	Значення	Критерій оцінки	%	Критерій оцінки	
Гніздичівська	7,2	1,0	0,7	1,01	105	0,3	0,67	0,6	17,06	0,3	3,2
Грабовецько-Дулібівська	12,3	1,0	1,2	1,0	143,5	0,3	0,5	0,6	19,17	0,3	3,2
Жидачівська	18	1,0	2,1	1,0	181,1	0,3	0,86	0,6	32,53	0,6	3,5
Журавненська	12,0	1,0	1,0	1,0	278,4	0,6	0,25	0,3	40,77	1,0	3,9
Козівська	11,6	1,0	1,3	1,0	440,9	1,0	0,37	0,6	33,38	0,6	4,2
Миколаївська	33,6	1,0	4,3	1,0	301,8	0,6	0,59	0,6	29,54	0,6	3,8
Моршинська	14,6	1,0	1,4	1,0	124,3	0,3	0,86	0,6	29,68	0,6	3,5
Новороздільська	37,2	1,0	3,5	1,0	101	0,3	0,65	0,6	15,96	0,3	3,2
Розвадівська	12,1	1,0	1,4	1,0	108,2	0,3	0,44	0,6	16,06	0,3	3,2
Сколівська	20,5	1,0	2,3	1,0	569	1,0	0,62	0,6	22,25	0,6	4,2
Славська	14,3	1,0	2,0	1,0	432,7	1,0	2,72	1,0	8,45	0,3	4,3
Стрийська	99,8	1,0	11,2	1,0	544,8	1,0	1,2	1,0	21,12	0,6	4,6
Тростянецька	8,0	1,0	0,8	1,0	189,6	0,3	0,56	0,6	26,27	0,6	3,5
Ходорівська	24,8	1,0	2,4	1,0	326	0,6	0,47	0,6	19,9	0,3	3,5

Розраховано за: [6, 10].

Зокрема визначено, що п’ять ТГ (Журавненська, Козівська, Сколівська, Славська, Стрийська) мають високий рівень спроможності; решта — середній. Найвищий рівень спроможності за п’ятьма високими показниками в Стрийській ТГ, утвореній на основі колишнього районного центру. Близькими за значеннями до Стрийської ТГ є показники спроможності гірських Славської і Сколівської ТГ, проте їх однобічна орієнтація на рекреаційно-туристичну діяльність небезпечна для подальшого функціонування в умовах скорочення відпочивальників.

Висновки. На основі комплексного суспільно-географічного аналізу просторової диференціації Стрийського АР за показниками земельного забезпечення, людності, результатів фінансової діяльності суб’єктів господарювання визначено дві групи ТГ відповідно з високим і середнім рівнями їх спроможності. Відсутність тут ТГ із низьким рівнем спроможності засвідчує оптимальність адміністративно-територіального реформування на місцевому рівні.

Мозаїчна просторова модель ТГ за рівнем спроможності загалом, як і в розрізі його складників, виявила значну диференціацію Стрийського АР. Проблема просторової неоднорідності у суспільно-географічних дослідженнях має двоякий вияв: як підстава для подальшої прогресивної еволюції різнорідних об’єктів через налагодження відповідних взаємозв’язків, з одного боку, і загроза ефективному функціонуванню адміністративних одиниць як територіальних цілостей, з іншого. Послаблення територіальної єдності АР порушує питання щодо його доцільності у трирівневому адміністративно-територіальному устрої держави. Для посилення геопросторової зв’язності доречним видається ро-

зроблення і затвердження на державному рівні стратегій розвитку АР, за аналогією з ТГ і адміністративними областями. Стратегія розвитку Стрийського АР повинна враховувати особливості його рівнинної і гірської територій, відмінних у природному, демографічному, соціально-економічному, фінансовому аспектах.

Для досягнення соціально-економічної цілісності Стрийського АР виокремлено пріоритетні туристично-рекреаційний, транспортно-логістичний, аграрний, промисловий напрямки розвитку його господарства. Головною геопросторовою формою господарювання повинні стати спеціалізовані кластери в межах як окремих, так і суміжних громад.

Для досягнення суспільної територіальної однорідності Стрийського АР, принаймні на дорефор-мовому рівні, потрібно зберегти демографічний і господарський статус колишніх районних центрів (Жидачів, Миколаїв, Сколе). Важливими у цьому аспекті є розроблення програми скорочення міграційного відтоку населення через створення нових місць праці; надання пропозицій щодо можливої релокалізації підприємств і установ із східних і південних областей України в умовах воєнного стану; налагодження стосунків із подібними містами інших регіонів України та сусідніх держав щодо запозичення досвіду трансформації містоутворювальних функцій.

Високі і середні рівні спроможності ТГ Стрийського АР дають підстави позитивно оцінювати субрегіональне адміністративно-територіальне реформування.

Список використаної літератури:

1. Барановський М. Субрегіональний рівень адміністративно-територіальної реформи в Україні: дискусійні аспекти // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Географія. – 2020. - № 1/2 (76/77). С. 37-43. http://doi.org/10.17721/1728-2721.2020.76-77.5
2. Білецький М., Котик Л. Віртуальний туризм як можливість популяризації історико-культурних пам'яток Сколівського району Львівської області / Історико-культурний потенціал Городоччини: стан та перспективи розвитку туристичної дестинації: зб. матер. конф. – Львів: ЛІЕТ, 2019. – С. 187-194.
3. Від картування Нового Роздолу до написання Стратегії розвитку громади [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bridges.org.ua/add/add_news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%BB.pdf
4. Влах М. Туризм: до питання пріоритетів розвитку Ходорівської об'єднаної територіальної громади // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: матеріали XIV Міжнар. наук.-конф. (м. Львів, жовтень, 2020 р.). – С. 59-64.
5. Гніздичівська ОТГ. Стратегія збалансованого розвитку громади, 2018. – 79 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hnizdychiv.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf
6. Децентралізація: Львівська область. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/areas/0322/rayons
7. Жидачівська міська територіальна громада: Стратегія розвитку. – Жидачів, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zhidachiv-miskrada.gov.ua/stratehichnyy-plan-rozvytku-mista-zhydachiv-20-28-58-25-07-2020/
8. Журавненська територіальна громада. Проєкт стратегії розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zhuravnenska-gromada.gov.ua
9. Мельничук А., Остапенко П. Децентралізація реформа № 1: аналітичні записки. Київ, 2016. – 36 с.
10. Методика формування спроможних територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214 (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text
11. Миколаївська ОТГ. Проєкт стратегії розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mykolaivmr.gov.ua/
12. Олійник Я. Б., Остапенко П. О. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози // Український географічний журнал. – 2016. - № 4. – С. 37-43. https://doi.org/10.15407/ugz2016.04.037
13. Остапенко П. Критерії спроможної громади: досвід України, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/news/13922
14. Остапенко С., Перхалюк Р., Бончковський О., Остапенко П. Атлас адміністративно-територіального устрою Львівської області. – 2021. – 26 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1PREEWuVkCGLEqWYYI6WVP1sqcPKv0f-Y/view
15. Розвадівська ОТГ. Проєкт стратегії розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.rozvadivotg.gov.ua/
16. Склярська О. Реформа адміністративно-територіального устрою України в контексті впливу на статус і функції поселень // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2021. - № 1. – С. 57-64. https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.1.7
17. Соціально-економічний аналіз для розробки проєкту Стратегії Сколівської міської громади Львівської області. – Сколе, 2021. – 74 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://skole-rada.gov.ua/news/1640252961/

18. Стратегія розвитку Грабовецької-Дулібівської ОТГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://grabovecka.gromada.org.ua/news/1562927049/
19. Стратегія розвитку Козівської територіальної громади на 2021–2027 рр., 2021. – 83 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kozivska-gromada.gov.ua/docs/1181955
20. Стратегія розвитку Моршинської територіальної громади до 2027 року. – Моршин, 2021. – 52 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://morshyn-rada.gov.ua
21. Стратегія розвитку Славської ОТГ до 2025 року. – Славське, 2021. – 26 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rada.info/upload/users_files/04370314/docs/ae1dfe5da43be42bfbc46ff5bbc2794f.pdf
22. Стратегія розвитку Стрийської міської територіальної громади на період до 2027 року. – Стрий, 2021. – 151 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stryi-rada.gov.ua
23. Стратегія сталого розвитку Ходорівської територіальної громади до 2025 року. – Ходорів, 2016. – 60 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hodorivska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-hodorivskoi-otg-do-2025-roku-13-50-22-27-02-2017/
24. Тростянецька територіальна громада Стрийського району Львівської області. Стратегія розвитку на період до 2027 року. – Тростянець, 2021. – 58 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rada-trostyanets.gov.ua
25. Chrzanowska M., Zielinske-Sitkiewicz M. Evaluation of Spatial Differentiation of Socio-Economic Development of Rural Areas in Mazowieckie Province in Years 2004–2016 / Rural Development 2017: Bioeconomy Challenges Proceedings of the 8th International Scientific Conference. 23–24 November, 2017. – Kaunas. http://doi.org/10.15544/RD.2017.225
26. Stanny M., Komorowski Ł., Rosner A. The Socio-Economic Heterogeneity of Rural Areas: Towards a Rural Typology of Poland // Energies. – 2021. - № 14 (16), 5030. https://doi.org/10.3390/en14165030

Myroslava Vlakh
PhD (Geography), Associate Professor of the Department of Economic and Social Geography,
Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska str. 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: myroslava.vlakh@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0002-2070-1897

Iryna Vanda
Assistant of the Department of Economic and Social Geography,
Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska str. 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-0320-7536

Liubov Kotyk
Assistant of the Department of Economic and Social Geography,
Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska str. 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: liubov.kotyk@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0001-5046-2287

SPATIAL DIFFERENTIATION OF STRYI RAION OF LVIV OBLAST: CHALLENGES FOR DEVELOPMENT

The article raises the issue of comprehensive human-geographical research of administrative-territorial units formed as a result of reforming the administrative-territorial structure of Ukraine. The human-geographical meaning of the concept of "administrative district capacity" as its ability to function effectively in accordance with natural, demographic and economic potentials is introduced and revealed. Using a cartographic method, a series of analytical maps elaborated, which revealed significant spatial heterogeneity in terms of territorial communities of Stryi Raion (district) in terms of providing by land resources, population and settlement density, level of urbanization, general budget revenues per unit area and per capita, таφability index.

Based on the Methodology for the Formation of Capable Territorial Communities (2020), groups of territorial communities with high (3.9 – 4.6) and medium (3.2 – 3.8) levels of capacity identified at the studied area. Elaboration of the approved strategies for the development of territorial communities made it possible to summarize the priority areas of economic development of the district: tourism and recreational, transport and logistical, agrarian, industrial. Clustering is proposed as an effective process of territorial organization of the economy of Stryi Raion. The need to transform the city-forming functions of the former district centers (Zhydachiv, Mykolaiv, Skole) into new economic realities is emphasized.

Keywords: *spatial differentiation, spatial homogeneity, spatial heterogeneity, capacity of territorial communities, Stryi Raion.*

References:

1. Baranovskyi, M. (2020). Subrehionalnyi riven administratyvno-terytorialnoi reformy v Ukraini: dyskusiini aspekty [Subregional Level of Administrative and Territorial Reform in Ukraine: Debatable Aspects]. *Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Geografiya*, 1/2 (76/77), 37-43. http://doi.org/10.17721/1728-2721.2020.76-77.5 [in Ukrainian].
2. Biletskyi, M., & Kotyk, L. (2019). Virtualnyi turyzm yak mozhlyvist populiaryzatsii istoryko-kulturnykh pamiatok Skolivskoho raionu Lvivskoi oblasti [Virtual Tourism as an Opportunity to Promote Historical and Cultural Monuments of Skoliv District of Lviv Oblast]. *Istoryko-kulturnyi potentsial Horodochchyny: stan ta perspektyvy rozvytku turystychnoi destynatsii*: *zb. mater. konf.* Lviv: LIET, 187-194 [in Ukrainian].

3. Vid kartuvannia Novoho Rozdolu do napysannia Stratehii rozvytku hromady [From Mapping the New Chapter to Writing a Community Development Strategy]. Retrieved from https://bridges.org.ua/add/add_news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%BB.pdf [in Ukrainian].
4. Vlakh M. (2020). Turyzm: do pytannia priorytetiv rozvytku Khodorivskoi obiednanoi terytorialnoi hromady [Tourism: on the Issue of Development Priorities of the Khodorkovsky United Territorial Community] / *Heohrafiia, ekonomika i turyzm: natsionalnyi ta mizhnarodnyi dosvid: materialy XIV Mizhnar. nauk.-konf.* (m. Lviv, zhovten, 2020 r.), 59-64 [in Ukrainian].
5. Hnizdychivska OTH. Stratehiia zbalansovanoho rozvytku hromady (2018) [Gnizdychiv OTG. Strategy of Balanced Community Development], 79. Retrieved from http://hnizdychiv.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf [in Ukrainian].
6. Detsentralizatsiia: Lvivska oblast [Decentralization: Lviv Oblast]. Retrieved from https://decentralization.gov.ua/areas/0322/rayons [in Ukrainian].
7. Zhydachivska miska terytorialna hromada: Stratehiia rozvytku (2021). [Zhydachiv City Territorial Community: Development Strategy]. Zhydachiv. Retrieved from https://zhidachiv-miskrada.gov.ua/stratehichnyy-plan-rozvytku-mista-zhydachiv-20-28-58-25-07-2020/ [in Ukrainian].
8. Zhuravnenska terytorialna hromada. Proiekt stratehii rozvytku [Zhuravne Territorial Community. Draft Development Strategy]. Retrieved from https://zhuravnenska-gromada.gov.ua [in Ukrainian].
9. Melnychuk, A., & Ostapenko, P. (2016). Detsentralizatsiia reforma № 1: analitychni zapysky [Decentralization Reform № 1: Analytical Notes]. Kyiv, 36. [in Ukrainian].
10. Metodyka formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 kvitnia 2015 r. № 214 (zi zminamy) [Methods of Forming Affluent Territorial Communities. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 8, 2015 № 214 (as amended)]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text [in Ukrainian].
11. Mykolaivska OTH. Proiekt stratehii rozvytku [Mykolayiv OTG. Draft development strategy]. Retrieved from https://mykolaivmr.gov.ua/ [in Ukrainian].
12. Oliinyk, Ya., B., & Ostapenko, P., O. (2016). Formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad v Ukraini: perevahy, ryzyky, zahrozy [Formation of Affluent Territorial Communities in Ukraine: Advantages, Risks, Threats]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*, 4, 37-43. https://doi.org/10.15407/ugz2016.04.037 [in Ukrainian].
13. Ostapenko, P. (2021). Kryterii spromozhnoi hromady: dosvid Ukrainy [Criteria for a Prosperous Community: the Experience of Ukraine]. Retrieved from https://decentralization.gov.ua/news/13922 [in Ukrainian].
14. Ostapenko, S., Perkhaliuk, R., Bonchkovskyi, O., & Ostapenko, P. (2021). Atlas administratyvno-terytorialnoho ustroiu Lvivskoi oblasti [Atlas of the Administrative-Territorial Structure of the Lviv Region]. 26. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1PREEWuVkCGLEqWYYI6WVP1sqcPKv0f-Y/view [in Ukrainian].
15. Rozvadivska OTH. Proiekt stratehii rozvytku [Rozvadivska OTG. Draft Development Strategy]. Retrieved from https://www.rozvadivotg.gov.ua/ [in Ukrainian].
16. Skliarska, O. (2021). Reforma administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy v konteksti vplyvu na status i funktsii poselen [Reform of the Administrative-Territorial Structure of Ukraine in the Context of the Impact on the Status and Functions of Settlements]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka*, 1, 57-64. https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.1.7 [in Ukrainian].
17. Sotsialno-ekonomichnyi analiz dlia rozrobky proiektu Stratehii Skolivskoi miskoi hromady Lvivskoi oblasti (2021). [Socio-economic Analysis for the Development of the Draft Strategy of Skoliv City Community of Lviv Region], Skole, 74. Retrieved from https://skole-rada.gov.ua/news/1640252961/ [in Ukrainian].
18. Stratehiia rozvytku Hrabovetskoi-Dulibivskoi OTH [Grabovetska-Dulibivska OTG Development Strategy]. Retrieved from http://grabovecka.gromada.org.ua/news/1562927049/ [in Ukrainian].
19. Stratehiia rozvytku Kozivskoi terytorialnoi hromady na 2021–2027 rr. (2021). [Strategy for the Development of the Kozivska Territorial Community for 2021–2027], 83. Retrieved from https://kozivska-gromada.gov.ua/docs/1181955 [in Ukrainian].
20. Stratehiia rozvytku Morshynskoi terytorialnoi hromady do 2027 roku (2021). [Morshyn Territorial Community Development Strategy until 2027], Morshyn, 52. Retrieved from http://morshyn-rada.gov.ua [in Ukrainian].
21. Stratehiia rozvytku Slavskoi OTH do 2025 roku (2021). [Slavska OTG Development Strategy until 2025], Slavske, 26. Retrieved from https://rada.info/upload/users_files/04370314/docs/ae1dfe5da43be42bfbc46ff5bbc2794f.pdf [in Ukrainian].
22. Stratehiia rozvytku Stryiskoi miskoi terytorialnoi hromady na period do 2027 roku (2021). [Strategy for the Development of the Stryi City Territorial Community for the Period up to 2027], Stryi, 151. Retrieved from https://stryi-rada.gov.ua [in Ukrainian].
23. Stratehiia staloho rozvytku Khodorivskoi terytorialnoi hromady do 2025 roku (2016). [Strategy for Sustainable Development of the Khodorkovsky Territorial Community until 2025], Khodoriv, 60. Retrieved from https://hodorivska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-hodorivskoi-otg-do-2025-roku-13-50-22-27-02-2017/ [in Ukrainian].
24. Trostianetska Terytorialna Hromada Stryiskoho Raionu Lvivskoi Oblasti. Stratehiia Rozvytku na Period do 2027 roku (2021). [Trostyanets Territorial Community of Stryj District of Lviv Region. Development Strategy for the Period up to 2027], Trostianets, 58. Retrieved from https://rada-trostyanets.gov.ua [in Ukrainian].
25. Chrzanowska, M., & Zielinske-Sitkiewicz, M. (2017). Evaluation of Spatial Differentiation of Socio-Economic Development of Rural Areas in Mazowieckie Province in Years 2004 – 2016. *Rural Development 2017: Bioeconomy Challenges Proceedings of the 8th International Scientific Conference. 23–24 November, 2017*. Kaunas. http://doi.org/10.15544/RD.2017.225.
26. Stanny, M., Komorowski, Ł., & Rosner, A. (2021). The Socio-Economic Heterogeneity of Rural Areas: Towards a Rural Typology of Poland. *Energies*, 14 (16), 5030. https://doi.org/10.3390/en14165030

Received 26 April 2022
Accepted 22 May 2022

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-09 Надійшла 02 травня 2022 р.
УДК 338.488.2:640.43](477.82) Прийнята 25 травня 2022 р.

Ірина Єрко
к. геогр. н., доцент кафедри туризму та готельного господарства,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025,Україна,
e-mail: ierko@vnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0002-5395-7557

Анастасія Гринасюк
к. геогр. н., ст. викладач кафедри туризму та готельного господарства,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025,Україна,
e-mail: a.r.hrynasiuk@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-9690-341X

Лілія Громко
к. е. н., доцент кафедри туризму та готельного господарства,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025,Україна,
e-mail: hromko.lilia@vnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0001-9437-9071

Надія Мельник
к .геогр. н., доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
вул. Університетська, 14, м. Ужгород, 88000, Україна,
e-mail: nadiia.chyr@uzhnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0002-2077-595X

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ЛУЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Охарактеризовано географічні межі, склад Луцької територіальної громади. Проаналізовано особливості розвитку закладів готельно-ресторанного господарства Луцької територіальної громади. Визначено динаміку кількості туристів, які відвідували м. Луцьк. Проаналізовано динаміку обсягу туристичних надходжень до бюджету м. Луцьк. Досліджено кількість закладів тимчасового розміщення Луцької територіальної громади (Луцької ТР). Проаналізовано співвідношення кількості осіб які залишились та не залишились на ночівлю в Луцької ТР. Досліджено тривалість перебування туристів у м. Луцьк. Проаналізовано динаміку розвитку закладів ресторанного господарства Луцької ТР. Дано аналіз цінової політики та цінових сегментів ринку Луцької ТР.

Охарактеризовано основні проблеми готельно-ресторанного господарства Луцької територіальної громади, а саме: недостатній рівень задоволеності вимог споживачів; недостатньо добре розвинута система управління якістю на підприємствах; переважна орієнтація представників ресторанного господарства не на якість своєї продукції, а на матеріальне забезпечення закладу; недостатньо високий рівень управління закладами, низький рівень лідерських якостей у керівників закладів; дуже часто перогативою закладу є кількість продукції, а не її якість; недостатньо кваліфікований рівень персоналу закладів, а отже і низька якість обслуговування; недостатня рекламна діяльність закладів; недосконала іміджева стратегія ресторанного закладу.

Вирішення та вдосконалення даних проблем дасть змогу підприємствам готельно-ресторанного господарства збільшити кількість споживачів; сприятиме зростанню ефективності роботи підприємства, як наслідок збільшення прибутковості закладів; підвищення ефективності менеджменту закладу; зростання якості послуг та рівня обслуговування; поліпшення сприйняття споживачами іміджу та репутації підприємства; відкриє можливість закладам вийти на міжнародний ринок та збільшити кількість споживачів. Метою дослідження є обґрунтування особливостей розвитку готельно-ресторанного господарства Луцької територіальної громади. При дослідженні теми в роботі було використано такі наукові методи: статистичний метод, метод порівняльного аналізу, методи узагальнення, класифікації, систематизації, розрахунковий метод.

Ключові слова: *готельно-ресторанне господарство, Луцька територіальна громада, готель, ресторан, туристичний збір, цінова політика.*

Як цитувати: Єрко І., Гринасюк А., Громко Л., Мельник Н. Особливості розвитку готельно-ресторанного господарства Луцької територіальної громади. *Часопис соціально-економічної географії.* 2022. Вип. 32. С. 79-88. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-09

In cites: Ierko, I., Hrynasiuk, A., Hromko, L., Melnyk, N. (2022). Features of development of hotel and restaurant economy of Lutsk territorial community. *Human Geography Journal*, 32, 79-88 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-09

© Єрко І., Гринасюк А., Громко Л., Мельник Н. 2022

Постановка проблеми. Сьогодні сфера гостинності, як ніколи раніше, веде активну боротьбу за збереження своїх позицій на ринку, а й життєдіяльності загалом. Наслідком усіх змін є різке зниження попиту на готельно-ресторанні послуги. Непередбачувані та надзвичайні ситуації, пов'язані з впливом пандемії коронавірусу стали поштовхом до впровадження у своїй роботі інновацій, змін та перебудов. Підприємства індустрії гостинності, як одні з найчутливіших до будь-яких економічних, політичних чи інших факторів, повинні шукати нові шляхи виходу з кризи, прагнучи при цьому бути прибутковими та конкурентоздатними. Дані перебудови торкнулись і підприємств готельно-ресторанного господарства Луцької територіальної громади. Місто Луцьк та його околиці, що є одним з популярних туристичних дестинацій Західної України, повинен зустрічати своїх гостей якісно, гостинно та щиро. Дану місію, в першу чергу, покладено на заклади розміщення та харчування, як візитівку та перше враження туристів. Тому розвиток закладів готельно-ресторанного бізнесу Луцької територіальної громади розглядається як один з шляхів виходу з кризи, спричиненою COVID-19, та спосіб залишатись затребуваними на ринку послуг. Все це й визначило актуальність теми дослідження.

Дослідженням розвитку підприємств готельно-ресторанного господарства присвячено ряд наукових праць вітчизняних вчених: Н. Ю. Балацька [2] досліджувала ресторанний бізнес в умовах пандемії; В. І. Новикова [9] досліджувала готельні підприємства як звичайну інфраструктуру туристичної діяльності; Р. А. Муха [8] провела дослідження стану готельно-ресторанної індустрії україни та вплив пандемії covid-19 на неї; М. В. Семикіна, С. Р. Пасєка, М. В. Бугаєва [12] досліджували розвиток підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу в контексті формування прогресивної корпоративної культури. Серед вітчизняних вчених слід виділити дослідження готельно-ресторанних послуг регіонального аспекту у працях: М. М. Лячшук, І. В. Єрко [4, 6] досліджували сучасні тенденції готельно-ресторанного бізнесу рекреаційного району та діяльність готельних підприємств Волинської області та міста Луцьк; Р. Р. Мазурець [7] досліджував сучасний стан та проблеми розвитку готельної індустрії Волинської області; Л. І. Стешенко, І. А. Савченко [14] досліджували деякі показники територіальної диференціації готельного господарства Волинської області. Однак питання досить складне та потребує постійної актуалізації.

Метою дослідження є обґрунтування особливостей розвитку готельно-ресторанного господарства Луцької територіальної громади.

При дослідженні теми в роботі було використано такі наукові *методи:* статистичний метод, метод порівняльного аналізу, методи узагальнення, класифікації, систематизації, розрахунковий метод.

Результати дослідження. Луцька територіальна громада географічно знаходиться у північно-західній частині України, на південному сході Волинської області.

До складу громади входять 1 місто, 1 селище міського типу та 34 села. Склад громади: місто Луцьк, Прилуцький старостинський округ, який включає села Прилуцьке, Дачне, Жабка, Сапогове, а також території приєднаних сіл: Жидичин, Клепачів, Кульчин, Липляни, Небіжка, Озерце, Забороль, Антонівка, Великий Омеляник, Всеволодівка, Олександрівка, Одеради, Городок, Сьомаки, Шепель, Заболотці, Охотин, Княгининок, Буків, смт Рокині, Брище, Зміїнець, Милушин, Милуші, Моташівка, Сирники, Тарасове, Боголюби, Богушівка, Озденіж, Іванчиці (рис. 1).

У сучасному вигляді громада утворена відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 708-р.

Площа Луцької міської територіальної громади: 38 257,43 га (382,57 км^2). Чисельність наявного населення Луцької міської територіальної громади станом на 1 січня 2021 року становить 244 577 осіб [5].

Луцька міська територіальна громада та її столиця – місто Луцьк є одним з найпривабливіших міст України для інвестування, життя і роботи. Місто має розвинену інфраструктуру та соціальну сферу, високий промисловий та науковий потенціал, сприятливий підприємницький клімат та чисту екологію.

Місто має розвинуту мережу торгівельних об'єктів, закладів ресторанного господарства та об'єктів сфери послуг. В Луцьку нараховується понад 305 об'єктів ресторанного господарства. Одночасно Луцьк у своїх готелях може прийняти більше 1000 осіб [5].

Туристична галузь набуває дедалі більшого значення для розвитку економіки та соціальної сфери в Україні, у тому числі для міста Луцька. Останнім часом спостерігається тенденція зростання кількості суб'єктів туристичної діяльності. Щороку збільшується обсяг наданих туристичних послуг.

Важливим показником аналізу підприємств готельно-ресторанного господарства у Луцькій територіальній громаді є туристичні потоки. Аналізуючи динаміку туристичних потоків, можемо стверджувати, що темпи їх росту безпосередньо пов'язані із розвитком сфери гостинності.

Відповідно до маркетингових досліджень, проведених соціологічною агенцією «ФАМА» на замовлення управління туризму та промоції міста, Луцьк у 2017 році відвідало 285 846 туристів, у 2019 році – 302 705 туристів [5].

Зростання кількості туристів свідчить про потужну промоцію міста та його околиць, розвиток туристичної інфраструктури та закладів готельно-ресторанного господарства, що завжди готові запропонувати цікавий унікальний продукт кожному відвідувачу міста. У зв'язку з поширенням пандемії коронавірусу та впровадженням локдауну, у 2020 році дослідження кількості туристів не проводились, але, аналізуючи показники туристичної діяльності по Україні, можна стверджувати, що кількість відвідувачів значно зменшилась. Значна кількість готелів та закладів харчування були закриті, або ж підлягали жорстким карантинним обмеженням.

Пандемія COVID-19 у 2019-2021 рр. здійснила значний вплив та внесла певні корективи у функціонування як світової та національної економіки, так і на діяльність закладів готельно-ресторанної сфери, які тривають і досі. Сьогодні готельно-ресторанний бізнес, як ніколи раніше, веде активну боротьбу за збереження своїх позицій на ринку, а й життєдіяльності загалом. Науковці стверджують, що у 2020 році були втрачені мільярди доларів, багато аналітиків вважають, що міжнародні подорожі та туризм повернуться до нормального рівня до пандемії приблизно до 2025 року. У 2020 році індустрія гостинності України пережила чи не найбільш кризовий період за всю історію незалежності. Навесні попит впав на рекордні 90–95 %. Готелі масово закривалися або консервували частину номерного фонду, клієнти скасовували бронювання [15].

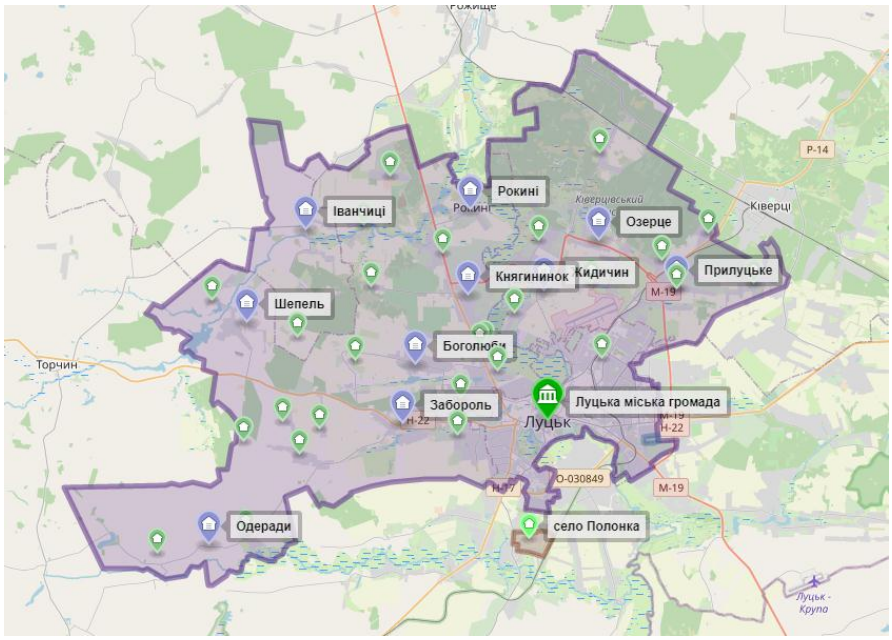

Рис. 1. Межі та склад Луцької територіальної громади [5]
Fig. 1. Boundaries and composition of the Lutsk territorial community [5]

Важливим показником розвитку діяльності підприємств сфери гостинності є обсяг туристичного збору. Відповідно до Податкового кодексу України, платниками збору є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної та міської ради про встановлення туристичного збору, та отримують (споживають) послуги з тимчасового проживання (ночівлі) із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк. Податкові агенти справляють збір під час надання послуг, пов'язаних з тимчасовим проживанням (ночівлею) та зазначають суму сплаченого збору окремим рядком у рахунку (квитанції) на проживання [10].

На рис. 2 відображено динаміку обсягу туристичних надходжень до бюджету міста Луцьк за 5 років.

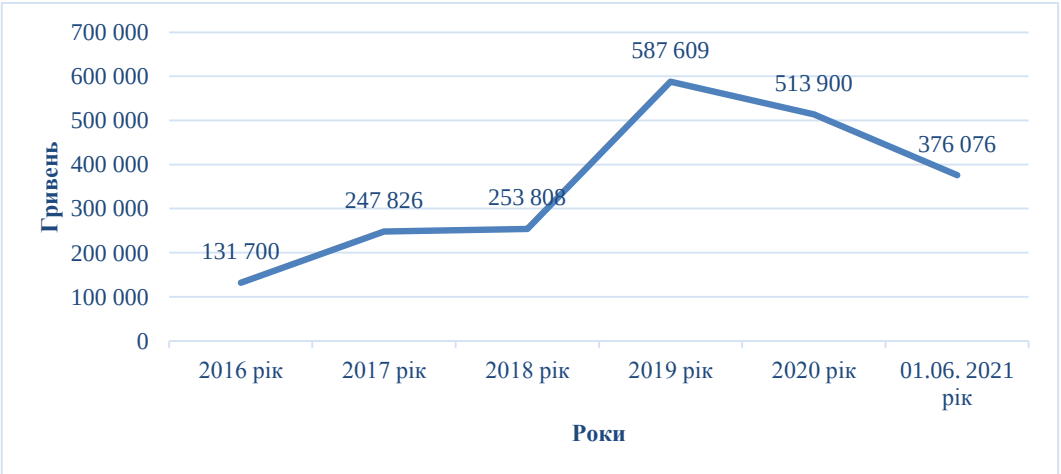

Рис. 2. Динаміка туристичного збору за 2016-2021 роки м. Луцьк [5]
Fig. 2. Dynamics of the tourist tax for 2016-2021 in the city of Lutsk [5]

Отже, з 2016 по 2019 рік спостерігається зростання кількості туристичних надходжень. Якщо у 2016 році цей показник становив 131 700 гривень, то вже у 2019 майже в 4,5 рази більше і становив свого піку – 587 609 грн. Збільшення надходжень туристичного збору свідчить про позитивну динаміку туристичної привабливості Луцька, адже туристичний збір – своєрідний індикатор розвитку сфери гостинності. Для 2020 року характерне деяке зменшення у зв'язку з початком пандемії COVID-19, скороченням туристичних поїздок і послуг, наданих готельними підприємствами.

За даними виконавчого комітету Луцької міської ради [5], у Луцькій ТГ існує розвинена готельна мережа. Станом на 01.06.2021 у громаді можливо комфортно розмістити понад 1340 гостей: 1108 осіб – в 23 сучасних готелях, 233 особи – у 7 сучасних хостелах, які задовольняють потреби економних туристів (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Готелі Луцької територіальної громади [5]
Hotels of the Lutsk Territorial Community [5]

№	Готель	Кількість номерів	Кількість ліжко-місць
1	Noble Boutique Hotel	35	55
2	Україна	23	148
3	Срібні лелеки	68	136
4	Світязь	83	140
5	Мотор	34	57
6	Профспілковий	48	94
7	Околиця	9	14
8	Кедем	60	121
9	Алекс	5	10
10	Mojo Boutique Hotel	22	46
11	Maximus	7	18
12	Версаль	11	22
13	Лучеськ (на стадії реконструкції)	-	-
14	Ірен	8	16
15	Patio di Fiori	15	28
16	Corner House	8	16
17	Пауер Хаус	15	17
18	Rhombus	17	33
19	Спейс Рент	20	40
20	Адреналін	12	26
21	Колобок	19	36
22	Формула+	15	25
23	Золота підкова	5	10
	Разом	539	1108

Таблиця 2

Хостели Луцької територіальної громади (м. Луцьк) [5]
Hostels of the Lutsk territorial community (Lutsk) [5]

№	Хостел	Кількість номерів	Кількість ліжко-місць
1	Софа	3	10
2	Хостел Волинського технікуму Національного університету харчових технологій	7	29
3	Друзі	6	22
4	Парасолька	9	32
5	Затишок	3	16
6	Lutsk G84	26	40
7	Арт-хостел «Адреналін»	12	84
	Разом	66	233

Статистичні дані Луцької міської ради дають можливість визначити кількість осіб, що залишаються у місті на ночівлю.

Як і у 2017 році, у 2019 майже половина відвідувачів приїжджають в місто на день та не залишаються на ніч (45,7%). Кількість осіб, які залишились на ночівлю, становить у 2017 році – 25,2%, у 2019 — 32,1%.

Важливим показником розвитку сфери гостинності є тривалість перебування туристів. За тривалістю перебування виділяють такі групи туристів, що відвідували м. Луцьк: Day off, Weekend, Vacation (табл. 3).

Таким чином, у 2019 році, порівняно з 2017,

збільшилась кількість поїздок «без ночівлі», зросла кількість поїздок «на вихідні» та значно скоротилось число поїздок типу «відпустка на тиждень».

У таблиці 4 відображено показники середньої тривалості перебування туристів у 2019 році в м. Луцьк.

Отже, сегмент «без ночівлі» – 5 годин, сегмент «1-2 доби перебування» – 2 дні, 1 ніч та сегмент «більше 3 діб перебування» – 8 днів, 7 ночей.

Майже на одному рівні за досліджуваний період 2017/2019 роки залишається ситуація із розміщенням на ніч: найпопулярніші місця для розміщення – в готелі, у родичів та друзів, на орендованій квартирі / в апартаментах. Спостерігається повільне скорочення популярності апартаментів, радше за все, на користь готелів (табл. 5).

Рисунок 3 відображає співвідношення різних типів розміщення туристів, що прибувають у місто.

Таблиця 3

Тривалість перебування туристів у м. Луцьк за 2017/2019 рр.
Length of stay of tourists in the city of Lutsk in 2017/2019

Тривалість перебування	2019 рік	2017 рік
Day off, без ночівлі	45,7 %	42,7 %
Weekend, 1-2 доби перебування	32,1 %	25,2 %
Vacation, більше 3 діб перебування	22,2 %	32,1%

**Розроблено авторами за даними виконавчого комітету Луцької міської ради*

Таблиця 4

Середня тривалість перебування туристів м. Луцьк у 2019 році
The average length of stay of tourists in Lutsk in 2019

Середня тривалість перебування	2019 рік
Day off	5 год
Weekend	2 дні, 1 ніч
Vacation	8 днів, 7 ночей

**Розроблено авторами за даними виконавчого комітету Луцької міської ради*

Таблиця 5

Типи розміщення на ніч туристів м. Луцьк у порівнянні 2019/2017 роки
Types of overnight accommodation for tourists in Lutsk compared to 2019/2017

Розміщення на ніч	2019 рік	2017 рік
Готель	16,6 %	13,9 %
Хостел	6,0 %	6,3 %
Орендована квартира	9,1 %	13,4 %
У родичів/друзів	21,2 %	21,2 %
Інше	0,8 %	3,5 %
Без ночівлі	46,4 %	41,7 %

**Розроблено авторами за даними виконавчого комітету Луцької міської ради*

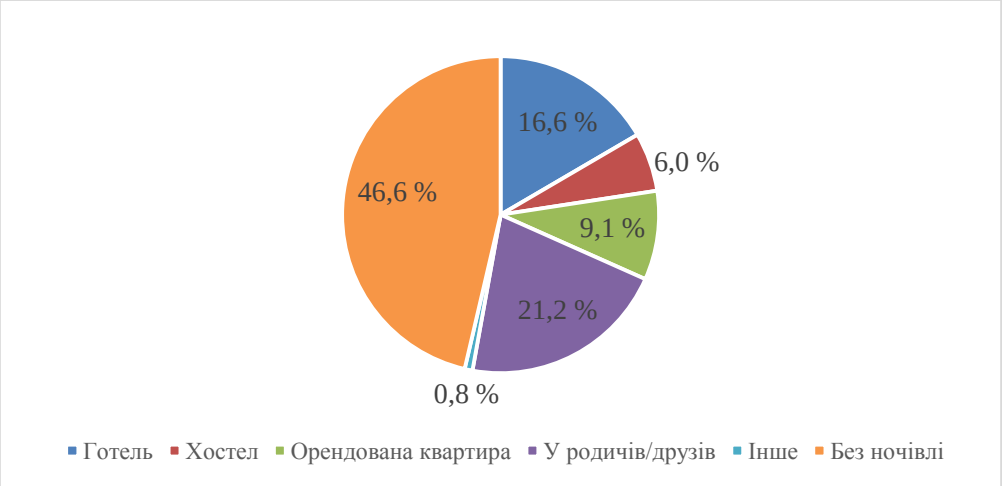

Рис. 3. Структура видів розміщення туристів у м. Луцьк за 2019 рік
Fig. 3. Structure of types of accommodation for tourists in the city of Lutsk for 2019

Отже, найвищу частку в структурі видів розміщення туристів становлять «у родичів/друзів». Однак, серед туристів, що не мають знайомих у місті, найбільшою популярністю користуються готелі на хостели на противазі орендованим квартирам, що свідчить про існуючий попит відпочиваючих на комфортне проведення дозвілля.

За даними виконавчого комітету Луцької міської ради [5], у м. Луцьк та Луцькій територіальній громаді існує розвинена мережа закладів ресторанного господарства. Станом на 01.01.2021 р. кількість закладів становило 314 одиниць, а саме: 295 у місті Луцьк та 19 в межах територіальної громади, які задовольняють потреби усіх категорій туристів.

Відповідно до показників Луцької міської ради станом на 1 січня 2021 року, в Луцькій територіальній громаді діє 314 закладів ресторанного господарства. З них: 35 одиниць – бари, 73 одиниць – ресторани та 206 одиниць – кафе, кафетерії, кав'ярні, піцерії (рис. 4).

За відсотковим співвідношенням, кількість барів становило 11,2 %, кількість ресторанів – 23,2 %, кількість кафе, кафетеріїв, кав'ярень та піцерій – 65,6 %, що становить найвищу частку від загальної кількості закладів ресторанного господарства у громаді.

У таблиці 6 відображено динаміку кількості закладів ресторанного господарства міста Луцьк за 2018-2020 роки. Також вказано дані по кількості закладів у Луцькій міській територіальній громаді, не включаючи м. Луцьк.

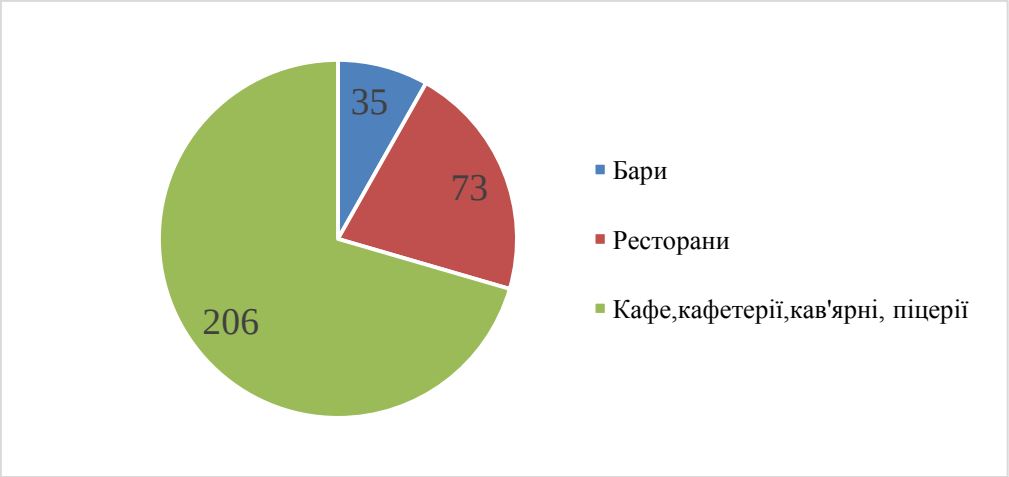

Рис. 4. Співвідношення кількості закладів ресторанного господарства Луцької ТГ станом на 1 січня 2021 року

Fig. 4. The ratio of the number of restaurant establishments in Lutsk TG as of January 1, 2021

Таблиця 6

Кількість закладів ресторанного господарства у місті Луцьк та Луцькій територіальній громаді за 2019-2021 роки

The number of restaurant establishments in the city of Lutsk and the Lutsk territorial community for 2019-2021

Тип закладу ресторанного господарства	Кількість закладів станом на 1.01. 2019 р. у м. Луцьк	Кількість закладів станом на 1.01 2020 р. у м. Луцьк	Кількість закладів станом на 1.01 2021 р. у м. Луцьк/ ЛМТГ
Бари	69	25	26/9
Ресторани	26	65	72/1
Кафе, кафетерії, кав'ярні, піцерії	201	215	197/9
Всього	296	305	295/19

**Розроблено авторами за даними виконавчого комітету Луцької міської ради*

У новостореній Луцькій територіальній громаді (крім м. Луцьк) у 2020 році функціонувало 19 закладів, з них: бари – 9 одиниць, ресторани – 1 одиниця, кафе, кафетерії, кав'ярні та піцерії – 9 одиниць.

У 2018 році кількість закладів ресторанного господарства міста Луцьк становила 296 одиниць, 2019 рік характеризувався найвищим показником у 305 одиниць, а у 2020 році – 295 одиниць, що менше на 10 одиниць за попередній рік, і свідчить про негативний вплив пандемії COVID-19 на ресторанну сферу міста. На рис. 5 відображено динаміку кількості закладів ресторанного господарства Луцька за типами закладів в період з 2018 по 2020 рік.

Отже, аналізуючи дані рисунка 5, видно, що кількість барів суттєво зменшилась, якщо у 2018 році їх було 69, то у 2020 – 26 одиниць. Натомість, кількість ресторанів значно зросло з 26 до 72 одиниць, що свідчить про попит споживачів у даному сегменті закладів та зростання купівельної спроможності сучасного туриста. Кафе, кафетерії, кав'ярні та піцерії залишаються затребуваними, незначне скорочення даного типу закладів характеризується впливом пандемії COVID-19.

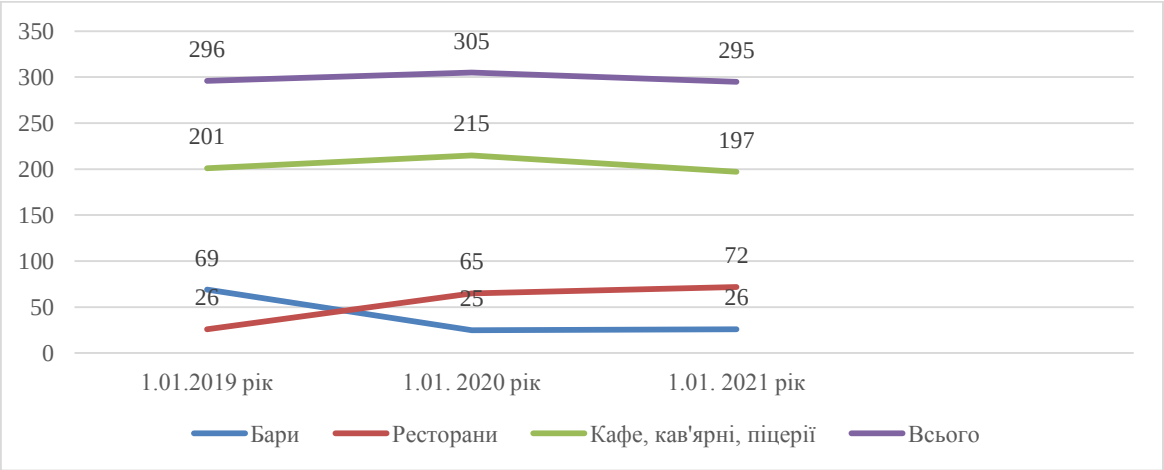

Рис. 5. Динаміка кількості закладів ресторанного господарства м. Луцьк за типами в період 2018-2020 рр.
Fig. 5. Dynamics of the number of restaurant establishments in the city of Lutsk by type in the period 2018-2020

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин ціна на готельні послуги – це сума тих коштів, які споживач віддає за право володіння певними товарами чи послугами, вважається найважливішим засобом реалізації маркетингової, фінансової та загально економічної стратегії розвитку діяльності підприємств як на національному, так і на міжнародному готельному ринку.

Цінова політика являє собою встановлений порядок розрахунку ціни за послугу в залежності від конкретних умов її виконання. У зв'язку з тим, що в готельному бізнесі застосовується вільне ринкове ціноутворення, кожне готельне підприємство розробляє свої правила призначення тієї чи іншої цінової політики [1].

Нами було проаналізовано цінову політику найбільших готелів Луцької ТГ. В основному, дані готелі розміщені на території міста Луцьк (табл. 7).

Таблиця 7

Цінова політика підприємств готельного господарства Луцької ТГ за категоріями номерів, грн.
Price policy of hotel enterprises of Lutsk TG by room categories, hryvnias

Готель	Стандарт одномісний	Стандарт двомісний	Стандарт покращений	Напівлюкс	Люкс	Середня ціна номерного фонду
Готель «Noble»	1300	1600	2300	3600	5600	2 880
Готель «Patio di Fiori»	870	930	1190	1420	2000	922
Готель «Mojo»	-	1350	1500	1750	2800	1850
Готель «Срібні лелеки»	-	850	990	1300	1890	1258
Готель «Ромбус»	900	900	950	1000	1300	1010
Готель «Україна»	700	1100	-	1250	1960	1253
Готель «Світязь»	530	760	-	-	880	723
Готель «Версаль»	-	900	-	1100	1800	1267
Готель «Максимус»	-	590	690	790	890	740
Готель «Power House»	-	350	500	-	-	425
Готель «Makis»	-	750	900	-	1000	883
Готель «Профспілковий»	-	450	-	-	800	625

**Розроблено авторами за даними сайту бронювання Booking.com*

Для проведення ранжування готелів за цінами номерного фонду усі вони були об'єднані у 5 груп з рівними інтервалами розрахованими за формулою (2.1). Для цього необхідно обчислити різницю між максимальним та мінімальним значенням середньої ціни номерного фонду та розділити отримане число на розмір групи (у даному випадку – на 5).

$$h = (X_{max} - X_{min}) / n, \quad (2.1)$$

де X max – максимальне значення ознаки;

X min – мінімальне;

n – розмір групи.

Тобто, (2 880 - 425) / 5 = 491 грн

Як видно з табл. 8 розмах варіації досить великий (від 425 до 2 880 грн), що свідчить про орієнтацію готелів Луцької ТГ на різні категорії споживачів та їх можливості.

У структурі даних готелів найбільша питома вага припадає на підприємства, середня ціна номерного фонду яких знаходиться у діапазоні від 425 грн до 916 грн, а найменша частка належить готелям, серед-

ні ціни на номери яких коливаються від 1407 грн до 2880 грн («Mojo» та «Noble»). Дані показники свідчать про те, що кожен готель має свій цільовий сегмент споживачів, і свідченням цього є вартість та категорії номерів.

Якщо готелі «Mojo», «Noble», «Україна» та «Срібні Лелеки» орієнтуються на бізнес клас та іноземних відвідувачів, то решту – на туристичний. Ряд хостелів, які функціонують на території Луцької ТГ, можуть задовольнити потреби економних туристів.

Таблиця 8

Розподіл підприємств готельного господарства за середньою ціною
Distribution of hotel enterprises by average price

Групування готельних підприємств за середньою ціною номерного фонду, грн	Кількість готельних підприємств	
	шт.	%
425-916	6 («Профспілковий», «Makis», «Power House», «Максимус», «Світязь», «Patio di Fiori»)	50%
916-1407	4 («Версаль», «Україна», «Ромбус», «Срібні лелеки»)	33,4%
1407-1898	1 («Mojo»)	8,3 %
1898-2389	-	
2389-2880	1 («Noble»)	8,3 %
Разом	12	100%

**Розроблено авторами за даними сайту бронювання Booking.com*

Таким чином, проведені маркетингові дослідження туристичної привабливості Луцька та Луцької ТГ, дали можливість визначити профілі сучасних туристів, з'ясувати особливості розвитку туристичного ринку міста, та сфери гостинності зокрема, дослідити економічний ефект розвитку галузі та зробити порівняльний аналіз даних за останній період.

Загалом, окрім наявної коронавірусної кризи, виділяють ще ряд проблем у розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні, та в Луцькій ТГ зокрема. Основними проблемами, які негативно впливають на сервісну діяльність підприємств ресторанної індустрії Луцької територіальної громади є:

- недостатній рівень задоволеності вимог споживачів;
- недостатньо добре розвинута система управління якістю на підприємствах;
- переважна орієнтація представників ресторанного господарства не на якість своєї продукції, а на матеріальне забезпечення закладу;
- недостатньо високий рівень управління закладами, низький рівень лідерських якостей у керівників закладів;
- дуже часто прерогативою закладу є кількість продукції, а не її якість;
- недостатньо кваліфікований рівень персоналу закладів, а отже і низька якість обслуговування;
- недостатня рекламна діяльність закладів;
- недосконала іміджева стратегія ресторанного закладу [13].

Висновки та обговорення результатів. Вирішення цих проблем позитивно вплине на підвищення туристичної привабливості і видимості на туристичному ринку Луцької міської територіальної громади. Оскільки ці проблеми є багато в чому взаємопов'язаними, то їх реалізація потребує комплексного підходу та затвердження Програми розвитку туризму Луцької міської територіальної громади на 2021-2022 роки [11].

Вирішення та вдосконалення даних проблем дасть змогу підприємствам готельно-ресторанного господарства збільшити кількість споживачів; сприятиме зростанню ефективності роботи підприємства, як наслідок збільшення прибутковості закладів; підвищення ефективності менеджменту закладу; зростання якості послуг та рівня обслуговування; поліпшення сприйняття споживачами іміджу та репутації підприємства; відкриє можливість закладам вийти на міжнародний ринок та збільшити кількість споживачів [3].

Список використаної літератури:

1. Агафонова Л. Г., Агафонова О. Є. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: Навч. посібник. К., 2002. 358 с.
2. Балацька Н. Ю. Ресторанний бізнес в умовах пандемії коронавірусу: проблеми та напрями трансформації моделей розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 42. С. 117-122.
3. Дослідження стану готельно-ресторанної індустрії України та вплив пандемії COVID-19 на неї. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/92.pdf (дата звернення: 21.04.2022).
4. Єрко І. В., Ляшук М. М. Діяльність готельних підприємств Волинської області та міста Луцька. *Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет- конференції (м. Луцьк, 14–15 травня 2020 р.). Луцьк: Терен, 2020, С. 67-70.
5. Луцька Міська Рада. Офіційний сайт. URL: https://www.lutskrada.gov.ua/pages/korotka-informatsiia-pro-lutsku-misku-terytorialnu-hromadu-roztashuvannia-klimat (дата звернення: 03.05.2022).
6. Ляшук М. М., Єрко І. В. Сучасні тенденції розвитку готельно-ресторанного бізнесу рекреаційного району. *Ресторанний і готельний консалтинг. Інновації.* 2020. Том 3. № 1. С. 109-120.

7. Мазурець Р. Р. Сучасний стан та проблеми розвитку готельної індустрії Волинської області. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/ (дата звернення: 16.04.2022)
8. Муха Р. А. Дослідження стану готельно-ресторанної індустрії україни та вплив пандемії covid-19 на неї. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка».* 2021. № 7. URL: https://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/92.pdf (дата звернення: 25.04.2022).
9. Новикова В. І. Готельні підприємства як звичайна інфраструктура туристської діяльності. *Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 2020. С. 32-34.
10. Податковий кодекс України: Закон України №2755-VI від 02.12.2010 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/ main.cgi?nreg=2755-17 (дата звернення: 25.04.2022).
11. Програма розвитку туризму Луцької міської територіальної громади на 2021-2022 роки (проєкт). URL: https://www.lutskrada.gov.ua/documents/16057944062358394-pro-proekt-programi-rozvitku-turizmu-lutskoi-miskoi-teritorialnoi-gromadi-na-20212022-roki (дата звернення: 26.04.2022).
12. Семикіна М. В., Пасєка С. Р., Бугаєва М. В. Розвиток підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу в контексті формування прогресивної корпоративної культури. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки.* 2018. Вип. 33. URL: https://economics.kntu.kr.ua/pdf/33/25.pdf (дата звернення: 16.04.2022).
13. Соколенко А. С., Онопрієнко К. Ю. Підвищення конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства за рахунок упровадження системи якості. *Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 2020. С. 36-38.
14. Стешенко Л. І., Савченко І. А. Деякі показники територіальної диференціації готельного господарства Волинської області. *Економіка і суспільство*. 2017. № 3. С. 899-904.
15. Jones L., Palumbo D., Brown D. Coronavirus: How the pandemic has changed the world economy. URL: https://www.bbc.com/news/business-51706225 (дата звернення: 16.04.2022).

Iryna Ierko
PhD (Geography), Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel Industry,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Voli Ave, 13, Lutsk, 43025, Ukraine,
e-mail: ierko@vnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0002-5395-7557

Anastasiia Hrynasiuk
PhD (Geography), Senior Lecturer of the Department of Tourism and Hotel Industry,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Voli Ave, 13, Lutsk, 43025, Ukraine,
e-mail: a.r.hrynasiuk@gmail.com, https://orcid.org/000-0002-9690-341X

Liliia Hromko
PhD (Economic), Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel Industry,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Voli Ave, 13, Lutsk, 43025, Ukraine,
e-mail: hromko.lilia@vnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0001-9437-9071

Nadiia Melnyk
PhD (Geography), Associate Professor,
Uzhhorod National University, University street, 14, Uzhhorod, 88000, Ukraine,
e-mail: nadiia.chyr@uzhnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0002-2077-595X

FEATURES OF DEVELOPMENT OF HOTEL AND RESTAURANT ECONOMY OF LUTSK TERRITORIAL COMMUNITY

The geographical boundaries and composition of the Lutsk territorial community are characterized, namely the community includes 1 city, 1 urban-type settlement and 34 villages. We defined the dynamics of the number of tourists visiting Lutsk. The tourists number growth testifies to the strong promotion of the city and its environs, the development of tourist infrastructure and hotel and restaurant facilities, which are always ready to offer an interesting unique product to every visitor. We analysed the dynamics of the volume of tourist revenues to the budget of Lutsk from 2016 to 2019. There is an increase in the number of tourist revenues. If in 2016 this figure was 131,700 hryvnias, in 2019 it was almost 4.5 times higher and reached its peak - 587,609 hryvnias. 2020 is marked by a slight decline due to the outbreak of the COVID-19 pandemic, a reduction in travel and hotel services. The number of temporary accommodation facilities of the Lutsk Territorial Community has been studied, they can comfortably accommodate more than 1340 guests: 1108 people - in 23 modern hotels, 233 people - in 7 modern hostels. We analysed the ratio of people who stayed and did not stay overnight in Lutsk TC. The length of stay of tourists in the city of Lutsk was studied, the number of people staying for the night is 25.2% in 2017 and 32.1% in 2019. We analysed the development of restaurants dynamics in Lutsk TC, 314 establishments operate on the territory of them: 35 units - bars, 73 units - restaurants and 206 units - cafés, cafeterias, pizzerias. The analysis of pricing policy and price segments of the Lutsk TC market is given. In the structure of hotel data, the largest share falls on enterprises whose average room price is in the range from UAH 425 to UAH 916, 1407 UAH to 2880 UAH ("Mojo" and "Noble"). These indicators show that each hotel has its own target segment of consumers, as evidenced by the cost and category of rooms.

The main problems of the hotel and restaurant industry of the Lutsk territorial community are characterized, namely: insufficient level of satisfaction of consumer requirements; insufficiently well-developed quality management system at enterprises; the predominant focus of the restaurant industry is not on the quality of their products, but on the material support of the institution; insufficiently high level of management of institutions, low level of leadership qualities of heads of institutions; very often the prerogative of the institution is the quantity of products, not its quality; insufficiently qualified level of institutions staff, and hence low quality of service; insufficient advertising activities of institutions; imperfect image strategy of the restaurant.

Solving and improving these problems will allow hotel and restaurant businesses to increase the number of consumers; will increase the efficiency of the enterprise, as a consequence of increasing the profitability of institutions; improving the efficiency of the institution's management; increasing the quality of services and the level of service; improving consumer perception of the company's image and reputation; will open opportunities for institutions to enter the international market and increase the number of consumers.

Keywords: *hotel and restaurant economy, Lutsk territorial community, hotel, restaurant, tourist tax, price policy.*

References:

1. Agafonova, L. G., & Agafonova, O. Ye. (2002) Turyzm, hotelnyi ta restorannyi biznes: Tsinoutvorennya, konkurentsiya, derzhavne rehulyuvannya [Tourism, hotel and restaurant business: Pricing, competition, government regulation]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Balatska, N. Yu. (2020) Restorannyj biznes v umovakh pandemii koronavirusu: problemy ta napryamy transformatsii modeley rozvytku [Restaurant business in the context of the coronavirus pandemic: problems and directions of transformation of development models]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 42, 117-122 [in Ukrainian].
3. Doslidzhennya stanu hotelno-restorannoyi industrii Ukrainy ta vplyv pandemii COVID-19 na neyi [Study of the state of the hotel and restaurant industry of Ukraine and the impact of the COVID-19 pandemic on it]. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/92.pdf [in Ukrainian].
4. Yerko, I. V., & Lyashuk, M. M. (2020) Diyalnist gotelnyx pidpryyemstv Volynskoyi oblasti ta mista Lucka [Activities of hotel enterprises in the Volyn region and the city of Lutsk] *Rekreacijno-turystychnyj potencial regioniv Ukrayiny: suchasnyj stan, problemy ta perspektyvy rozvytku: materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. internet- konferencii (m. Luck, 14–15 travnya 2020 r.) – Recreational and tourist potential of the regions of Ukraine: current state, problems and prospects of development: materials IV All-Ukrainian. scientific-practical Internet conferences.* (pp. 67-70). Lutsk: Teren [in Ukrainian].
5. Lutska Miska Rada. Oficijnyj sajt [Lutsk City Council. Official site]. Retrieved from https://www.lutskrada.gov.ua/pages/korotka-informatsiia-pro-lutsku-misku-terytorialnu-hromadu-roztashuvannia-klimat [in Ukrainian].
6. Lyashuk, M. M., & Yerko, I. V. (2020) Suchasni tendenciyi rozvytku hotelno-restorannoho biznesu rekreatsiynoho rayonu [Current trends in the development of hotel and restaurant business in the recreational area]. *Restorannyj i gotelnyj konsaltyng. Innovaciyi – Restaurant and hotel consulting. Innovation*, 3, 1, 109-120 [in Ukrainian].
7. Mazurets, R. R. (2017). Suchasnyj stan ta problemy rozvytku hotelnoi industrii Volynskoi oblasti [Current state and problems of development of the hotel industry of Volyn region]. Retrieved from https://evnuir.vnu.edu.ua/ [in Ukrainian].
8. Mukha, R. A. (2021). Doslidzhennya stanu hotelno-restorannoi industrii Ukrainy ta vplyv pandemii Covid-19 na neyi [A study of the state of the hotel and restaurant industry in Ukraine and the impact of the Covid-19 pandemic on it]. *Efektyvna ekonomika – Effective Economics*, 7. Retrieved from https://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/92.pdf [in Ukrainian].
9. Novykova, V. I. Hotelni pidpryyemstva yak zvychayna infrastruktura turystskoi diyalnosti [Hotel enterprises as the usual infrastructure of tourist activity]. *Suchasni tendenciyi rozvytku industriyi turyzmu ta hostynnosti u konkurentnomu seredovyshchi: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Current trends in the development of the tourism and hospitality industry in a competitive environment: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, (pp. 32-34). Kharkiv [in Ukrainian].
10. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy №2755-VI vid 02.12.2010 r. [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine №2755-VI of December 2, 2010]. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/ main.cgi?nreg=2755-17 [in Ukrainian].
11. Prohrama rozvytku turyzmu Lutskoi miskoi terytorialnoi hromady na 2021-2022 roky (proyekt) [Tourism Development Program of Lutsk City Territorial Community for 2021-2022 (project)]. Retrieved from https://www.lutskrada.gov.ua/documents/16057944062358394-pro-proekt-programi-rozvitku-turizmu-lutskoi-miskoi-teritorialnoi-gromadi-na-20212022-roki [in Ukrainian].
12. Semykina, M. V., Pasieka, S. R., & Buhayeva, M. V. (2018). Rozvytok pidpryyemstv hotelno-restorannoho i turystychnoho biznesu v konteksti formuvannya prohresyvnoi korporatyvnoyi kultury [Development of hotel and restaurant and tourism business enterprises in the context of formation of progressive corporate culture]. *Naukovi pratsi Kirovohradskogo natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific works of Kirovograd National Technical University. Economic Sciences*, 33. Retrieved from https://economics.kntu.kr.ua/pdf/33/25.pdf [in Ukrainian].
13. Sokolenko, A. S., & Onopriyenko, K. Yu. (2020). Pidvyshchennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstv restorannoho hospodarstva za rakhunok uprovadzhennya systemy yakosti [Improving the competitiveness of restaurant enterprises through the introduction of a quality system]. *Suchasni tendentsii rozvytku industrii turyzmu ta hostynnosti u konkurentnomu seredovyshchi: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi – Current trends in the development of the tourism and hospitality industry in a competitive environment: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, (pp. 36-38). Kharkiv [in Ukrainian].
14. Steshenko, L. I., & Savchenko, I. A. (2017). Deyaki pokaznyky terytorialnoi dyferentsiatsii hotelnoho hospodarstva Volynskoi oblasti [Some indicators of territorial differentiation of the hotel industry of Volyn region]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 3, 899-904 [in Ukrainian].
15. Jones, L., Palumbo, D., & Brown, D. Coronavirus: How the pandemic has changed the world economy. Retrieved from https://www.bbc.com/news/business-51706225

Received 02 May 2022
Accepted 25 May 2022

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-10
УДК 911.3
Надійшла 25 квітня 2022 р.
Прийнята 18 травня 2022 р.

Злата Логін
аспірантка кафедри економічної і соціальної географії,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: zlata.kachmaryk@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-0245-7146

ЦЕНТРИ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано вузли, центри та пункти фінансової інфраструктури, які виступають точковими формами геопросторової організації фінансової інфраструктури Західного регіону України. Запропоновано визначення понять «габ фінансової інфраструктури», «вузол фінансової інфраструктури», «центр фінансової інфраструктури» та «пункт фінансової інфраструктури». Розглянуто конкретні точкові форми геопросторової організації на чотирьох рівнях. Особливістю фінансової інфраструктури є її здатність до швидких змін, які можуть бути спричинені на локальному, регіональному, державному та світовому рівнях, тому її трансформація відбувається водночас за рахунок двох мультиплікаційних процесів – глобалізації та регіоналізації.

Враховано чотири основні положення, які передбачені геопросторовою організацією, а саме: а) взаємне розташування об'єктів; б) існування взаємозв'язків різного типу (просторові інформаційні, людські та ін.); в) існування територіальних суспільних формувань (структур, утворень, систем); г) їхня можливість до подальшого функціонування (наявність умов для трансформування). На виокремлення конкретних точкових форм фінансової інфраструктури виявлено вплив демографічних та соціально-економічних факторів, враховано суспільний потенціал населених пунктів у регіоні дослідження. Особлива увага відводиться вузлам фінансової інфраструктури, оскільки до їхнього виділення висувається більше вимог. Центри, вузли та габи фінансової інфраструктури формуються також під впливом історико-географічного фактора. Звернуто увагу на проблему трансформації конкретних об'єктів точкового типу від габу до пункту до центру до вузла і у зворотному напрямку. Враховано вплив реформи децентралізації та новий адміністративно-територіальний устрій, який призвів до зростання кількості пунктів фінансової інфраструктури, але скоротив кількість центрів фінансової інфраструктури.

Ключові слова: *фінансова інфраструктура, регіональна фінансова інфраструктура, геопросторова організація фінансової інфраструктури, пункт фінансової інфраструктури, центр фінансової інфраструктури, вузол фінансової інфраструктури, габ фінансової інфраструктури.*

Як цитувати: Логін З. Передмістя як суспільно-просторовий феномен та пост-соціалістичне місто. *Часопис соціально-економічної географії.* 2022. Вип. 32. С. 89-98. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-10

In cites: Lohin, Z. (2022). Financial and infrastructure centers of the Western region of Ukraine. *Human Geography Journal*, 32, 89-98 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-10

Постановка проблеми. Сучасна фінансова інфраструктура України розпочала своє формування з 90-х років XX століття. ФІ України перебуває на етапі трансформування, що спричинено як загальносвітовими, загальнодержавними, так і регіональними тенденціями до розвитку. Розвиток фінансової інфраструктури окреслює засади фінансової системи в цілому. Західний регіон України охоплює 8 областей: Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську, Тернопільську, Хмельницьку та Чернівецьку. Населення регіону становить близьку 25% від загальнодержавного. На рівень розвитку фінансової інфраструктури має значний вплив його суспільно-географічне та історико-географічне розташування.

Оскільки фінансова інфраструктура перебуває на етапі трансформування, що спричинено загальносвітовими, загальнонаціональними та регіональними викликами, варто проаналізувати територіальну концентрацію конкретних точкових форм фінансової інфраструктури.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідження фінансової інфраструктури викликає інтерес як українських, так і зарубіжних вчених з суспільної географії та окремих її галузей, зокрема С. П. Запотоцького [7], Ю. Д. Качаєва [1; 26], О. І. Мамчур [16; 17; 18], М. М. Паламарчука [25], О. І. Шаблія [31] та інших.

У роботах Мамчур О. І. [16; 17; 18] зроблено наголос на геопросторових особливостях фінансової інфраструктури як компонента ринкової інфраструктури, а також суспільно-географічних регіональних особливостях, зокрема Львівщини.

У працях Качаєва Ю. Д. [1; 25] особливий акцент здійснено на суспільно-географічних основах дослідження інтегрального потенціалу центрів соціально-економічної активності та розвитку теоретичних засад суспільної географії в умовах ринкових перетворень.

Теоретичні основи розуміння фінансової інфраструктури та її компонентів, основні засади формування та функціонування висвітлені у працях економістів – О. М. Іваницької [8; 9], З. М. Криховецької [14], М. О. Кужелєва [15], В. С. Кравціва [13], В. О. Онищенка [23], Т. Г. Васильціва, Г. В. Возняка, О. П. Демедюка, А. Р. Дуба, І. Р. Залуцького, С. О. Іщука, О. О. Левицької, І. В. Лещух, О. М. Луківа, М. І. Мельник, Х. М.Притули, Л. Й. Созанського, І. З. Сторонянської, С. Л. Шульц, С. А. Яремко [3], С. І. Ходакевича [29] та інших вчених.

Значну увагу становленню фінансових центрів розглянуто Мошенським С. З. [19], який обґрунтовує

© Логін З., 2022

процеси формування під час «першої глобалізації» та завдяки потужній інвестиційній діяльності.

Велику кількість досліджень, які дозволяють здійснювати порівняльну характеристику на міжнародному рівні, а також враховувати загальносвітові виклики здійснено групою Світового банку ("The World Bank Group (WBG)"), зокрема "Міжнародним банком реконструкції та розвитку (IBRD)".

Метою даної статті є розкриття особливостей конкретних точкових форм геопросторової організації фінансової інфраструктури Західного регіону України.

Виклад основного матеріалу. Під фінансовою інфраструктурою слід розуміти сукупність інститутів та організацій, науково-методичних і кадрових елементів, що забезпечує неперервну, прозору й надійну основу функціонування фінансового ринку в його динамічному розвиткові, переміщення та розподіл потоків капіталів між секторами, суб'єктами й об'єктами ринку [8].

Серед основних елементів фінансової інфраструктури виділяються банки (включаючи мережу філій, відділень та супутніх установ), страхові компанії (брокери), інвестиційні, кредитні, пенсійні фонди, розрахункові установи, установи, що проводять операції з цінними паперами, компанії фінансового лізингу, компанії із надання та реалізації концесій [9; 21; 22].

Специфіка геопросторового розміщення суб'єктів регіональної фінансової інфраструктури полягає у їхній концентрації у конкретних осередках, серед яких найбільш розвинутими виступають обласні центри.

Фінансова інфраструктура регіону є компонентом державної інфраструктури і є залежною від законодавства держави, та складається з компонентів, які формують габи, вузли, центри та пункти фінансової інфраструктури.

За Мамчур О. І., яка виділяє три рівні точкових форм геопросторової організації ринкової інфраструктури [17], виділяємо конкретні точкові форми геопросторової організації фінансової інфраструктури. Для їхнього виділення використовуємо показники демографічного, соціального, економічного потенціалу, наявність тих чи інших компонентів різних підсистем фінансової інфраструктури, їхні кількісні та якісні характеристики.

За аналогією, виділяємо чотири рівні геопросторової організації точкового типу для фінансової інфраструктури регіону:

I. Габи фінансової інфраструктури (ФІ-габи) – форми геопросторової організації найвищого порядку.

II. Вузли фінансової інфраструктури (ФІ-вузли) – форми геопросторової організації вищого порядку.

III. Центри фінансової інфраструктури (ФІ-центри) – форми геопросторової організації нижчого порядку.

IV. Пункти фінансової інфраструктури (ФІ-пункти) – форми геопросторової організації найнижчого порядку.

Відповідно до одинадцятитомного «Словника української мови» [28], під габом слід розуміти соціальний центр, який характеризується потужними ресурсами (зокрема, технічні, інформаційні, логістичні).

Вузол – це з'єднання чого-небудь; сукупність механізмів, споруд, що мають одне призначення й розташовані в одному місці; місце, де сходяться, перехрещуються колії, лінії тощо [28].

Центр – це частина якої-небудь країни, області і т. ін., частина населеного пункту (переважно розташована в середині його), де містяться основні установи; те, навколо чого, або той, навколо якого групується, якому підпорядковується все інше; місто, населений пункт, який має адміністративне, промислове, культурне і т. ін. значення для якоїсь місцевості, країни [28] .

Пункт – це певне місце у просторі, на земній поверхні; місце, заселене людьми (місто, село і т. ін.), що має певне призначення, використовується для яких-небудь цілей [28] .

Під *пунктами фінансової інфраструктури* слід розуміти такий населений пункт, у якому розташовується як мінімум два суб'єкти ФІ. Переважно, у ФІ-пунктах надаватимуться послуги одного виду (наприклад, у селищі чи містечку, яке виконує роль центру територіальної громади, розташовується два банківських відділення).

Під *центрами фінансової інфраструктури* розуміємо такий населений пункт, у якому сконцентровано щонайменше по одному з основних елементів фінансової інфраструктури. ФІ-центром зазвичай є міським населеним пунктом з людністю до 300 тис. осіб. ФІ-центри в силу своєї більшої фінансової переваги притягують до себе користувачів (клієнтів) з ФІ-пунктів. Таким чином відбувається трансформація ФІ-пунктів: вони або розростаються до ФІ-вузлів (з приходом у ці поселення нових суб'єктів фінансової інфраструктури), або перестають бути ФІ-центрами і перетворюються на ФІ-пункти (якщо суб'єкти ФІ покидають ринок поселення і розширюють свою мережу у найближчому ФІ-центрі).

Варто наголосити, що існує різниця між поняттями «центр фінансової інфраструктури» та «фінансовий центр». У першому випадку наголос робиться на точковій формі геопросторової організації фінансової інфраструктури. У другому випадку, фінансовий центр – це місце, де зосереджено банки, спеціалізовані кредитно-фінансових інституції, які здійснюють міжнародні фінансові операції, а також глобальна участь у внутрішніх та іноземних секторах ринку [20].

Під *вузлами фінансової інфраструктури* розуміємо такий населений пункт (місто, переважно обласний центр), який на своїй території концентрує основні елементи різних рівнів фінансової інфраструктури, які пов'язані між собою. Зазвичай, ФІ-вузли формуються під впливом історико- та суспільно-географічного положення, а також характеризуються значним суспільним потенціалом. ФІ-вузол притягує до себе ФІ-центри та ФІ-пункти. За сприятливих умов, ФІ-пункту проходить шлях трансформування до ФІ-вузла.

Крім цього, ФІ-вузол забезпечує послугами не тільки себе, а й навколишні ФІ-центри і ФІ-пункти, які до нього тяжіють. Це вказує на велику кількість зв'язків і взаємозалежностей між цими формами геопросторової організації точкового типу. Зміни у вертикальних і горизонтальних зв'язків між суб'єктами різних рівнів ФІ у ФІ-вузлі можуть спричинити зникнення вузла загалом.

Під *габами фінансової інфраструктури* розуміємо такий мегаполіс, у якому зосереджено усі основні елементи фінансової інфраструктури, а також низка центральних суб'єктів, до яких належить щонайменше одна фондова біржа, яка здійснює торгівлю цінними паперами, а також міжнародні банківські представництва.

Серед усіх чотирьох точкових форм геопросторової організації фінансової інфраструктури для ФІ-габу є характерним найвищий суспільний потенціал. Крім цього, ФІ-габ забезпечує нижчі точкові форми послугами, які доступні тільки у габі. На становлення ФІ-габу одним з основних чинників виступає історико-географічний, який у синергії з іншими факторами формує найвищу точкову форму ФІ.

У Західному регіоні України відсутні ФІ-габи. В цілому по Україні виділяємо м. Київ як ФІ-габ, що формується (перехідний ранг між ФІ-вузлом та ФІ-габом).

У зв'язку із реформою децентралізації [6], на основі якої у 2020 р. було сформовано новий адміністративно-територіальний устрій, ФІ-пункти та ФІ-центри зазнали змін. Кількість ФІ-центрів у регіоні зросла у зв'язку із розвитком територіальних громад та перенесенням до їхніх центрів фінансових установ, які розміщувались у ФІ-пунктах. Тим самим, кількість ФІ-пунктів зменшилась, оскільки у багатьох із них залишилось одне банківське відділення, або взагалі отримати певні фінансові послуги стало можливо лише у центрі територіальної громади.

Роль центру фінансової інфраструктури виконують міста з соціально-економічним потенціалом вище середнього. Переважно, це міста районного та обласного значення. У Західному регіоні Україні після прийняття Постанови про утворення та ліквідацію районів 807-IX від 17.07.2020 [27] на місці 127 старих районів було утворено 36 нових районів. Районна реорганізація почалась у грудні 2020 року, проте велика частка колишніх районних центрів продовжує і надалі бути ФІ-центрами у регіоні дослідження. Проте у зв'язку із територіальною трансформацією окремі суб'єкти фінансової інфраструктури відчинили свої філії у центри територіальних громад, тим самим утворивши нові ФІ-пункти.

Основним критерієм для розміщення певного суб'єкта фінансової інфраструктури виступає чисельність населення. Для того, щоб розглянути особливості розміщення ФІ-центрів, потрібно обчислити коефіцієнти кореляції Пірсона (парної кореляції) [4] для пар змінних: (I) людність (a) та кількість банківських відділень (b); (II) людність (a) та кількість страхових офісів (b); (III) людність (a) та кількість закладів освіти (b) (спеціальність «Економіка», «Міжнародні економічні відносини»).

Перелічені вище суб'єкти фінансової інфраструктури обрані таким чином, що їхні відділення мають найбільш розширену територіальну мережу. Незважаючи на те, що пенсійні фонди, розрахункові установи, установи, що проводять операції з цінними паперами, компанії фінансового лізингу, компанії із надання та реалізації концесій мають також велику кількість клієнтів, проте ці установи локалізуються у більшості в ФІ-вузлах.

Для розрахунку коефіцієнтів кореляції Пірсона скористаємося формулою:

$$r_{ab} = \frac{\sum_{i=1}^{m}(a_i-\bar{a})(b_i-\bar{b})}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}(a_i-\bar{a})^2 \sum_{i=1}^{m}(b_i-\bar{b})^2}},$$

де r – коефіцієнт кореляції Пірсона; a, b – вибіркові пари змінних.

Обчисливши коефіцієнти кореляції Пірсона за формулою (1.1), ми отримали наступні результати: перша пара – 0,9586; II пара – 0,9464; третя пара – 0,9746. Оцінюючи отримані коефіцієнти, ми отримали значення, що вказують на сильний (тісний) взаємозв'язок між змінними. Отже, решта ознак ФІ-центрів визначаються першочергово чисельністю населеного пункту.

У Західному регіоні України загалом налічується 8380 населених пунктів, з яких 298 поселень міського типу (міста та селища міського типу). Як зазначалося, ФІ-центрами виступають міста. Всього у Західному регіоні України 134 міста. За людністю вони поділяються на малі (до 50 тис. мешканців), середні (50 – 100 тис.), великі (100 – 500 тис.), надвеликі (500 – 1000 тис.), міста-мільйонери (понад 1 млн жителів). [5]

У Західному регіоні України міста-мільйонери відсутні, до надвеликих належить Львів (понад 720 тис. осіб станом на 2021 р.), який виступає не тільки обласним центром, а й основним ФІ-вузлом Західного регіону України, великими містами в регіоні дослідження є решта обласних центрів – 7 міст, які відіграють роль перехідних ФІ-центрів (або ФІ-вузлів, що формуються), середніх міст у регіоні налічується 9, а до малих належить 117 міст. У Рівненській, Тернопільській та Чернівецькій областях відсутні середні за людністю міста.

Крім середніх за чисельністю населення міст, до **ФІ-центрів** також належать малі міста, які виконують роль центрів новостворених районів відповідно до адміністративно-територіальної реформи в Україні. Загалом, у Західному регіону України налічується 42 центри фінансової інфраструктури (табл. 1).

Отже, виділяємо п'ять груп ФІ-центрів:

Група I. Перехідні ФІ-центри з людністю понад 100 тис. осіб. Ця група утворюється 7 великих міст, які є обласними центрами регіону: Хмельницький, Чернівці, Рівне, Івано-Франківськ, Тернопіль, Луцьк та Ужгород. Перелічені ФІ-центри з найбільшою ймовірністю можуть у майбутньому трансформуватись у ФІ-вузли, оскільки їхній соціально-економічний потенціал дозволяє це зробити у близькому майбутньому.

Таблиця 1

Типологія центрів фінансової інфраструктури Західного регіону України (за людністю)
Typology of financial infrastructure centers of the Western region of Ukraine (by population)

№	Центр фінансової інфраструктури	Наявне населення на 2021 р., тис. осіб	Група ФІ-центрів за людністю	Група
1	Хмельницький	274,58	100 тис. осіб і більше	Перехідні
2	Чернівці	265,47		
3	Рівне	245,29		
4	Івано-Франківськ	237,86		
5	Тернопіль	223,94		
6	Луцьк	217,20		
7	Ужгород	115,54		
8	Кам'янець-Подільський	97,91	50 - 100 тис. осіб	Великі
9	Мукачево	85,90		
10	Дрогобич	74,61		
11	Ковель	67,99		
12	Калуш	65,81		
13	Червоноград	65,18		
14	Коломия	61,14		
15	Стрий	59,61		
16	Нововолинськ	50,42		
17	Вараш	42,13	30 - 40 тис. осіб	Середні
18	Шепетівка	40,80		
19	Володимир	38,07		
20	Дубно	37,26		
21	Нетішин	36,66		
22	Славута	35,07		
23	Самбір	34,44		
24	Старокостянтинів	34,23		
25	Борислав	32,91		
26	Сарни	28,87	20 - 30 тис. осіб	Малі
27	Трускавець	28,47		
28	Чортків	28,39		
29	Хуст	28,21		
30	Новий Розділ	28,08		
31	Золочів	23,99		
32	Берегове	23,49		
33	Надвірна	22,55		
34	Кременець	20,67		
35	Бережани	17,32	10 - 20 тис. осіб	Мікро
36	Рахів	15,60		
37	Острог	15,20		
38	Бурштин	14,87		
39	Яворів	12,89		
40	Камінь-Каширський	12,52		
41	Новодністровськ	10,59		
42	Болехів	10,33		

**складено автором за [12; 24]*

Група II. Великі ФІ-центри з людністю 50 – 100 тис. осіб. Цю групу формують 9 міст, 3 з яких є містами Львівської області, 2 – Волинської області, 2 – Івано-Франківської області та по одному місту Закарпатської та Хмельницької областей.

Група III. ФІ-центри з людністю 30 – 50 тис.

осіб. Дану групу також утворили 9 міст, серед яких 4 міста Хмельницької області, по 2 міста – Львівської та Рівненської області та 1 місто Волинської області. Міста характеризуються високим соціально-економічним потенціалом.

Група IV. ФІ-центри з людністю 20 – 30 тис. осіб. Ця група сформована також 9 населеними пунктами. Її формують 3 міста Львівської області, 2 міста Тернопільської та по одному місту Закарпатської, Івано-Франківської, Рівненської та Чернівецької областей.

Група V. ФІ-центри з людністю 10 – 20 тис. осіб. Групу формують 8 міст – 2 з них є містами Івано-Франківської області та по одному місту з кожної області Західного регіону України, окрім Хмельницької.

Група перехідних та великих ФІ-центрів характеризується високим соціально-економічним потенціалом у Західному регіоні України. На формування цих ФІ-центрів чинить вагомий вплив історико-географічний фактор, який є особливою рисою регіону, оскільки становлення фінансової інфраструктури активно почало відбуватись ще у другій половині XIX ст. Відповідно, тогочасні ринкові традиції Галичини і Буковини активно знайшли своє відображення вже при відродженні сучасної фінансової інфраструктури із здобуттям Україною незалежності у 1991 році. Цей вплив відобразився у значному числі місцевих банків. Проте сьогодні кількість відділень зменшується у відповідь на загальносвітові та загальнодержавні виклики[11].

Для групи великих ФІ-центрів, окрім кількості населення, спільними рисами їх є:

– мінімум 10 банківських відділень у місті (в середньому припадає 1 відділення на 4 тис. осіб);

– мінімум 5 відділень страхових компаній (в середньому 1 відділення на 8 тис. осіб);

– розташування закладів освіти, які готують кадрів за спеціальністю «Економіка»: заклади професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої освіти та заклади вищої освіти;

– наявність небанківських фінансових установ, таких як кредитних спілок, фінансових компаній та ломбардів.

Варто відзначити, що всі міста групи II, окрім Нововолинська, є районними центрами. У решті груп ФІ-центрів кількість міст, що не є центрами районів, збільшується. Крім цього, у Західному регіоні України об'єднуємо територіально близькі ФІ-центри, які можемо вважати розосередженими перехідними ФІ-центрами. Так, наприклад, у Волинській області це Нововолинськ та Володимир (між якими відстань 18 км), Надвірна – Яремче у Івано-Франківській області (21 км), Борислав – Дрогобич – Трускавець у Львівській області (приблизно по 11 км між кожним населеним пунктом).

Міста, які формують групу перехідних від ФІ-центрів до ФІ-вузлів, характеризуються найвищими показниками забезпеченості суб'єктами ФІ.

Отож, здійснимо коротку характеристику великих ФІ-центрів Західного регіону України.

Кам'янець-Подільський – місто у Хмельницькій області, виступає центром Кам'янець-Подільського району, а також Кам'янець-Подільської міської територіальної громади, до складу якої входять, крім самого міста, 12 навколишніх сіл. Площа міста становить 27,871 км², щільність населення – 3620 осіб/км^2. Місто розташоване на 98,7 км на південь від Хмельницького (обласного центру). У місті функціонує 25 банківських відділень 14 банків, серед яких найбільше припадає на відділення банків «Приватбанк» (7 відділень) та «Ощадбанк» (6 відділень). Крім цього, представлене відділення одного з регіональних банків Західного регіону України – відділення «Кредобанку».

У місті працюють 15 відділень страхових компаній, серед яких 4 відділення припадає на страхову групу «ТАС» та 2 – на страхову компанію «UNIQA». Також у місті функціонує кредитна спілка «Ощадність», а також Кам'янець-Подільське відділення «Першої всеукраїнської кредитної спілки», «Перша Подільська Фермерська Кредитна Спілка». Також у місті налічується 8 ломбардів та низка МФО, які спеціалізуються на мікрокредитах.

Серед закладів освіти, які готують випускників за спеціальністю «Економіка», у Кам'янці-Подільському є 2 заклади вищої освіти та 6 коледжів, що робить місто другим навчальним центром після Хмельницького.

Мукачево – місто у Закарпатській області, виступає центром Мукачівського району, а також Мукачівської міської територіальної громади, до складу якої входять, крім самого міста, 17 навколишніх сіл. Площа міста становить 27 км², щільність населення – 3180 осіб/км^2. Місто розташоване на 40,6 км на південний схід від Ужгорода (обласного центру).

У місті працює 16 банків у 33 відділеннях, серед яких лідерами за кількістю є «Приватбанк» - 7 відділень, «Ощадбанк» - 6 відділень та «А-Банк» - 4 відділення. Крім цього, тут є відділення таких регіональних банків, як «Ідея Банк», «Кредобанк» та «Комінвестбанк».

Серед страхових компаній на ринку міста налічується 16 відділень від 12 компаній. Два відділення – СК «Українська Страхова Група», також варто відзначити СК «PZU Україна», «Оранта», «UNIQA» та «Провідна». У місті функціонують кредитні спілки «Святий Мартин» та «Сяйво Карпат». У Мукачевому налічується 15 відділень ломбардів, серед яких по 2 відділення припадає на 6 ломбардів та 6 МФО, які займаються мікрокредитами.

За спеціальністю «Економіка» у місті здійснюється підготовка кадрів у Мукачівському кооперативному торговельно-економічну коледжі.

Дрогобич – місто у Львівській області, виступає центром Дрогобицького району, а також Дрогобицької міської територіальної громади, до складу якої входять, крім самого міста, м. Стебник та 32 навколишніх села. Площа міста становить 44,5 км², щільність населення – 1676 осіб/км^2. Місто розташоване на 80 км на південний захід від Львова (обласного центру).

У місті працюють 12 банків, які охоплюють 20 банківських відділень. Серед них 7 відділень «Ощадбанку», 4 відділення «Приватбанку», 2 відділення «А-Банку», а також відділення регіональ-

них банків «Ідея Банк», «Кредобанк», «Банк Львів». Страховий ринок міста представлений 9 страховими компаніями, з яких «Страхова група ТАС» має 2 відділення. Також відзначаємо СК «Універсальна», яка входить до групи «Fairfax» (Канада), СК «UNIQA», яка входить до групи UNIQA Insurance Group (Австрія) та СК «ПЗУ Україна», яка входить до групи «PZU SA» (Польща). У Дрогобичі діють такі кредитні спілки, як КС «Бойківщина», КС «Вигода» та КС «Калина». У місті функціонує 7 відділень ломбардів та 6 відділень МФО з мікрозаймів.

Дрогобич – друге за кількістю навчальних закладів місто у Львівській області (після Львова). За спеціальністю «Економіка» тут розташовано 3 коледжі, 1 вище професійне училище та філія закладу вищої освіти.

Ковель – місто у Волинській області, виступає центром Ковельського району, а також Ковельської міської територіальної громади, до складу якої входять, крім самого міста, 14 навколишніх сіл. Площа міста становить 47,3 км², щільність населення – 1437 осіб/км^2. Місто розташоване на 74 км на північний захід від Луцька (обласного центру).

Банківська інфраструктура міста становить 18 банківських відділень 7 банків, серед яких 9 відділень – це відділення «Ощадбанку», 4 відділення – «Приватбанку», а також 1 відділення «Кредобанку», який є регіональним банком. Страхова інфраструктура міста представлена 8 відділеннями 6 страхових компаній. По два відділення припадає на СК «Страхова група «ТАС» та СК «UNIQA». У Ковелі зареєстрована кредитна спілка «Мрія», налічується 3 відділення 2 ломбардів та 3 відділення МФО.

Серед закладів освіти, підготовку за спеціалізацією «Економіка» здійснює Ковельський промислово-економічний коледж Луцького національного технічного університету

Калуш – місто у Івано-Франківській області, виступає центром Калуського району, а також Калуської міської територіальної громади, до складу якої входять, крім самого міста, 16 навколишніх сіл. Площа міста становить 64,53 км², щільність населення – 1019 осіб/км^2. Місто розташоване на 35 км на північний захід від Івано-Франківська (обласного центру).

У місті функціонує 16 банківських відділень 8 банків, з яких 5 відділень «Приватбанку», 4 відділення «Ощадбанку», 2 відділення «Райффайзен Банк», а також одне відділення регіонального банку «Ідея Банк». На ринку страхових послуг знаходиться 8 відділень 5 страхових компаній, серед яких 4 відділення належить СК «Страхова група «ТАС», а по одному відділенню – СК «UNIQA», СК «Оранта», СК «Провідна» та СК «Глобус». У Калуші працюють 5 відділень 3 ломбардів, а також 5 відділень МФО. Серед кредитних спілок у Калуші виділяємо КС «Шанс» та КС «Самопоміч».

У Калуші розташований Калуський політехнічний коледж, який здійснює підготовку кадрів за спеціальністю «Економіка».

Червоноград – місто у Львівській області, виступає центром Червоноградського району, а також Червоноградської міської територіальної громади, до складу якої входять, крім самого міста, м. Соснівка, смт Гірник та 11 навколишніх села. Площа міста становить 21 км², щільність населення – 3104 осіб/км^2. Місто розташоване на 70 км на північ від Львова (обласного центру).

У місті налічується 21 відділення 10 банків, серед яких 8 відділень «Ощадбанку», 5 відділень «Приватбанку», а також по 1 відділенню таких регіональних банків, як «Ідея Банк», «Банк Львів» та «Кредобанк». Страхова інфраструктура міста представлена 5 відділеннями СК «ARX», «PZU Україна», «Аско ДС», «Оранта» та «Провідна». Крім цього, у Червонограді функціонують такі кредитні спілки, як КС «Взаємопоміч», КС «Гільдія вуглекопів», а також відділення церковної КС «Анісія» та відділення КС «Бойківщина». У місті працює 5 ломбардів та 4 МФО мікрокредитів.

Серед закладів освіти виділяємо Червоноградський гірничо-економічний коледж, якій здійснює підготовку випускників за спеціалізацією «Економіка».

Коломия – місто у Івано-Франківській області, виступає центром Коломийського району, а також Коломийської міської територіальної громади, до складу якої входять, крім самого міста, 10 навколишніх сіл. Площа міста становить 41,1 км², щільність населення – 1486 осіб/км^2. Місто розташоване на 63 км на південний схід від Івано-Франківська (обласного центру).

У місті працюють 12 банків, які налічують 21 банківське відділення. Серед них на відділення «Ощадбанку» припадає 6, на відділення «Приватбанку» – 5 , а серед відділень регіональних банків – відділення «Ідея Банку». У місті функціонує 6 відділень 5 страхових компаній, серед яких 2 відділення припадає на СК «Страхова група ТАС». У Коломиї працюють КС «Прикарпаття. У місті функціонує 6 відділень 4 ломбардів та 17 відділень 7 МФО.

За спеціальністю економіка підготовку кадрів здійснюють 2 коледжі – Коломийський економіко-правовий коледж Київського національного торговельно-економічного університету та Коломийський політехнічний коледж Національного університету «Львівська політехніка», а також 1 приватний заклад вищої освіти – Інститут управління природними ресурсами Університету економіки та права «КРОК» (ІУПР)

Стрий – місто у Львівській області, виступає центром Стрийського району, а також Стрийської міської територіальної громади, до складу якої входять, крім самого міста, смт Дашава та 45 навколишніх села. Площа міста становить 16,95 км², щільність населення – 3517 осіб/км^2. Місто розташоване на 75 км на південь від Львова (обласного центру).

У місті розташовано 22 відділення 10 банків. Найбільше відділень у «Ощадбанку» – 7 відділень та у «Приватбанку» – 3 відділення. Також є відділення регіональних банків – «Ідея Банку», «Банку Львів» та «Кредобанку». Налічується 11 відділень 10 страхових компаній, з яких 2 офіси СК «Страхова група ТАС». У Стрию функціонує кредитна спілка «Вигода», 9

відділень 5 ломбардів та 5 МФО.

Серед навчальних закладів, де наявна спеціалізація «Економіка», підготовкою кадрів займаються 3 заклади професійної освіти – Стрийський коледж Львівського НАУ, Вище професійне училище №8 м. Стрия та Вище професійне училище №35 м. Стрия.

Нововолинськ – місто у Волинській області Володимир-Волинського району. Площа міста становить 20 км², щільність населення – 2521 осіб/км^2. Місто розташоване на 92 км на захід від Луцька (обласного центру). Нововолинськ є центром Нововолинської міської територіальної громади, до складу якої входять, крім самого міста, смт Благодатне та 6 навколишніх села. Серед усіх міст групи найбільших ФІ-центрів не є районним центром.

У місті налічується 17 банківських відділень 9 банків, серед яких найбільше відділень у банку «Ощадбанк» – 7 відділень, у «Приватбанку» - 4 відділення. Також представлені відділення двох регіональних банків – «Кредобанку» та «ОКСІ Банку». Фінансову інфраструктуру міста становлять 5 відділень страхових компаній, 4 відділення ломбардів та 5 МФО. У місті проводить діяльність КС «Берегиня».

У Нововолинську за спеціальністю «Економіка» підготовку кадрів здійснює Нововолинський електромеханічний коледж ІІ рівня акредитації.

У зв'язку із національними та загальнодержавними тенденціями існують ризики перетворення деяких міст, які є ФІ-центрами, на ФІ-пункти: Бережани, Рахів, Острог, Бурштин, Яворів, Камінь-Каширський, Новодністровськ, Болехів, Тячів, Чоп, Косів, Яремче, Моршин та Вижниця (група IV та V), оскільки суб'єкти фінансової інфраструктури скорочують чисельність своїх фізичних відділень у зв'язку з діджиталізацією сфери.

Висновки. Пункти, центри, вузли та габи фінансової інфраструктури формують конкретні точкові форми геопросторової організації суспільства. *ФІ-пункт* є точковою формою найнижчого порядку, зазвичай, це містечко, яке виконує роль центру територіальної громади та в якому присутні хоча б 2 суб'єкти ФІ; *ФІ-центри* – це точкові форми нижчого порядку з населенням до 300 тис. осіб та наявністю мінімум одного суб'єкта фінансової інфраструктури. До них відносимо 42 місто (всього у регіоні дослідження 134 міста). *ФІ-вузлами* (точковими формами найвищого рівня) у Західному регіоні України виступає Львів. Роль ФІ-вузлівми, що формуються відіграють інші області центри, а саме Луцьк, Ужгород, Івано-Франківськ, Рівне, Тернопіль, Хмельницький, Чернівці. ФІ-вузли проходять значний шлях становлення від ФІ-пунктів, тому на їхнє формування впливає як суспільно-географічний чинник, так і потужний соціально-економічний потенціал. *ФІ-габи* у Західному регіоні України ще не сформувались.

Для регіону дослідження характерним є особливий історико-географічний фактор, оскільки ринкові традиції регіону беруть початки у XVII столітті.

Серед недоліків виділяємо скорочення кількості ФІ-пунктів у зв'язку з низкою реформ. Проте водночас відбувається зростання рівня ФІ-центрів, що свідчить про позитивну динаміку.

Список використаної літератури:

1. Балабанов Г. В., Кавецький І. Й., Качаєв Ю. Д., Нагірна В. П., Підгрушний Г. П., Яснюк Т. Є. Розвиток теоретичних засад суспільної географії в умовах ринкових перетворень. Укр. геогр. журнал. 2001. № 3. С. 69-80.
2. Валютний ринок. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/ua/markets/currency-market
3. Возняк Г. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і територіальних громад України в координатах поведінкової економіки: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. Г. В. Возняк. Львів, 2021. 126 с.
4. Грицевич В. С. Кореляційний та регресійний аналіз в суспільній географії: тексти лекцій. – Львів: Малий видавничий центр. Лабораторія тематичного картографування географічного факультету, 2016. – С. 3-13.
5. Гудзеляк І. І. Географія населення: навчальний посібник / І. І. Гудзеляк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 126 с.
6. Децентралізація. Місцеві фінанси та бюджет децентралізації, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/en/finance
7. Запотоцький С. П. Регіональна конкурентоспроможність як стратегічний напрям сучасної регіональної політики // Економічна та соціальна географія. 2013. № 1. С. 79-86.
8. Іваницька О. М. Державне регулювання розвитку фінансової інфраструктури: Монографія. / О. Іваницька // К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 276 с.
9. Іваницька О. М. Концептуальний підхід щодо регулювання розвитку фінансової інфраструктури в Україні / О. Іваницька // Державне управління: теорія та практика. – 2006. – № 1.
10. Качмарик З. Р. Історико-географічні чинники формування фінансової інфраструктури у Західному регіоні України / З. Р. Качмарик // Регіон-2020: Суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2020. – С. 59-61.
11. Качмарик З. Суспільно-географічні чинники розвитку фінансової інфраструктури Західного регіону України // Економічна та соціальна географія. 2020. Вип. 84. С. 55-66.
12. Комплексна інформаційна система Національного банку (КІС НБУ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kis.bank.gov.ua/

13. Кравців В. С. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України. / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». – Львів, 2018. – 157 с.
14. Криховецька З. М., Цюрах Х. П. Напрями розвитку банківських послуг в Україні. Актуальні питання сучасної науки: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 5-6 червня 2020 року. –Київ: МЦНіД, 2020. – 68 с.
15. Кужелєв М. О. Фінансові інновації у забезпеченні розвитку фінансового ринку України, 2021.
16. Мамчур О. І. Компонентний склад ринкової інфраструктури Львівської області / О. І. Мамчур // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль, 2009. – Вип. 19. – С. 114-123.
17. Мамчур О. І. Суспільно-географічні проблеми формування ринкової інфраструктури Львівської області: дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / О. І. Мамчур // Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2010. – 217 с.
18. Мамчур О. І. Фінансова інфраструктура Західного регіону України: чинники та суспільно-географічні аспекти / О. І. Мамчур, З. Р. Качмарик // Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму: Зб. наук. праць. – Київ, 2018. – С. 151-153. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://igu.org.ua/sites/default/files/pdf-text/conf-igu2018-const.pdf
19. Мошенський С. З. Фінансові центри України та ринок цінних паперів індустріальної епохи / С. З. Мошенський. – London: Xlibris, 2014. – 453 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=u3gZBgAAQBAJ&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, с. 180-190.
20. Мозговий О. М. Міжнародні фінанси: навч. посіб. / О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць. – К.: КНЕУ, 2005. – 557 с.
21. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nssmc.gov.ua/
22. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс].– Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua
23. Онищенко В. О. Сучасні проблеми комплексного розвитку регіонів України / В. О. Онищенко, О. В. Комеліна // Економіка і регіон : наук. вісник ПолтНТУ. – 2009. – №1 (20). – С. 3-8.
24. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
25. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії : Посібник для геогр.вузів / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – Київ: Знання, 1998 . – 416 с.
26. Підгрушний Г. П., Качаєв Ю. Д., Денисенко О. О. Суспільно-географічні основи дослідження інтегрального потенціалу центрів соціально-економічної активності: теоретико-методологічні підходи та досвід оцінки. Український географічний журнал. – 2011. - № 4. – С. 42-44.
27. Постанова про утворення та ліквідацію районів 807-IX від 17.07.2020 Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3650&skl=10
28. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
29. Ходакевич С. І. Банківська інфраструктура України на сучасному етапі. Вчені записки. 2013. Вип. 15. С. 134-141.
30. Чуницька І. Наукові орієнтири структурування інфраструктури фінансового ринку. 2020. № 7. https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.7.3
31. Шаблій О. І. Суспільна географія: у двох кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження: [Вибрані праці] / Олег Шаблій. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 814 с.

Zlata Lohin
PhD Student of the Department of Economic and Social Geography,
Ivan Franko National University of Lviv, Doroshenko str., 41, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: zlata.kachmaryk@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-0245-7146

FINANCIAL AND INFRASTRUCTURE CENTERS OF THE WESTERN REGION OF UKRAINE

The article analyses the financial and infrastructural hubs, centres and points that are the point forms of geospatial organization of the financial infrastructure of the Western region of Ukraine. The definition of the concepts "financial and infrastructural hub", "financial and infrastructural centre" and "financial and infrastructural point" is offered. Specific point forms of geospatial organization at three levels are considered. A feature of the financial infrastructure is its ability to make rapid changes that can be caused at the local, regional, national and global levels, so its transformation occurs simultaneously through two multifunctional processes – globalization and regionalization.

There are four main provisions that are provided by the geospatial organization, namely: a) the relative location of objects; b) the existence of relationships of different types (spatial information, human, etc.); c) the existence of territorial social formations (structures, entities, systems); d) their ability to continue to operate (availability of conditions for transformation). The influence of demographic and socio-economic factors was revealed on the selection of specific point forms of financial infrastructure, the social potential of settlements in the study region was taken into account. Particular attention is paid to financial and infrastructure centres, as more requirements are placed on their allocation. Financial and infrastructural centers are also formed under the influence of his-

torical and geographical factors. Attention is drawn to the problem of transforming specific point-type objects from point to centre to hub and vice versa. The impact of decentralization reform and the new administrative-territorial structure, which led to an increase in the number of financial and infrastructural points but reduced the number of financial and infrastructural centres, are taken into account.

Keywords: *financial infrastructure, regional financial infrastructure, geospatial organization of financial infrastructure, financial-infrastructural point, financial-infrastructural center, financial-infrastructural node, financial-infrastructural hub.*

References:

1. Balabanov, H. V., Kavetskyi, I. Y., Kachaiev, Yu. D., Nahirna, V. P., Pidhrushnyi, H. P., & Yasniuk, T. Ye (2001). Rozvytok teoretychnykh zasad suspilnoi heohrafii v umovakh rynkovykh peretvoren [Development of theoretical foundations of social geography in the conditions of market transformations]. *Ukr. heohr. zhurnal – Ukrainian Geographical Journal*, 3, 69-80 [in Ukrainian].
2. Currency market. National Bank of Ukraine. Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/markets/currency-market [in Ukrainian].
3. Vozniak, H. (2021). Finansovi determinanty ekonomichnoho zrostannia rehioniv i terytorialnykh hromad Ukrainy v koordynatakh povedinkovoi ekonomiky: naukovo-analitychna dopovid [Financial determinants of economic growth of regions and territorial communities of Ukraine in the coordinates of behavioral economy: scientific and analytical report]. NAN Ukrainy. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy»; nauk. red. H. V. Vozniak. Lviv, 126 p. [in Ukrainian].
4. Hrytsevych, V. S. (2016). Koreliatsiinyi ta rehresiinyi analiz v suspilnii heohrafii: teksty lektsii [Correlation and regression analysis in social geography: lecture texts]. Lviv: Malyi vydavnychyi tsentr. Laboratoriia tematychnoho kartohrafuvannia heohrafichnoho fakultetu, p. 3-13 [In Ukrainian]
5. Hudzeliak, I. I. (2008). Heohrafiia naselennia: navchalnyi posibnyk [Geography of the population: a textbook], Lviv: Vydavnychyi tsentr LNU im. Ivana Franka, 126 p. [in Ukrainian].
6. Decentralization. Local finances and budget decentralization (2021). Retrieved from https://decentralization.gov.ua/en/finance [in Ukrainian].
7. Zapototskyi, S. (2013). Rehionalna konkurentospromozhnist yak stratehichnyi napriam suchasnoi rehionalnoi polityky [Regional Competitiveness as a Strategic Goal of Modern Regional Policy]. *Ekonomichna ta sotsialna geografiya – Economic and Social Geography*, 1, 79-86 [in Ukrainian].
8. Ivanytska, O. M. (2005). Derzhavne rehuliuvannia rozvytku finansovoi infrastruktury [State regulation of financial infrastructure development]. K.: NAPA Publishing House, 276 p. [in Ukrainian].
9. Ivanytska, O. M. (2006). Kontseptualnyi pidkhid shchodo rehuliuvannia rozvytku finansovoi infrastruktury v Ukraini [Conceptual approach to the regulation of financial infrastructure development in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public administration: theory and practice*, 1 [in Ukrainian].
10. Kachmaryk, Z. R. (2020). Istoryko-heohrafichni chynnyky formuvannia finansovoi infrastruktury u Zakhidnomu rehioni Ukrainy [Historical and geographical factors of formation of financial infrastructure in the Western region of Ukraine]. *Rehion-2020: Cuspilno-heohrafichni aspekty: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh naukovtsiv – Region 2020: Strategy of optimal development: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference.* Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, 59-61. [in Ukrainian].
11. Kachmaryk, Z. (2020). Suspilno-heohrafichni chynnyky rozvytku finansovoi infrastruktury Zakhidnoho rehionu Ukrainy [Human-Geographical Factors of Financial Infrastructure Development in the Western Region of Ukraine]. *Ekonomichna ta sotsialna geografiya – Economic and Social Geography*, 84, 55-66. https://doi.org/10.17721/2413-7154/2020.84.55-66 [in Ukrainian].
12. Kompleksna informatsiina systema Natsionalnoho banku [Comprehensive information system of the National Bank (CIS NBU)]. Retrieved from https://kis.bank.gov.ua/ [in Ukrainian].
13. Kravtsiv, V. S. (2018). Terytorialnyi rozvytok i rehionalna polityka v Ukraini: Vyklyky ta priorytety Ukrainy [Territorial development and regional policy in Ukraine: Challenges and priorities of Ukraine]. Dolishny Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Lviv, 157 p. [in Ukrainian].
14. Krykhovetska, Z., & Tsurakh, Kh. (2020). Napriamy rozvytku bankivskykh posluh v Ukraini [Directions of Development of Banking Services in Ukraine]. Retrieved from http://hdl.handle.net/123456789/7941 [in Ukrainian].
15. Kuzheliev, M. O. (2021). Finansovi innovatsii u zabezpechenni rozvytku finansovoho rynku Ukrainy [Financial innovations in ensuring the development of the financial market of Ukraine]. *Doctor's thesis* [in Ukrainian].
16. Mamchur, O. (2009). Komponentnyi sklad rynkovoi infrastruktury Lvivskoi oblasti [Component composition of the market infrastructure of Lviv region]. *Istoriia ukrainskoi heohrafii – History of Ukrainian geography*, 19, 114-123 [in Ukrainian].
17. Mamchur, O. I. (2010). Suspilno-heohrafichni problemy formuvannia rynkovoi infrastruktury Lvivskoi oblasti [Socio-geographical problems of formation of market infrastructure of Lviv region]. *Candidate's thesis.* Lviv, 217 p. [in Ukrainian].
18. Mamchur, O. I., & Kachmaryk, Z. R. (2018). Finansova infrastruktura Zakhidnoho rehionu Ukrainy: chynnyky ta suspilno-heohrafichni aspekty [Financial infrastructure of the Western region of Ukraine: factors and socio-geographical aspects]. *Heohrafichna nauka ta osvita: vid konstatatsii do konstruktyvizmu: Zb. nauk. prats – Geographical science and education: from the statement to constructivism: Coll. science. wash*. Kyiv, 151-153. Retrieved from https://igu.org.ua/sites/default/files/pdf-text/conf-igu2018-const.pdf [in Ukrainian].
19. Moshenskyi, S. Z. (2014). Finansovi tsentry Ukrainy ta rynok tsinnykh paperiv industrialnoi epokhy [Financial centers of Ukraine and the securities market of the industrial era]. London: Xlibris, 453 p. [in Ukrainian].
20. Mozghovyi, O. M., Obolenska, T. Ye., & Musiiets, T. V. (2005). Mizhnarodni finansy: navch. posib. [International Finance: textbook]. K.: KNEU, 557 p. [in Ukrainian].
21. Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [National Securities and Stock Market Commission]. Retrieved from https://www.nssmc.gov.ua/ [in Ukrainian].
22. Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuvannia u sferi rynkiv finansovykh posluh [National Commission for State Regulation of Financial Services Markets]. Retrieved from https://www.nfp.gov.ua [in Ukrainian].

23. Onyshchenko, V. O. (2009). Suchasni problemy kompleksnoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Modern problems of complex development of regions of Ukraine]. *Ekonomika i rehion: nauk. visnyk PoltNTU – Economics and Region: Science bulletin of PoltNTU*, 1(20), 3-8 [in Ukrainian].
24. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/ [In Ukrainian].
25. Palamarchuk, M. M. (1998). Ekonomichna i sotsialna heohrafiia Ukrainy z osnovamy teorii [Economic and social geography of Ukraine with the basics of theory]. Posibnyk dlia heohr.vuziv. Kyiv: Znannia, 416 p. [in Ukrainian].
26. Pidhrushnyi, H. P., Kachaiev, Yu. D., & Denysenko, O. O. (2011). Suspilno-heohrafichni osnovy doslidzhennia intehralnoho potentsialu tsentriv sotsialno-ekonomichnoi aktyvnosti: teoretyko-metodolohichni pidkhody ta dosvid otsinky [Socio-geographical bases of research of integral potential of the centers of social and economic activity: theoretical and methodological approaches and experience of an estimation.]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal – Ukrainian Geographical Journal*, 4, 42-44 [in Ukrainian].
27. Postanova pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv 807-IX vid 17.07.2020 Verkhovnoi Rady Ukrainy [Resolution on the formation and liquidation of districts 807-IX of 17.07.2020 of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3650&skl=10 [in Ukrainian].
28. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. (1970-1980). USSR Academy of Sciences. Institute of Linguistics; ed. I. Bilodid]. Kyiv: Scientific Opinion [in Ukrainian].
29. Khodakevych, S. (2013). Bankivska infrastruktura Ukrainy na suchasnomu etapi [Banking infrastructure of Ukraine at the present stage]. *Vcheni zapysky – Scientific notes*, 15, 134-141 [in Ukrainian].
30. Chunytska, I. (2020). Naukovi oriientyry strukturuvannia infrastruktury finansovoho rynku [Scientific guidelines for structuring the financial market infrastructure], Vol. 7 https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.7.3 [in Ukrainian].
31. Shabliy, O. (2015). Suspilna heohrafiia: u dvokh kn. Knyha persha. Problemy teorii, istorii ta metodyky doslidzhennia [Human Geography : in two Vol. Volume One. The Problems of theory, history and methodic of research: Selected Works]. Lviv: Ivan Franko Lviv National University, 814 p. [in Ukrainian].

Received 25 April 2022
Accepted 18 May 2022

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-11
УДК 338.486.2
Надійшла 27 квітня 2022 р.
Прийнята 21 травня 2022 р.

Марія Лущик
к. геогр. н, асистент кафедри туризму,
Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. Карпінського 2/4, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: murmarja@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-5411-348X

Павло Витрикуш
студент кафедри туризму,
Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. Карпінського 2/4, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: sarofu00005@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-8653-573X

КИТАЙ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ

З огляду на перспективність розвитку китайського ринку туризму, доцільним вважаємо ґрунтовне дослідження впливу китайської кон`юнктури на світову індустрію туризму та міжнародного туристичного позиціонування Китаю. Літературний аналіз наукових досліджень китайського туризму продемонстрував зростання інтересу до даної проблематики із 2010-х років. Більшість вчених, практиків у туризмі, представників державного управління та фахівців професійних туристичних установ погоджуються, що китайський туристичний ринок володіє гіперпотенціалом та гіпердинамікою розвитку. Проте, якщо наукові огляди минулого десятиріччя зосереджувалися виключно на дослідженнях географії туристичних подорожей китайських мандрівників та динаміки китайського виїзного туризму, то сучасні праці містять глибоке розуміння поведінки та досвіду китайських туристів і висвітлюють негативні аспекти китайського масового туризму. У даній статті автор конкретизує місце Китаю на світовому туристичному ринку, використовуючи кількісні дані та туристичні індекси. Зокрема, після укладення рейтингів країн світу за ключовими кількісними показниками рівня розвитку туристичної індустрії (кількість туристів, кількість міжнародних туристичних прибуттів, кількість грошових надходжень від туризму), виявлено міцні позиції Китаю у них (3, 4 і 11 місце відповідно). Графіки зміни кількості міжнародних туристичних прибуттів та грошових надходжень від туризму продемонстрували позитивну динаміку показників. Зокрема, у 2019 році було досягнуто рекорду серед кількості туристів та кількості туристичних прибуттів до Китаю за увесь період досліджень.

Водночас, зауважимо, що пандемія Covid-19 не оминула туристичну сферу Китаю і у 2020 р. кількість міжнародних туристичних прибуттів зменшилася уп'ятеро (це найнижчий показник для країни за усю історію збору міжнародних статистичних туристичних даних, від 1995 р.), а сума надходжень від міжнародних туристів сягнула 14,2 млрд дол. (менше, ніж будь-коли за останні 20 років). Перспективність китайського ринку та оптимістичну динаміку його розвитку засвідчили найбільш рейтингові індекси у галузі туризму та подорожей − Індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму (2019 р.) та Індекс розвитку подорожей і туризму (2021 р.), де Китай закріпився на 13 і 12 місця відповідно. Таким чином, кількісні показники та інтегральні індекси підтвердили вагомі позиції Китаю на туристичному ринку та дозволяють робити прогноз про їх стабільне укріплення та недалеке світове лідерство Китаю у туристичному секторі.

Ключові слова: *туристичний ринок, міжнародні туристичні прибуття, надходження від туризму, Індекс конкурентоспроможності подорожей та туризму, Індекс розвитку подорожей та туризму.*

Як цитувати: Лущик М., Витрикуш П. Китай як суб'єкт міжнародного туристичного ринку. *Часопис соціально-економічної географії.* 2022. Вип. 32. С. 99-109. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-11

In cites: Lushchyk, M., Vytrykush, P. (2022). China as a subject of the international tourist market. *Human Geography Journal*, 32, 99-109 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-11

Постановка проблеми. Швидке перетворення КНР на наддержаву й розширення її глобальної присутності в економічній, технологічній і військовій сферах порушили питання про амбіції цієї країни щодо боротьби за глобальне лідерство. Такі тенденції простежуються і в туристичній сфері. За останнє десятиліття китайські мандрівники стали вагомими гравцями у світовому туризмі. У 2019 році (до пандемії Covid-19) китайські туристи стали ключовою рушійною силою світового туризму як з точки зору кількості міжнародних туристичних прибуттів, так і показників доходів від туризму. У цей рік китайські мандрівники становили 10 % у загальній структурі виїзних туристів, витративши на виїзні подорожі понад 245 млрд дол., або 16 % усіх світових витрат на подорожі [3; 5]. При цьому, динаміка нарощування «ваги» китайського туриста у світі стабільно зростає: у 2019 р. китайські мандрівники здійснили близько 6,2 млрд поїздок, що на 8 % більше, ніж у 2018 р. [5; 15]. Перспективи розвитку китайського ринку туризму величезні і вселяють великий оптимізм. Кожен десятий потенційний турист – китаєць, а кожен 6 дол. у загальну казну туріндустрії – від китайського мандрівника. Саме тому, вважаємо актуальними спроби ґрунтовного дослідження впливу китайської кон'юнктури на світову індустрію туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Різноманітні аспекти розвитку туризму в Китаї, його туристичні можливості та його позиціювання на міжнародному туристичному ринку висвітлені у працях вітчизняних та іноземних науковців.

© Лущик М., Витрикуш П. 2022

Дослідження китайського виїзного туризму розпочалися в середині 1990−х років і набули обертів приблизно в 2010 р., коли дослідження розширилося до конкретного розуміння цього ринку, як такого, що володіє гіперпотенціалом та, що швидко розвивається. На сьогодні, вчені-туризмознавці, практики з туризму, уряди та професійні туристичні та міжвідомчі установи в усьому світі в цілому згодні, що майбутнє туризму знаходиться в «азіатському світі». Це пов'язано із входженням на світовий ринок одного із найбільших джерел туризму, яке тільки бачив світ − виїзного китайського туриста.

На початку 2010-х рр. більшість академічних праць стосувались загальної характеристики китайського виїзного, і не лише, туризму. Зокрема, Ryan, C., Huimin, G., & Wei, Z. (2009) розмірковують про основні риси китайського туризму з точки зору східної світоглядної парадигми [9]. Guangrui, Z. (1989), чимало статтей якого присвячені китайському туризму, аналізує туризм лише у китайському контексті та з китайської точки зору. Зокрема, ця стаття має на меті розглянути розвиток туризму Китаю в цілому за десятиліття 1978–1988 рр., протягом якого китайський уряд переніс акцент своїх зусиль з політики на економіку, намагаючись компенсувати тривалу та катастрофічну «культурну революцію». Міжнародні туристичні прибуття та витрати Китаю протягом 1980-х років вигідно порівнювані зі зростанням світового туризму, а з 1978 по 1986 роки Китай піднявся з 41-го на 20-е місце за рівнем доходів від міжнародного туризму [4].

Keating, B., & Kriz, A. (2008) у своїх працях зосереджуються виключно на дослідженнях географії туристичних подорожей китайських мандрівників [6; 7]. Cai, L., Li, M., & Knutson, B. (2008) роблять акцент на вивченні динаміки китайського виїзного туризму – його припливах і відпливах, а також ретельно вивчають фактори (внутрішні і зовнішні) вибору того чи іншого місця призначення китайськими туристами, «вагу» іміджу місця при його виборі як локації у турі [2].

Серія публікацій від Tse T. (2015) дозволяє говорити про три області наукового дослідження: 1) пов'язані з пунктом призначення – автора цікавило профілювання відвідувачів у залежності від місця призначення, визначення відмінностей у демографічних портретах китайського туриста в залежності від різних туристичних напрямків та визначення задоволеності відвідувачів; 2) пов'язані з туристичними мотивами; і 3) пов'язані з джерелом і ринком − досліджувались макрофактори, які формують туристичні потоки до різних напрямків. Таким чином, констатуємо, що дані публікації містять глибоке розуміння поведінки та досвіду китайських туристів і надають вичерпну оцінку ролі, яку китайські державні установи та туристична політика відіграють у підтримці галузі [12; 13].

Law, R., Sun, S., Fong, D. K. C., Fong, L. H. N., & Fu, H. (2016) здійснили бібліографічний огляд наукової літератури, присвяченій проблематиці китайської кон'юнктури на світовому туристичному ринку, та виявили, що основні дослідження стосуються мотивації подорожей, поведінки у подорожах, очікувань, перешкод для подорожей, іміджу і переваг місця призначення, сегментації ринку. Водночас, автори вперше говорять про негативні аспекти китайського масового туризму [8].

Певні напрацювання щодо аналізу китайського туристичного ринку та місця КНР у світовій туристичній галузі містяться у працях українських науковців.

Стафійчук В., Москаленко А. (2015) здійснюють аналіз виїзного туризму КНР та подають характеристику особливостей середньостатистичного китайського туриста [20]. Детально проаналізовано виїзний ринок КНР як пріоритетну цільову аудиторію для українських суб'єктів туристичної діяльності у статті Романової А. (2017) [19]. У іншій статті авторки виділено та досліджено основні характеристики виїзного китайського туристичного ринку: гіперобсяг; значна купівельна спроможність; кластерні (комбіновані) подорожі; короткотерміновість поїздок; надання переваги національній китайській кухні; організованість та груповий характер; особливості поведінки в подорожах; переважання жінок-туристів; переважання певних видів туризму; пріоритетність азіатських напрямків, але водночас зародження інтересу до країн ЄС та Росії; пріоритетність он-лайн бронювання турів; сезонність; сталі темпи зростання тощо. Зазначено, що дані особливості китайського виїзного туристського ринку обов'язково повинні враховуватись при розробці турпродукту для китайців та створенні стратегії збільшення туристичних потоків з Китаю для будь-якої дестинації та туристичного об'єкту [18].

Безпала О., Сологуб Ю. (2013) розглядають географічні особливості туристичних потоків Китаю та окреслюють основні тенденції подальшого розвитку туристичного ринку країни [16].

У статті Парфіненко, А., & Фурс, М. (2012) розкрито основні пріоритети українсько-китайського співробітництва в туристичній сфері, зокрема, це створення спеціалізованих туристичних продуктів для туристів з Китайської Народної Республіки, які повною мірою враховують споживчі запити тих, хто подорожує, удосконалення транспортної, банківської, готельної та побутової інфраструктури, засобів електронного зв'язку, спрощення візового режиму. Необхідною умовою успішного просування на китайський туристичний ринок є, на думку вчених, таргетована промоція нашої держави та її туристичного потенціалу в інформаційному просторі Китаю засобами інтернет-маркетингу та SMM, співпраці з місцевими туроператорами та спеціалізованими туристичними онлайн-платформами [17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Потенціал Китаю, з одного боку, як туристичної локації, з іншого – як найчисельнішого національного ринку туристів, невичерпний. Тому дослідження місця і ролі КНР, а також – китайського туриста, є актуальними і необхідними.

Формулювання мети статті. З огляду на перспективність китайського ринку туризму доцільним є вивчення питання особливостей, що дозволить краще розуміти специфіку ролі Китаю у світовій туристичні індустрії. Метою наукової статті вважаємо оцінку

стану і рівня розвитку китайського туризму у міжнародному просторі. За завдання ставимо собі:

− здійснити кількісний та якісний аналіз показників розвитку туристичної індустрії Китаю;

− дослідити динаміку основних туристичних показників країни − кількість туристів, кількість міжнародних туристичних прибуттів, кількість грошових надходжень від туризму;

− визначити місце Китаю у провідних світових туристичних рейтингах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головними показниками туристичного потенціалу будь-якої країни є показники:

− міжнародних туристичних прибуттів − кількість зареєстрованих туристів, відвідувачів тієї чи іншої країни, які не є її резидентами і прибули в ту чи іншу країну (чи вибули з неї), за певний проміжок часу. При цьому, вони не можуть перебувати в країні призначення більше одного року та займатися діяльністю, що оплачується з місцевих джерел. Оскільки турист протягом року може відвідати декілька країн і навіть під час однієї поїздки побувати у різних державах, фактична чисельність туристів є меншою, ніж кількість прибуттів;

− надходження від туризму – це грошові надходження (US$), одержані країною призначення від перебування туриста у даній країні. Сюди включають витрати міжнародних відвідувачів, що в'їжджають, включаючи їхні платежі національним перевізникам за міжнародний транспорт. Вони також повинні включати в себе будь-які інші попередні платежі за товари/послуги, отримані в країні призначення. Окрім цього, сюди входять витрати на внутрішні туристичні послуги: проживання, харчування, розваги, екскурсії, тощо у країні призначення. На практиці вони включають також надходження від одноденних відвідувачів.

За показником туристичних прибуттів, Китай посідає 3 сходинку у світі, при цьому демонструючи зростання у 4,8 % за останні 5 років.

Таблиця 1

Рейтинг країн світу за показниками кількості туристів та туристичних прибуттів, 2019 рік
Ranking of the countries of the world by indicators of the number of tourists and tourist arrivals, 2019

№ за п.	Назва країни	Кількість туристів			Назва країни	Кількість міжнародних туристичних прибуттів		
		млн осіб	Зміни, %			млн осіб	Зміни, %	
			за рік	за 5 р.			за рік	за 5 р.
1	Франція	89,424	+0.1	+1.3	Франція	211,912	-	+0.5
2	Іспанія	84,883	+2.5	+5.5	США	166,009	-2.0	-1.4
3	США	81,187	+1.8	+1.5	**Китай**	**162,538**	+2.5	+4.8
4	**Китай**	**63,647**	+1.2	+2.7	Іспанія	126,170	+1.4	+3.3
5	Італія	61,964	+0.7	+5.0	Мексика	97,406	+0.9	+3.8
6	Туреччина	44,652	-2.4	+2.3	Італія	95,399	+2.3	+4.2
7	Мексика	42,204	+2.2	+7.5	Польща	88,515	+3.0	+3.7
8	ФРН	39,725	+2.2	+3.8	Угорщина	61,397	+6.5	+6.0
9	Таїланд	39,341	+3.0	+9.7	Хорватія	60,021	+4.1	+3.2
10	Великобританія	37,466	+3.2	+2.8	Туреччина	51,747	+12.2	+4.5

складено авторами за [3]

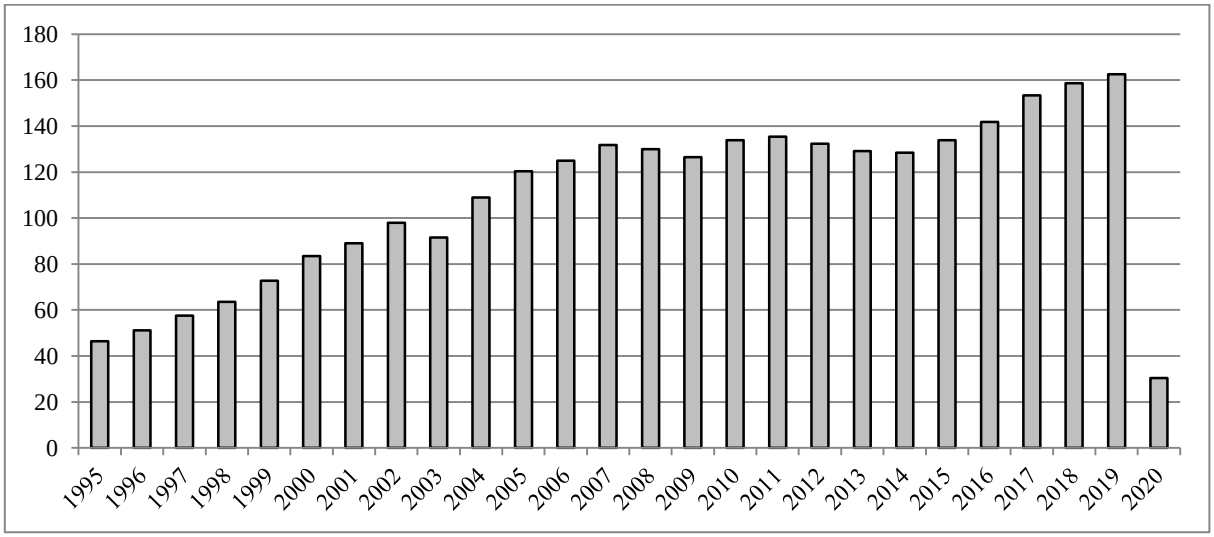

Рис. 1. Міжнародні туристичні прибуття до Китаю у 1995−2020 рр., млн осіб *(складено авторами за [3])*
Fig. 1. International tourist arrivals to China in 1995−2020, million people
(compiled by the authors according to [3])

У 2019 році було досягнуто рекордну серед кількості туристів та кількості туристичних прибуттів до Китаю за увесь період досліджень. Безперечно, пандемія Covid-19 не оминула туристичну сферу Китаю і уже у 2020 р. кількість міжнародних туристичних прибуттів зменшилася уп'ятеро – до 30, 402 млн прибуттів – це найнижчий показник для країни за усю історію збору міжнародних статистичних туристичних даних, тобто від 1995 р.

Китай майже входить у 10-ку країн за показником надходжень від туризму (табл. 2).

Проте динаміка, як бачимо, залишає бажати кращого. З 2014 р. надходження від міжнародного туризму в Китаї впали на 1,6 % у 5-річному обчисленні. Проте, у2019 р. Китай майже наздогнав Туреччину, і випередив Об'єднані Арабські Емірати з показниками 38,413 млрд дол. У 2020 р., у перший рік пандемії COVID-19, туристична індустрія принесла Китаю близько 14,2 млрд дол. від міжнародних туристів, менше, ніж будь-коли за останні 20 років.

Таблиця 2

Рейтинг країн світу за показниками надходжень від туризму, 2019 рік *(складено авторами за [3])*
Ranking of the countries of the world according to indicators of income from tourism, 2019
(compiled by the authors according to [3])

№ за п.	Назва країни	Кількість надходжень від міжнародного туристизму		
		млрд дол	Зміни, %	
			за рік	за 5 р.
1	США	233,461	-1.8 %	+0.9 %
2	Іспанія	81,368	+0.1 %	+2.6 %
3	Франція	71,011	-2.8 %	+1.1 %
4	Таїланд	65,082	+6.0 %	+11.1 %
5	ФРН	58,201	-2.1 %	-0.2 %
6	Італія	51,910	+0.6 %	NA
7	Великобританія	49,580	+2.2 %	-0.8 %
8	Японія	49,206	+8.7 %	+18.8 %
9	Австралія	47,953	+1.3 %	+6.1 %
10	Туреччина	42,350	+15.2 %	+1.1 %
11	**Китай**	**40,737**	**+0.9 %**	**-1.6 %**

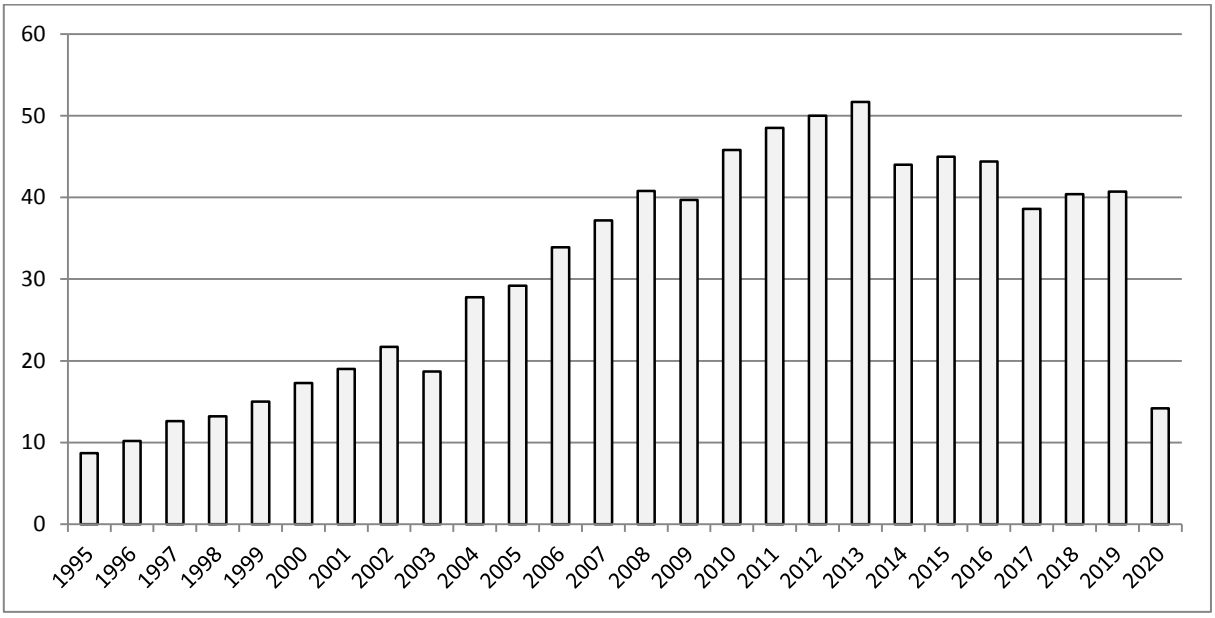

Рис. 2. Надходження від міжнародного туризму у 1995−2020 рр., млрд дол. *(складено авторами за [3])*
Fig. 2. Income from international tourism in 1995−2020, billion dollars. *(compiled by the authors according to [3])*

Кількісні показники не завжди дають змогу зрозуміти «вагу» того чи іншого суб'єкту світового туристичного ринку, а реальне розуміння таких речей приходить в порівнянні. Тому, потрібно розглянути різноманітні туристичні рейтинги, щоб зрозуміти ту чи іншу роль Китаю на світовому туристичному ринку.

Одним із найбільш показових рейтингів могутності туристичного потенціалу країни є *Індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму* (англ. − *Travel & Tourism Competitiveness Index)*. При його формуванні беруться до уваги такі субіндекси (рис. 3).

Рис. 3. Структура індексу конкурентоспроможності подорожей і туризму *(складено авторами за [10])*
Fig. 3. Structure of Travel & Tourism Competitiveness Index *(compiled by the authors according to [10])*

Даний порівняльний аналіз охоплює 140 країн та базується на чотирьох субіндексах, 14 стовпах і 90 окремих індикаторах, розподілених між різними стовпами. Дві третини даних формуються на основі даних міжнародних організацій, таких як: Bloom Consulting, STR, IATA, ICCA, МОП, ITU, IUCN, ЮНЕСКО, Статистичний відділ ООН, ЮНЕЙДС, UNWTO, ВООЗ, Світовий банк, Інститут світових ресурсів, World Road Statistics, CIA World Factbook, WTO, WTTC, WDPA, Yale-CIESIN Environmental Performance Index. Загальна оцінка індексу конкурен-то-спроможності подорожей і туризму обчислюється за допомогою послідовних агрегацій балів, від рівня індикатора до рівнів рівня та субіндексу, використовуючи середнє (тобто середнє арифметичне) для поєднання компонентів. Інша третина базується на даних опитування з щорічного опитування керівництва Всесвітнього економічного форуму, яке використовується для вимірювання якісних концепцій або для яких можна порівняти міжнародне значення. статистика недоступна для достатньої кількості країн. Опитування, яке щорічно проводилося серед понад 16 000 керівників і бізнес-лідерів у всіх економіках [10].

Результатами такого аналізу є список топ–140 конкурентоспроможних туріндустрій світу.

Так, в 2019 р. Китай зайняв 13 місце, піднявшись на 2 позиції в порівнянні з 2017 р. з індексом 4,88. Дані даного рейтингу дають зрозуміти те, що перша десятка країн не міняла свої позиції з 2017 р., а Китай, в свою чергу, піднявся на 2 позиції вище, тим самим стаючи вагомішим гравцем на світовому туристичному ринку.

Крім цього, завдяки даним WorldBank можна побачити графік зміни індексів конкурентоспроможності Китаю починаючи з 2015 р. (рис. 5).

Тренд росту даного індексу Китаю посуває інші країни в рейтинговій таблиці. Також можемо спостерігати динаміку світового середнього індексу, що вказує нам на те, що китайський індекс є вищим від світового на 1 одиницю. Завдяки цим даним можемо констатувати планомірний та постійний ріст китайського туристичного ринку, що приводить до збільшення ролі країни на світовому масовому ринку.

Крім цього, звіт по конкурентоспроможності туризму та подорожей створює рейтинг індексів за усіма 14 показниками, з яких формується зведений рейтинг (рис. 6.). Дані рейтингів більш детально відображають особливості функціонування туризму в певній країні. Серед цих рейтингів (рис. 2.6.) Китай увійшов у ТОП–10 країн у двох номінаціях.

На рис. 6. помітно, що Китай має найвищий індекс – «7» за показником «Культурні ресурси та бізнес-подорожі», що, в свою чергу, відображає фактичне лідерство даних показників серед 140 країн. Також за показником «Природні ресурси» Китай посідає 4 місце з індексом «5.1».

У 2021 р. було обчислено *індекс розвитку туризму та подорожей − Travel & Tourism Development Index (TTDI)*, що є, по суті, еволюційною версією індексу конкурентоспроможності туризму та подорожей, який публікується раз на два роки протягом останніх 15 років. Цей індекс оцінює та вимірює систему факторів і впливів, які забезпечують сталий і стійкий розвиток сектору подорожей і туризму, який у свою чергу сприяє розвитку країни (рис. 7).

Rank	Economy	Score[1]	Change since 2017 Rank	Change since 2017 Score[2]	Diff. from Global Avg. (%)
1	Spain	5.4	0	0.3	41.4
2	France	5.4	0	1.5	40.4
3	Germany	5.4	0	2.0	40.0
4	Japan	5.4	0	2.1	39.6
5	United States	5.3	1	2.6	36.6
6	United Kingdom	5.2	–1	–0.2	34.9
7	Australia	5.1	0	0.8	33.6
8	Italy	5.1	0	1.9	32.2
9	Canada	5.1	0	1.6	31.3
10	Switzerland	5.0	0	1.5	30.4
11	Austria	5.0	1	2.0	28.8
12	Portugal	4.9	2	3.2	27.2
13	China	4.9	2	3.2	26.7
14	Hong Kong SAR	4.8	–3	–1.1	25.1
15	Netherlands	4.8	2	3.2	24.5
16	Korea, Rep.	4.8	3	4.7	24.3
17	Singapore	4.8	–4	–2.0	23.7
18	New Zealand	4.7	–2	1.4	23.4
19	Mexico	4.7	3	3.4	21.9
20	Norway	4.6	–2	–1.0	19.4

Рис. 4. ТОП – 20 країн за індексом конкурентоспроможності подорожей і туризму в 2019 р. [10]
Fig. 4. TOP 20 countries according to Travel & Tourism Competitiveness Index in 2019 [10]

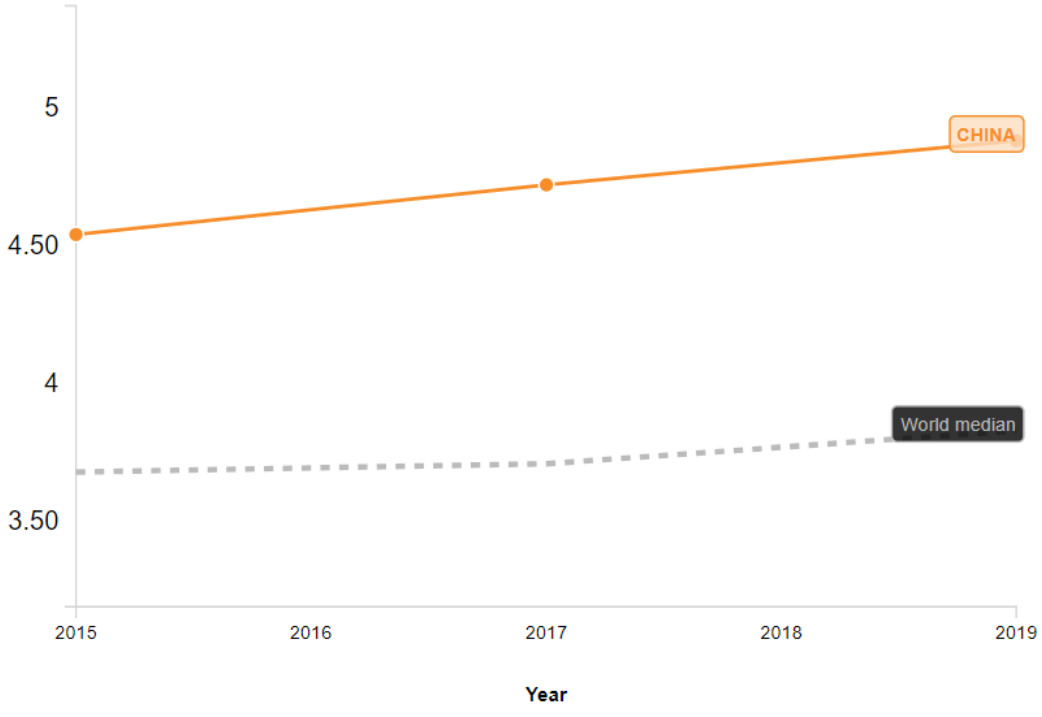

Рис. 5. Динаміка індексу конкурентоспроможності туризму та подорожей Китаю 2015–2019 рр. [14]
Fig. 5. Dynamics of China's Travel & Tourism Competitiveness Index 2015–2019 [14]

Pillar 14: Cultural Resources and Business Travel

Rank	Economy	Score
1	China	7.0
2	France	6.8
3	Spain	6.7
4	Italy	6.5
5	Japan	6.5
6	Germany	6.5
7	United Kingdom	5.6
8	India	5.5
9	Brazil	5.4
10	Mexico	5.3

Pillar 13: Natural Resources

Rank	Economy	Score
1	Mexico	6.0
2	Brazil	5.8
3	Australia	5.5
4	China	5.1
5	United States	5.0
6	France	4.9
7	Italy	4.9
8	Costa Rica	4.9
9	Spain	4.8
10	Thailand	4.8

Рис. 6. Рейтинги індексів, у яких лідирує Китай [10]
Fig. 6. Ratings of indices in which China leads [10]

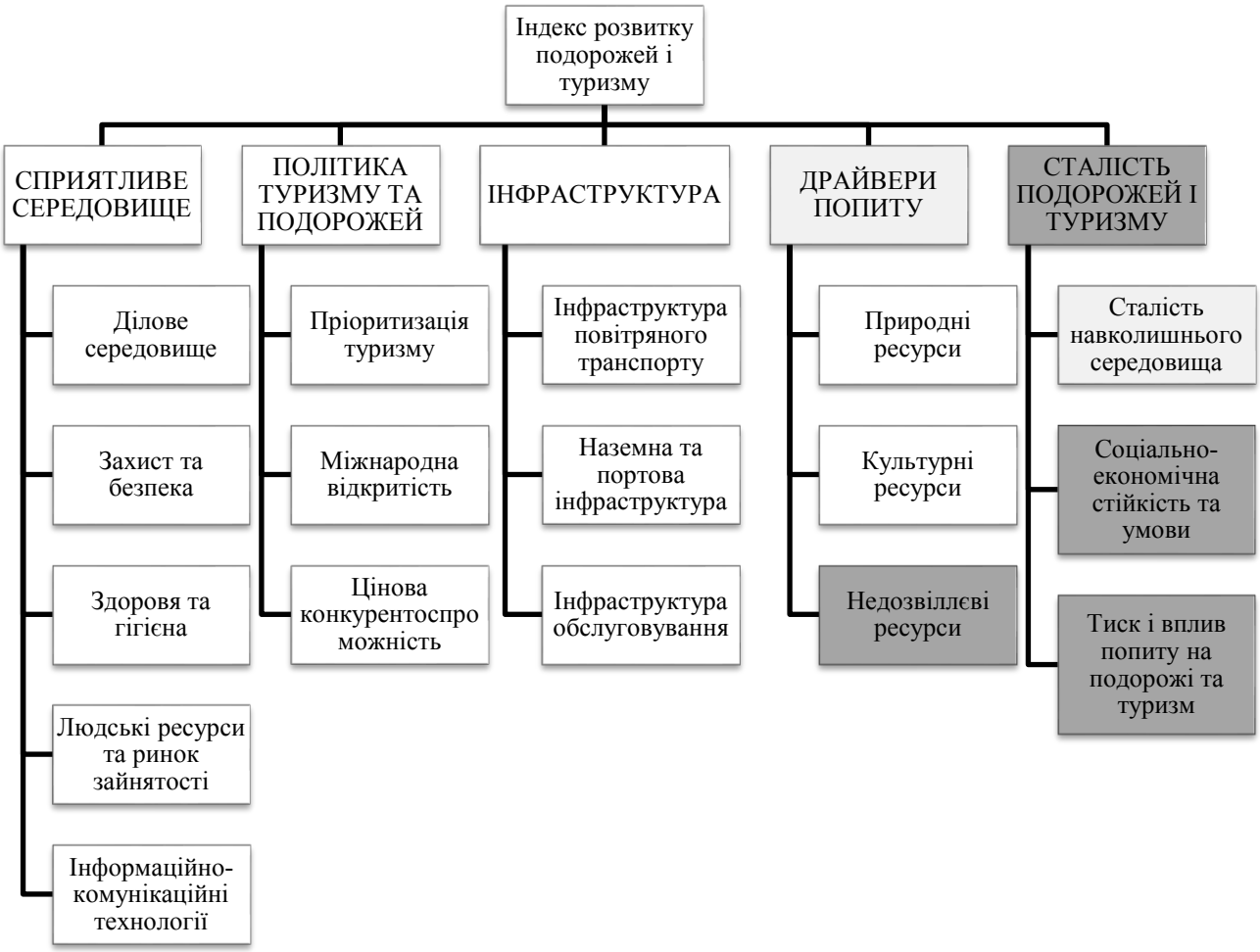

Умовні позначення:			
	– нові субіндекси/стовпи		*– зміни в назвах або «розміщенні» субіндексів/стовпів*

Рис. 7. Структура індексу розвитку подорожей і туризму [11]
Fig. 7. Structure of Travel & Tourism Development Index [11]

Перехід до оновленого індексу демонструє, що увага зміщується на виявлення ролі туристичного сектору у більш широкому економічному та соціальному розвитку. Travel & Tourism Development Index охоплює аспекти інтегрованих стратегій (місцеві, регіональні та міжнародні) співпраці та розвитку для пом'якшення впливу пандемії, «одужанню» галузі та подолання майбутніх викликів та ризиків [11].

Індекс складається з п’яти субіндексів, 17 стовпів та 112 індивідуальних показників, розподілених між різними стовпами. Як бачимо, з’явився новий субіндекс – «Сталість подорожей і туризму», та 3 нові стовпи – «Недозвіллєві ресурси» (третій стовп у колишньому субіндексі «Туристичні ресурси», який тепер має нову назву «Драйвери попиту»), «Соціально-економічна стійкість та умови» та «Тиск і вплив попиту на подорожі та туризм» (у структурі нового субіндексу). Змістився також стовп «Сталість навколишнього середовища» − до п’ятого субіндексу «Сталість подорожей і туризму» [11].

Структура TTDI була оновлена при допомозі стейкхолдерів, включаючи консультативну групу із представників від: Bloom Consulting, the International Air Transport Association (IATA), JLL Hotels & Hospitality Group, Pacific Asia Travel Association (PATA), University of Surrey, United Nations World Tourism Organization (UNWTO) і World Travel&Tourism Council (WTTC). Крім того, індекс обчислений за даними партнерів: AirDNA, Bloom Consulting, Euromonitor International, GlobalPetrolPrices.com, IATA, International Civil Aviation Organization (ICAO), STR, Tripadvisor, UNWTO і WTTC.

TTDI охоплює 117 країн. Це на 24 країни менше, ніж було охоплено TTCI у 2019 р. Зауважимо, що у рейтингу відсутня Україна. Як зазначають укладачі, попри те, що дані для Індексу розвитку подорожей та туризму−2021 були зібрані ще до війни в Україні, проте, оскільки зараз вони не відображають поточні або довгострокові тенденції та умови, тому було прийнято рішення про видалення України з рейтингу.

Отож, у 2021 році Китай зайняв 12 місце піднявшись на 1 позицію в порівнянні з 2019 роком з індексом 4,9.

Rank	Economy	Score[2]	Change since 2019[3] Rank	Change since 2019[3] Score	Diff. from TTDI Avg. (%)
1	Japan	5.2	1	0.7%	31.8%
2	United States	5.2	-1	-1.0%	30.7%
3	Spain	5.2	2	0.0%	29.5%
4	France	5.1	2	-0.2%	28.8%
5	Germany	5.1	-1	-1.8%	27.3%
6	Switzerland	5.0	1	-2.1%	26.0%
7	Australia	5.0	1	-1.3%	25.6%
8	United Kingdom	5.0	-5	-4.5%	24.8%
9	Singapore	5.0	0	-1.4%	24.6%
10	Italy	4.9	2	0.8%	23.9%
11	Austria	4.9	0	0.4%	23.6%
12	China	4.9	3	2.3%	23.5%
13	Canada	4.9	-3	-2.1%	22.9%
14	Netherlands	4.9	0	0.2%	22.3%
15	Korea, Rep.	4.8	4	1.9%	21.4%

Рис. 8. ТОП – 15 країн за індексом розвитку подорожей і туризму в 2021 р. [11]
Fig. 8. TOP – 15 countries according to Travel & Tourism Development Index in 2021 [11]

Дані даного рейтингу дають зрозуміти те, що 9 із 10 країн «першої десятки» 2019 р. залишились серед лідерів і у 2021 р., проте свої позиції характерно поміняли. Зокрема рейтинг країн вперше за доволі довгий період очолили дві неєвропейські країни: Японія0020 1 місце, та США0020 2 місце. У ТОП-10 увійшов Сінгапур, викинувши «за борт» Канаду. Китай, в свою чергу, піднявся вище, проте динаміка показника залишає бажати кращого [11].

Висновки. Китайський туристичний ринок становить значну частку на міжнародному ринку, це спричинено багатьма факторами в основі яких лежить неймовірний економічний ріст КНР починаючи з 80-х років XX ст. Враховуючи кількісні показники − кількість туристів, кількість міжнародних туристичних прибуттів, кількість грошових надходжень від туризму, та дані двох респектабельних індексів − Travel & Tourism Competitiveness, 2019 і Travel & Tourism Development Index, 2021, можна констатувати, вагомі позиції китайського туризму на міжнародному туристичному ринку як країни, яка приймає туристів, так і країни в якій формуються туристичні

потоки. Більше того, можна стверджувати позиції Китаю та китайського туриста з часом лише укріплюватимуться, що майбутньому призведе до формування світового порядку денного саме Китаєм та закладе основи для китайського туристичного трендсеттерства. На дані прогнози повинні реагувати держави та туристичні дестинації для того, щоб отримати максимум користі від китайських туристів та мінімізувати негативний вплив масового туризму на локальні території.

Список використаної літератури:

1. Basiuk, D. (2020). Стан і перспективи розвитку українсько-китайського співробітництва у туристичній сфері. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*, 3(1), 46-54. https://doi.org/10.31866/2616-7603.3.1.2020.207495
2. Cai, L. A., Li, M., & Knutson, B. J. (2008). Research on China outbound market: A meta-review. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 16(1-2), 5-20. https://doi.org/10.1080/10507050802096778
3. Global Trends, Statistics and Insights for Tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nationmaster.com/nmx/sector/tourism
4. Guangrui, Z. (1989). Ten years of Chinese tourism: profile and assessment. *Tourism Management*, 10(1), 51-62.
5. International tourism, number of departures – China [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.DPRT?end=2019&locations=CN&start=1995
6. Keating, B. W., Huang, S., Kriz, A., & Heung, V. C. S. (2015). Special issue: Chinese outbound travel: Emerging issues and implications. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 32(1-2), 1-1. https://doi.org/10.1080/10548408.2014.985874
7. Keating, B., & Kriz, A. (2008). Outbound tourism from China: Literature review and research agenda. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 15(1), 32-41. https://doi.org/10.1375/jhtm.15.32
8. Law, R., Sun, S., Fong, D. K. C., Fong, L. H. N., & Fu, H. (2016). A systematic review of China's outbound tourism research. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(12), 2654-2674. https://doi.org/10.1108/IJCHM-06-2015-0323
9. Ryan, C., Huimin, G., & Wei, Z. (2009). The context of Chinese tourism: an overview and implications for research. *Tourism in China*, 345-354.
10. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2019/
11. Travel & Tourism Development Index, 2021. Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future. INSIGHT REPORT. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_Tourism_Development_2021.pdf
12. Tse, T. (2015). A review of Chinese outbound tourism research and the way forward. *Journal of China Tourism Research*, 11(1), 1-18. https://doi.org/10.1080/19388160.2014.984798
13. Tse, T., & Arlt, W. G. (2011). Special issue: Mainland China's outbound tourism. *Journal of China Tourism Research*, 7(4), 343-505. https://doi.org/10.1080/19388160.2011.626997
14. WEF Travel & Tourism Competitiveness Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tcdata360.worldbank.org/indicators/tour.comp.comp?country=CHN&indicator=3524&viz=line_chart&years=2015,2019&indicators=944
15. World Tourism Organization (2019). Guidelines for the Success in the Chinese Outbound Tourism Market, UNWTO, Madrid.
16. Безпала О. В. Китай – новий полюс росту на міжнародному туристичному ринку / О. В. Безпала, Ю. І. Сологуб // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 17(29). – 240 с. – (Серія 4. Географія і сучасність).
17. Парфіненко А. Ю., Фурс М. Ю. (2012). Сучасний стан розвитку туристичного ринку Китаю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://core.ac.uk/download/pdf/84006464.pdf
18. Романова А. А. Особливості виїзного туристичного ринку КНР // *Бізнес Інформ*. – 2017. – № 12. – С. 48-53.
19. Романова А. А. Китайські туристи – як пріоритетні споживачі українського турпродукту. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка: зб. наук. пр. – Мукачів. держ. ун-т, 2018. – С. 137-142.
20. Стафійчук В. І., Москаленко А. О. Аналіз виїзного туризму Китаю та портрет китайського туриста // Географія та туризм. – 2015. Вип. 33. – С. 61-73.

Mariya Lushchyk
PhD (Geography), Assistant of the Department of Tourism,
Lviv Polytechnic National University, Karpinskyi str.2/4, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: murmarja@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-5411-348X

Pavlo Vytrykush
Student of the Department of Tourism,
Lviv Polytechnic National University, Karpinskyi str.2/4, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: sarofu00005@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-8653-573X

CHINA AS A SUBJECT OF THE INTERNATIONAL TOURIST MARKET

Given the prospects for the development of the Chinese tourism market, we consider it appropriate to thoroughly study the impact of Chinese conditions on the global tourism industry and China's international tourism positioning. Literary analysis of Chinese tourism research has shown a growing interest in this issue since the 2010s. Most scholars, tourism practitioners, government officials and professionals in tourism agencies agree that the Chinese tourism market has mega potential and high development dynamics. However, while scientific reviews of the past decade have focused exclusively on researching the travel geography of Chinese travelers and the dynamics of Chinese outbound tourism, modern work provides a deep understanding of Chinese tourists' behavior and experiences and highlights negative aspects of Chinese mass tourism. In this article, the author specifies China's place in the global tourism market, using quantitative data and tourism indices. In particular, after ranking the world countries on key quantitative indicators of the level of development of the tourism industry (number of tourists, number of international tourist arrivals, number of revenues from tourism), China's strong position was revealed (3rd, 4th and 11th respectively).Graphs of changes in the number of international tourist arrivals and cash inflows from tourism showed a positive trend. In particular, in 2019 a record was reached among the number of tourists and the number of tourist arrivals in China for the entire research period.

At the same time, it should be noted that the Covid-19 pandemic has not bypassed China's tourism sector and in 2020 the number of international tourist arrivals decreased fivefold (this is the lowest figure for the country in the history of collecting international tourism statistics, since 1995). revenues from international tourists reached 14.2 billion dollars. (less than ever in the last 20 years). The prospects of the Chinese market and optimistic dynamics of its development were evidenced by the highest rating indices in the field of tourism and travel − Travel & Tourism Competitiveness Index (2019) and Travel & Tourism Development Index (2021), where China ranked 13th and 12th respectively. Thus, quantitative indicators and integrated indices have confirmed China's important position in the tourism market and allow us to predict their stable strengthening and China's short-term world leadership in the tourism sector.

Keywords: *tourist market, international tourist arrivals, tourism revenues, Travel and Tourism Competitiveness Index, Travel and Tourism Development Index.*

References:

1. Basiuk, D. (2020). Stan i perspektyvy rozvytku ukrainsko-kytaiskoho spivrobitnytstva u turystychnii sferi [Status and prospects of development of Ukrainian-Chinese cooperation in the tourism sector]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriia: Turyzm − Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Tourism*, 3(1), 46-54. https://doi.org/10.31866/2616-7603.3.1.2020.207495 [in Ukrainian].
2. Cai, L. A., Li, M., & Knutson, B. J. (2008). Research on China outbound market: A meta-review. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 16(1-2), 5-20. https://doi.org/10.1080/10507050802096778
3. Global Trends, Statistics and Insights for Tourism. Retrieved from https://www.nationmaster.com/nmx/sector/tourism
4. Guangrui, Z. (1989). Ten years of Chinese tourism: profile and assessment. *Tourism Management*, 10(1), 51-62.
5. International tourism, number of departures – China. Retrieved from https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.DPRT?end=2019&locations=CN&start=1995
6. Keating, B. W., Huang, S., Kriz, A., & Heung, V. C. S. (2015). Special issue: Chinese outbound travel: Emerging issues and implications. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 32(1-2), 1-1. https://doi.org/10.1080/10548408.2014.985874
7. Keating, B., & Kriz, A. (2008). Outbound tourism from China: Literature review and research agenda. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 15(1), 32-41. https://doi.org/10.1375/jhtm.15.32
8. Law, R., Sun, S., Fong, D. K. C., Fong, L. H. N., & Fu, H. (2016). A systematic review of China's outbound tourism research. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(12), 2654-2674. https://doi.org/10.1108/IJCHM-06-2015-0323
9. Ryan, C., Huimin, G., & Wei, Z. (2009). The context of Chinese tourism: an overview and implications for research. *Tourism in China*, 345-354.
10. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. Retrieved from https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2019/
11. Travel & Tourism Development Index, 2021. Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future. INSIGHT REPORT. Retrieved from https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_Tourism_Development_2021.pdf
12. Tse, T. (2015). A review of Chinese outbound tourism research and the way forward. *Journal of China Tourism Research*, 11(1), 1-18. https://doi.org/10.1080/19388160.2014.984798
13. Tse, T., & Arlt, W. G. (2011). Special issue: Mainland China's outbound tourism. *Journal of China Tourism Research*, 7(4), 343-505. https://doi.org/10.1080/19388160.2011.626997
14. WEF Travel & Tourism Competitiveness Index. Retrieved from https://tcdata360.worldbank.org/indicators/tour.comp.comp?country=CHN&indicator=3524&viz=line_chart&years=2015,2019&indicators=944
15. World Tourism Organization (2019). Guidelines for the Success in the Chinese Outbound Tourism Market, UNWTO, Madrid.
16. Bezpala, O. V., & Solohub, Yu. I. (2013). Kytai − novyi polius rostu na mizhnarodnomu turystychnomu rynku [China − a new pole of growth in the international tourism market]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriia 4. Heohrafiia i*

suchasnist. − Scientific journal of NPU named after M.P. Drahomanov. Series 4. Geography and modernity, 17 (29) [in Ukrainian].
17. Parfinenko, A. Yu., & Furs, M. Yu. (2012). Suchasnyi stan rozvytku turystychnoho rynku Kytaiu [The current state of development of the Chinese tourism market]. Retrieved from https://core.ac.uk/download/pdf/84006464.pdf [in Ukrainian].
18. Romanova, A. A. (2017). Osoblyvosti vyiznoho turystychnoho rynku KNR [Features of the outbound tourist market of China]. *Biznes Inform − Business Inform,* 12, 48-53 [in Ukrainian].
19. Romanova, A. A. (2018). Kytaiski turysty–iak priorytetni spozhyvachi ukrainskoho turproduktu [Chinese tourists – as priority consumers of the Ukrainian tourist product]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Ekonomika: zb. nauk. pr. − Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series: Economics: col. sc. w*, 137-142 [in Ukrainian].
20. Stafiichuk, V. I., & Moskalenko, A. O. (2015). Analiz vyiznoho turyzmu Kytaiu ta portret kytaiskoho turysta [Analysis of outbound tourism in China and a portrait of a Chinese tourist]. *Heohrafiia ta turyzm − Geography and Tourism*, 33, 61-73 [in Ukrainian].

Received 27 April 2022
Accepted 21 May 2022

https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-12
УДК 911.3:339.9 (54+581)
Надійшла 20 квітня 2022 р.
Прийнята 18 травня 2022 р.

Ольга Мамчур
к. геогр. н., доцент кафедри економічної і соціальної географії,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: olga.mamchur@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-3642-4385

Ірина Ванда
асистент кафедри економічної і соціальної географії,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail:iryna.vanda@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-0320-7536

МІСЦЕ ПІВДЕННОЇ АЗІЇ У СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ, ГЕОЕКОНОМІЧНІ, ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто позиціювання Південної Азії у світовому господарстві в XXI ст. як місце у потоках товарів, капіталу, людей і технологій. Інформаційною базою дослідження є статистичні матеріали інституцій ООН і Світового банку. Обґрунтовано головні суспільно-географічні особливості регіону (асиметричність, контрастність, транснаціоналізація). Структура зовнішньої торгівлі Південної Азії охарактеризована за групами товарів та інтенсивністю технологій, з увагою до останньої при розгляді диференціації за країнами. Виділено типові та специфічні риси регіону порівняно з іншими регіонами країн, що розвиваються, і країн Південної Азії, що мають географічне підґрунтя. Сформульовано риси демографічних і соціальних, економічних контрастів і геополітичної напруженості регіону. Розглянуто особливості потоків міжнародної міграції, зокрема у період поширення пандемії Covid-19, а також напрямки пов'язаних з ними грошових переказів.

Геоекономічні аспекти визначаються позицією серед інших макрорегіонів світу, ступенем зв'язків країн із геоекономічними лідерами, географічними особливостями потоків міжнародної торгівлі та інвестицій. Відзначається потенціал зростання ролі міждержавного економічного об'єднання для інтенсифікації внутрішньорегіональних зв'язків, що матиме також посилення позиції Південної Азії у світовому господарстві як наслідок. Конфлікти між країнами, політико-ідеологічні відмінності часто не сприяють консолідації зусиль країн регіон. Перебування у сфері впливу різних світових геополітичних гравців, а також трактування Індії як одного з таких акторів, зокрема її протиставлення Китаю, вносять складності у зміцнення місця регіону, і зокрема Індії, у світовій економіці.

Ключові слова: *світове господарство, макрорегіон, асиметрія, зовнішня торгівля, прямі іноземні інвестиції, Південна Азія.*

Як цитувати: Мамчур О., Ванда І. Місце Південної Азії у світовому господарстві: суспільно-географічні, геоекономічні, геополітичні аспекти. *Часопис соціально-економічної географії.* 2022. Вип. 32. С. 110-119. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-12

In cites: Mamchur, O., Vanda, I. (2022). The place of South Asia in the World economy: human-geographical, geo-economic and geopolitical aspects. *Human Geography Journal*, 32, 110-119 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-12

Постановка проблеми. Позиціонування одного із макрорегіонів світі у світовому господарстві є важливим аспектом дослідження суспільної географії та інших міждисциплінарних напрямків, як от геоекономіки та геополітики. Макрорегіони є геопросторовими компонентами мегарегіонів-континентів, що сформувалися впродовж тривалої історії людства, в результаті його взаємодії з природнім довкіллям, контактів поміж сусідніми народами та поширення інновацій [2]. Із усіх макрорегіонів світу на особливу увагу заслуговує Південна Азія, що лідирує за людністю у світі, та має великий економічних потенціал й має дуже важливу позицію в сучасній геоекономічній та геополітичній структурі світу. Нині світове господарство – це не лише система національних економік, об'єднаних просторовими соціальними, економічними, комунікаційними, інформаційними зв'язками на основі міжнародного поділу й інтеграції праці, а й інших підсистем, як от соціально-економічних регіонів, вузлів та центрів, ивдів діяльності й інших суб'єктів економічної сфери (транснаціональних компаній, міжнародних організацій тощо). Дослідити місце Південної Азії у світовому господарстві й оцінити його з точки зору головних суспільно-географічних особливостей, геоекономічних та геополітичних аспектів і є **метою цього дослідження.**

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед суспільно-географічних праць щодо місця Південної Азії у світовому господарстві найбільше таких, де увага звернена на позицію окремих держав. Проте зовсім мало наукових напрацювань, де макрорегіон розглядається як цілісність, з огляду на усе різноманіття своїх чинників розвитку, суспільно-географічних особливостей. В реаліях української науки спостерігається загалом європоцентичний підхід до досліджень Південної Азії, внаслідок якого серед країн, що розвиваються, цього макрорегіону аналізується переважно головний торговельний партнер європейських країн Індія. Також варто зазначити, що найбільш комплексний та

© Мамчур О., Ванда І., 2022

всебічний підхід, із аналізом географічних особливостей розвитку усіх суспільних сфер – населення, соціальної, економічної, політичної, для дослідження місця Південної Азії у світовому господарстві, може запропонувати суспільна географія та конвергентні їй науки геоекономіка та геополітика [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економіко-географічні проблеми розвитку макрорегіонів країн, що розвиваються, висвітлені у монографії М. Книш "Суспільна географія країн, що розвиваються…" [2], зокрема проведена комплексна типізація країн за макрорегіонами; проаналізовані позиції макрорегіонів та окремих країн за рівнем економічної глобалізації, враховуючи міграції населення, міжнародну торгівлю та іноземні інвестиції. Важливим джерелом для суспільно-географічного аналізу макрорегіонів світу є праця "Географія: світи, регіони, концепти" Де Блія, П. Муллера [1], також навчальні посібники В. Безуглого, С. Козинця, С. Кузика У статті використані монографії та праці українських вчених із проблем геоекономіки та геополітики [3, 4, 7], матеріали дослідження Ф. Фукуями [5], у якій висвітлені головні геополітичні проблеми розвитку окремих держав, зокрема Індії.

Методика. Суспільно-географічні дослідження макрорегіону характеризуються особливою методикою комплексного аналізу чотирьох суспільних сфер – демографічної, соціальної, економічної та політичної, особливим акцентом на економіко-географічному, геоекономічному та геополітичному положенні, залученні вчення про суспільно-географічні фактори розвитку макрорегіону, зокрема його економічної сфери, виявлення тенденцій геопросторової організації економічної глобалізації в макрорегіоні, та його окремих країнах, аналіз геопросторових тенденцій зовнішньоторговельної та інвестиційної діяльності, виявлення геополітичних та безпекових особливостей.

Традиційно позиції макрорегіону світу визначають за допомогою аналізу міжнародного поділу праці окремих країн макрорегіону, географічних особливостей зовнішньоторговельної діяльності та інвестування. Важливим є застосування порівняльно-географічного, також статистичного методів.

При характеристиці структури експорту та імпорту товарів макрорегіону та краї використано середні значення показників за 2016–2020 рр., для згладжування щорічних коливань, особливо 2020 р. (впливу пандемії COVID-19). Розглянуто структуру експорту та імпорту товарів за різними підходами, які використовуються ЮНКТАД: товарними групами (ґрунтуючись на класифікації за інтенсивністю технологій [11, 12] .

Для аналізу місця Південної Азії у світовому господарстві використані звіти та бази даних міжнародних організацій: Програми розвитку ООН [10], Комітету із торгівлі і розвитку ООН (ЮНКТАД) [14, 16], Організації із продовольства та сільського господарства (ФАО) [9], Світового банку [15] та ін.

Виклад головного матеріалу досліджень. Макрорегіон Південної Азії у складі 8 країн, які розташовані на півострові Індостан й довколишніх територіях та низці островів північної частини Індійського океану, є найбільшим за людністю макрорегіоном світу (1,86 млрд осіб, 2020 р.). Усі 8 країн належать до типу країн, що розвиваються. Це макрорегіон, половина країн якого – це найменш розвинені країни. Мальдіви, Пакистан та Шрі-Ланка є країнами середніх можливостей []. Серед головних характерних рис Південної Азії слід відзначити високий рівень народжуваності (1,1% за рік, 2020 р.), хоча, цей показник загалом повільно спадає, адже у 1980 р. він становив 2,4%; ВВП Південної Азії – 3,39 трлн дол. (поточ.) США (2020 р.), з яких 78,5% припадає на Індію, 9,5% – на Бангладеш, а 7,7% – на Пакистан; рівень економічного розвитку – 1823,7 дол. США на одну особу (табл. 1).

Протягом 2000–2020 рр. ВВП макрорегіону зросло у 5,4 рази, що супроводжувалося зміцненням позиції у світі: частка Південної Азії і світовому виробництві товарів і послуг зросла 2,1 рази (рис. 1). Із зростанням ВВП відбувається посилення переважання імпорту товарів і послуг над експортом, від 10–11 млрд дол. на початку 2000-х рр. до 162–174 млрд дол. у 2012 – 2013 рр., з його подальшими коливаннями від 91,8 до 188,9 млрд дол.

Таблиця 1

Головні соціально-економічні показники країн Південної Азії, 2020 *(укладено за [10; 15])*
The main socio-economic indicators of the countries of South Asia, 2020

Країни	Площа, тис. км^2	Населення, млн осіб	ВВП, млрд дол.	ВВП на особу, дол / особу	Індекс людського розвитку
Південна Азія	*5 143,25*	*1 856,88*	*3 386,44*	*1 824*	...
Афганістан	652,23	38,93	20,12	517	0,511
Бангладеш	147,57	164,69	323,06	1 962	0,632
Бутан	47,00	0,77	2,32	3 001	0,654
Індія	3 287,26	1 380,00	2 660,25	1 928	0,645
Мальдіви	0,30	0,54	3,74	6 924	0,740
Непал	147,18	29,14	33,66	1 155	0,602
Пакистан	796,10	220,89	262,61	1 189	0,557
Шрі-Ланка	65,61	21,92	80,68	3 681	0,782

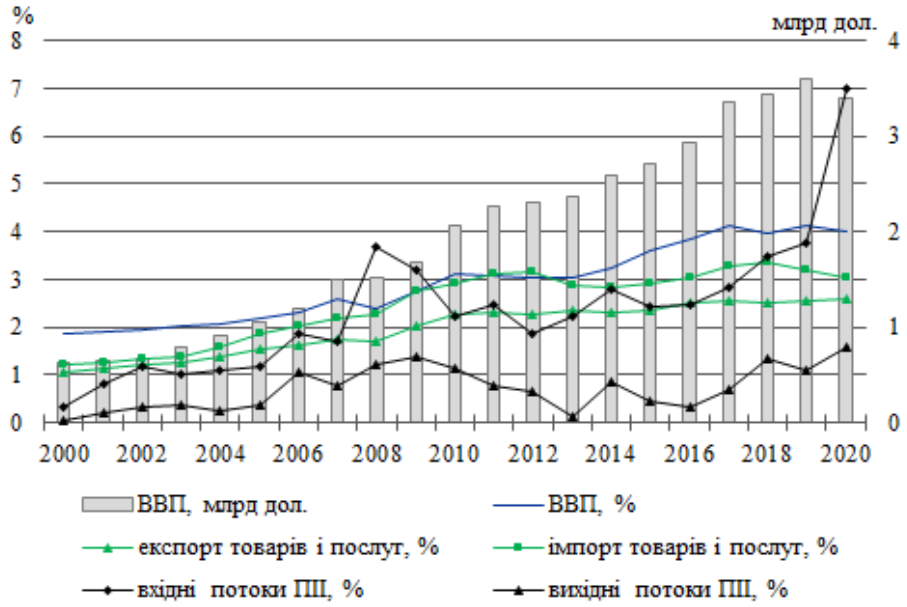

Рис. 1. Динаміка ВВП, частки ВВП, потоків товарів і ПІІ Південної Азії у світі, 2000–2020
(побудовано за даними [15; 14]
Fig. 1. Dynamics of GDP, share of GDP, flows of goods and FDI of South Asia in the world, 2000–2020

В економіках країн південно-азійського макрорегіону багато спільного. Економічні реформи, в тім числі як внутрішньо-, так зовнішноекономічну лібералізацію, яку почали в першій половині 90-х рр. XX ст., відбуваються поступово. Традиційні конкурентоспроможні товари країн цього макрорегіону – це продукція швейної і текстильної промисловостей та продовольство. Значні природн- та демографічні ресурси регіону дають змогу активно залучати країн регіону Південної Азії до процесів глобалізації, наприклад аутсорсингу. Країни регіону демонструють високі темпи економічного зростання (не тільки Індія з 7% щорічного росту ВВП, але й Пакистан з 4,5% і навіть Бутан з 8%), мають значну частку молодого населення (65% – у віці до 35 років), отже – великий людський капітал (із знанням англійської мови, низькою оплатою праці).

Південну Азію серед іншим макрорегіонів світу вирізняють контрасти суспільно-географічного розвитку: демогеографічні, соціальні, економічні, політико-географічні. Серед демографічних та соціальних контрастів Південної Азії відзначимо такі: а) важливе демографічне (найбільший за людністю макрорегіон світу) і соціально-географічне положення у світі; б) демографічний вибух; в) абсолютний "полюс" голоду серед макрорегіонів світу; г) депривація у сфері освіти й медичних послуг; ґ) рівень грамотності населення у окремих країнах– низький; д) вплив кастової системи соціальних зв'язків на темпи економічного зростання загалом несприятливий; е) важливе геоцивілізаційне та геокультурне положення на карті світу (вихідці із Індії і Пакистану формують одну із найчисельніших діаспор світу). Для Південної Азії характерне негативне сальдо міграції регіону -6,215 млн осіб (2017 р.), а рівень бідності – 21% (менше 1,90 дол. США за ПКС на день, у 2020 р.).

Серед економічних контрастів розвитку Південної Азії є такі: важливе економіко-географічне глобальне положення; макрорегіон – один із найбільших виробників товарів і послуг світу; поєднання первинних та новітніх (інноваційних) галузей у структурі економіки; низький рівень диджіталізації економіки, водночас, стрімко зростає показник індивідуального користування інтернетом: у 2020 р. 39% населення макрорегіону використовували інтернет, а у 2018 р. ця частка сягала лише 20%; значний рівень економічної глобалізації (в т. ч. відкритості економіки); Індія – один із найбільших-країн реципієнтів світу (5 позиція); е) транснаціональні компанії (ТНК) регіону не займають лідируючих позицій у світі.

Головна суспільно-географічна особливість Південної Азії –*асиметричність*. Серед країн регіону на Індію припадає 2/3 населення, 4/5 ВВП та майже 2/3 площі макрорегіону, вона - єдина, що має кордони (сухопутні або морські) з усіма державами Південної Азії.

Індія, економічний лідер регіону, має особливе місце у світовому господарстві: велика за економічним потенціалом країна (у першій десятці за обсягом ВВП), друга після Китаю за людністю у світі; має значні природні ресурси, особливо запаси вугілля, залізної руди; також є запаси бокситів, міді, нафти, марганцю; один із найбільших у світі виробників промислових товарів; тут розміщенні глобальні центри інформаційних та бізнес-послуг. Економічний потенціал постійно зростає, як і промислове виробництво та збір зернових. Проте, через дуже високий рівень народжуваності рівень економічного розвитку (ВВП на одну особу) збільшується не так швидко.

У кінці 90-х більше 50% населення Індії проживало в умовах нижче рівня бідності. Зараз 22,5% населення країни проживає з доходом нижче сучасної межі бідності 1,90 дол. США на день. Міське населення зросло з 15% у 1940-х рр. до 34% в 2020 р.

від його загальної кількості. Рівень грамотності від 18 % до 74 %. Така ситуація значною мірою визначає специфіку соціального розвитку Індії. Також слід враховувати постійне зростання обсягів індійської економіки внаслідок лібералізації та проведення реформ, зростання ролі Індії у регіоні та світі в результаті стрімкого нарощування воєнного, технологічного та інформаційного потенціалу. Індія, поруч із Китаєм і Японією, є найбільшим продуцентом послуг в Азії (в абсолютних показниках). Величезний економічний потенціал Індії є передумовою широких економічних зв'язків на глобальному рівні, а також значного впливу на асиметрію економічного розвитку у розвитку макрорегіону Південної Азії.

Країни макрорегіону мають важливий вплив на *світові потоки мігрантів*. Індія – країна світу, що мала найбільшу кількість емігрантів (18 млн, або 6,5 % усіх мігрантів у 2020 р.), водночас приваблива для мігрантів з інших країн, переважно з Південної Азії (4,9 млн осіб). Пандемія COVID-19 спричинила зміни у світовому господарстві, зокрема масове повернення мільйонів трудових мігрантів до регіону (репатріовано понад 3 млн у Індію, також Непал мав значне повернення своїх громадян). Індія і Бангладеш мали найінтенсивніше зменшення кількості емігрантів. Змінилися потоки внутрішньої міграції: відбулось значне переміщення населення з міських поселень у сільську місцевість, що зумовило хвилю COVID-19 у селах.

Міграція робочої сили з Південної Азії є ключовою ознакою, що призводить до деяких з найбільших припливів міжнародних грошових переказів. Безробіття та низька заробітна плата зумовлюють те, що велика кількості населення країн Південної Азії залишають регіон, щоб працювати в країнах з високими доходами. У 2020 р. країни Південної Азії формували низку найбільших світових коридорів мігрантів, у т. ч. Індія – Об'єднані Арабські Емірати (3,5 млн осіб), Індія – США (3,2 млн), Індія – Саудівська Аравія (2,5 млн), Бангладеш – Саудівська Аравія (понад 1,0 млн). Значною є і внутрішньорегіональна міграція – як добровільна, економічна: Бангладеш – Індія (2,5 млн), так і вимушена, за військово-політичними причинами (з Афганістану у сусідні країни: Іран (3,2 млн) і Пакистан (1,7 млн) [17].

Індія – світовий лідер протягом останніх 10 років за обсягом отриманих надходжень від мігрантів (83,2 млрд дол., 15,4 % світу, 3,1 % ВВП Індії у 2020 р.). Також має 15–17 місце за обсягом платежів мігрантів до інших країн (8 млрд дол., головно до країн регіону). Пакистан і Бангладеш також входить до 10 найбільших одержувачів грошових переказів у світі, отримавши 26 млрд дол. США та 22 млрд дол. США. Попри прогнози, загальні грошові перекази в субрегіон зросли на 5 відсотків у 2020 р.

Попри переважаючі соціально-економічні причини міграції в регіоні, зростає фактор надзвичайних ситуацій внаслідок зміни клімату чи стихійних лих як причини для переселення. Природні катастрофи, спричинені мусонами, зсувами та інтенсивними циклонами спровокували масштабні переміщення людей в 2020 р. у Бангладеші (більше 4 млн осіб), Індії (майже 4 млн осіб) (1/3 усіх переселень через таку причину у світі). Військово-політичний конфлікт зумовив нову хвилю внутрішніх переміщень в Афганістан (404 тис. осіб). Подальша інтенсифікація природно-екологічних катастроф внаслідок зміни клімату, загострення політичних конфліктів може посилити еміграцію й збільшити тиск на країни-реципієнти мігрантів.

Геоекономічні та економіко-географічні аспекти позиціонування Південної Азії в світовому господарстві визначаються його географічним положенням серед інших макрорегіонів, геоекономічними інтересами окремих країн, ступенем зв'язків країн регіону із геоекономічними лідерами світу, особливостями міжнародного поділу праці, міграційних потоків, географічними особливостями потоків міжнародної торгівлі та інвестицій, технологічним рівнем продукції, рівнем економічної глобалізації й транснаціоналізації.

Проаналізуємо місце Південної Азії у світовій економіці через призму зовнішньо-економічних та інвестиційних потоків. Товарна структура зовнішньоторговельних зв'язків макрорегіону відображає її географічний потенціал та кон'юнктуру світового ринку. Типовим для макрорегіону країн, що розвиваються, є переважання у експорті продукції низько-технологічних і ресурсних виробництв порівняно з високо-технологічними; унікальним є висока частка первинних продуктів (сільськогосподарської продукції, палива, руд) в імпорті, що відображає продовольчу і сировинну залежність.

У експорті товарів регіону найбільша вага низькотехнологічних виробництв (31,3 % (рис. 2), переважно товарів текстильної (23,9 %) промисловості (рис. 3), також виробів зі шкіри, деревини, ювелірних виробів) і виробництв, які ґрунтуються на ресурсах (25,5 %, зокрема продуктів харчування (11,5 %), продукції металургії, будівельних матеріалів). На середньотехнологічні виробництва припадає 19 % вартості експорту, особливо продукції хімічної промисловості (добрив, фарб, пластику) й транспортного машинобудування.

На світовому ринку товарів позиції Південної Азії великою мірою формує Індія (80,5 % експорту і 73,4 % імпорту у 2016–2020 рр.) при значних відмінностях поміж іншими країнами (рис. 2). Найвищу частку первинних продуктів (продукції сільського господарства й видобувної промисловості) у експорті товарів (72–73 %) мають Афганістан і Мальдіви; високу (20–25 %) – Бутан, Шрі-Ланка, Пакистан. Міцними є позиції макрорегіону на світовому ринку аграрної і продовольчої продукції як от базових рису (Індія – понад 50 %, також Пакистан) та чаю (Індія, Шрі-Ланка – 48 %), так і на вузькоспеціалізованій продукції мускатного горіху і кардамону (Індія, Непал, Шрі-Ланка), фісташок та інших видів горіхів (Афганістан, Пакистан), так і ресурсних виробництв (волокна бавовнику – Індія, 15 %, 3 місце у світі, цукор рафінований – Індія, 12 %, 1 місце у світі) [9]. Первинні продукти експорту товарів Бутану, в силу географічного положення, природних особливостей, низького рівня розвитку головно сировина для металургії, будівельної індустрії (галька, валуни, до-

ломіти). Ресурсо-орієнтовані виробництва (сільське і лісове господарства, видобувна промисловість, що є значно праце-і ресурсомісткими) мають найбільшу частку в Індії (30,2 %, що відображає індустріально-аграрний тип господарства), Шрі-Ланці і Бутані (17–8 %). Експорт низькотехнологічних виробництв, зокрема продукції легкої промисловості, – це основа економіки Бангладешу (93,3 %), Пакистану, Непалу, Шрі-Ланки (63,1–50,7 %). А експорт продукції середньо-технологічної продукції найбільший у Бутані (38,6 %, головно продукція металургії – чавун, мідь) та Індії (22,5 %, продукція транспортного машинобудування і хімічної промисловості) [14].

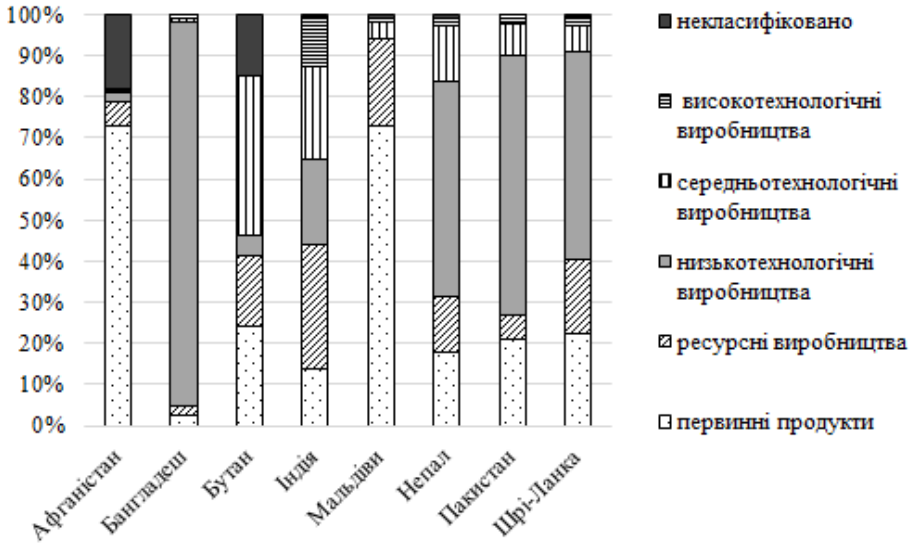

Рис. 2. Структура експорту країн Південної Азії за LALL класифікацією, %, 2016–2020
(побудовано за даними [14])
Fig. 2. Export structure of South Asian countries according to the LALL classification, %, 2016–2020

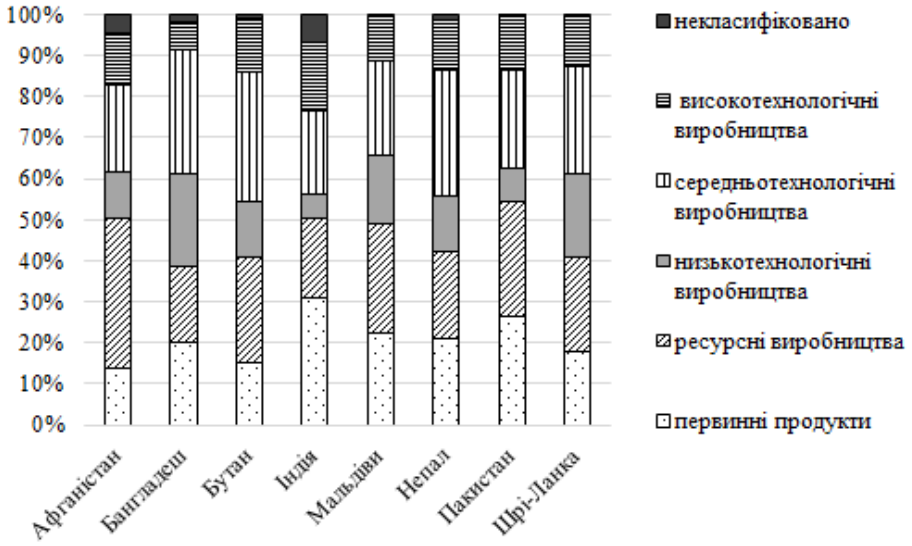

Рис. 3. Структура імпорту країн Південної Азії за LALL класифікацією, %, 2016–2020
(побудовано за даними [14])
Fig. 3. Import structure of South Asian countries according to LALL classification, %, 2016–2020

З-поміж країн макрорегіону тільки Індія – нова індустріальна країна, має досить значний (12,3 %) експорт продукції високотехнологічних виробництв, зокрема фармацевтичної галузі, яка забезпечує до 50 % світового попиту на вакцини, зокрема 70% вакцин, рекомендованих Всесвітньою організацією охорони здоров'я (у межах основного календаря імунізації), більшу частину анти-ретровірусних препаратів для боротьби з ВІЛ/СНІДом; зосереджує 8 з 20 найбільших світових компаній з виробництва препаратів-генериків (непатентованих лікарських засобів, що є відтворенням оригінальних препаратів, на який закінчився термін патентного захисту, з доведеною фармацевтичною, біологічною і терапевтичною екві-

валентністю вихідного препарату); 8–13% загального обороту фармацевтичних компаній спрямовується на науково-дослідні роботи. Протягом 2015–2020 рр. експорт продукції фармацевтичної промисловості Індії зріс з 16,9 до 20,7 млрд дол. Головними напрямками експорту є розвинені країни (США – 30,3 %, ЄС – 15, 7% у 2019 р.), а також країн Африки, що розвиваються (через контракти під егідою ВООЗ),що свідчить про високу конкурентоспроможність виробництв [13]. Боротьба з COVID-19 посилила конкурентні позиції країни на світовому фармацевтичному ринку, зокрема в країні за ліцензійною угодою виробляють вакцину під торговою маркою “CoviShield” (розроблена Оксфордським університетом (Велика Британія) та компанією “AstraZeneca” (Швеція – Велика Британія)). У 2020 р. відбувся притік ПІІ через транскордонні угоди про злиття і поглинання, зокрема злиття “Unilever India” з “GlaxoSmithKline Consumer Healthcare India” (дочірня компанія британської “ GlaxoSmithKline”) (вартістю 4,6 млрд дол.) [16].

Відзначимо високу частку некласифікованих товарів у окремих країнах: 18,1 % обсягів експорту Афганістану - це експорт напівдорогоцінного каміння і виробів з нього, що відображає природний капітал і розвиток традиційних виробництв; 14,8 % експорту Бутану — переважно електроенергія. Тобто, міжнародна спеціалізація цих найменш розвинених країн і надалі відображає їх природний капітал.

У імпорті товарів Південної Азії найбільше припадає на первинні продукти (28,3 %) (рис. 3), головним чином паливо (паливні матеріали – 23,9 %), руди (4,8 %), сільськогосподарська сировина (2,6 %) (рис. 3)); продукцію середньо-технологічних (22,4 %, переважно хімічної промисловості, транспортного машинобудування) і низькотехнологічних (20,7 %, переважно продукція металургії, харчової і текстильної промисловості) виробництв. На продукцію високотехнологічних виробництв – електронного, електротехнічного, телекомунікаційного і комп’ютерного устаткування тощо – припадає 14,8%. Зазначимо, що на Індію припадає 94,1 % імпорту паливних продуктів регіону.

Зовнішня торгівля товарами Бутану завжди була зосереджена на двох близьких країнах – Індії та Бангладеш, на які припадає 4/5 експорту та імпорту. Ця тенденція збережеться і в найближчому майбутньому, насамперед через їх географічне розташування, близькість, підкріплена тісними двосторонніми зв'язками з обома країнами.

Інвестування і геоекономічні позиції макрорегіону. Динаміка потоків ПІІ відображає місце Південної Азії у світовій економічній системі. Як для макрорегіону країн, що розвиваються, притаманне переважання обсягу вхідних ПІІ над вихідними (рис. 1). Потік вхідних ПІІ у XXI ст. зріс від 4,7 млрд дол. до 69,7 млрд дол., при скороченні обсягів порівняно з попереднім роком у 2003 р., 2009–2010 рр. і 2012 рр. Концентрація вхідних ПІІ серед країн Південної Азії посилюється: частка Індії зросла з 76,8 % до 92,0 %. Обсяг вихідних потоків ПІІ також зріс, проте його частка у світовому показнику залишається невеликою, менше 1,5%. Індія як економічно передова країна макрорегіону виступає головним донором ПІІ (понад 99 % у 2018–2019 рр.), а головними реципієнтами є переважно сусідні країни: Бутан (гідроенергетика), Непал, Шрі-Ланка - сумарно до 80 % (рис. 4).

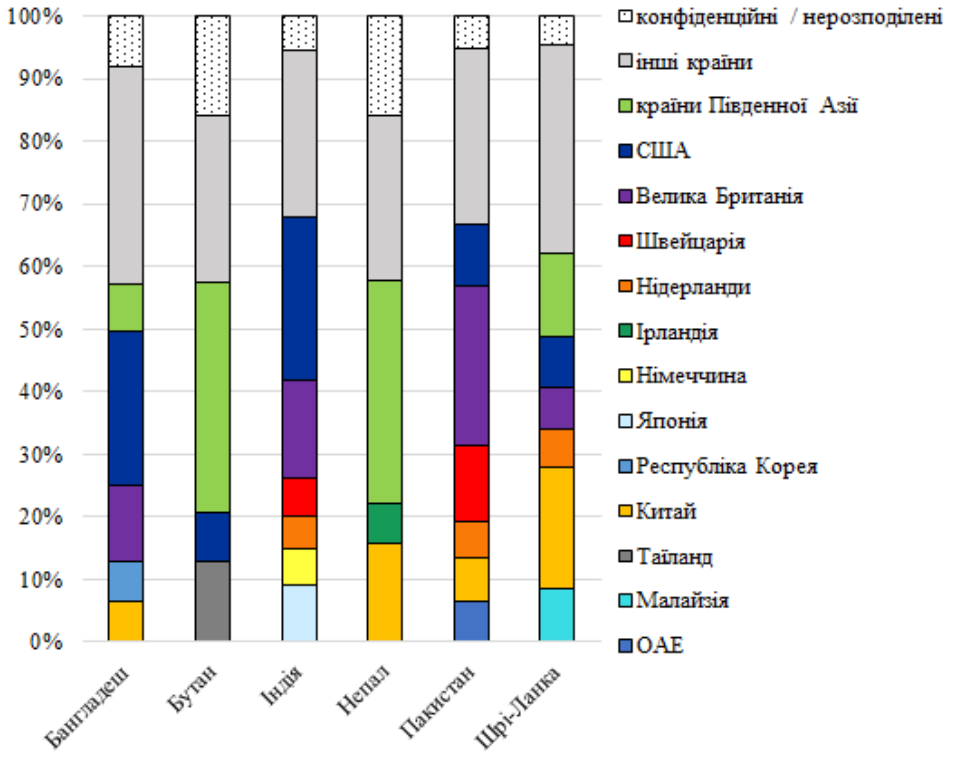

Рис. 4. Структура нагромаджених ПІІ країн Південної Азії, %, 2020 (*побудовано за даними [16]*)
Fig. 4. The structure of accumulated FDI of South Asian countries, %, 2020

Потік інвестицій спрямовано у країни Африки, зокрема острівні держави в Індійському океані – Маврикій та Сейшели, з якими має традиційні тісні геоцивілізаційні та економічні зв'язки (ще з часів перебування у складі Британської імперії). Динамічним є співробітництво країн Південної Азії із іншими країнами Африки, зокрема Західної. Індія надає послуги у Бенін – з освіти для студентів, підвищення кваліфікації лікарів, тут функціонують три компанії "ARISE", що розробляють промислові екосистеми та їхню спеціалізовану інфраструктуру й логістичні рішення у країнах Африки, зокрема реалізовано проекти у Габоні (агро-лісове спрямування), Того і Беніні (текстильне виробництво з бавовни, переробка сої, виробництво продовольства, агропромислове виробництво), реалізовуються у Руанді, Чаді [8].

Інвестиції спрямовані на індустріалізацію країн Африки, враховують геоекономічні інтереси Індії, запроваджується формування транснаціональних ланцюгів виробництва: в Індії немає певних видів деревини, тому перший рівень обробки відбувається в Габоні (виробництво лицьового шпону), а другий рівень обробки відбувається в Індії (виробництво фанери). З іншої сторони, ринки розвинених країн (США, ЄС) часто створюють преференції для товарів, виготовлених у країнах Африки, тому розміщення останньої ланки ланцюгів виробництва у країнах Африки дозволяє конкурувати з іншими країнами і захоплювати їхні ринки (наприклад, індійські виробники кеш'ю, які створюють виробничі потужності в Беніні, можуть користуватися перевагами Договору про ЄС, щоб конкурувати з виробниками з В'єтнаму та захопити європейський ринок). В Західній і Центральній Африці є дуже мало великих виробничих потужностей. Індійські промисловці та виробники можуть скористатися цим розривом і створити виробничі потужності, щоб захопити величезний африканський ринок.

Попри значний просторовий і економічний потенціал Індія не входить до переліку п'яти найбільших експортерів *послуг* серед країн Азії, що розвиваються, натомість займає четверте місце серед них за імпортом (2,1% світового імпорту у 2020 р, при спаді на 23,3% за рік). Це додатково засвідчує про значний внутрішній ринок країни зокрема і регіону, попри бажання вийти підприємців освоїти нові ринки збуту (у т. ч. з використанням шляхів інвестування у інші країни). Відзначимо особливо велику роль Індії для групи країн, що розвиваються (у контексті розвитку глобалізаційних зв'язків Південь–Південь). Протягом 2015 – 2020 рр. країна є шостою за значенням у світі для експорту послуг і 9– 1-ою за імпортом країн, що розвиваються.

У регіоні експорт послуг переважає імпорт за рахунок Мальдів (туристичні послуги) та Індії (головно комп'ютерні та інші бізнесові послуги). Частка Індії в світовій торгівлі послугами є вищою, ніж у торгівлі товарами – ознака зростаючої економіки, трансформації господарства відповідно до сучасних тенденцій розвитку (сервізація, діджиталізація економіки). Майже не представлені у експорті фінансові, страхові, інтелектуальної власності, консультаційні послуги, надавачами яких на ринку виступають переважно провідні розвинені країни світу. Проте, завдяки особливостям людського капіталу у містах Бангалор та Гайдебарад (Індія) сформувались центри, що спеціалізуються на наданні аутсорсингових послуг у галузі інформаційних технологій, бізнес послуг та ін. у глобальних масштабах.

Транспортування і формування міжнародних логістичних ланцюгів формується через найбільші морські порти Південної Азії: Карачі, Мумбаї, Коломбо, Парадіп, Колката, Читтагонг. Проте, ці вони значно поступаються за обсягом товарообігу портам у Східній та Південній Азії. Найбільші за пасажирообігом аеропорти є у Делі та Мумбаї. Найбільші фінансові біржі макрорегіону розташовані у Делі, Мумбаї та Карачі. Головні економічні центри макрорегіону сформувались переважно на морському побережжі та в долинах рік Інду й Гангу, що окрім економічних факторів, спричинене характером історико-географічного розвитку країн Південної Азії.

Транснаціоналізація господарства країн макрорегіону, як вияв процесів світової інтеграції у результаті глобальних операцій локальних ТНК, проте не характеризується швидкими темпами, порівняно із іншими макрорегіонами, проте має вплив на окремі галузі господарства. За даними ЮНКТАД, поміж 100 найбільших нефінансових ТНК тільки три представляють регіон Південної Азії, зокрема його країну – лідера – Індію: "Tata Motors Ltd" працює у атомобілебудуванні, "Oil and Natural Gas Corp Ltd" – у видобувній галузі, "Bharti Airtel Limited" – у телекомунікаційній [14].

Серед нефінансових ТНК країн, що розвиваються, корпорація "Tata Motors Ltd" має відносно високу позицію за індексом транснаціоналізації. Різного типу виробництва, дослідно-конструкторські і дизайнерські підрозділи цієї корпорації розміщені у понад 30 локаціях Індії, Китаю, також країн Європи, Африки, Латинської Америки. Понад 80% активів, обсягів продаж зосереджені за кордоном; понад 71% зайнятих. Інші ТНК Індії мають низький індекс транснаціоналізації; ¾ активів і понад 75% зайнятих зосереджено у країні.

Найбільшим міждержавним економічним об'єднанням у макрорегіоні є Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК)., проте вона поступається за рівнем впливу на світову економіку організаціям в іншим макрорегіонах, що є наслідком розрізнення економічних інтересів країн Південної Азії.

Перебування у сфері впливу різних світових геополітичних гравців, зокрема Китаю, США країн сусідніх макрорегіонів Південно-Західної та Південно-Східної Азії, сприяють ускладненням в процесі зміцнення місця регіону в світовій економіці. Геополітичне становище і геополітична напруга у Південній Азії характеризується такими рисами: а) важливим геополітичним і політико-географічним положенням у світі; б) один із ключових макрорегіонів країн, що розвиваються ("південного поясу" світу); в) історико-політичні зв'язки із західним світом та безпосереднє суперництво із Китаєм; г) політичне і військове суперництво ядерних держав Індії та Пакистану; ґ) регіональна політична інтеграція Пакистану

із країнами-сусідами Південно-Західної Азії; д) регіональна політична інтеграція Індії із країнами Південно-Східної та Східної Азії та, загалом Тихоокеанським регіоном; е) безпековий діалог Індії із країнами західних демократій (Третинний та Четвертинний (QUAD) діалоги безпеки за участю США, Австралії та ін.) і Росією; безпекова співпраця Пакистану із країнами Південно-Західної Азії.

Сусідство макрорегіону з Китаєм характеризується активним просуванням власних інтересів останнього, інфраструктурних проектів у межах ініціативи "Один пояс – один шлях". Важливим політичним і економічним партнером Китаю є Пакистан, фактично існує китайсько-пакистанський економічний коридор (у провінції Белуджистан, де завдяки китайським інвестиціям збудований найглибший у світі порт Гвадар). Це створює додаткову напругу із боку Індії, яка побоюється "оточення" своїх територій Китаєм і Пакистаном.

Лідируючі позиції у геополітичній системі південно-азійських держав займають Індія та Пакистан. При цьому їхні геополітичні інтереси є протилежними. Для Індії головним перспективним напрямком тяжіння є південний схід Азії й посилення участі в азійсько-тихоокеанському співробітництві. Пакистан стратегічно більше пов'язаний із країнами Південно-Західної Азії, а також його зв'язки тяжіють на північ, в центр Євразії.

Безпекове середовище у регіоні Південної Азії є нестабільним і вразливим з декількох причин. Дуже складними є індійсько-пакистанські відносини - не лише з огляду на претензії щодо Кашміру, країни постійно звинувачують одна одну в порушенні прав людини, провокаціях та підтримці терористів. Одним із аспектів протиріччя є проблема нарощування військового потенціалу, також суперечки про розподіл водних ресурсів, особливо вод р. Інд та її приток. Ядерний фактор протистояння Індії та Пакистану не сприяє регіональній інтеграції. Обидві країни здійснюють ядерні та ракетні випробування, працюють над забезпеченням засобів доставки ядерної зброї. Індія також має власну космічну програму. Пакистан на відміну від Індії, яка задекларувала чіткий оборонний характер ядерної програми, своєї офіційної ядерної доктрини загалом не має. Ризики залишаються високими, проте більшість експертів впевнені, що обидві держави створили ядерні програми, у першу чергу, для взаємного стримування. Ситуація ускладнюється присутністю на Індійському субконтиненті великої кількості зброї, багатьох терористичних, фундаменталістських організацій, відносно потужного наркотрафіку (походженням з Афганістану).

Висновки. Макрорегіон Південної Азії має важливу роль у геоекономічній та геополітичній структурі світу. Асиметричнсть розвитку макрорегіону, наявність лідера Індії, значно узалежнює країни макрорегіону від економічних інтересів цієї держави. Важливе демографічне і природно-географічне, ключове економічне глобальне положення макрорегіону (один із найбільших виробників товарів, реципієнт інвестицій у світі) впливає на процеси міжнародної інтеграції та економічної глобалізації. Експорт традиційно формується із аграрної і продовольчої продукції, а також машинобудування (в окремих країнах). Одним із найбільших експортерів послуг, особливо інформаційних, у світі є Індія. Для більшості країн характерний динамізм у економічному розвитку (за базовими макропоказниками). Контрастною для регіону залишається палітра геоекономічних партнерів – Китай, США, Європейський Союз, інші країни Азії, Африки. Інвестиційна політика геоекономічного лідера макрорегіону із найбільш диверсифікованою економікою – Індії – через пріоритетний доступ до природних ресурсів і споживчого ринку країн Африки підсилює позиції індійських товарів на світовому ринку. Конфлікти між країнами, значний військовий потенціал, політико-ідеологічні відмінності часто не сприяють консолідації зусиль із посилення позицій на зовнішніх ринках. Перебування у сфері впливу різних світових геополітичних гравців, а також трактування Індії як одного з таких акторів, зокрема її протиставлення Китаю, вносять складності у зміцнення позицій регіону у світовому господарстві.

Список використаної літератури:

1. Блій Г. де, Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти: пер. з англ. Київ: Либідь, 2004. 740 с.
2. Книш М. Суспільна географія країн, що розвиваються: проблеми теорії, методології та методики: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. 276 с.
3. Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2012. 220 с.
4. Торговельні війни сучасності та їх вплив на економічне зростання і розвиток у світі та Україні / Наук. ред. В. Юрчишин. К.: Заповіт, 2019. 190 с.
5. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії: пер. з англ. Київ: Наш формат, 2019. 608 с.
6. Шаблій О. Структурування географічної науки: історичний досвід і сучасні тенденції / М. Влах, О. Шаблій, Л. Котик // Матеріали Всеукр. наук. семінару, присвяч. 110-літтю від народження проф. О. Т. Ващенка (м. Львів, 13 грудня 2018 р.). Львів, 2018. С. 55-64.
7. Acharya M. R., Mostofa S. M., Ware, H., Halder R. The Belt Road Initiative and the Future of Globalisation. Perspectives from South Asia // Peace and Security Review, 2018, Vol. 8, No. 18, Third Quarter, P. 1-11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bipss.org.bd/pdf/Review%207-1-19.pdf.
8. Arise. Integrated Industrial Platforms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ariseiip.com/project/gdiz.
9. Faostat. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2022) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.fao.org/faostat/en/#data.

10. Human Development Report 2020: The next frontier. Human Development and the Anthropocene / UNDP. Geneva, 2021. 412 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf
11. Lall S. The technological structure and performance of developing country manufactured exports, 1985–1998 // Oxford development studies, 2000, 28(3), P. 337-369. https://doi.org/10.1080/713688318
12. Majumder, R. Globalisation, technology and employment: looking back // MPRA Paper. Munich, 2020. 31 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/110077.
13. Pharmexcil / Pharmaceuticals Export Promotions Council of India, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pharmexcil.com/uploads/tradestatistics
14. UNCTAD Stat Data Center / UNCTAD, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx
15. World Bank Open Data / World Bank, 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://data.worldbank.org/indicator
16. World Investment Report 2021: Investing in sustainable recovery / UNCTAD. Geneva, 2021. 280 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf
17. *World Migration Report 2022 / IOM. Geneva, 2021. 540 p.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022.pdf

Olha Mamchur
PhD (Geography), Associate Professor of the Department of Economic and Social Geography,
Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska str. 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: olga.mamchur@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-3642-4385

Iryna Vanda
Assistant of the Department of Economic and Social Geography,
Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska str. 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail:iryna.vanda@lnu.edu.ua, https://orcid.org/0000-0003-0320-7536

THE PLACE OF SOUTH ASIA IN THE WORLD ECONOMY: HUMAN-GEOGRAPHICAL, GEO-ECONOMIC AND GEOPOLITICAL ASPECTS

The article deals with the positioning of South Asia in the world economy in the XXI century as its place in the flows of goods and services, finances, humans and technologies. The information base of the research is newest available statistical data of the UN institutions and the World Bank. Intraregional diversity as disparities between countries is shown. The entrenchment in the world economy is proved by GDP growth, dynamics of foreign trade and foreign direct investments. The main human-geographical features of the region are substantiated: asymmetricity with India as extremum, contrasts, and rather low transnationalization. Demographical and social, economic contrasts and geopolitical tensions of South Asia, that has deep historical and cultural roots, are distinguished. The structure of South Asia's foreign trade is characterized by groups of goods and technological classification. The typical feature for the developing countries regions is the predominance in exports of low technologies and resources-based manufactures. The unique for South Asia is the high share of primary products in imports, that reflects food and raw material dependence. Based on the technological classification The last one applied for regarding the differentiation by countries in its ties with geographical factors.

Geo-economic aspects are determined by the position among other macro-regions of the world, the degree of ties with geo-economic leaders, geographical features of international trade and investment flows. Economic integration is considered in the context of the functioning of the South Asian Association for Regional Cooperation, which includes all countries of the region. The potential growth of the role of interstate economic association for intensification of intra-regional ties is noted, which will also strengthen the position of South Asia in the world economy as a consequence. Conflicts between countries, political and ideological differences often do not contribute to the consolidation of efforts of the countries in the region. Staying in the sphere of influence of different global geopolitical players, as well as the interpretation of India as one of such actors, in particular its opposition to China, bring difficulties in strengthening the place of the region and, in particular, India, in the world economy.

Keywords: *world economy, macro-region, asymmetry, foreign trade, foreign direct investition, South Asia*.

References:

1. Bliy, H. de, Muller, P., & Shabliy, O. (2004). Heohrafia: svity, rehiony, koncepty [Geography: Realms, Regions, and Concepts]. Kyiv: Lybid, 740 p.
2. Knysh, M. (2019). Suspilna heohrafia krayin, shcho rozvyvayutsia: problem teorii, metodologiyi ta metodyky: monography [Human geography of developing countries: problems of theory, methodology and methodics: monograph]. Lviv: Publishing center of Ivan Franko LNU, 276 p.
3. Suspilno-politychni transformatsii v krainakh Skhodu na suchasnomu etapi: kolektyvna monografiya (2012). [Socio-political transformations in the countries of the East at nowadays period: collective monography]. Kyiv: Institut shodoznavstva im. A. Yu. Krymskoho, 220 p.
4. Yurchyshyn, V. (ed.) (2019). Torhivelni viyny suchasnosti ta yih vplyv na ekonomichne zrostannia i rozvytok u sviti ta Ukrayini [Modern trade wars and their impact on economic growth and development in the world and in Ukraine]. Kyiv: Zapovit, 190 p.
5. Fukuiama, F. (2019). Politychnyy poriadok i politychnyy zanepad. Vid promyslovoyi revolutsii do globalizatsii demokratii [Political order and political decline. From the industrial revolution to the globalization of democracy]. Kyiv: Nash format, 608 p.

6. Shabliy, O., Vlakh, M., & Kotyk, L. (2018). Strukturuvannya heohrafichnoi nauky: istorychnyy dosvid i suchasni tendentsiyi [Structuring of Geographic science: historical experience and modern trends]. Materialy Vseukr. nauk. seminaru, prysvyach. 110-littyu vid narodzhennya prof. O. T. Vashchenka (m. Lviv, 13.12.2018). Lviv, 2018. P. 55-64.
7. Acharya, M. R., Mostofa, S. M., Ware, H., & Halder, R. (2018). The Belt Road Initiative and the Future of Globalisation. Perspectives from South Asia. Peace and Security Review, Vol. 8, No. 18, Third Quarter, P. 1-11. Retrieved from https://www.bipss.org.bd/pdf/Review%207-1-19.pdf
8. Arise. Integrated Industrial Platforms (2022). Retrieved from https://www.ariseiip.com/project/gdiz
9. Faostat. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2022). Retrieved from https://www.fao.org/faostat/en/#data
10. UNDP (2021). Human Development Report 2020: The next frontier. Human Development and the Anthropocene. Geneva. 412 p. Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf
11. Lall, S. (2000). The technological structure and performance of developing country manufactured exports, 1985–1998. *Oxford development studies*, 28(3), 337-369. Retrieved from https://doi.org/10.1080/713688318
12. Majumder, R. (2020). Globalisation, technology and employment: looking back. *MPRA Paper*. Munich. 31 p. Retrieved from https://mpra.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/110077
13. Pharmaceuticals Export Promotions Council of India (2021). Pharmexcil. Retrieved from https://pharmexcil.com/uploads/tradestatistics
14. UNCTAD (2021a). UNCTAD Stat Data Center: tables. Retrieved from https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx
15. World Bank (2022). World Bank Open Data: tables. Retrieved from https://data.worldbank.org/indicator
16. UNCTAD (2021b). World Investment Report 2021: Investing in sustainable recovery. Geneva, 2021. 280 p. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf
17. IOM (2021). World Migration Report 2022. Geneva. 540 p. Retrieved from https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022.pdf

Received 20 April 2022
Accepted 18 May 2022

Правила оформлення та подання статей

«Часопис соціально-економічної географії» приймає до друку матеріали обсягом понад 20 друкованих сторінок до рубрики «Горизонти науки», понад 15 сторінок до рубрики «Наукові повідомлення», до 5 сторінок до рубрики «Рецензії», до 3 сторінок до рубрики «Постаті», до 1 сторінки до рубрик «Хроніка» та «Ювілеї».

Згідно з вимогами ДАК України оригінальна стаття у фаховому виданні має складатися з таких розділів:

1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Згідно з вимогами, що висуваються до наукових видань міжнародного рівня, статті мають містити глибокий аналіз попередніх досліджень;

3) виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття;

4) формулювання цілей статті (постановка завдання);

5) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

6) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Вимоги до оформлення статті: Текстовий редактор Microsoft Word. Всі поля по 20 мм, формат 210х297 мм, шрифт Times New Roman 14 пт, інтервал 1,5. Для статті необхідно вказати УДК (у лівому верхньому куті), нижче посередині рядка ім'я та прізвище автора, під ними – його науковий ступінь, вчене звання та посада. Нижче наводяться e-mail та ORCID ID автора, відомості про установу, її поштова адреса з індексом. Після цього з нового рядка посередині великими буквами наводиться заголовок статті.

Під заголовком з абзацу наводиться ***анотація статті*** (не менш як 1800 знаків) та ***ключові слова*** (5 – 8 слів чи словосполучень) українською мовою (шрифт 10 пт). Нижче наводяться ім`я та прізвище автора, назва статті, реферат та ключові слова англійською мовою (шрифт 10 пт).

Вимоги до реферату: обсяг не менше 1800 знаків; інформативність (не містити загальних речень); оригінальність; змістовність (відображати головний зміст статті та результати досліджень); структурованість (відповідати логіці опису результатів у статті).

Нижче наводиться ***текст статті.*** Таблиці та рисунки мають бути розміщені у тексті статті. У статтях українською мовою необхідно назви рисунків і таблиць дублювати англійською мовою.

Список використаних джерел подається в кінці статті в алфавітному порядку і оформляється згідно з *ДСТУ 8302:2015.* До списку обов’язково повинна бути включена література за останні п’ять років.

Нижче подається ***перелік посилань*** (***References***) (кирилиця транслітерується в латиницю) та його переклад англійською мовою, який необхідно оформляти згідно міжнародного бібліографічного стандарту *APA (American Psychological Association).*

Посилання на джерела слід давати у прямокутних дужках [ ] із зазначенням порядкового номера, а в окремих випадках і сторінок.

Автори подають окремим файлом ***особисті дані*** українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, посада, поштова адреса установи з індексом, контактний телефон, e-mail, ORCID ID.

Рукописи, що не оформлені належним чином, не приймаються до публікації.

Редакція залишає за собою право проводити редакційну правку рукопису.

Статті перевіряються на наявність плагіату та проходять внутрішнє і зовнішнє рецензування.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, власних імен тощо.

Submission Requirements and Conditions of Paper Acceptance

«Human Geography Journal» seeks to publish those papers that are most influential in the fields or across the fields of Social and Economic Geography and that will significantly contribute to the advances of scientific understanding. We also welcome all other relevant subject areas. Selected papers should present novel and broadly important data, syntheses, concepts as well as some narrower research in the subject area. We welcome submissions from all fields of Geography and from any source. We are committed to the prompt evaluation and publication of submitted papers. «Human Geography Journal» is published in print twice per year.

«Human Geography Journal» accepts papers to the following sections: «Science Skylines» (more than 20 pages); «Research reports» (more than15 pages); «Reviews» (up to 5 pages); «Personalities» (up to 3 pages); «Chronicle» (up to 1 page); «Jubilees» (up to 1 page).

All authors must agree to be so listed and must have seen and approved the manuscript, its content, and its submission to the Journal. The Journal will send an email to all authors to confirm receipt of each paper. Submission of a paper that has not been approved by all authors may result in immediate rejection without further appeal.

According to the requirements of HAC Ukraine original articles in professional journals should contain the following sections:

1) Problem definition and its connection with important scientific and practical tasks;
2) Analysis of recent researchand publications discussing the problem the author relies on;
3) Pointing out unresolved part of the problem which the article concerns;
4) Formulation of the purpose of the article (setting a problem);
5) The main material of the research and explanation of the obtained scientific results;
6) Conclusion from the research and prospects for further development in this direction.

Requirements to the Manuscript: Every page field is 20 mm; 210x297 mm page format; Times New Roman 14; spacing 1.5. For his/her paper the author must specify universal decimal classification number (on the left) and the author's name is printed on the right (in the same line). The paper title is printed in the following line in capitals.

An abstract (up to 1800 characters) and **key words** (5 – 8) in Ukrainian (font 10) should be placed just below the paper title. It is followed by the author, a paper title, **summary** (200 – 250 words) and **key words** in both English.

The summary must be: up to 1800 characters; informative (not include general sentences); original; profound (show the main content of articles and research results); structuring (meet the description logic results in the article).

The paper text is placed just below this summary. All illustrations and figures should be embedded in the paper text. All visuals must be in black and white.

The list of references is placed in the end of the paper in alphabetical order. References should be given in the square brackets [ ] indicating the number of source in the list. In some cases the reference source pages should be indicated too. The list of references is given transferred to Latin (transliterated and translated into English if there is English version of the source) and links placed in accordance with international standards APA (American Psychological Association).

Authors should submit the following **personal information:** full name, academic degree and academic status, place of employment, position, address of the organization, contact phone number, e-mail, ORCID ID.

Manuscripts that are not designed properly, will not be accepted for publication.

Editors reserve the right to make editorial revision of the manuscript.

Наукове видання

ЧАСОПИС
соціально-економічної географії

Збірник наукових праць

Випуск 32

Українською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання – *Юрій Кандиба*

Підписано до друку 06.06.2022 р. Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Друк цифоровий. Ум. друк. арк. 15,5. Обл.-вид. арк. 18,3.
Наклад 50 пр. Зам. № 10/22. Ціна договірна.

Видавець та виготовлювач
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09.